

Till statsrådet och chefen för Utbildningsdepartementet

Genom beslut den 25 januari 2001 bemyndigade regeringen statsrådet Thomas Östros att tillkalla en utredare med uppdrag att utreda vissa frågor om kortare yrkesutbildningar inom högskolan. Med stöd av bemyndigandet förordnades fr.o.m. den 6 februari 2001 rektorn Hasse Odenö till särskild utredare.

Som sekreterare förordnades fr.o.m. den 6 februari t.o.m. den 15 mars 2001 departementssekreteraren Lucie Mandaus, fr.o.m. den 12 mars 2001 utredaren Susanna Hammarberg och fr.o.m. den 10 september grundskolläraren Helena Söderlind.

Som experter att ingå i en referensgrupp förordnades den 9 april 2001 kanslirådet Charlotte Abrahamsson, Utbildningsdepartementet, utredaren Therese Ahlqvist, Högskoleverket, professorn Ingela Josefson, Södertörns högskola, kanslirådet Karin Odencrants, Utbildningsdepartementet samt (f d) vice ordföranden Martin Willén, Sveriges Förenade Studentkårer.

I enlighet med direktiven har utredningen sammanträffat med övriga kommittéer och utredningar som är verksamma inom eller har beröring med det område som utredningen berör, såsom Kommittén om gymnasieskolans utbud av studievägar (dir. 2000:35) och Kommittén för kvalificerad yrkesutbildning (dir. 1996:26, 1996:41). Vidare har utredningen sammanträffat med berörda myndigheter och organisationer såsom Högskoleverket, Arbetsmarknadsstyrelsen, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, arbetsmarknadens parter samt universitet och högskolor.

Professorn Ingela Josefson har varit särskilt behjälplig avseende frågan om att utarbeta kvalitetskriterier för beprövad erfarenhet, samt författat en särskild text till utredningen som underlag för detta. Texten ingår som bilaga till betänkandet. Förvaltningschef Eva Borgström har på uppdrag av utredningen särskilt utrett vissa

frågor som rör kostnader för dagens YTH m.m. Detta utgör underlag till vissa särskilda avsnitt och förslag i betänkandet.

Vidare har Camilla Karlsson, kommittéservice, bistått utredningen.

Uppdraget ska slutredovisas senast den 15 december 2001. I enlighet med direktiven har ett delbetänkande med förslag till examensbenämning, en översiktlig beskrivning av vilka utbildningar som redan idag finns inom högskolan och som berörs av förslaget samt eventuella förslag till förändring av högskolelagen överlämnats den 4 maj 2001. Slutbetänkandet överlämnas härmed och uppdraget är därmed avslutat.

Stockholm i december 2001

Hasse Odenö

/Susanna Hammarberg

Helena Söderlind

Innehåll

Sammanfattning	11
1 Utredningens uppdrag och arbete.....	23
1.1 Uppdraget.....	23
1.2 Utredningens arbete.....	24
2 Utredningens delbetänkande En ny yrkeshögskoleexamen.....	27
2.1 Inledning.....	27
2.2 Sammanfattning av delbetänkandet En ny yrkeshögskoleutbildning.....	28
2.3 Remissinstanserna om delbetänkandet	34
2.4 Regeringens proposition Den öppna högskolan	37
2.5 Regeringens budgetproposition för 2002	39
2.6 En politik för tillväxt och livskraft i hela landet.....	39
3 Yrkesutbildning i högskolan: mina utgångspunkter	43
3.1 Det är viktigt att definiera och respektera högskoleutbildningens särdrag	43
3.2 Yrkesutbildning inom högskolan kan ges på olika nivåer och med olika syften	44
3.3 Examensbenämningen bör vara yrkeshögskoleutbildning.....	46

4	Högskoleutbildning i förhållande till annan eftergymnasial utbildning	51
4.1	Inledning	51
4.2	Skillnaden mellan högskoleutbildning och annan eftergymnasial utbildning.....	51
4.3	Högskoleutbildning och annan eftergymnasial utbildning.....	58
5	Arbetsmarknadens behov av yrkeshögskoleutbildning.....	63
5.1	Inledning och utgångspunkter.....	63
5.2	Svensk arbetsmarknad i siffror	64
5.3	Störst andel högskoleutbildade inom offentlig sektor.....	65
5.4	Aktuella arbetsmarknadsanalyser	69
5.5	Högskoleverket om tillgång och efterfrågan på arbetsmarknaden.....	70
5.6	Arbetsmarknadsstyrelsen.....	72
5.7	Statistiska Centralbyrån	75
5.8	Arbetskraftsbarometern '00.....	76
5.9	Olika sektorer med behov av utbildning.....	77
5.10	Teknik	78
5.11	Stora utbildningsbehov hos små- och medelstora företag....	83
5.12	Vård och omsorg	84
5.13	Skola och barnomsorg.....	88
5.14	Ekonomi, administration och handel samt transport.....	89
6	Kvinnor och män i högskolans grundutbildning	91
6.1	Inledning	91
6.2	En könsuppdelad arbetsmarknad.....	91

6.3	Olika studiemönster bland kvinnor och män.....	93
6.4	Högskolans utbildningsutbud.....	97
6.5	Fler kvinnor söker till högskolan.....	98
6.6	Kvinnor har högre prestationsgrad än män och tar i högre utsträckning examen.....	99
6.7	Social bakgrund och kön.....	99
6.8	YTH domineras av manliga studenter.....	100
6.9	Kvinnor och mäns olika studiemönster – exemplet Göteborg.....	101
6.10	Yrkehögskoleutbildning för både män och kvinnor.....	102
7	Statsmakternas styrning av yrkehögskoleutbildning.....	105
7.1	Inledning.....	105
7.2	Regeringens förslag för att utveckla ett större utbud av kortare yrkesutbildningar inom högskolan.....	105
7.3	Kostnaden för YTH idag.....	107
7.4	YTH idag, sökande, antagna samt examensfrekvens.....	108
7.5	Medelstildelning för uppbyggande av yrkehögskoleutbildning.....	111
7.6	Utbyggnad av yrkehögskoleutbildning.....	113
8	Organisatoriska förutsättningar för en utveckling av yrkehögskoleutbildning.....	115
8.1	Att skapa förutsättningar för att utveckla en yrkehögskoleutbildning.....	115
8.2	Nationell samverkan kring utvecklingen av yrkehögskoleutbildning.....	119
8.3	Samverkan mellan olika högskolor nödvändig.....	122
8.4	Högskolorna bör i högre utsträckning befordra lärare med yrkesskicklighet som grund.....	123

8.5	Medel för forskning.....	127
9	Yrkeshögskoleutbildning – utformning.....	131
9.1	Inledning	131
9.2	Yrkeshögskoleutbildning: förslag till utformning.....	132
9.3	Regeringens satsning på yrkeshögskoleutbildning idag.....	138
9.4	Bred efterfrågan – smalt rekryteringsunderlag motiverar brett upplägg på utbildningen	139
10	Vidgad rekrytering till högskolan	141
10.1	Bakgrund.....	141
10.2	Dagens regelverk.....	142
10.3	Åtgärder för en förändrad rekrytering	144
10.4	Rekrytering av studenter; en nyckelfråga	147
10.5	Elever från gymnasieskolans yrkesinriktade program en stor rekryteringspotential	149
10.6	Högt sökandetryck på kortare utbildningar med tydlig yrkesinriktning.....	153
10.7	Rekryteringsinsatser och marknadsföring	154
10.8	Den sociala bakgrunden har stor betydelse för övergången till högre studier och valet av utbildning	156
11	Utbildning till lärare för gymnasieskolans program med yrkesämnena.....	161
11.1	Inledning	161
11.2	Växa med kunskaper – en gymnasieskola för alla.....	161
11.3	Yrkeslärare i gymnasiet utbildar en stor del av den svenska gymnasiekullen.....	163
11.4	Utbildningen till yrkeslärare på gymnasiet har förlängts....	164

11.5 Brist på lärare till gymnasieskolans program med yrkesämnen	166
12 Studiestöd	169
12.1 Inledning.....	169
12.2 Studiestödssystemet.....	169
12.3 Olika studiemedel fram till 1/7 2001	170
12.4 Särskilt vuxenstudiestöd för arbetslösa (svuxa)	172
12.5 Ett reformerat studiestödssystem	173
12.6 Nytt stöd för vuxenstudierande	176
12.7 Studiestöd en viktig fråga för YTH.....	177
12.8 Intervju med YTH-studenter	180
12.9 CSN:s studie visar att många över 29 år finansierar sina studier med vanliga studiemedel – och att det är svårt att rekrytera redan yrkesverksamma till högskolan utan generösa studiefinansieringsalternativ	185
12.10 Remissinstanserna om studiestöd.....	192
12.11 Familjeutredningen föreslår förmåner för studerande i översynen av ekonomiska familjestöd	193
12.12 Förslag.....	194
12.13 Finansiering från arbetslivet.....	198
12.14 Studerande med föräldransvar.....	199
13 Kriterier för utvärdering av yrkeshögskoleutbildning.....	201
13.1 Inledning.....	201
13.2 Den nuvarande högskolelagen.....	202
13.3 Utbildning som leder till yrkesexamina ska ge specifika yrkeskunskaper.....	203
13.4 Högskolverkets roll för kvalitetsarbetet vid svenska högskolor	205

13.5	Riksdagens revisorer påtalar otydligheter avseende kvalitetsgranskning och begreppet beprövad erfarenhet	209
13.6	Vissa anser att begreppet beprövad erfarenhet står i strid med forskningsanknuten utbildning	210
13.7	Kvalitetskriterier för yrkesinriktad högskoleutbildning	211
13.8	Erfarenhetens plats i högre utbildning	212
13.9	Olika kunskapsformer.....	213
13.10	Beprövad erfarenhet.....	215
13.11	Yrkesutbildning och beprövad erfarenhet.....	217
13.12	Kvalitetskriterier för beprövad erfarenhet.....	218
13.13	Utbildning för studenter med respektive utan tidigare yrkeserfarenhet	219
13.14	Läraryrollen central.....	220

Bilagor:

1	Kommittédirektiv	221
2	Förslag till målbeskrivning för yrkeshögskoleexamen.....	227
3	Erfarenhetens plats i högre utbildning	229
4	Beräkning av kostnader för förmånligt studiestöd för studerande vid yrkeshögskoleutbildning	243
5	Sammanfattning av intervjuer med YTH – studerande.....	245
6	Inriktning på kortare yrkesutbildningar i andra länder.....	255
7	Referenser	269

Sammanfattning

Bakgrund

Behovet av eftergymnasial yrkesutbildning i Sverige ökar. Det gäller särskilt kortare utbildningar som inte överskrider två års heltidsstudier. Mot denna bakgrund har statsmakterna för att täcka arbetslivets omedelbara behov av yrkesutbildad personal inrättat så kallad kvalificerad yrkesutbildning (KY) vid sidan av högskolans yrkesutbildningar. Regeringens strävan är att högskolan såväl ökar som breddar sitt utbud av kortare yrkesutbildning för att svara mot ett mer långsiktigt behov hos samhälle och näringsliv.

Utgångspunkter

Högskolan ska planera sin utbildning med utgångspunkt i arbetsmarknadens behov och studenternas efterfrågan. Samtidigt har högskolan som uppgift att verka framåtsyftande och kunna förutse nya behov av utbildningar. Här spelar forskningsanknytningen en viktig del i högskolans utveckling av sin grundutbildning mot nya branscher och områden. Denna roll som högskolan har är central för utvecklingen inom arbetslivet.

Det är viktigt att värna om de kännetecken som är utmärkande för högskoleutbildning i förhållande till andra utbildningsformer. Högskoleutbildning ska ge studenten ett reflekterande förhållningssätt till kunskap och till en förmåga att göra självständiga bedömningar, urskilja, formulera och lösa problem samt beredskap att möta förändringar. Detta är något som endast högskolan, i det offentliga utbildningssystemet, kan erbjuda. Högskolans roll att erbjuda studenten en utbildning som har ett värde utöver den direkta yrkesfunktionen är central i ett demokratiskt samhälle.

Yrkesteknisk högskoleutbildning (YTH) bör breddas till andra områden än teknik och därmed få en ny examensbenämning. Behörighetskravet för YTH är minst fyra års yrkesverksamhet i aktuellt yrkesområde. I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) föreslår jag benämningen yrkeshögskoleexamen. Jag står fast vid detta förslag. YTH är en utbildning som funnits under lång tid och som under denna tid blivit ett känt begrepp som av många, såväl inom som utanför högskolan, förknippas med utbildning av hög kvalitet och användbarhet. Det finns därför goda skäl att införa ett namn som inte avsevärt skiljer sig från den tidigare benämningen, samtidigt som benämningen ”teknisk” kan vara svår att motivera då utbildningen breddas mot nya områden – exempelvis vård, omsorg och skola. I den yrkeshögskoleutbildning som jag skisserar i mitt delbetänkande kan utbildningen både rikta sig till personer med lång yrkeserfarenhet och personer med ingen eller begränsad yrkeserfarenhet.

Alternativet till mitt förslag om en ny examen hade varit att föreslå ett antal nya yrkesexamina och därmed precisera inriktningar som efterfrågas på arbetsmarknaden. Ett sådant förslag skulle dock enligt min mening försvåra den nödvändiga flexibilitet och rörlighet som idag är nödvändig i samspelet mellan utbildning och arbetsliv.

Mitt förslag: Jag står fast vid mitt tidigare förslag att yrkesteknisk examen bör få en ny benämning, nämligen yrkeshögskoleexamen. Denna examen bör införas i högskoleförordningens examensbilaga (1993:100, bilaga 2) med en målbeskrivning enligt förslag i bilaga 2.

Högskoleutbildning och annan eftergymnasial utbildning

Förutom högskolan ger en rad andra utbildningsanordnare eftergymnasial yrkesutbildning. Dessa är huvudsakligen kvalificerad yrkesutbildning (KY), påbyggnadsutbildning inom Komvux, olika arbetsmarknadsutbildningar, folkbildning samt utbildningar i privat regi.

Under utredningens gång har högskoleutbildning i förhållande till KY varit det mest diskuterade. KY är eftergymnasial på så sätt att utbildningen precis som i högskolan ska bygga på de kunskaper de studerande får i gymnasieskolan. KY kan anordnas av kommuner, landsting och enskilda fysiska eller juridiska personer samt av högskolan. Diskussionerna har i första hand gällt likheter och olik-

heter mellan de två utbildningsformerna. Det är dock enligt min mening inte särskilt meningsfullt att definiera kvalitetskillnader mellan utbildningar baserat på hur de finansieras och beställs. Avgörande är istället i vilken miljö och med vilken lärarkompetens utbildningarna genomförs. I de fall högskolans lärare ansvarar för och i huvudsak genomför de ingående momenten i utbildningens kurser är det fråga om en högskoleutbildning. Om hela eller väsentliga delar av KY genomförs på detta sätt så är även den en högskoleutbildning. I de fall högskolans lärare inte medverkar i planering och genomförande av kurser så blir det per definition något annat än högskoleutbildning.

En viktig fråga för såväl studenternas rättsäkerhet som arbetslivets förutsättningar att ta tillvara den olika kompetens som utbildningarna ger, är att presentera och informera på ett korrekt sätt om utbildningar och kurser har högskolestatus eller inte.

Arbetsmarknadens behov av yrkeshögskoleutbildning

Det är allmänt omvittnat svårt att göra säkra prognoser vad gäller arbetsmarknadens behov av utbildad personal i framtiden. Detta har att göra med konjunktursvängningar, som är svåra att förut säga. Det är också problematiskt att ta hänsyn till utvecklingen som olika sektorer genomgår och vilka krav på tillskapandet av nya yrken eller yrkesutbildningar som en sådan utveckling för med sig. Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) och Statistiska Centralbyrån (SCB) är de organisationer som gör större prognoser av behovet av framtida arbetskraft. Även Högskoleverket gör bedömningar av tillgång och efterfrågan på högskoleutbildade på arbetsmarknaden. Högskoleverket påtalar en annan faktor som komplicerar möjligheten att prognostisera framtida efterfrågan på arbetskraft. Det är den internationalisering och utveckling som pågår av såväl utbildningssystemet som arbetsmarknaden.

En genomgång av aktuella prognoser och samråd med arbetsmarknadens parter visar på behov av kortare yrkesutbildningar inom teknikområdet. Andelen högskoleutbildade inom den privata industrin är relativt sett låg, samtidigt som det genom den snabba teknikutvecklingen blivit allt mindre avstånd mellan tekniker och yrkesarbetare. I många branscher finns idag ett tomrum mellan personal med utbildning på gymnasienivå och de ingenjörsutbild-

ningar som finns på högskolan, vilket i de flesta fall utgör nästa utbildningsnivå.

Behovet av ytterligare utbildningar för olika grupper inom vård- och omsorg lyfts fram från såväl arbetsgivarorganisationer som olika arbetstagarorganisationer. Såväl skolan som barnomsorgen har idag ett allt större och mer diversifierat ansvar som ställer nya krav på lärare och barnomsorgspersonal. Handel är liksom den tekniska sektorn omfattande. Utvecklingen i branschen går mot en efterfrågan av högre kompetens.

Mitt förslag: Yrkeshögskoleutbildning bör ges bland annat inom nedanstående områden.

Teknik, med inriktning på bl.a.:

- Verkstadsindustri
- Informationsteknologisk industri
- Produktionsteknik
- Byggnadsindustri
- Energi och miljö
- Kemi- och bioteknisk industri
- Livsmedelsindustri

Handel, transport och ekonomi, bl.a.

- Försäljning
- Logistik och spedition
- Företagsekonomi
- Systemering

Vård och omsorg, bl.a. utbildning för undersköterskor

Skola, bl.a. med inriktning mot elevassistenter

*Därutöver ska högskolorna i samarbete med regionala avnämare och andra intressenter ha full frihet att starta andra inriktningar av yrkes-
högskoleutbildning förutsatt att de har examensrätt för området.*

Kvinnor och män i högskolans grundutbildning

Enligt min mening måste högskolan erbjuda utbildning både för kvinnodominerade och mansdominerade yrkeskategorier. Vid utformningen av högskolans utbildningsutbud måste därför högskolorna ta hänsyn till kvinnor och mäns olika studiemönster. Hög-

skolorna bör vidare särskilt observera om särskilda mönster uppstår för kvinnor respektive män inom yrkeshögskoleutbildningen.

Ett större utbud av yrkeshögskoleutbildningar bör enligt min bedömning kunna ge människor en möjlighet att byta yrke och på så sätt öppna upp för en ökad rekrytering av underrepresenterat kön till olika sektorer av arbetsmarknaden.

Statsmakternas styrning av yrkeshögskoleutbildning

Från arbetsmarknadens parter framförs att flexibilitet och tillgänglighet i utbildningen är viktigt för att kunna attrahera redan yrkesverksamma till högskolan. Ett pedagogiskt utvecklingsarbete som tar hänsyn till nya grupper av studenter och integrationen av praktik i utbildningarna är därför centralt i högskolans utbildningar. Den nya yrkeshögskoleutbildningen ställer nya krav på lärosätenas undervisande personal – dels för att tyngdpunkten i utbildningarna finns inom den beprövade erfarenheten, dels för att kursinnehållet till stora delar är nytt.

Vid remissbehandlingen av delbetänkandet framhöll flera instanser behovet av extra resurser för att högskolorna ska ha möjlighet att utveckla sitt utbud av yrkeshögskoleutbildningar. Det gäller bland annat yrkesutbildningar med smal profil som kan väntas ha relativt små studerandegrupper, som inte kan bära kursutvecklingskostnader i det vanliga ersättningssystemet.

Mitt förslag: De lärosäten som erhåller examensrätt för yrkeshögskoleutbildning bör under ett uppbyggnadsskede tilldelas medel för utveckling av dess utbildningar för att säkerställa en positiv utveckling av yrkeshögskoleutbildningen. Enligt min bedömning är det rimligt att tillföra högskolorna totalt 50 miljoner kronor under en uppbyggnadsfas.

Rådet för högre utbildning bör få i uppgift att fortsatt stödja utvecklingen av yrkeshögskoleutbildning. Medel bör ges för kursutveckling i syfte att särskilt beakta behov inom denna nya utbildning. Medel ska ges till Rådet för högre utbildning under den femåriga uppbyggnadsfasen av yrkesutbildningar och uppgå till 2 miljoner kronor per år under en femårsperiod.

Jag gör vidare bedömningen att de merkostnader som uppstår vid en uppbyggnad av yrkeshögskoleutbildning bör täckas med de särskilda medel som jag föreslår. I övrigt anser jag att de ordinarie per

capitaersättningarna bör tillämpas för yrkeshögskoleutbildning. Ett särskiljande av yrkeshögskoleutbildning i detta avseende vore olyckligt då det skulle göra statsmakternas medelstilleddning till högskolorna mer tydlig och komplicerad.

Mitt förslag: Jag står fast på min bedömning i delbetänkandet att en rimlig utbyggnad av kortare yrkesinriktad utbildning på högskolan bör vara att sådan utbildning efter en femårig uppbyggnadsfas omfattar 20 000 helårsstudenter (bås).

Organisatoriska förutsättningar för en utveckling av yrkeshögskoleutbildning

För att underlätta samverkan mellan högskolan och arbetslivet kring yrkeshögskoleutbildning är det min bedömning att alla universitet och högskolor, där yrkeshögskoleexamen får avläggas, bör inrätta ett särskilt rådgivande organ med ansvar för denna utbildning. Detta organ bör inrättas under respektive fakultetsnämnd eller motsvarande. I detta organ bör företrädare för såväl arbetslivet som lärare och studenter ingå.

Såväl högskolorna som företrädare för avnämare och andra intressenter har i flera olika sammanhang påtalat att det finns ett behov av någon form av nationell samordning och uppföljning av högskoleutbildning i förhållande till arbetslivets önskemål. Det är viktigt inte minst för att arbetsmarknadens parter och utbildningssystemet ska kunna utbyta kunskaper och erfarenheter för att skapa utbildningar av hög kvalitet och relevans, för såväl den enskilde som samhället i stort. För yrkesutbildningar är det också särskilt viktigt att de är väl förankrade i branschen, inte minst för att studenterna som läser på utbildningarna ska vara säkra på att de är efterfrågade på arbetsmarknaden.

Mitt förslag: Samverkan bör ske kring de övergripande nationella intressen som kan finnas vad gäller olika utbildningsinriktningar på yrkeshögskoleutbildning. Detta i syfte att stödja såväl högskolorna som avnämare och andra intressenter. För att befrämja detta bör Högskoleverket vad gäller yrkeshögskoleutbildning få de uppgifter som verket föreslår i rapporten Högskoleutbildade – tillgång och efterfrågan (Arbetsrapport nr 9 1999). Dessa är:

- Bidra till ett bättre beslutsunderlag för utbildningsplanering genom att ge kompletterande beskrivningar av nya utbildningar och utbild-

dade (med eller utan examen) samt av nya trender inom arbetsliv och samhällsutveckling.

- Att verket i samarbete med SCB och andra berörda utvecklar formerna för redovisning av tillgång och tillskott på utbildade med olika inriktning och omfattning på utbildningen.
- Att utveckla och erbjuda fora för dialog mellan berörda parter inom högskolan, avnämare och andra intressenter i den högre utbildningen.
- Att sammanställa och utveckla analyser i övrigt av betydelse för planeringen av den högre utbildningen.

Regeringen bör fastställa Höskoleverkets uppgifter inom detta område, exempelvis i regeringens instruktion till verket.

Det är vidare min bedömning att högskolorna bör samverka kring olika yrkeshögskoleutbildningar för att sprida utbudet av yrkeshögskoleutbildning.

Inom yrkesutbildningar, liksom inom andra utbildningar, är det centralt att de lärare som undervisar har god kännedom om den utveckling som sker inom deras yrkesområden. Det är därför av största vikt att högskolorna utnyttjar de möjligheter som finns idag att anställa och befordra personer med yrkeserfarenhet från exempelvis näringslivet som lärare med yrkesskicklighet som befordringsgrund.

Mitt förslag: Regeringen bör ge i uppdrag åt Höskoleverket att särskilt följa upp i vilken mån högskolorna utnyttjar möjligheten att anställa och befordra yrkesskickliga personer.

Jag gör bedömningen att införandet av yrkeshögskoleutbildning i högskolan kommer att medföra att nya kunskapsområden uppstår. Detta innebär att statsmakterna på sikt bör öka forskningsanslagen så att medel för forskning tillförsäkras dessa nya kunskapsområden.

Yrkeshögskoleutbildning – utformning

Det är idag högskolorna som utformar högskoleutbildningen inom de relativt vida ramar som statsmakterna sätter i högskolelagen och högskoleförordningen. Även yrkeshögskoleutbildningen bör enligt min mening omfattas av denna princip. En yrkeshögskoleutbildning utformas på så sätt att studenten efter examen kan gå direkt ut

i arbetslivet. Samtidigt är det viktigt att högskolan utformar utbildningarna så att studenterna ges en reell möjlighet att bygga vidare på sin utbildning – antingen direkt i anslutning till sina studier, eller genom att återvända till högskolan efter några år av yrkesverksamhet. För att underlätta detta är det viktigt att högskolorna noga identifierar tänkbara målgrupper av studenter för de olika utbildningarna och utformar utbildningarna efter de särskilda behov som olika grupper av studenter kan ha. Högskolorna bör också erbjuda studenterna möjligheter att komplettera sin behörighet för att kunna byta utbildningsinriktning eller fortsätta studera. Det är också viktigt att högskolorna vid utformningen av olika yrkeshögskoleutbildningar gör det möjligt att kombinera olika inriktningar genom att erbjuda ett brett upplägg med olika utgångsmöjligheter.

Mitt förslag: Jag står fast vid mitt tidigare förslag, att YTH-utbildningen breddas mot nya områden och att namnet ändras till yrkeshögskoleexamen. Utbildningen ska kunna ges både, som idag, till studenter med yrkeserfarenhet från särskild bransch, och till studenter som kommer direkt från gymnasiet och har grundläggande behörighet för högskolestudier. Utbildningen ska omfatta minst 60 poäng och högst 80 poäng. Utbildningen ska vara påbyggbar.

Utbildning som bygger på tidigare arbetslivserfarenhet kan och bör bedrivas på ett annat sätt än utbildning som vänder sig till personer som inte har någon längre yrkeserfarenhet från särskild bransch.

Jag föreslår vidare att högskolan i vanlig ordning ska ansöka hos Högskoleverket om att erhålla examensrätt för denna examen.

Vidgad rekrytering till högskolan

Rekrytering till yrkeshögskoleutbildning är en nyckelfråga. Högskolorna bör rikta särskilda rekryteringsinsatser såväl till studerande från gymnasiet som till yrkesverksamma med intresse för fortsatt utbildning. Detta bör i hög grad ske i samarbete med representanter för avnämare och andra intressenter.

Regeringens åtgärder med rekryteringsplaner och breddad basårutbildning, som föreslås i propositionen Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) bör användas aktivt även avseende yrkeshögskoleutbildning. Enligt min mening innebär förslagen om sökandes reella kompetens att högskolans tillgänglighet ökar. För många

högskolor är rekryteringsfrågan av mycket stor vikt mot bakgrund av det allmänt svåra rekryteringsläget idag.

Mitt förslag: Högskolorna bör under en inledande period tilldelas medel för att underlätta marknadsföring av yrkeshögskoleutbildning, samt för rekrytering till dessa utbildningar. Medel ska ges till lärosäten som erhållit examensrätt för yrkeshögskoleutbildningar.

Min bedömning är att yrkeshögskoleexamen kan komma att rekrytera fler studenter från studieovana miljöer. Detta kommer på sikt att minska den sociala snedrekryteringen till högskolan.

Utbildning till lärare för gymnasieskolans program med yrkesämnena

I dag råder det brist på lärare till gymnasiet program med yrkesämnena. Genomsnittsåldern är hög och rekryteringen till lärarutbildningen med denna inriktning är låg. Skolverket prognostiserar Mycket stor risk eller Stor risk för lärarbrist inom 10 av 12 av gymnasiet program med yrkesämnena.

En viktig funktion för yrkeshögskoleutbildning är att fungera som en rekryteringsgrund för utbildning till yrkeslärare på gymnasiet. Detta motiverar att yrkeshögskoleutbildningar kopplas till gymnasieskolans program med yrkesämnena och också ges med en mängd olika inriktningar.

Studiestöd

Jag har kunnat konstatera att erfarenheterna av YTH har varit positiva och bör kunna spridas även till andra områden. Personer med yrkeserfarenhet från fler områden än de som idag är aktuella, måste få tillgång till den positiva utbildningsform som YTH idag utgör.

Jag har under mitt utredningsarbete funnit att de som har erfarenhet av YTH anser att ett förmånligt studiestöd är en av förutsättningarna för YTH. För att kunna rekrytera personer som är yrkesverksamma inom sektorer utan tradition av högskoleutbildning till längre vidareutbildningar, anses ett förmånligt studiestöd vara en nödvändighet. Detta framhålls även av en mängd remissinstanser i deras svar på mitt delbetänkande.

En hög kompetens är en viktig konkurrensfördel för Sverige gentemot andra länder och därmed en förutsättning för att öka tillväxten i landet. För närvarande råder brist på denna kompetens i såväl näringslivet som inom vissa delar i den offentliga sektorn. Jag anser därför att det under en begränsad tid behövs särskilda insatser i form av ett förmånligare studiestöd för vissa grupper av studenter för att öka möjligheterna för ett ökat antal personer att fördjupa sina yrkeskunskaper. Regeringen anför också i sin proposition Ett reformerat studiestöd (prop. 1999/2000:10) att det prioriterade bidraget som idag är en möjlighet för studerande vid YTH ska kunna avpassas i förhållande till förändrade utbildningsbehov i samhället.

Mina förslag är:

Alternativ 1: De studenter som läser på utbildningar som leder till yrkeshögskoleexamen, är över 25 år dock högst 41 år och har fyra års yrkesverksamhet, ska erhålla studiemedel med förmånligare bidrag. Detta betyder att de erhåller 82 % av studiemedelsbeloppet i bidrag. Övriga studenter på yrkeshögskoleutbildning erhåller vanligt studiemedel.

Merkostnaden för detta vid fullt utbyggd yrkeshögskoleutbildning, där hälften av helårsstudenterna antas vara studenter med yrkeslivserfarenhet, blir 385 000 000 kr.

För att statsmakterna ska kunna dimensionera anslaget för studiestöd för denna grupp och samtidigt garantera att alla studenter över 25 år med fyra års yrkeslivserfarenhet som antas till yrkeshögskoleutbildning erhåller en förmånligare bidragsandel, bör antalet platser på yrkeshögskoleutbildning som erbjuds av högskolorna samordnas med det anslag som statsmakterna anvisar för studiemedel till denna grupp.

Alternativ 2: Ordinarie studiemedel ska gälla även för studenter på yrkeshögskoleutbildning.

Jag förordar en lösning enligt alternativ 1 mot bakgrund av de motiv som anges ovan. Jag vill dock påtala att statsmakterna enligt mitt förslag också skulle ha en möjlighet att begränsa stödet till en mindre grupp studenter. Detta kan bli aktuellt om exempelvis högskolorna inte har möjlighet att rekrytera studenter i den omfattning som förutsätts i mitt förslag.

Ett mindre kostnadskrävande alternativ vore att ovan nämnda studenter ges ett studiestöd med exempelvis 50 % av beloppet i bidrag. Jag anser dock att detta vore ett alltför stort avsteg från den

princip som gäller för det nya, sammanhållna studiemedelssystemet. Nivåerna i detta är också utformade särskilt med tanke på att kompensera för tidigare svux. Ett bättre alternativ vore då enligt min mening att regeringen reglerar antalet förmånliga studiestöd till färre studenter än de 10 000 helårsstudenter (hås) som jag föreslår.

Högskolorna bör också i fortsättningen utforma utbildningar som medger yrkesverksamhet parallellt med studier, exempelvis i form av utbildning varvad med yrkesverksamhet (så kallad COOP-utbildning), flexibelt upplägg och distansutbildning, där så är lämpligt. Likaså bör arbetslivet i högre utsträckning än idag aktivt bidra med ekonomisk finansiering vid utbildning.

Kriterier för utvärdering av yrkeshögskoleutbildning

Enligt högskolelagen ska högskolans utbildning vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund och på beprövad erfarenhet. Många ställer begreppen vetenskap och beprövad erfarenhet mot varandra, som om de vore varandras motsatser. Jag menar att man istället bör se denna gräns som flytande, och istället tala om tyngdpunktsförskjutningar och samverkan mellan olika kunskapsformer.

Medan det idag råder viss samstämmighet kring hur man kan precisera vetenskap, är begreppet beprövad erfarenhet inte definierat. Det centrala med beprövad erfarenhet är enligt min mening just att den är beprövad, det vill säga *att erfarenheten genom kritisk granskning utsatts för prövning*.

Det centrala för kvalitetskriterier vad gäller beprövad erfarenhet blir då att se i vilken mån studenterna erhållit förmågan att omvandla erfarenhet till beprövad erfarenhet genom kritisk analys. Enligt min mening finns behovet av att utrusta studenten med kritisk reflektion och förmåga att knyta samman teoretisk kunskap med praktiska erfarenheter inom samtliga utbildningsområden.

Kriterier för att utvärdera kvalitet är inte något statiskt utan kräver en pågående omprövning och analys för att vara relevanta och aktuella. De skiljer sig också åt beroende på vilken utbildning som granskas. Ovanstående definition av begreppet beprövad erfarenhet leder till att det främst måste vara utbildningens former och innehåll, och hur studenten tillägnar sig dessa, snarare än yttre faktorer, som granskas vid en studie av kvalitet i bemärkelsen beprövad erfarenhet.

Lärarens roll blir central i det att studenten ska tillägna sig ett förhållningssätt till det egna arbetet. En fokusering på lärandet av kritisk granskning kräver en omvärdering av den pedagogiska verksamheten såväl som en värdering av lärarnas kunskaper på detta område. Dessa går inte alltid att översätta till akademiska meriter. Högskolorna har idag möjligheter att befordra lärare inte bara på akademiska meriter utan även på såväl pedagogiska meriter som praktiska erfarenheter från områden som är viktiga för vissa utbildningar. Detta bör uppmärksammas ytterligare och lärarnas meriter i detta avseende bör också lyftas fram i en kvalitetsgranskningssituation.

Av Högskoleverkets instruktion bör tydligt framgå att verket ska utarbeta kriterier för kvalitetsbedömning av högskoleutbildning vad avser såväl vetenskaplig och konstnärlig grund som beprövad erfarenhet. Dessa kriterier bör Högskoleverket precis som tidigare utarbeta tillsammans med lärosätena.

1 Utredningens uppdrag och arbete

1.1 Uppdraget

Mitt uppdrag är att utreda vissa frågor om kortare yrkesutbildningar inom högskolan med utgångspunkt i den nuvarande yrkes tekniska utbildningen (YTH). Jag ska analysera behovet av kortare yrkesutbildning främst mot bakgrund av de stora strukturförändringar som sker inom såväl näringslivet som den offentliga sektorn. I uppdraget ingår även att klarlägga arbetsmarknadens behov av olika kortare yrkesutbildningar.

Vidare ska jag utreda och lämna förslag till sådana förändringar som jag anser bör vidtas för att det skall vara möjligt att utöka antalet kortare yrkesutbildningar i högskolan inom nya områden. Jag ska överväga olika examensbenämningar och analysera om den högre bidragsandelen i studiemedlen för YTH-studerande bör behållas.

I uppdraget ingår också att överväga behovet av komplettering av högskolelagen och högskoleförordningen vad gäller begreppet beprövad erfarenhet. Slutligen ska jag lämna förslag på kriterier för utvärdering av de kortare yrkesinriktade högskoleutbildningarna.

Arbetet skall slutredovisas senast den 15 december 2001.

I enlighet med direktiven har jag lämnat ett delbetänkande den 4 maj 2001 där jag bland annat berörde:

- förslag om examensbenämning,
- översiktlig beskrivning av vilka utbildningar som redan idag finns inom högskolan och som berörs av förslaget, samt
- ställningstagande vad gällde eventuella förslag till förändringar i högskolelagen.

1.2 Utredningens arbete

I delbetänkandet En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) konstaterade jag att utbudet av kortare yrkesinriktad utbildning i den svenska högskolan är litet. Mot bakgrund av det behov av yrkesutbildning som redovisades, inte minst av arbetsmarknadernas parter, föreslog jag att den nuvarande yrkestekniska utbildningen utvidgas mot nya områden och nya studerandegrupper, då särskilt yngre studerande. Namnet på examen bör ändras till yrkeshögskoleexamen. Jag kunde också konstatera att dagens bestämmelser vad avser högskoleutbildningens betoning av vetenskap respektive beprövad erfarenhet är tillfredsställande, och föreslog därför ingen ändring av gällande lag.

Därefter har mitt delbetänkande remitterats av Utbildningsdepartementet till samtliga landets högskolor, arbetsmarknadens parter samt ett antal myndigheter och organisationer. Regeringen har i sina propositioner Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15), Budgetpropositionen för 2001 (prop. 2001/02:1) samt En politik för tillväxt och livskraft i hela landet (prop. 2001/02:4) valt att i vissa delar kommentera förslagen som ges i delbetänkandet. Regeringen uttalar sitt principiella stöd för förslagen och anslår även särskilda medel för en utveckling av kortare yrkesutbildningar i högskolan.

Under det fortsatta arbetet har jag valt att närmare precisera vissa principiella frågor som är viktiga för högskolans framtida förutsättningar att utveckla yrkeshögskoleutbildning. Dessa gäller huvudsakligen arbetsmarknadens efterfrågan vad gäller yrkeshögskoleutbildning, organisatoriska förutsättningar för en utveckling av yrkeshögskoleutbildning inom högskolan, vissa frågor som rör utformning av en framtida yrkeshögskoleutbildning, förutsättningar för rekrytering av studenter till denna utbildning samt frågor rörande studiestöd. Jag har också särskilt analyserat frågan angående kvalitetskriterier för beprövad erfarenhet.

En referensgrupp har biträtt utredningen. I referensgruppen har följande personer ingått: kanslirådet Charlotte Abrahamsson, Utbildningsdepartementet, utredaren Therese Ahlqvist, Högskoleverket, professorn Ingela Josefson, Södertörns högskola, kanslirådet Karin Odencrants, Utbildningsdepartementet samt före detta vice ordförande Martin Willén, Sveriges Förenade Studentkårer. Gruppen har haft 3 möten under hösten. Gruppens funktion har huvudsakligen varit rådgivande, på så sätt att de i största mån fått

möjlighet att diskutera och kommentera utredningens arbete och texter. De slutsatser och förslag som jag presenterar i slutbetänkandet är dock mina. I de fall referensgruppen haft avvikande uppfattning har de haft möjlighet att uttrycka detta under arbetets gång, men dessa redovisas inte skriftligt.

Förvaltningschef Eva Borgström har på mitt uppdrag gjort en särskild analys av dagens kostnader för YTH samt utrett vissa frågor som underlag för mina ställningstaganden vad gäller statsmakternas styrning av yrkeshögskoleutbildning. Dessa redovisas i kapitel 7 respektive kapitel 10.

I uppdraget ingick att utarbeta kvalitetskriterier för beprövad erfarenhet. Detta redovisas i kapitel 13. I detta arbete har professor Ingela Josefson varit mig särskilt behjälplig. Ingela Josefson har också skrivit en särskild skrift som underlag för utredningens arbete. Denna skrift finns som bilaga tre till betänkandet. Jag har även sammankallat en hearing med representanter från Högskoleverket och personer från olika utbildningsområden för att särskilt diskutera detta. Deltagare vid denna hearing redovisas i bilaga 7.

I uppdraget ingick även att precisera inom vilka områden yrkeshögskoleutbildning kan vara aktuell. Förutom att jag diskuterat frågan enskilt med i huvudsak arbetsmarknadens parter, har jag också valt att belysa även denna fråga i form av en hearing. Deltagare vid denna hearing redovisas i bilaga 7.

Under arbetets gång har frågan om relationen mellan kvalificerad yrkesutbildning (KY) och den tänkta yrkeshögskoleutbildningen framhållits som särskilt viktig av flertal personer. Flera instanser som avgivit remissvar på delbetänkandet anser att ett förtydligande gällande detta är önskvärd. Jag har därför valt att bjuda in vissa representanter med erfarenhet från såväl KY som högskoleutbildning för en klarläggande diskussion. Deltagare i denna diskussion redovisas i bilaga 7.

Jag har tidigare sammanträffat med övriga kommittéer och utredningar som är verksamma inom eller har beröring med det område som min utredning tar upp. Dessa är Kommittén om gymnasieskolans utbud av studievägar (dir. 2000:35) och Kommittén för kvalificerad yrkesutbildning (dir. 1996:26, 1996:41). Vidare har jag sammanträffat med berörda myndigheter och organisationer såsom Högskoleverket, Arbetsmarknadsstyrelsen, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering, arbetsmarknadens parter samt universitet och högskolor.

Liksom i mitt delbetänkande, används även i detta slutbetänkande genomgående begreppet högskolan som samlingsnamn för såväl universitet som högskolor. Begreppet högskoleutbildning omfattar således sådan utbildning som ges på såväl universitet som högskolor.

Statistik har presenterats uppdelad efter kön där så har varit möjligt.

2 Utredningens delbetänkande En ny yrkeshögskoleexamen

2.1 Inledning

Mitt uppdrag från regeringen är att utreda vissa frågor om kortare yrkesutbildningar inom högskolan. Jag ska se över den nuvarande strukturen på högskolans kortare yrkesutbildningar med utgångspunkt i den nuvarande yrkestekniska utbildningen (YTH), bland annat för att se om YTH kan utvecklas mot nya områden och mot nya studerandegrupper. I uppdraget ingår även att analysera behovet av kortare yrkesutbildning främst mot bakgrund av de stora strukturförändringar som sker inom såväl näringslivet som den offentliga sektorn. Jag skall också utreda och lämna förslag till sådana förändringar som bör vidtas för att det skall vara möjligt att utöka antalet kortare yrkesutbildningar i högskolan inom nya områden. I detta arbete skall jag överväga olika examensbenämningar. Frågan om studiestöd ska också analyseras, främst utifrån frågeställningen om den högre bidragsandelen i studie-medlen för YTH-studerande bör bibehållas. I uppdraget ingår även att överväga behovet av komplettering av högskolelagen och högskoleförordningen avseende begreppet beprövad erfarenhet. Slutligen ska jag lämna förslag på kriterier för utvärdering av de kortare yrkesinriktade högskoleutbildningarna. Arbetet skall slutredovisas senast den 15 december 2001.

En del i detta arbete skulle enligt direktiven redovisas i ett delbetänkande i maj månad. I delbetänkandet skulle i huvudsak följande frågor besvaras:

- förslag om examensbenämning,
- översiktlig beskrivning av vilka utbildningar som redan idag finns inom högskolan och som berörs av förslaget samt
- eventuella förslag till förändringar i högskolelagen.

Den 4 maj 2001 överlämnade jag därför mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) till forsknings- och utbildningsministern. Utbildningsdepartementet remitterade betänkandet och mina förslag låg därefter till grund för delar i regeringens propositioner Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15), Budgetpropositionen för 2001 (prop. 2001/02:1) samt En politik för tillväxt och livskraft i hela landet (prop. 2001/02:4). Då jag i delbetänkandet gör flera principiella ställningstaganden som styr det fortsatta arbetet, väljer jag att i detta slutbetänkande redogöra för några av de slutsatser och förslag som där presenteras. Jag redogör även översiktligt för de huvudsakliga synpunkter som remissinstanserna framfört, liksom för de ställningstaganden som regeringen presenterar i ovan nämnda propositioner. Det finns dock anledning att närmare återkomma till både remissinstansernas synpunkter i vissa särskilda frågor, liksom regeringens ställningstaganden i ovanstående propositioner längre fram i detta betänkande.

2.2 Sammanfattning av delbetänkandet En ny yrkeshögskoleutbildning

2.2.1 Kartläggning

Jag konstaterar i delbetänkandet att endast ett fåtal högskolor erbjuder kortare, yrkesinriktad utbildning i någon högre utsträckning. Bland de som har ett utbud av sådan utbildning kan nämnas Luleå tekniska universitet, Växjö universitet, Mitthögskolan och Lunds universitet. Göteborgs universitet erbjuder flera kortare utbildningar med konstnärlig inriktning. Högskolan i Gävle ger flera YTH-utbildningar.

Tabell: Samtliga högskolor sorterade efter i vilken utsträckning de erbjuder sammanhållna utbildningsprogram på grundutbildningsnivå som omfattar högst 100 poäng. Uppdelningen är gjord efter antal utbildningar som erbjuds, inte utbildningens volym. Informationen är inhämtad huvudsakligen efter vilka utbildningar som erbjudits läsåret 2000/01. Utbildningar som har antagning var tredje termin eller mer sällan kan därför saknas i sammanställningen.

Erbjuder inga program som är kortare än 120 poäng	Erbjuder 1–2 program som är kortare än 120 poäng	Erbjuder 3–5 program som är kortare än 120 poäng	Erbjuder 6 eller fler program som är kortare än 120 poäng
Högskolan i Halmstad	Danshögskolan	Blekinge tekniska högskola	Göteborgs universitet
Högskolan i Jönköping	Dramatiska institutet	Chalmers tekniska högskola	Högskolan i Gävle
Högskolan Kristianstad	Högskolan i Borås	Högskolan i Kalmar	Luleå tekniska universitet
Högskolan i Skövde	Högskolan Dalarna	Kungl. Musikhögskolan	Lunds universitet
Karolinska institutet	Högskolan i Trollhättan/Uddevalla	Kungl. Tekniska högskolan	Mitthögskolan
Konstfack	Högskolan på Gotland	Linköpings universitet	Växjö universitet
Kungl. Konsthögskolan	Idrottshögskolan	Malmö högskola	
Lärarhögskolan i Stockholm	Karlstads universitet	Mälardalens högskola	
Operahögskolan	Umeå universitet	Stockholms universitet	
Södertörns högskola	Örebro universitet	Sveriges Lantbruksuniversitet	
Teaterhögskolan			
Uppsala universitet			

Källa: En ny yrkeshögskoleutbildning, SOU 2001:40

Min kartläggning visar också att andelen korta examina (mindre än 120 poäng) har minskat från att läsåret 1993/94 ha utgjort 47 % av det totala antalet examina, till att år 2000 endast omfatta 8 % av det totala antalet examina. Antalet yrkesteknisk högskoleexamen (YTH) har också minskat. Läsåret 1993/94 var antalet YTH-examina 485. Läsåret 1999/00 var det 313.

I min kartläggning har det framkommit många positiva erfarenheter av YTH bland studenter, högskolor och arbetsgivare. Trots detta finns det vissa negativa tendenser i utvecklingen av YTH. Utbildningen har svårt att marknadsföra sig då den vänder sig till andra grupper av studenter än vad högskolans övriga utbildningar gör. Nuvarande bestämmelser om studiestöd, som innebär att endast sådana utbildningar som anordnades 1994 berättigar till förmånligare studiestöd, har också bidragit till att utveckling av nya inriktningar av YTH försvårats.

Det finns flera orsaker till att högskolan inte anordnar kortare yrkesutbildning i någon högre utsträckning. I mitt delbetänkande anger jag några tänkbara orsaker. Ett skäl är att högskolans resurser per student har minskat. Detta har inneburit att högskolan rationaliserat sin verksamhet och kurser och utbildningar som inte är ekonomiskt lönsamma har lagts ner. Det är också mycket kostsamt att utveckla nya utbildningar – detta gäller särskilt utbildningar som riktar sig mot nya grupper av studenter. Inom många områden har det samtidigt skett en utveckling som gjort en förlängning av utbildningen nödvändig. Det gäller för flertalet av högskoleingenjörsutbildningarna. Samtidigt kan det hos högskolan finnas en tendens att vilja förlänga utbildningarna. Många ämnesföreträdare menar att en förlängning ofta innebär en kvalitetsförbättring. Naturligtvis är detta mestadels sant, men en förlängning av utbildningarna medför samtidig en kostnad för såväl studenten som samhället. Denna är inte alltid motiverad i relation till de krav som ställs i arbetslivet.

Kortare yrkesinriktade utbildningar på högre nivå erbjuds i samtliga länder som utredningen kommit i kontakt med. I flera europeiska länder pågår idag en utveckling mot att mer yrkesinriktade utbildningar lyfts in som en del i högskolesystemet.

2.2.2 Efterfrågan

Näringsliv, samhälle och individer efterfrågar högre utbildning i allt högre grad. Samtidigt råder inom flera sektorer en osäkerhet om vilken kompetens som arbetsmarknaden kommer att efterfråga i framtiden. Det finns dock en stor uppslutning kring uppfattningen att det kommer att ställas högre krav på individen inom många områden. KY är genom sin flexibilitet och starka arbetslivsanknytning en viktig utbildningsform. Samtidigt finns det starka skäl som talar för att även högskolan ger ett större utbud av kortare utbildningar med tydlig yrkesinriktning:

- Samtidigt som arbetslivet ställer krav på högre utbildning råder allt större osäkerhet om exakt vilken kompetens som kommer att behövas. Det blir därför viktigt att en utbildning ger individen både särskilda yrkeskunskaper och förmåga att själv utveckla nya kunskaper och färdigheter.
- Högskolan har genom sin forskningsverksamhet och bredd möjlighet att utveckla utbildningar mot nya områden och nya yrkesfunktioner.
- Möjlighet till återkommande utbildning blir allt viktigare.

Strävan efter en jämn social fördelning av studenter gäller naturligtvis all högskoleutbildning. Trots stora ansträngningar är det fortfarande så att högskoleutbildning rekryterar relativt få studenter från studieovana miljöer. Erfarenheter visar att för att rekrytera dessa grupper till högskolan är det särskilt viktigt att utbildningen är kort och har en tydlig yrkesinriktning.

2.2.3 Förslag

I mitt delbetänkande föreslår jag alltså att den nuvarande yrkestekniska examen breddas mot nya områden och namnet ändras till yrkeshögskoleexamen. Yrkeshögskoleexamen bör enligt min mening kunna ges med flera inriktningar och utbildningen bör breddas ytterligare mot nya områden inom bland annat teknik, vård och omsorg samt handel och ekonomi. Utbildningen bör omfatta minst 60 poäng och högst 80 poäng. Det är viktigt att utbildningen är påbyggbar.

Yrkeshögskoleutbildning ska enligt mitt förslag kunna erbjudas till studenter med yrkeserfarenhet från särskild bransch, men också

till studenter som kommer direkt från gymnasiet och har grundläggande behörighet för högskolestudier.

Liksom all högskoleutbildning, ska också yrkeshögskoleutbildningen bygga på vetenskaplig eller konstnärlig grund och beprövad erfarenhet. Utbildningen ska svara mot ett långsiktigt och klart definierat behov på arbetsmarknaden och ingå i högskolans ordinarie utbud.

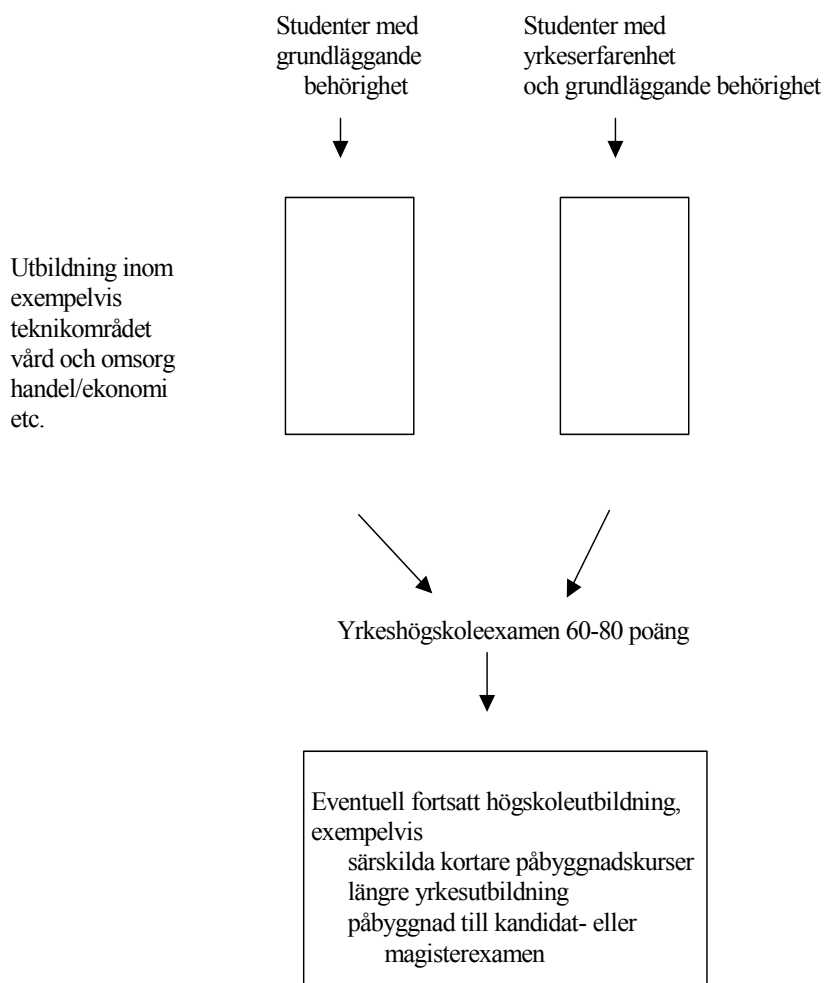
Vad gäller frågan om ett förtydligande av högskolelagen avseende beprövad erfarenhet, är jag av den meningen att högskoleutbildning måste bygga på flera aspekter av kunskap och att högskolelagen är tydlig på denna punkt. Jag föreslår därför ingen ändring av lagen.

2.2.4 Några definitioner

I mitt delbetänkande redogör jag för mina utgångspunkter vad gäller några centrala begrepp. Ett sådant centralt begrepp är yrkesutbildning. Enligt min mening karaktäriseras yrkesutbildning av att *det är en utbildning som syftar till att ge den utbildade möjligheter att efter genomgången utbildning och rimligt långt praktiserande kunna verka inom ett yrke som anställd eller egen företagare*. I betänkandet behandlas yrkesutbildning som kräver högskolestudier.

Ett annat centralt begrepp är skärningspunkten mellan högskoleutbildning och den nya eftergymnasiala utbildningsform som riksdagen beslutat att införa, kvalificerad yrkesutbildning, KY. Enligt min mening har den viktigaste skillnaden mellan högskolans utbildningar och KY att göra med utbildningarnas olika förhållande till forskning – det vill säga utvecklandet av ny kunskap. Högskolan ska enligt högskolelagen bedriva såväl utbildning som forskning. Högskolans utbildning ska ha ett nära samband med forskning. Högskolans organisation är uppbyggd efter detta förhållande. Genom högskolans koppling mellan utbildning och forskning ges en garanti för att den kunskap som studenten får är den mest moderna. Av detta följer också att högskolan skapar nya utbildningar allt eftersom nya förutsättningar ges genom kunskapsutvecklingen. Denna framåtsyftande och utvecklande roll som högskolan har – mot nya branscher och områden – är central inte minst i tillväxthänseende.

Figur: Yrkeshögskoleexamen: en examen men olika ”ingångar” i utbildningen.

För behörighet bör enligt förslaget krävas grundläggande behörighet för högskolestudier. För att underlätta en naturlig koppling till gymnasieskolans yrkesinriktade program, bör man vara restriktiv i att sätta upp andra regler om behörighet.

Min bedömning är slutligen att utbildningen inom fem år bör omfatta cirka 20 000 helårsstudenter.

2.3 Remissinstanserna om delbetänkandet

2.3.1 En positiv remissopinion

Utbildningsdepartementet har remitterat mitt delbetänkande till knappt 70 remissinstanser, däribland arbetsmarknadens parter, samtliga universitet och högskolor samt ett stort antal myndigheter, företag och andra organisationer. Av dessa svarade 56 instanser och svar inkom även från fem instanser som yttrade sig spontant.

En majoritet av remissinstanserna, både bland högskolorna och övriga instanser, instämmer i utredningens huvudsakliga förslag. De anser att det finns ett stort behov av yrkesutbildning i samhället och att högskolan har en viktig roll att spela på detta område. Många anser att det är positivt att bredda YTH mot nya områden, och instämmer även i behovet att skapa ett tydligare utbildningsalternativ i högskolan för elever från gymnasieskolans yrkesinriktade program. Majoriteten bland remissinstanserna tycker att 60–80 poäng är en rimlig längd på en sådan utbildning.

Ett fåtal remissinstanser avstyrker helt utredningens förslag och ett fåtal instanser anser att de inte kan ta ställning till utredningens förslag då de menar att flera viktiga frågor lämnas obesvarade i betänkandet.

2.3.2 Examensbenämning

Flera högskolor är tveksamma till föreslagen examensbenämning, yrkeshögskoleexamen, av olika skäl. Några högskolor menar att förslaget om yrkeshögskoleexamen ligger alltför nära nuvarande högskoleexamen. De anser att man bör utveckla den redan existerande högskoleexamen istället för att skapa en ny. Flera högskolor samt Sveriges Förenade Studentkårer ger också förslag på alternativa examensbenämningar, liksom preciseringar av föreslagen examensbenämning.

2.3.3 Några tveksamma till en gemensam utbildning för studenter med respektive utan särskild yrkeserfarenhet

Några remissinstanser, främst högskolor, har kommenterat min föreslagna modell vad gäller utbildningens upplägg. Flera högskolor påtalar att det finns fördelar med blandade grupper där både stu-

denter från gymnasiet såväl som personer med längre yrkeserfarenhet ingår. Andra högskolor framhåller att utbildning för äldre personer med särskild yrkeserfarenhet kräver en annan sorts pedagogik än utbildning till så kallade ungdomsstudenter.

2.3.4 Behörighet en viktig fråga

Flera remissinstanser stödjer utredningens förslag om att endast grundläggande behörighet ska gälla som behörighet för yrkeshögskoleutbildningen. Några högskolor menar att grundläggande behörighet inte alltid är tillräcklig, bl.a. för vissa tekniska utbildningar. Exempelvis menar Kungl. Tekniska högskolan att det är svårt att frånga kraven om längre yrkeserfarenhet och ändå ge en meningsfull utbildning på så kort tid.

En majoritet bland remissinstanserna instämmer i utredningens åsikt om att utbildningarna måste vara påbyggbara. Flera högskolor och Landstingsförbundet påtalar dock att studenter som antas med enbart grundläggande behörighet kan få problem då de vill läsa vidare inom högskolan eftersom de då inte uppfyller krav på särskild behörighet. Flera är av den meningen att detta särskilt bör uppmärksammas av högskolorna.

2.3.5 Externa aktörers inflytande över utbildningarna

De flesta remissinstanser instämmer i utredningens bedömning att utbildningarna ska bygga på en långsiktig värdering av behov på arbetsmarknaden. Högskolorna menar att det är av stor vikt att de tillsammans med regionala aktörer får möjlighet att avgöra vilka yrkeshögskoleutbildningar som kan bli aktuella på respektive lärosäte.

Bland de som kommenterat inom vilka områden som utbildningen kan vara aktuell, går åsikterna isär vad gäller vård- och omsorgssektorn. Vissa högskolor menar att de fått signaler om att arbetsgivarna inte är intresserade av personer med kortare eftergymnasial utbildning än tre år. Andra remissinstanser, däribland Svenska Kommunförbundet, framhåller att kommunerna har ett stort behov av personalrekrytering och att utbildningen då är intressant.

2.3.6 Rekrytering av nya studenter kan bli problematisk

Flera remissinstanser anser att den nya typ av utbildning som utredningen föreslår, kan underlätta för högskolan att rekrytera nya grupper av studenter. Några remissinstanser framhåller dock att riktade informationsinsatser blir nödvändiga för att klara av detta.

Att studiestödet är en viktig del i rekryteringen av nya studenter är något som flera remissinstanser framhåller. Några menar att det är den helt avgörande frågan.

Flera remissinstanser har kommenterat utredningens bedömning kring frågan om huruvida en kortare yrkeshögskoleutbildning kan vara ett sätt att motverka social snedrekrytering till högskolan. Remissopinionen i frågan är delad. Vissa anser att man genom att skapa en kort yrkesutbildning i högskolan kommer att cementera nuvarande sociala snedrekrytering. Andra ser yrkeshögskoleutbildningen som en möjlighet att rekrytera nya grupper av studenter till fortsatt utbildning inom högskolan.

2.3.7 Resurskrävande att utveckla nya utbildningar

Många remissinstanser anser att det är helt nödvändigt att högskolan tilldelas extra resurser för att ha råd att utveckla de nya utbildningar som krävs. De framhåller vidare att en utbildning med omfattande praktiska moment som vänder sig till studerandegrupper utan någon längre studietradition är dyrare än gängse högskoleutbildning, då den bland annat kräver högre lärartäthet.

2.3.8 Förhållandet KY – yrkeshögskoleutbildning är otydlig, men samverkan är viktig

Många remissinstanser framhåller att samverkan mellan högskoleutbildning och KY är mycket viktig även i fortsättningen. Flera remissinstanser påtalar att förhållandet mellan högskoleutbildning och KY fortfarande är oklart och många anser att utredningen bör återkomma till detta med ytterligare förtydliganden i slutbetänkandet. Några remissinstanser ser det oklara förhållandet mellan högskolan och KY som en avgörande fråga vad gäller de framtida möjligheterna att utveckla nya yrkesutbildningar i högskolan.

Det finns också remissinstanser som anser att det finns klara skiljelinjer mellan högskoleutbildning och KY. De framhåller bland annat högskolans nära relation till forskning och att högskolan har tillgång till disputerad personal.

2.4 Regeringens proposition Den öppna högskolan

2.4.1 Regeringen positiv till förslagen i delbetänkandet

Den 12 september 2001 presenterade forsknings- och utbildningsministern regeringens proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15). I propositionen redogör regeringen för sina ställningstaganden vad gäller högskoleutbildningens roll i samhället. Förutom förslag om förändringar i högskolelagen, föreslår regeringen en rad förändringar i frågor som rör bl.a. rekrytering till högskoleutbildning, behörighet, pedagogisk förnyelse, förslag om ett nätuniversitet samt inom flera andra områden som styrning, högskolans ledning etc.

Regeringens instämmer i förslaget att YTH bör breddas mot nya områden och anger som sin bedömning att det behövs fler kortare yrkesutbildningar med olika inriktningar inom högskolan. Regeringen avvaktar dock med beslut angående ny examensbenämning inför utredningens slutbetänkande.

Då regeringen anser att det är viktigt att högskolorna redan nu kommer igång med planering för nya utbildningar aviserar dock regeringen att resurserna för Rådet för högre utbildning skall förstärkas bl.a. som ett stöd för lärosätenas arbete med utveckling av de kortare yrkesutbildningarna.

2.4.2 Om KY och högskolan

Regeringen kommenterar vidare frågan om likheterna mellan KY och yrkeshögskoleutbildning. Regeringen redogör för sin syn på skillnaderna mellan högskoleutbildning och KY i propositionen Kvalificerad yrkesutbildning (prop. 2000/01:63). Regeringen utvecklar detta i sin proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) och anger att det är viktigt att utbildningarna presenteras så att sammanblandning inte sker. Samtidigt visar regeringen på att högskolans medverkan i KY för de studerande kan innebära en första positiv kontakt med högskolan. Regeringen framhåller att

det redan under försöksverksamheten med KY framkommit att cirka 8 % av de studerande i KY fortsatt till högskolan. Det är därför enligt regeringen viktigt att högskolans medverkan i KY inte minskas.

2.4.3 Om forskningsanknuten utbildning

Regeringen väljer vidare att i propositionen klargöra sin syn på högskolelagens krav på vetenskap och beprövad erfarenhet. Regeringen menar att vissa remissinstansers svar på mitt delbetänkande visar på uppfattningen att beprövad erfarenhet står i konflikt med vetenskaplig grund i meningen forskningsanknytning. Detta gäller även regleringen i 1 kap. 3 § högskolelagen som anger att verksamheten skall bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning. Detta anges av flera remissinstanser som ett av skälen till att utbildningar förlängs och att nya kortare utbildningar inte utvecklas i högskolan.

Enligt regeringens mening är detta en alltför statisk syn på sambandet mellan forskning och grundutbildning. Begreppet forskningsanknytning lanserades i samband med 1977-års högskolereform. Det innebar då flera olika saker. En viktig del av detta begrepp var det faktum att studenter från de nya yrkesutbildningar, som genom reformen kom att tillhöra högskolan, fick behörighet att fortsätta till forskarutbildning. Därmed öppnades möjligheten att utveckla ny kunskap inom områden som tidigare inte varit föremål för forskning och kritisk granskning på ett vetenskapligt sätt. Genom att nya grupper av studenter avlade doktorsexamen och fick anställning som lärare och forskare inom högskolan, skapades också en naturlig anknytning till relevant grundutbildning. Forskningsanknytning kom därmed att betraktas som en fortlöpande process. Högskolereformen 1993 har inte inneburit någon ny inriktning i dessa frågor.

Enligt regeringen innebär denna process en dynamik utan vilken högskolans utbildningar skulle stagnera. Det är enligt regeringens mening nödvändigt att nya utbildningar, såväl korta som långa, får en chans att utvecklas och att den anknytning till forskning som behövs ges möjlighet att stärkas. Ett av skälen till att regeringen valde att sammanföra eftergymnasiala utbildningar i ett system – högskolan – var just att undvika återvändsgränder i utbildningssystemet. Detta finns i många av de länder som har ett tudelat system

och där det är omöjligt för en person från den del som inte tillhör universitetssektorn att gå direkt vidare till forskarutbildning.

2.5 Regeringens budgetproposition för 2002

Regeringen fastslår i budgetpropositionen för 2002 (prop. 2001/02:1) att flera kortare yrkeshögskoleutbildningar bör utvecklas i högskolan. Rådet för högre utbildning föreslås därför tillföras ytterligare 10 miljoner kronor år 2003 för stöd för förnyelse av högskolepedagogiken, varav utvecklandet av kortare yrkesutbildning utgör en viktig del.

2.6 En politik för tillväxt och livskraft i hela landet

2.6.1 Ökad tillgång till lärande och högre utbildning

I regeringens regionalpolitiska proposition En politik för tillväxt och livskraft i hela landet (prop. 2001/02:4), lämnar regeringen en rad förslag som berör såväl högskolan som förslaget om yrkeshögskoleutbildning.

I propositionen framhåller regeringen att medarbetarnas kompetens är en allt viktigare framgångsfaktor, för näringslivet såväl som för andra sektorer. Teknisk utveckling, specialisering och ökad internationalisering gör att arbetsintensiva och mindre kvalificerade arbetsuppgifter blir allt färre. Nya former av organisationer på arbetsplatsen ställer istället andra och ökade krav på den enskilde medarbetaren. Tillgången på arbetskraft med "rätt" kompetens kommer därför enligt regeringen att vara av avgörande betydelse för vår framtida välfärd. Regeringen presenterar därför en rad förslag i syfte att öka medborgarnas tillgång till lärande och att göra högre utbildning mer tillgänglig i hela landet.

2.6.2 Högskolans samverkan med det omgivande samhället

Den regionalpolitiska utredningen På väg mot nya arbetssätt för regional utveckling (SOU 2000:87) betonade vikten av en nära samverkan mellan högskola och näringsliv. Detta har en stor betydelse för den lokala och regionala utvecklingen. Det finns

också ett stort behov hos högskolan att ta till sig erfarenheter och kunskaper från näringsliv och andra delar av samhället.

Regeringen framhåller att högskolan i ökad utsträckning, och i nära samarbete med näringslivet, ska utforma utbildningar som svarar mot arbetsmarknadens behov och därmed stärka sin roll i det livslånga lärandet. Regeringen konstaterar att det är ett gemensamt ansvar för högskola och regionala såväl som lokala aktörer att skapa ett gott samverkansklimat. Ett sådant samarbete måste enligt regeringens mening växa fram ur lokala och regionala samtal och en gemensam syn på vad man vill åstadkomma med samarbetet. Samverkan måste ske med ömsesidig respekt för de olika ansvar, roller och kulturer som finns i högskolan och i det omgivande samhället.

2.6.3 Utveckling av kortare yrkesutbildningar i högskolan

I propositionen föreslår regeringen att ett särskilt uppdrag bör ges till Örebro universitet, Luleå tekniska universitet och Blekinge tekniska högskola för att utveckla nya kortare yrkesutbildningar. Uppdraget ges under tre år (2002–2004) och högskolorna får särskilda medel för detta, 1,6 miljoner kronor vardera årligen under tre år.

Regeringen anser att det mot bakgrund av den strukturomvandling som sker på arbetsmarknaden och det ökade behov som finns av personer med vissa yrkeskompetenser, är motiverat att ge i särskilt uppdrag till tre högskolor och universitet att utveckla kortare yrkesutbildningar i enlighet med förslaget i mitt delbetänkande. Regeringen menar att de föreslagna utbildningarna ger högskolan större möjligheter att möta utbildningsbehoven hos personer som gått gymnasieskolans yrkesinriktade program och där det idag inte finns några utbildningsalternativ i högskolan som knyter an till den yrkeskompetens de erhållit, eller för vilken det finns arbetstillfällen i regionen. Regeringen framhåller att det i många fall handlar om unga män som idag inte alls söker sig till högskolan. Breddningen av dessa utbildningar kan enligt regeringen ske mot de områden som anges i delbetänkandet, nämligen exempelvis teknik, handel, ekonomi, vård och omsorg.

Enligt regeringen kan utveckling av sådana utbildningar också ske på andra lärosäten med hjälp av de särskilda stimulansmedel som ges för samverkan mellan högskolor och kommuner, se nedan.

2.6.4 Samverkan mellan universitet och högskolor och kommuner

Regeringen avsätter i propositionen särskilda medel om 50 miljoner kronor årligen under perioden 2002–2004 i syfte att stimulera samarbete mellan universitet och högskolor och kommuner. Regeringen vill med dessa medel skapa möjligheter för att både öka rekryteringen till högskolan och att skapa hållbar tillväxt i olika regioner. Regeringen föreslår därför att lärosäten och kommuner i samverkan gemensamt ska få söka medel för utvecklingsprojekt eller åtgärder som dels bidrar till en ökad rekrytering till högre utbildning, dels stimulerar en hållbar regional tillväxt. Bakgrunden till förslaget är kommunernas och regionernas intresse av att människor utbildar sig – och därmed skapa hållbar tillväxt. Likaså har universitet och högskolor ett intresse av att rekrytera studenter till sina utbildningar. Även den enskilde har av olika skäl ett stort intresse av att utbilda sig.

Medlen kan exempelvis användas för att göra en analys av det regionala utbildningsbehovet och sedan skapa åtgärder för att öka rekryteringen till högskolans utbildningar som motsvarar dessa behov. Åtgärderna kan också innebära att kommunala utbildningsanordnare tillsammans med en högskola skapar olika former av utbildningar som dels ger individer behörighet till högre utbildning genom studier på gymnasial nivå, dels innebär en introduktion till och kombination med högre utbildning. Medlen ska utgöra ett initialt stöd till olika projekt och åtgärder.

3 Yrkesutbildning i högskolan: mina utgångspunkter

3.1 Det är viktigt att definiera och respektera högskoleutbildningens särdrag

I takt med att yrken och branscher förändras, ställs allt högre krav på utbildning i det offentliga utbildningsväsendet. Högskolan ska planera sin utbildning med utgångspunkt i arbetsmarknadens behov och studenternas efterfrågan. Det är därför en central uppgift för högskolan att samverka med det omgivande samhället för att ha förutsättningar att skapa ett utbildningsutbud som speglar den efterfrågan som finns hos såväl arbetsmarknad som hos studenterna.

Samtidigt har högskolan en viktig roll att verka framåtsyftande och utvecklande. Forskningsanknytning som ett växelspel mellan forskning – forskarutbildning och olika slag av grundutbildning är en viktig del av utvecklingen i högskolan och därmed i förlängningen även av arbetslivet. Högskolans roll att förändra sitt utbud inom grundutbildningen mot nya branscher, områden och funktioner är central för utvecklingen inom arbetslivet.

I högskolelagen (1992:1434) och högskoleförordningen (1993:100) anges ramarna för vad som är högskoleutbildningens särdrag. Högskoleutbildning ska vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet. Vidare ska utbildningen ge studenten ett kritiskt förhållningssätt till kunskap. Detta är speciellt för utbildning inom just högskolan.

De krav som ställs på högskolan vad gäller utbildning från olika delar av samhället, däribland från arbetslivet, är i de flesta fall berättigade. Eftersom resurserna för utbildning inom det offentliga utbildningsväsendet är begränsade är det ofta nödvändigt att diskutera hur de olika behoven ska tillgodoses. Jag menar att det är viktigt att då diskutera vilken utbildning som det offentliga utbildningssystemet ska åta sig och vilken utbildning som näringslivet

kan ta ansvar för. Vidare är det viktigt att definiera högskoleutbildningens särdrag i förhållande till andra utbildningsformer.

När man diskuterar yrkesutbildning inom högskolan i förhållande till andra utbildningsformer, anser jag att det är viktigt att poängtera att högskoleutbildningen skiljer sig från andra utbildningar på flera sätt. Det är viktigt att värna om dessa kännetecken eftersom högskoleutbildningen annars riskerar att förlora sitt värde.

Högskoleutbildningen ska ge studenten ett reflekterande förhållningssätt till kunskap. Högskoleutbildningen ska också ge studenten förmåga att göra självständiga bedömningar, urskilja, formulera och lösa problem samt beredskap att möta förändringar – inte minst i arbetslivet. Det betyder att högskoleutbildningen ska ge studenten ett perspektiv som når utöver rena yrkeskunskaper. Detta är något som endast högskolan, i det offentliga utbildningssystemet, kan erbjuda. Dessa kunskaper och förmågor har ett särskilt värde och de kommer såväl individen som i förlängningen arbetsgivaren tillgodo. Högskolans roll att erbjuda studenten en utbildning som har ett värde utöver den direkta yrkesfunktionen är central i ett demokratiskt samhälle.

Utbildning som ger väldigt specifika och smala yrkeskunskaper kan naturligtvis också ges i högskolan om kunskaperna finns där. Samtidigt är det viktigt att diskutera om sådan utbildning skall bekostas med offentliga medel eller om det snarare borde vara upp till enskilda arbetsgivare att beställa och bekosta sådan utbildning, exempelvis i form av uppdragsutbildning.

3.2 Yrkesutbildning inom högskolan kan ges på olika nivåer och med olika syfte

I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40), presenterar jag en diskussion kring och ett förslag till definition på begreppet yrkesutbildning. Enligt min mening karaktäriseras yrkesutbildning av att den syftar till att ge den utbildade möjligheter att efter genomgången utbildning och rimligt långt praktiserande kunna verka inom ett yrke som anställd eller egen företagare. Jag skriver också att det inom delar av högskolevärlden finns en uppfattning att yrkesutbildning skiljer sig från ”traditionell” akademisk utbildning, vars syfte primärt är att vara forskningsförberedande, genom att den är mer laborativt eller praktiskt

inriktad. Jag ser dock ingen motsättning mellan dessa utbildningar. De som ser en sådan motsättning kan inte beakta att många utbildningar med lång akademisk tradition är både forskningsinriktade och yrkesinriktade – bland annat läkarutbildning och civilingenjörsutbildning.

Vidare skriver jag att det finns yrkesutbildningar som anordnas som program som ger generella examina – alla yrkesutbildningar leder alltså inte till någon yrkesexamen som regleras i högskoleförordningens examensbilaga (1993:100, bilaga 2).

I delbetänkandet gör jag också en genomgång av vilket utbud av kortare yrkesutbildningar som finns inom högskolan idag. Genomgången redovisar samtliga högskoleutbildningar som omfattar högst 100 poäng och som utformats som sammanhållna utbildningsprogram.

Några kommentarer har framförts på min genomgång av kortare yrkesutbildningar. Vissa menar att jag genom att använda den definition som jag använt, inte tagit med utbildningar som ges i form av fristående kurser men som leder till olika yrkesfunktioner. Andra menar att de program som jag redovisar knappast kan kallas för yrkesutbildning. Alla anser exempelvis inte att YTH är en yrkesutbildning i den bemärkelsen att den leder till ett bestämt yrke.

Mot denna bakgrund vill jag kommentera och ytterligare förtydliga min syn på begreppet yrkesutbildning. Enligt min mening är en yrkesutbildnings primära syfte att studenten efter genomgången utbildning och rimligt långt praktiserande ska kunna verka inom ett yrke som anställd eller egen företagare. Detta kan ske på olika nivåer. En första nivå är att utbildningen ska ge – i detta fall studenten – de grundläggande kunskaper som krävs för att utöva ett visst yrke eller en viss yrkesfunktion. Yrkesutbildning på högre nivåer kan istället syfta till att studenten utvecklar sina grundläggande yrkeskunskaper på olika sätt. YTH-studenterna har redan ett yrke när de påbörjar sina YTH-studier. Utbildningen syftar istället till att utveckla dessa grundläggande yrkeskunskaper för en annan yrkesfunktion. Många utbildningar som ges i högskolan har just detta syfte – att utveckla nuvarande yrkesfunktion till något vidare. Det kan handla om att ge studenterna nya kunskaper för att vidga yrkeskunnandet till nya områden. Det kan även handla om att fördjupa kunskaperna inom vissa områden för att ge djupare och mer specialiserade kunskaper. Vidare kan det röra sig om att fördjupa vissa aspekter av den nuvarande yrkesrollen – exempelvis en chefs- eller ledarroll.

Den nya yrkeshögskoleutbildning som jag skisserar i mitt delbetänkande, kan ha olika fokus. Yrkeshögskoleutbildning som ges till personer utan särskild yrkeslivserfarenhet kan i huvudsak syfta till att ge de grundläggande kunskaper som krävs för att utöva ett visst yrke eller en viss yrkesfunktion. Yrkeshögskoleutbildning som riktar sig till personer som har längre yrkeslivserfarenhet, kan istället syfta till specialisering eller utveckling av den nuvarande yrkeskunskapen.

3.3 Examensbenämningen bör vara yrkeshögskoleutbildning

Mitt förslag: Jag står fast vid mitt tidigare förslag att yrkesteknisk examen bör få en ny benämning, nämligen yrkeshögskoleexamen. Denna examen bör införas i bilaga 2 till högskoleförordningens examensbilaga (1993:100) med en målbeskrivning enligt förslag i bilaga 2.

Skälen för mitt förslag:

3.3.1 Nuvarande examensstruktur

I mitt delbetänkande föreslog jag att yrkesteknisk examen skulle få en ny benämning, nämligen yrkeshögskoleexamen. Flera remissinstanser anför i sina remissvar på mitt delbetänkande att de anser att en ny examen inte är nödvändig. Enligt deras mening har mitt förslag om yrkeshögskoleexamen alltför många likheter med nuvarande högskoleexamen.

Idag reglerar regeringen högskolans olika examina i examensordningen, bilaga 2 till högskoleförordningen. Det finns två typer av examina, generella examina och yrkesexamina. Generella examina är för närvarande tre: magisterexamen, 160-poäng, kandidatexamen, 120-poäng, samt högskoleexamen, 80-poäng. Utöver dessa tre aviserar regeringen i propositionen Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) att magisterexamen kommer att kunna ha två inriktningar, mot fördjupning respektive bredd. Yrkesexamina omfattar idag ett femtiotal examina. För de generella examina anger regeringen förutom utbildningarnas längd även fördjupningsnivå. För att erhålla dagens magisterexamen krävs fördjupade studier på

80-poängsnivån och för en kandidatexamen krävs fördjupade studier på 60-poängsnivån. För högskoleexamen krävs fullgjorda kursfordringar om sammanlagt minst 80 poäng med viss inriktning enligt respektive högskolas närmare bestämmelser.

Utbildningar som leder till yrken och som omfattas av exempelvis legitimationsbestämmelser eller andra former av regleringar i Sverige eller internationellt, regleras vanligen genom en yrkesexamen. Utöver bestämmelser om utbildningens längd, anges för varje examen särskilda mål. I dessa preciseras vilka kunskaper och färdigheter studenterna skall ha efter genomgången utbildning.

Yrkesteknisk examen (ursprungligen yrkesteknisk högskoleutbildning) har funnits i högskolan sedan början av 1970-talet. I samband med högskolereformen 1993 avskaffades den centralt reglerade linjeorganisationen och examensordningen infördes. YTH regleras sedan dess genom en yrkesexamen med benämningen yrkesteknisk examen.

3.3.2 YTH bör breddas och därför få en annan benämning – samtidigt är det viktigt att bevara kopplingen till begreppet YTH

De goda erfarenheter som finns från YTH är viktiga att ta tillvara och jag anser i likhet med många andra att det är viktigt att bredda denna utbildning så att den kan komma även andra grupper tillgodo. Alternativet att behålla nuvarande yrkesteknisk examen och att tillföra en examen som i huvudsak riktar sig mot studenter utan den särskilda yrkeserfarenhet som YTH kräver, anser jag inte vara ett gångbart alternativ. Detta eftersom det enligt min mening skulle bli alltför svårt att skilja två så lika utbildningar åt – inte minst för studenter och arbetsgivare. En examen underlättar också en praktisk samordning av de bägge utbildningsinriktningarna.

Den nya struktur som jag föreslår för YTH innebär att utbildningen till viss del får en ny inriktning. Jag tycker därför att det är viktigt att genom en ny examensbenämning markera att det till viss del rör sig om en ny utbildning.

Samtidigt anser jag att det är viktigt att ta tillvara det goda namn och rykte som YTH har idag. YTH är en utbildning som funnits under en lång tid och som under denna tid blivit ett känt begrepp som av många, inom såväl som utanför högskolan, förknippas med utbildning av hög kvalitet. Jag anser därför att det finns goda skäl

att söka finna ett namn som inte helt skiljer sig från den tidigare benämningen.

Vissa remissinstanser har i sina kommentarer över mitt förslag till Utbildningsdepartementet, framfört att examensbenämningen har alltför stora likheter med kvalificerad yrkesutbildning. De menar därför att det kan bli svårt för studenter och arbetsgivare att skilja de olika utbildningarna åt.

Jag kan till viss del instämma i att en sådan problematik skulle kunna uppstå. Jag tror dock att denna minimeras genom att högskolorna är fria att själva bestämma vad de vill kalla de utbildningsprogram som leder till yrkeshögskoleexamen. Många utbildningsprogram som formellt ger studenten en högskoleingenjörsexamen kallas idag sällan för högskoleingenjörsprogram. Istället får de benämningar som exempelvis:

- Bergmaterialingenjör
- Driftingenjör
- Ekologisk skogsproduktion
- Produktionstekniker etc.¹

Liknande exempel finns också bland utbildningar som leder till kandidatexamen – exempelvis ekonomprogrammet. Det är enligt min mening troligt att högskolorna väljer att kalla även denna nya utbildning vid liknande benämningar, som kan variera beroende på vilket område utbildningarna ges inom.

Flera remissinstanser har också påpekat denna möjlighet i sina remissvar till Utbildningsdepartementet. Kungl. Tekniska högskolan anser exempelvis att det mellanled som tidigare fanns i yrkesteknisk examen istället tillgodoses genom att en examensbenämning kompletteras med ett tillägg – ”*med inriktning mot...*”.

Trots att den samlade benämningen innehåller ordet yrke, bör det gå att skilja från kvalificerad yrkesutbildning, då även benämningen högskola ingår.

¹ För fler exempel, se En ny yrkeshögskoleutbildning, SOU 2001:40, bilaga 2 Utbildningar i högskolan kortare än 120 poäng.

3.3.3 Yrkeshögskoleexamen är inte detsamma som högskoleexamen

Vid införandet av examensordningen, klargjorde den dåvarande regeringen i sin proposition Frihet för kvalitet (prop. 1992/93:1) riktlinjerna för högskoleexamen. Införandet av högskoleexamen motiverades av att ett antal av de dåvarande allmänna utbildningslinjerna samt att huvuddelen av de dåvarande lokala linjerna inte svarade mot de krav beträffande längd och /eller fördjupning som ställdes för magister- eller kandidatexamen. För många av dessa utbildningslinjer fanns heller inte skäl att inrätta en särskild yrkesexamen. Regeringen ansåg dock att även sådana studier, liksom ämnesstudier av viss omfattning, borde kunna avslutas med en examen. Regeringen föreslog därför att högskoleexamen skulle användas som ett samlingsbegrepp för all sådan utbildning som antingen inte uppfyller kraven för magister- eller kandidatexamen eller inte leder till en yrkesexamen.

Flera remissinstanser anser att högskoleexamen därför borde kunna användas för sådan utbildning som jag föreslår i mitt betänkande. De menar att det annars föreligger risk att sammanblandning sker.

Skälen för att bevara nuvarande högskoleexamen och istället utveckla yrkesteknisk examen är flera.

Högskoleexamen innebär idag en möjlighet att få examen för de studenter som väljer att studera upp till 80 poäng i högskolan. Det bör enligt min mening vara möjligt för de studenter som av olika skäl inte vill läsa fler poäng i högskolan att ändå kunna få en examen. Det ger också studenter som exempelvis inte vill fullfölja påbörjat program att ta ut en examen vid 80 poäng.

Ett av syftena bakom förslaget med införandet av en yrkeshögskoleexamen, är att betona utbildningens yrkesinriktade karaktär. Jag tycker därför att det är olämpligt att blanda dessa båda typer av examina.

3.3.4 En flexibel struktur nödvändig

Ett alternativ till mitt förslag om ny examen hade varit att föreslå ett antal nya yrkesamina och därigenom precisera vilka utbildningsinriktningar som efterfrågas på arbetsmarknaden. Förespråkare för ett sådant förfaringsätt menar att detta leder till ett mer

överskådligt utbildningsutbud som är till fördel inte minst för studenter och arbetsgivare.

Ett sådant förslag skulle dock enligt min mening försvåra den nödvändiga flexibilitet och rörlighet som idag är nödvändig i samspillet mellan utbildning och arbetsliv. Det finns också exempel på flera utbildningskoncept där flexibilitet kombineras med ett stabilt, gott renommé – högskoleingenjörsutbildningarna och YTH är två sådana exempel.

Ytterligare ett skäl till att istället finna ett mer flexibelt alternativ är att arbetslivets efterfrågan på arbetskraft kan vara mycket regional. Ett regionalt behov kan ha svårt att motivera en nationell bestämelse.

Det finns dock skäl att göra återkommande nationella analyser över vilka utbildningsbehov som finns. Jag återkommer till detta i senare avsnitt i betänkandet.

4 Högskoleutbildning i förhållande till annan eftergymnasial utbildning

4.1 Inledning

Under arbetet med utredningen har frågor om behovet av och möjligheterna att definiera skillnader och likheter mellan andra eftergymnasiala utbildningar, däribland kvalificerad yrkesutbildning, och yrkeshögskoleutbildning aktualiserats. Detta behov påtalades även av olika remissinstanser i samband med Utbildningsdepartementets remissbehandling av mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40). Jag väljer därför att i ett särskilt avsnitt lyfta fram denna problematik.

Gränsdragningen mellan gymnasieutbildning och eftergymnasial utbildning är i många fall svår att dra. Jag har då valt att framförallt lyfta fram utbildningsanordnare som ger utbildningar med tydlig yrkesprofil, även om det i vissa fall medför att utbildningen gränsar till gymnasieutbildning.

4.2 Skillnaden mellan högskoleutbildning och annan eftergymnasial utbildning

4.2.1 Villkor för högskoleutbildning

I högskolelagen (1992:1434) och högskoleförordningen (1993:100) anges ramarna för vad som är högskoleutbildningens särdrag, att högskoleutbildning ska vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet. Högskolelagen fastslår att högskolan ska bedriva såväl utbildning som forskning samt samverka med det omgivande samhället. Högskoleförordningen fastslår också att utbildningen vid högskolorna ska vara avgiftsfri för studenten.

Högskolelagen och högskoleförordningen anger vidare hur de statliga högskolorna skall organiseras, den anger vilka beslutande nämnder som skall finnas och hur representationen i dessa ska se ut. Det föreskrivs även vilka kategorier av lärare som högskolan får anställa.

Vidare föreskrivs att utbildningen skall bedrivas i form av kurser och att dessa kan sammanföras till program. Alla kurser skall ha en kursplan och denna skall innehålla kursens syfte och mål, kursens poängtal, huvudsakligt innehåll samt litteratur och övriga läromedel som ska användas i kursen. Dessutom skall krav på förkunskaper anges liksom formerna för hur studenternas prestationer ska bedömas och vilka betygsgrader som gäller. Om kurser sammanförs till ett utbildningsprogram skall det finnas en utbildningsplan. I den skall anges vilka kurser utbildningen omfattar, den huvudsakliga uppläggningsplanen av utbildningen samt om det finns särskilda förkunskapskrav. Vidare ska studenterna ges möjlighet att värdera sin utbildning, resultatet av detta ska finnas tillgängligt.

Högskolelagen fastslår också att högskoleutbildning ska ge studenten ett kritiskt förhållningssätt till kunskap. Den ska utveckla studenternas förmåga till självständig och kritisk bedömning, deras förmåga att självständigt lösa problem och förmåga att följa kunskapsutvecklingen och delta i informationsutbyte på vetenskaplig nivå. I högskolans uppdrag ingår att utbilda för såväl yrkesverksamhet i ett kunskapsamhälle som för en vetenskaplig karriär.

4.2.2 Villkor för annan eftergymnasial utbildning.

4.2.2.1 Kvalificerad yrkesutbildning

Kvalificerad yrkesutbildning (KY) startade som en försöksverksamhet 1996. Utbildningen har successivt vuxit och kommit att omfatta ett allt större antal studerande och allt fler olika utbildningsinriktningar. Riksdagen har beslutat att utbildningsformen ska bli permanent från och med den 1 januari år 2002.

KY är eftergymnasial på så sätt att utbildningen, precis som den som ges i högskolan, ska bygga på de kunskaper de studerande får i gymnasieskolan. Utbildningen ska ha sin grund dels i den kunskap som genererats i produktionen av varor och tjänster, dels i vetenskap. Den ska ge såväl teoretiskt djup som en stark arbetslivsanknytning.

Som regel gäller att KY ska omfatta två års studier och en tredjedel av tiden ska vara arbetsplatsförlagd. Utbildningen kan ges av såväl högskolan som kommuner, landsting och enskilda fysiska eller juridiska personer. Inriktning och omfattning av KY bestäms utifrån bedömningar om den framtida efterfrågan i arbetslivet. För att behålla aktualiteten och flexibiliteten i utbildningsutbudet får en utbildning aldrig starta mer än fem gånger utan tillstånd från den nationella myndigheten. Utbildningen berättigar till studiemedel.

Utbildningen står under statlig tillsyn. Medel för utbildningsplatser delas ut av Myndigheten för Kvalificerad Yrkesutbildning som inrättades den 1 oktober år 2001. För budgetåret 2002 har regeringen föreslagit att KY ska omfatta 12 500 platser.

KY erbjuds idag huvudsakligen inom följande områden:

- Bygg
- Ekonomi (inklusive försäkring, handel, ledning)
- IT (inklusive multimedia, grafisk industri, all data)
- Jord, skog, trädgård
- Livsmedel
- Miljö
- Teknik och tillverkning
- Transport (inklusive sjöfart)
- Träindustri
- Turism (inklusive restaurang)
- Vård
- Övrigt (inklusive TV, hantverk)

Störst antal utbildningar fanns 2001 inom IT (96) och inom teknik/tillverkning (84). Detta motsvarar 25,5 % respektive 22,3 % av det totala antalet KY. Inom området för ekonomi erbjuds 46 utbildningar (12,2 %) och inom områdena vård och turism (inkl. restaurang) 27 utbildningar vardera, vilket motsvarar 7,2 %. Inom området Övrigt finns utbildningar inom exempelvis TV- och videoproduktion, digital media, olika utbildningar inom musik samt hantverk.

4.2.2.2 Påbyggnadsutbildning inom Komvux

Inom komvux ges huvudsakligen gymnasial vuxenutbildning. Utöver denna finns ett antal så kallade påbyggnadsutbildningar (PU). De är eftergymnasiala på så sätt att de ska leda till en ny nivå inom

yrket eller till ett nytt yrke. Utbildningarna anordnas av kommuner eller landsting och berättigar till studiemedel från och med höstterminen det år den studerande fyller 20 år. Studenterna kan söka särskilt vuxenstudiestöd.

För de flesta påbyggnadsutbildningar gäller som förkunskapskrav fullföljd gymnasieutbildning på nationellt eller specialutformat program eller motsvarande. I vuxenutbildningsförordningen betonas att man för att få delta i en kurs inom gymnasial vuxenutbildning eller påbyggnadsutbildning dels ska sakna eller ha bristande kunskaper inom kursens ämnesområde, dels ha förutsättningar att följa undervisningen med hänsyn till tidigare studier och annan verksamhet.

Påbyggnadsutbildningen ska som regel omfatta minst 800 timmar och som mest 1 200 timmar. För varje område utarbetas och fastställs lokalt kursplaner som ger möjlighet att nå de nationella målen för olika yrkesinriktningar. Utformningen ska ske i samråd med företrädare för arbetslivet, lokalt eller centralt. Skolverket ska registrera kurserna.

PU kan vara antingen riksrekryterande eller ges enbart med lokal rekrytering. Omfattningen av de riksrekryterande PU var år 2000 knappt 8 500 platser. Utöver dessa räknar Skolverket med cirka 3 500 platser på PU med enbart lokal rekrytering. Bland de PU som är riksrekryterande finns ett stort antal olika utbildningar. Dessa går att indela i följande områden:

- IT (inklusive data, programmering, multimedia)
- Vård och omsorg
- Jord/skog/trädgård
- Turism
- Transport
- Ekonomi
- Hantverk
- Fordon (inklusive trafiklärarytbildningen)
- Tillverkning/teknik
- Bygg
- Livsmedel
- Konstnärliga utbildningar
- Media
- Träindustri
- Övrigt

Störst antal platser finns inom området IT. Därefter kommer området vård och omsorg. PU inom jord/skog/trädgård är relativt omfattande och anordnas i huvudsak av landsting. Huvuddelen av utbildningsanordnarna inom området IT finns i storstadsområden (Stockholm, Malmö och Göteborg). Inom kategorin Övrigt ingår exempelvis utbildning till frisör, hudvård, säkerhetsutbildning/handläggare, projektledare etc.

4.2.2.3 Arbetsmarknadsutbildning

Budgetåret 1999 deltog 45 000 personer i arbetsmarknadsutbildning, varav 63 % i yrkesinriktad utbildning och 37 % i förberedande kurser. Drygt 60 % hade någon form av gymnasieutbildning och nästan 15 % någon form av högskoleutbildning.

Yrkesinriktad arbetsmarknadsutbildning ges inom följande områden:

- Teknologi/data
- Teknik/ingenjörsarbete
- Kultur/samhällsvetenskap
- Ekonomi/media
- Pedagogik
- Kontorsarbete
- Kundservicearbete
- Restaurang/service
- Försäljning detaljhandel
- Hälso- och sjukvård, omsorg
- Bygg- och anläggningsarbete
- Hantverksarbete, tillverkning
- Maskinoperatörsarbete
- Transport
- Lokalvård/biträde
- Övrigt

Viss arbetsmarknadsutbildning ges inom ramen för högskolan. Under andra kvartalet av 1999 hade 658 personer fått arbetsmarknadsutbildning i högskolan, varav huvuddelen omfattade så kallad förberedande utbildning. Bland det som kan kallas mer direkt yrkesinriktad utbildning, gavs huvuddelen inom området pedagogik.

4.2.2.4 Folkbildning

Folkbildningen omfattar studieförbunden och folkhögskolor, och har en lång tradition i svenskt utbildningsväsende. Statsmakterna ger bidrag till folkbildningen under relativt fria former, då man anser att folkbildningen ska kunna vara fri, frivillig och styras av sin egen idé. Målen med utbildningen fastställs också av respektive folkhögskola. Staten har heller ingen tillsyn över folkhögskolorna, utan har istället överlåtit denna till folkbildningens egna organisationer.

På folkhögskolorna ges en stor variation av utbildningar. Till en allmän kurs som ger en behörighet motsvarande den som kan fås genom det offentliga skolväsendet får i princip endast den som fyllt 18 år antas. Det finns även särskilda kurser med olika yrkesinriktning. Vanligen ställs då särskilda antagningsvillkor. Flera skolor kallar till intervju och en del har inträdesprov.

Enligt Folkbildningsrådets definition av yrkeskurser innefattas kurser på eftergymnasial/högskolenivå. Till dessa räknas bl.a. följande utbildningar:

- Fritidsledarutbildning (1–2 år)
- Informationsutbildning
- Datautbildning (varav de flesta bedöms vara på gymnasial nivå)
- Ekonomiutbildningar

4.2.2.5 Privata utbildningsanordnare

Högskoleutbildning i privat regi

Några privata utbildningsanordnare har genom beslut från regeringen fått tillstånd att utfärda särskilda högskoleexamina. Det rör sig då om större utbildningsanordnare, ofta organiserade som en högskola och med en omfattande utbildning. Flera av dessa får också statlig finansiering (Handelshögskolan, Stiftelsen Högskolan i Jönköping, Chalmers tekniska högskola). Andra exempel är de tre privata vårdhögskolorna i Stockholm (Ersta-Sköndal högskola, Sophiahemmet och Röda korsets högskola).

Andra typer av privata utbildningsanordnare

Det finns också ett stort antal privata utbildningsanordnare i Sverige som anordnar olika former av utbildningar. De allra flesta anordnar huvudsakligen kortare utbildningar som arbetsgivare köper för sina anställda. Det rör sig då ofta om olika typer av datautbildningar, ledarskapsutbildningar etc. Det finns även exempel på företag eller organisationer som riktat in sig på särskilda yrkeskunskaper i speciella branscher. Svenska Teknologföreningen (STF) erbjuder kompetensutveckling för tekniker i form av en mängd kortare kurser. Ett annat exempel är Swedish institute for public administration (SIPU), som ger kurser särskilt inriktade mot anställda i offentlig sektor.

Det finns också flera privata utbildningsanordnare som säljer arbetsmarknadsutbildningar åt AMS. Det kan då röra sig både om yrkesinriktade utbildningar eller så kallad behörighetsgivande utbildning. Vissa privata utbildningsbolag ger KY-utbildningar, andra ger utbildningar inom ramen för Komvux eller Kunskapslyftet.

Yrkesinriktad utbildning i privat regi

Därutöver finns en mängd privata utbildningsanordnare som erbjuder längre, yrkesinriktad utbildning till privatpersoner mot avgift. Att få en heltäckande bild över omfattningen av denna utbildning är inte möjlig eftersom utbudet ständigt förändras och förnyas. Nedan ges exempel på ett antal privata utbildningsanordnare. Endast utbildningsanordnare vars utbildning omfattar en längre tidsperiod och som är öppen även för personer som inte har anställning, finns med.

Ofta ställs inte några formella behörighetskrav för tillträde till utbildningarna, men i praktiken vänder sig de flesta privata utbildningsanordnare till vuxna personer med viss arbetslivserfarenhet och som har möjlighet att finansiera kursavgifterna.

- På Företagsekonomiska institutet utbildas 3 000 kursdeltagare varje år. Utbildningsverksamheten delas in i kurser och utbildningar. En kort kurs ger kunskaper inom ett väl avgränsat område. En del utbildningar är längre, olika ämnen tenteras och den studerande får en "examen". De erbjuder bland annat utbildningar till ekonomiassistent samt olika diplomutbildningar (redovisningsekonom, marknadsekonom).

- IHM Business School erbjuder utbildningar inom ekonomi och marknadsföring i Stockholm, Göteborg och Malmö. De utbildningar som erbjuds är marknadsföring, ekonomi och affärskommunikation. Samtliga är tvååriga och ges på kvällstid. Utöver dessa utbildningar ger IHM även vissa KY-utbildningar (affärsekonom, projektledare samt företagsförsäljare) och påbyggnadsutbildningar för tidigare IHM-elever eller personer med akademisk examen. Dessa ges inom områdena affärsstyrning, ”key account manager”, IHM master, projektledning samt ”IHM strategic branch management”. Studierna är vanligtvis en termin och kan bedrivas vid sidan om det ordinarie arbetet.
- Berghs School of Communications (Stockholm och Malmö) ger utbildningar inom PR, reklam och media. Det är möjligt att läsa både fristående kurser inom PR, reklam eller media. Man kan välja om man vill ha en teoretisk eller en praktisk inriktning. Berghs erbjuder också utbildningsprogram i bland annat Media communication (tidigare Art och Copy), Mediedesign, Marknadskommunikation samt Produktionsledning. Utbildningarna är 1–3 år och ges huvudsakligen på heltid. För behörighet krävs vanligtvis fallenhet för yrket, men också gymnasiekompetens samt några års erfarenhet från branschen.
- Datahögskolan i Stockholm erbjuder heltidskurser och kvällskurser i systemering och programmering. Eleverna får göra ett prov innan antagning, några formella behörighetskrav ställs inte.
- Axelsons gymnastiska institut (Stockholm, Göteborg och Malmö) ger utbildningar inom vad man kallar komplementär och alternativ medicin. Vanligtvis ställs inga krav på förkunskaper men de längre utbildningarna till massageterapeut, fotvårdsspecialist och basmedicin står under Skolverkets tillsyn.

4.3 Högskoleutbildning och annan eftergymnasial utbildning

Av de eftergymnasiala utbildningar som idag finns är det ett begränsat antal där det finns en risk för sammanblandning med högskoleutbildning. Där sammanblandning kan ske, och ibland sker, är i huvudsak mellan KY och högre utbildning. Anledningarna till detta är flera. Till exempel ger högskolor i vissa fall KY. Annat kan vara att marknadsföringen för utbildningarna i vissa fall når samma grupper av personer och att marknadsföringen i många fall liknar

varandra. Det är också så att KY på flera ställen i landet kallar sig för yrkeshögskoleutbildning och eller yrkeshögskola.

4.3.1 Om relationen högskoleutbildning – kvalificerad yrkesutbildning

I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) beskriver jag högskolans yrkesutbildningar i relation till KY. Enligt regeringens proposition om kvalificerad yrkesutbildning (prop. 2000/01:63) ska KY ge sådana fördjupade teoretiska och praktiska kunskaper som krävs för att självständigt och i arbetslag utföra kvalificerade uppgifter i ett modernt organiserat arbetsliv. Utbildningen ska präglas av såväl teoretiskt djup som en stark arbetslivsanknytning. Utbildningen ska utvecklas och bedrivas i samverkan mellan arbetsliv och utbildningsanordnare samt bidra till att bryta traditioner i fråga om könsbundna utbildnings- och yrkesval och motverka social snedrekrytering. Dessutom uttrycker regeringen i propositionen, att utbildningen ska ha sin grund dels i kunskap som genererats i produktionen av varor och tjänster och dels i vetenskap samt utformas så att en hög kvalitet och yrkesrelevans nås.

I delbetänkandet En ny yrkeshögskoleutbildning framför jag, att jag anser att den viktigaste skillnaden mellan högskolans utbildningar och KY har att göra med utbildningarnas olika förhållande till forskning – det vill säga utvecklandet av ny kunskap. En annan viktig skillnad mellan högskolan och KY gäller möjligheten till vidare studier. Högskoleutbildning och högskolepoäng ger studenten möjlighet att bygga på sin utbildning och gå vidare inom högskolan. Högskolepoäng är giltiga under en hel livstid.

I propositionen Kvalificerad yrkesutbildning redogör regeringen för sin syn på skillnaderna mellan högskoleutbildning och kvalificerad yrkesutbildning. Även om också högskolorna kan vara med och anordna kvalificerad yrkesutbildning är det enligt regeringen viktigt att utbildningarna presenteras för de studerande på ett sådant sätt att någon sammanblandning inte sker. Regeringen skriver vidare att högskolans medverkan inom den kvalificerade yrkesutbildningen innebär en första positiv högskolekontakt för de studerande som avdramatiserar tanken på en fortsättning av studierna inom högskolan. Redan under försöksverksamheten har ca 8 % av de studerande fortsatt sina studier på högskolan. Det är därför viktigt att

högskolans medverkan i den kvalificerade yrkesutbildningen inte minskar.

Delbetänkandet har remissbehandlats av Utbildningsdepartementet. Många remissinstanser hade synpunkter på relationen yrkeshögskoleutbildning – KY. Flera högskolor påtalar att alla aspekter på relationen mellan yrkeshögskoleutbildning och KY inte tydliggjordes tillräckligt väl i delbetänkandet. Det gäller enligt flera högskolor att tydliggöra skillnaderna mellan dessa två utbildningsformer och vilket samhällsbehov de var och en för sig ska tillgodose. Några remissinstanser påtalar vidare att målgrupperna för de båda utbildningarna är relativt lika och att detta är problematiskt, inte minst avseende förutsättningarna att rekrytera studenter.

Andra remissinstanser anser att man inte bör betona skillnaderna mellan yrkeshögskoleutbildning och KY. Högskolan i Gävle, Svenska Kommunförbundet och Sveriges Byggindustrier framför att högskolan kan fylla en annan funktion än KY genom sin lärarkårs kritiska massa och dess erfarenhet av yrkesliv. Högskolan kan också tillföra berörda områden nya rön och ny teknik då utbildningarna bygger på högskolans verksamhet som är forskningsanknuten.

Sveriges Lantbruksuniversitet menar att utredningen på ett bra sätt fångar den spänning som finns mellan samhällets efterfrågan på praktiskt orienterad, kunnig arbetskraft, ämnesföreträdarnas tendens att vilja förlänga och teoretisera utbildningarna samt studenternas önskemål om att kunna läsa vidare.

Flera högskolor påtalade särskilt vikten av en fortsatt nära samverkan mellan högskolan och KY.

Inom ramen för utredningen har en särskild hearing anordnats i syfte att ytterligare belysa denna fråga. De synpunkter på relationen mellan högskolans yrkesutbildningar och KY som framkommit i remissvar och vid höstens hearing visar på en mångfald av åsiktsriktningar. Det gäller särskilt frågorna om utbildningarnas olika roller, liksom dess likheter och olikheter. Några av deltagarna vid hearingen påtalade att det ständigt sker positionsförskjutningar i utbildningsvärlden. Ett synsätt kan vara att se upprinnelsen till KY och kortare yrkeshögskoleutbildningar från olika sfärer. KY växer fram ur direkta behov och önskemål från arbetslivet medan yrkeshögskoleutbildningarna initieras från högskolan enligt högskolans uppgift att bidra till en förnyelse av arbetsmarknaden.

Utbildningslandskapet kommer kontinuerligt att förändras och det är enligt min mening inte särskilt meningsfullt att definiera

kvalitetsskillnader mellan utbildningar baserat på hur de finansieras och beställs. Avgörande är istället i vilken miljö och med vilken lärarkompetens utbildningarna genomförs. I de fall högskolans lärare ansvarar för och i huvudsak genomför de ingående momenten i utbildningens kurser är det fråga om en högskoleutbildning. Om hela eller väsentliga delar av en KY-utbildning genomförs på detta sätt så är även den en högskoleutbildning. I de fall högskolans lärare inte medverkar i planering och genomförande av kurser så blir det per definition något annat än högskoleutbildning. Vissa KY-utbildningar rör sig redan så mycket mot högskolan att de är på väg att bli högskoleutbildningar. Kanske finns också exempel på det motsatta förhållandet, att tidigare högskolekurser tas över av andra utbildningsanordnare och därmed blir en annan form av eftergymnasial utbildning. En viktig fråga för såväl studenternas rättsäkerhet som arbetslivets förutsättningar att ta tillvara den olika kompetens som utbildningarna ger, är att presentera och informera på ett korrekt sätt om utbildningar och kurser har högskolestatus eller inte.

5 Arbetsmarknadens behov av yrkeshögskoleutbildning

5.1 Inledning och utgångspunkter

I mitt uppdrag ingår att utreda vilket behov av en kortare yrkesutbildning inom högskolan som kan finnas på den svenska arbetsmarknaden. Utgångspunkten för nya utbildningar ska enligt utredningens direktiv vara att de ska svara mot ett bestående behov på arbetsmarknaden – såväl inom näringslivet som inom offentlig sektor.

För denna del av uppdraget har jag bland annat gått igenom de senaste större prognoser som gjorts av behov av framtida arbetskraft, huvudsakligen av Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) och Statistiska Centralbyrån (SCB). Jag har också träffat representanter för arbetsmarknadens parter och olika branschorganisationer samt anordnat en hearing med företrädare för arbetsmarknadens parter i syfte att få en bredare belysning av frågan. Jag har också tagit del av de remissvar som olika instanser presenterat med anledning av mitt delbetänkande *En ny yrkeshögskoleutbildning* (SOU 2001:40).

Det finns vissa problem med de flesta arbetsmarknadsprognoser. Ett problem är naturligtvis att förutsäga framtida konjunktursvängningar. Ett annat problem, som är särskilt aktuellt för denna utredning, är att de flesta prognoser inte tar hänsyn till den utveckling som olika sektorer genomgår och vilka krav på exempelvis tillskapandet av ”nya” yrken eller yrkesutbildningar som en sådan utveckling ställer.

Enligt mitt förslag om hur en yrkeshögskoleutbildning bör utformas, vilket närmare framgår av kommande kapitel, ska besluten om olika inriktningar av utbildningen fattas lokalt på respektive högskola, i samarbete med representanter för regionala avnämare och övriga intressenter. Det bör också finnas en nationell samordning som kan belysa de utbildningsbehov som finns på nationell

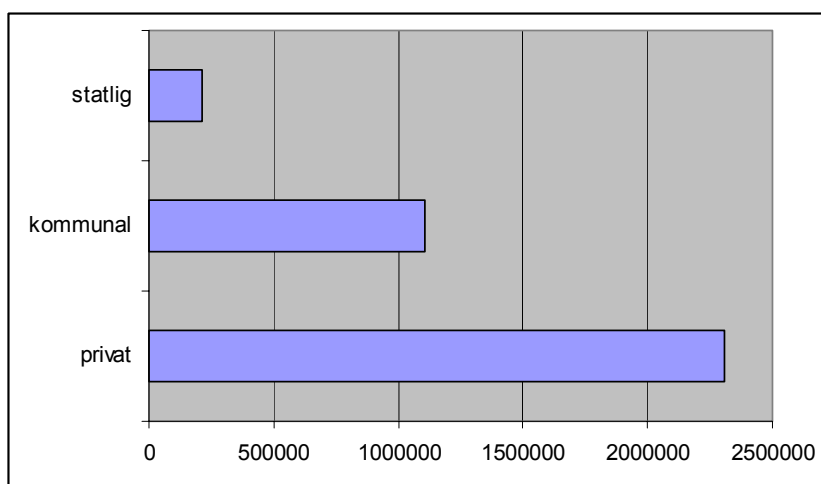
nivå. Denna del i utredningen ska därför ses som ett underlag för högskolorna och arbetslivet i deras fortsatta diskussioner om inrättande av yrkeshögskoleutbildningar.

5.2 Svensk arbetsmarknad i siffror

5.2.1 Störst del av arbetskraften arbetar inom privata sektorn

De flesta arbetstagare på den svenska arbetsmarknaden arbetar inom den privata sektorn. Enligt SCB:s siffror arbetade drygt 64 % av anställda i åldern 16–64 år inom privat sektor 1999. Här finns dock en klar uppdelning på kön. 79 % av de som arbetar inom kommunal sektor är kvinnor. Motsvarande siffra för den privata sektorn är 37 %. Inom statlig sektor är könsfördelningen något jämnare, 43 % kvinnor och 57 % män.

Figur: Anställda i åldern 16–64 år efter sektor 1999.

Källa: På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet, SCB 2000.

Antal arbetstagare fördelat på olika branscher, visar att industrin sysselsätter drygt 21 %. Det som SCB klassificerar som bil- och partihandel samt kommunikation sysselsätter 13 % av arbetskraften. Nästan lika stor andel, 12 % arbetar inom finansiell verksamhet, liksom barn- och äldreomsorg samt social omsorg.

Tabell: Sysselsatta uppdelat på näringsgren, år 2000. Hundratal samt procent.

Näringsgren	Total (100-tal)	Andel av arbetskraften
Jordbruk, skogsbruk, jakt och fiske	373	1 %
Utvinning, tillverkning, energi och vattenförsörjning	7 593	17 %
Verkstadsindustri	3 692	8 %
Byggindustri	1 806	4 %
Handel, transport, kommunikation	6 874	15 %
Parti- och detaljhandel	4 339	10 %
Personliga och kulturella tjänster	2 629	6 %
Kreditinstitut, fastighetsförvaltning, företagstjänster	4 646	10 %
Civila myndigheter, försvaret	2 224	5 %
Utbildning, forskning och utveckling	3 564	8 %
Hälso- och sjukvård	7 547	17 %
Näringsgren okänd	55	0,1 %
Total	45 342	100 %

Källa: SCB statistikdatabas.

5.3 Störst andel högskoleutbildade inom offentlig sektor

1999 hade 29 % av Sveriges befolkning i åldern 25–64 år en eftergymnasial utbildning enligt SCB. En högre andel kvinnor (31 %) har eftergymnasial utbildning än män (27 %). Enligt SCB:s prognoser kommer år 2015 cirka 30 % av befolkningen i åldern 16–74 år att ha en högskoleutbildning.

Andelen anställda med högskoleutbildning fördelar sig relativt ojämnt mellan olika branscher. SCB har gjort beräkningar av hur stor andel anställda med högskoleutbildning som finns inom en rad olika branscher. Störst andel anställda med högre utbildning finns inom branscher som till stor del bedrivs inom ramen för den offentliga sektorn, nämligen hälso- och sjukvård (49 %), utbildning

(71 %) samt forskning och utveckling (74 %) ². Även inom barnomsorg och offentlig förvaltning har en stor andel av de anställda en högskoleutbildning (44 respektive 48 %). Ett undantag är dock äldre- och handikappomsorg, där andelen med högskoleutbildning är 12 %.

Den bransch med högst andel högskoleutbildade som till övervägande del finns inom den privata sektorn, är enligt SCB datakonsulter och dataservicebyråer, där 62 % av de anställda har någon form av högskoleutbildning. Av samtliga branscher inom den privata sektorn har annars som högst 37 % av de anställda högskoleutbildning (andra företagstjänster).

Inom industrisektorn finns de flesta högskoleutbildade inom kemisk industri (35 %). Industri för el- och optikprodukter har 31 % högskoleutbildade anställda och grafisk industri 22 %. Inom flera industrigrenar är andelen högskoleutbildade dock relativt låg. Andelen anställda med högskoleutbildning inom exempelvis trävaruindustri är 7 %.

Parti- och agenturhandel är en bransch med många arbetstagare, där andelen högskoleutbildade är lägre än hos arbetsmarknaden generellt. 22 % av de anställda har högskoleutbildning. Inom detaljhandeln är siffran enligt SCB 11 %.

Tabell: Förvärvsarbetande 16–64 år efter bransch och utbildning 1996.

Bransch	Andel högskoleutbildade, %
Annan serviceverksamhet	5
Trävaruindustri	7
Övrig tillverkningsindustri	7
Handel med & service av motorfordon samt bensinstation	7
Jordbruk	8
Textil och beklädnadsindustri	8
Metallindustri	9
Byggverksamhet	9
Gruvor och mineralutvinning	10
Livsmedelsindustri m.m.	10
Hotell och restauranger	10

² Även viss privat verksamhet är mycket forsknings- och utvecklingsintensiv, varför denna siffra inte entydigt kan härröras till offentlig sektor.

Fiske	11
Gummi- och plastvaruindustri	11
Jord- och stenvaruindustri	11
Stål- och metallverk	11
Detaljhandel m.m.	11
Äldre- och handikappomsorg	12
Transport och maganisering	13
Uthyrningsfirmor	13
Massa- och pappersindustri	14
Skogsbruk	15
Post och tele	16
Fastighetsbolag och fastighetsförvaltare	16
Maskinindustri	18
Transportmedelindustri	19
Förlag och grafisk industri	22
Energi- vatten- och avfallshantering	22
Parti- och agenturhandel	22
Ej specificerad verksamhet	24
Övrig vård och omsorg	27
Industri för el- och optikprodukter	31
Banker och andra kreditinstitut	31
Försäkringsbolag	32
Rekreation, kultur och sport	34
Kemisk industri	35
Intresseorganisationer och religiösa samfund	36
Andra företagstjänster	37
Barnomsorg	44
Offentlig förvaltning m.m.	48
Hälso- och sjukvård	49
Datakonsulter och dataservicebyråer	62
Utbildning	71
Forskning och utveckling	74
Genomsnittlig andel högskole- utbildade	28

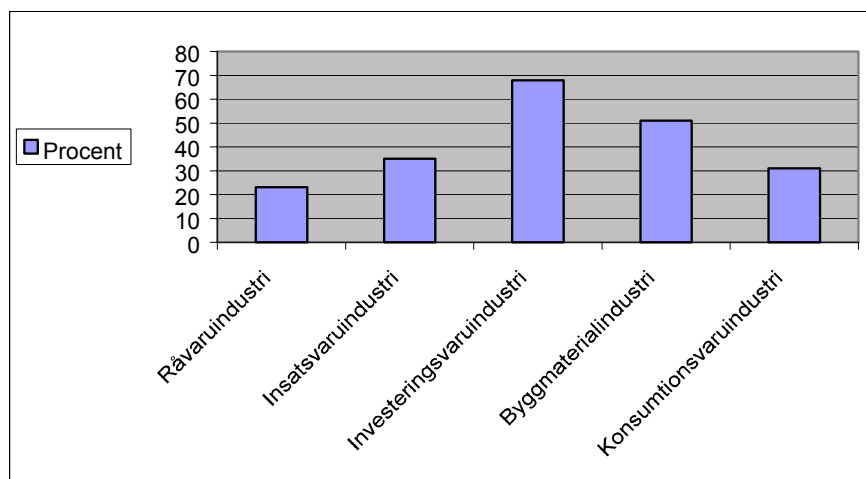
Källa: SCB Trender och prognoser '98.

Kommentar till ovanstående tabell: Då högskolan inte omfattar all eftergymnasial utbildning, har SCB utgått från bestämmelserna om

vilka utbildningar som berättigar till studiemedel. I denna kategori ingår exempelvis folkhögskolornas fritidsledarutbildning och utbildning med kommersiell inriktning. Vidare ingår brandförsvarsutbildning, polisutbildning och militär utbildning.

Enligt Svenskt Näringslivs Planenkät ³, som genomförs årligen, anställer företagen i allt högre utsträckning personer med högre utbildning. Enligt Planenkäten år 2000 hade närmare 40 % av de nyanställda i industriföretagen under 1999 en eftergymnasial utbildning. Detta kan jämföras med att knappt en fjärdedel av det totala antalet anställda i företagen hade eftergymnasial utbildning, enligt Svenskt Näringslivs siffror. Tendensen mot en förskjutning av efterfrågan mot högre utbildning är enligt Svenskt Näringsliv lika tydlig inom tjänsteföretagen. Drygt 60 % av de nyanställda inom denna bransch hade 1999 en högskoleutbildning, medan endast drygt 40 % av de anställda totalt hade en högskoleutbildning.

Tabell: nyanställda med högskoleutbildning, uppdelat på olika branscher.

Källa: Ny kunskap, nya världar. Svenskt Näringsliv 2001.

³ Planenkäten är en enkätundersökning som genomförs årligen de senaste 25 åren. Enkäten vänder sig till cirka 300 företag som är medlemmar i Svenskt Näringsliv (tidigare Industrieförbundet), varav hälften svarade vid Planenkäten 2000. En enkät med motsvarande frågor gick år 2001 ut även till 300 tjänsteföretag, varav drygt 60 svarade.

5.4 Aktuella arbetsmarknadsanalyser

5.4.1 Olika prognoser

Det finns ett stort intresse av att följa utvecklingen av arbetsmarknaden ur flera olika perspektiv. Som en följd härav finns det också en mängd aktörer som sammanställer prognoser för utvecklingen av den framtida arbetsmarknaden. Vid de flesta prognoser används olika tillvägagångssätt och de visar inte sällan på olika resultat. En blick i äldre litteratur visar också att det är mycket svårt att förutsäga utvecklingen på arbetsmarknaden ur ett längre perspektiv. Detta beror naturligtvis på att det är ett komplext område där en mängd olika faktorer som inte är möjliga att förutsäga, spelar in. Samtidigt finns ett stort behov av att känna till utvecklingen på arbetsmarknaden, inte minst i utbildningshänseende. Den enskilda individen som står inför val av utbildning behöver få information om inom vilka yrken det finns störst möjlighet att få ett arbete. Utbildningsanordnare behöver veta om det finns behov av att minska ner på eller utöka olika utbildningar.

Det finns idag i samhället en övertygelse om att det är det kunskapsintensiva näringslivet som i hög grad genererar välstånd och sysselsättning. Denna sektor är i behov av välutbildad arbetskraft. Därmed finns det ur tillväxthänseende ett samhällsintresse av att det finns gott om välutbildade individer. Vidare råder en relativ samstämmighet om att kompetenskraven i samhället förändras.

Utifrån övertygelsen att det är de kunskapsintensiva delarna i näringslivet som är centrala för landets välstånd, liksom det stora behovet av ny kompetens i arbetslivet, ställs olika krav på utbildningssystemet. Detta förväntas inte minst att producera utbildning med sådan inriktning och i sådan utsträckning att det blir god tillgång till välutbildade så att företagen har lätt att rekrytera kvalificerad arbetskraft.

De prognoser över tillgång och efterfrågan på olika yrkesgrupper som görs, utformas ofta efter önskemålet att tillgången på utbildade ska vara i balans med antalet efterfrågade på arbetsmarknaden. Orsakerna till att utfallet inte alltid stämmer med prognoserna är enligt den uppföljning som SCB gjort, bland annat att de ofta medvetet bortser från de konjunkturella avvikelserna som är svåra att förutsäga. Det ligger också felkällor i de normativa antaganden om samhällsekonomisk balans som ligger som bas för beräkningarna. Traditionella prognoser behöver därför ofta kompletteras, inte

minst för att fånga in nya yrkesgrupper eller utveckling av nya nischer av arbetsmarknaden.

Det är också viktigt att poängtera att arbetsmarknaden behöver påfyllnad av utbildade individer oavsett om det finns en bristsituation inom något yrke eller ej. Faktorer som naturliga avgångar, pensionering, att människor byter arbete etc., gör att det finns en kontinuerlig efterfrågan inom de flesta yrken.

De myndigheter som har ett särskilt ansvar att göra sådana prognoser är främst Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) och Statistiska Centralbyrån (SCB). Prognoser görs också av företrädare för såväl arbetsgivare som arbetstagarorganisationer.

5.5 Högskoleverket om tillgång och efterfrågan på arbetsmarknaden

5.5.1 En problematisering av prognosinstrumentet

I mars 1999 uppdrog regeringen åt Högskoleverket att göra en sammanfattning och en analys över samtligt då tillgängligt material i fråga om tillgång och efterfrågan på högskoleutbildade på arbetsmarknaden. Uppdraget redovisades i två rapporter under 1999. Delrapporten Den högre utbildningen och arbetsmarknadens behov (Arbetsrapport nr 3) presenterades i juni 1999 och slutrapporten Högskoleutbildade – tillgång och efterfrågan (Arbetsrapport nr 9) presenterades i december samma år.

Högskoleverket konstaterar att prognoser av den framtida arbetsmarknaden utgör ett viktigt planeringsunderlag vid dimensioneringen av den högre utbildningen. Verket menar dock att prognoser ofta är mycket osäkra och svåra att göra. De menar att man inom såväl utbildningsstatistiken som arbetsmarknadsstatistiken saknar redskap för att få grepp om arbetsmarknadens kontinuerliga omstrukturering och utveckling.

Faktorer som enligt Högskoleverket komplicerar möjligheten att prognostisera framtida efterfrågan på arbetskraft är bland annat internationaliseringen av såväl utbildningssystemet som arbetsmarknaden, förändringen i branscher och förändring av yrkesstrukturer.

Högskoleverket konstaterar att de olika prognoser som presenteras av olika aktörer ofta uppvisar skillnader i resultat. Enligt verket bör man också observera att de olika organisationerna har olika

syften med sina prognoser. För exempelvis olika företrädare för arbetsgivarorganisationer kan det vara positivt att det finns ett "överskott" av utbildade eftersom detta medför ett större utbud av arbetskraft. För organisationer som företräder olika professioner kan intresset vara det motsatta: en bristsituation kan medföra bättre förhandlingsläge vad gäller lön och anställningsvillkor.

Högskoleverket har i sin rapport *Den högre utbildningen och arbetsmarknadens behov*, gått igenom de arbetsmarknadsprognoser som då var mest aktuella⁴. Bedömningarna om framtida brist, överskott eller balans på lång sikt (runt år 2010) sammanfaller enligt verket någorlunda vad gäller riktning i drygt hälften av yrkena. För övriga yrken finns det stora skillnader i vilka bedömningar som görs. De yrken där det råder samstämmighet, gäller oftast sådana där brist förväntas, exempelvis gymnasielärare, sjuksköterskor, yrkeslärare och psykologer. Trots samstämmighet i riktningen kan det dock siffermässigt skilja mycket mellan prognoserna.

Utgångspunkterna för prognoserna redovisas sällan. Högskoleverket menar att när vissa aktörer talar om behov eller efterfrågan är det ofta mer korrekt att tala om önskvärda förutsättningar för att uppnå vissa mål, att ett visst antal civilingenjörer skulle underlätta för exportindustrin, att ett visst antal sjuksköterskor skulle höja kvaliteten i vården, etc. Verket menar att vid användning av prognoser som planeringsinstrument, bör man ta hänsyn till de underliggande antaganden som ligger till grund för prognoserna. Det är också viktigt att poängtera att den verklighet som prognoserna ska beskriva, sällan låter sig beskrivas.

5.5.2 Utvecklingen i högskolan speglas sällan i prognoserna

Enligt Högskoleverket är det ett problem att flertalet prognoser över antal utbildade fokuserar på olika yrkesexamina – det vill säga utbildningar som regleras genom en formell examen – eller tidigare utbildningslinjer (ekonom, journalist). I den svenska högskolan idag väljer allt fler studenter istället att fritt kombinera kurser efter eget intresse eller efter de program som högskolorna erbjuder och

⁴ Dessa var: AMS: *Framtidens jobb – välja yrke in i 2000-talet*, Ura 1998:6, Landstingsförbundet: *Vården – en framtidsbransch*, 1998, SCB: *Trender och prognoser '98, 1999*, Skolverket: *Utbildningsbehovet av lärare i yrkesämnena*, rapport nr 143, *Lärare i grundskolan samt i praktisk-estetiska ämnen i gymnasieskolan*, rapport nr 151, *Förskollärare och fritidspedagoger*, rapport nr 158 samt Svenska Kommunförbundet: *Personal och kompetens i förändring*, 1999.

som ger en generell examen med inriktning mot kandidat eller magister. En generell examen kan mycket väl utgöra ett alternativ till reglerade yrkesexamina eller motsvara de äldre utbildningslinjerna.

Även inom det tekniska området som traditionellt domineras av en stor andel yrkesexamina, utgör de generella examina en allt större andel. Läsåret 1999/00 utfärdades över 1 100 generella examina inom det tekniska området, vilket kan jämföras med cirka 6 000 civilingenjörs- och högskoleingenjörsexamina. En fokusering på statistik som enbart visar yrkesexamina kan därför, enligt Högskoleverket, leda till en underskattning av antalet utbildade inom olika områden.

Högskoleverket pekar också på det faktum att många som studerar i högskolan inte tar någon examen. Antalet uttagna examensbevis var läsåret 1999/00 drygt 39 000. Enligt de beräkningar som SCB:s prognosinstitut gjort på verkets uppdrag, lämnar 29 % av studenterna högskolan utan examen. Siffrorna är dock mycket osäkra.

De förändringar som sker inom såväl branscher som yrken är svåra att fånga upp i den traditionella statistiken. Detta gäller även nya utbildningar eller förändringar i utbildningar som svarar mot såväl studenternas intresse, arbetsmarknadens behov och som också visar på högskolans roll i förändringen av arbetsmarknad, samhälle och näringsliv.

Detta sammantaget ansåg Högskoleverket peka på behovet av kompletterande beskrivningar av utvecklingen av såväl utbildningsutbud som arbetsmarknad genom komplement till de prognoser som görs.

5.6 Arbetsmarknadsstyrelsen

5.6.1 Framtidens jobb – att välja yrke in i 2000-talet

Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) gör regelbundna uppföljningar av företagens rekryteringsbehov. 1998 gjorde AMS en studie av antalet kommande pensionsavgångar relaterat till antalet utexaminerade. Ingen har tidigare gjort någon samlad analys av vilka konsekvenser pensionsavgångar tillsammans med förändrade anställningsbehov kan få på den svenska arbetsmarknaden, och studien bedöms därför fortfarande som aktuell. Analysen presenteras i rap-

porten Framtidens jobb – Välja yrke in i 2000-talet (Ura 1998:6). AMS redovisar dels avgångar av åldersskäl, nivån av examinerade enligt dåvarande utbildningsdimensionering vid både högskola och gymnasium (läsåret 1996/97), ställd i relation till vilken nivå antalet examinerade borde ligga på. Bedömningen är tänkt att utgöra en vägledning för dimensionering och inriktning inom utbildningssystemet fram till år 2010. AMS konstaterar dock att det är mycket svårt att göra exakta årsvisa beräkningar över behov av examinerade, bland annat beroende på personalomsättning och konjunkturella svängningar. AMS bedömningar i rapporten är konjunkturneutrala. Nedan följer en kort sammanställning av AMS analys.

5.6.2 Industrin

1997 arbetade var femte yrkesverksam inom industrin enligt AMS, vilket motsvarade omkring cirka 800 000 anställda. Industrin har enligt AMS svarat för större delen av hela BNP-tillväxten i Sverige under 1990-talet. Enligt AMS uppfattning kommer industrin även under överskådlig tid att fortsatt sysselsätta en stor del av den svenska arbetsmarknaden. Verksamheten inom industrisektorn inverkar också på sysselsättningen inom den privata tjänstesektorn.

De två branscher som varit mest expansiva inom industrin är enligt AMS de kunskapsintensiva delarna, nämligen teleindustrin och läkemedelsindustrin. Även transportindustrin har haft en god utveckling.

Arbetet utförs allt oftare i så kallade självstyrande grupper, där gruppen har ansvar för såväl produktionsresultat som kvalitet och budget. Organisationerna har blivit allt plattare och detta sammantaget har inneburit ökade krav på kompetens och flexibilitet. AMS pekar också på den yrkesglidning som innebär att gränsen mellan yrkesarbetare och tekniker har blivit allt mer otydlig. De nya arbeten som uppstått inom industrin under 1990-talet har därför varit förenade med högre kompetenskrav än de arbetstillfällen som tidigare fallit bort. Påbyggnadsutbildningar har ofta varit nödvändiga för många arbetslösa industriarbetare för att motsvara företagets rekryteringskrav. För yrkesarbetare krävs ofta en yrkesutbildning och god kunskap i basämnena (svenska, engelska, matematik) samt goda kunskaper i IT. Andelen högskoleutbildade har också ökat inom industrin. Medelåldern bland industriarbetare har

höjts och AMS räknar med att pensionsavgångarna kommer att öka från och med 2003.

5.6.3 Byggsektorn

Byggnadssektorn omfattar förutom byggande av hus och lokaler även reparation, ombyggnad och tillbyggnad. Därutöver tillkommer anläggningsbranschen, dvs. byggandet av vägar, broar, järnvägar m.m. Sverige har få sysselsatta inom byggbranschen internationellt sett. Orsaken till detta är den djupa lågkonjunktur som präglat denna näring. Under perioden 1992–1994 försvann vart tredje anställningstillfälle. Rekryteringen har legat på en låg nivå under hela 1990-talet. Byggnadsinvesteringarnas andel av BNP är också lägre i Sverige än i andra OECD-länder. AMS menar att detta är en indikator på att byggnadsinvesteringarna bör öka kraftigt framöver i Sverige. Sysselsättningen inom denna bransch pendlar enligt AMS mellan 210 000 och 220 000 personer. Eftersom AMS räknar med ett ökat rekryteringsbehov i branschen samtidigt som det sker betydande pensionsavgångar, är deras slutsats att bristen på arbetskraft kommer att öka inom byggsektorn.

5.6.4 Privat tjänstesektor

Den privata tjänstesektorn expanderar och 1997 fanns totalt 1 532 000 personer yrkesverksamma inom denna sektor. Det motsvarar knappt 40 % av den totala sysselsättningen i landet. Till sektorn räknar AMS handel, restaurang, hotell, samfärdsel, post, tele, bank, försäkring, uppdragsverksamhet samt övriga privata tjänster (t.ex. reparationsverkstäder, tvätterier, frisörer m.m.). Tjänstesektorns storlek påverkas bland annat av invånarnas inkomster, skatter och efterfrågan på tjänster. AMS gör bedömningen att utvecklingen inom handeln kommer att hänga samman med BNP-tillväxten i ekonomin och räknar med en sysselsättningsökning inom sektorn. Antalet äldreavgångar inom handeln är dock lägre än inom andra sektorer. Bristområden kan uppstå inom vissa funktioner. AMS nämner bland annat företagssäljare, där höga krav ställs på kunskaper inom försäljning och kunskaper om varan/ tjänsten. Även logistikere och logistikingenjörer kan vara ett bristyrke enligt AMS.

Personliga egenskaper snarare än formella krav på utbildning är, enligt AMS, viktigare vid anställning inom denna sektor. Andelen anställda med enbart grundskoleutbildning uppgår till 30 % jämfört med 22 % för arbetsmarknaden som helhet. Men utbildningskraven ökar och andelen högskoleutbildade som nyanställs utgjorde 20 % 1997. De flesta som nyanställs har dock gymnasieutbildning.

5.6.5 Offentlig sektor

Offentlig sektor sysselsatte 1997 1 264 000 personer, dvs. 32 % av samtliga yrkesverksamma i Sverige. 1 070 000 personer var 1997 anställda inom kommuner och landsting. Den offentliga sektorn är arbetsintensiv och därmed känslig för förändringar i de ekonomiska förutsättningarna. Det ansträngda ekonomiska läget inom den offentliga sektorn under 1990-talet innebar också att ett stort antal tjänster försvann. Den förbättrade ekonomiska situationen gör dock att AMS bedömer att antalet anställda kan komma att öka med motsvarande 80 000–100 000 personer fram till år 2010. Den offentliga sektorn är också beroende av demografin, exempelvis antalet barn i förskole- och skolåldern, liksom av antalet äldre.

De offentliganställda har förhållandevis hög utbildningsnivå. Många yrken inom skola, omsorg och hälso- och sjukvård kräver högskoleutbildning. Vid personalminskningarna under 1990-talet gjordes få nyanställningar och många yngre relativt nyanställda sades upp. Medelåldern är därför förhållandevis hög och AMS räknar med betydande pensionsavgångar det närmaste decenniet.

5.7 Statistiska Centralbyrån

Statistiska Centralbyrån (SCB) presenterar varje år sin så kallade Arbetskraftsbarometer. Denna är en sammanställning av en årlig enkät som skickas ut varje höst till cirka 7 000 personalansvariga på olika arbetsställen. De tillfrågade får göra en bedömning av arbetsmarknadsläget för 78 utbildningsgrupper i fråga om tillgång på arbetssökande (God tillgång/Balans/Brist) samt om personalbehovet på det egna arbetsstället på ett respektive tre års sikt (Öka/Vara oförändrat/Minska). Svarsfrekvensen varierar mellan olika yrkesgrupper. För Arbetskraftsbarometern '00 var andelen inkomna svarsenkäter 76 %.

Arbetskraftsbarometern gäller 78 olika utbildningsgrupper, varav 56 avser högskoleutbildning och 22 gymnasieutbildning.

5.8 Arbetskraftsbarometern '00

SCB konstaterar i sin Arbetskraftsbarometer '00 att det råder brist på såväl yrkeserfaren som nyutexaminerad personal för huvuddelen av de utbildningsgrupper som ingår i barometern. Det råder brist på nyutexaminerade inom drygt hälften av utbildningsgrupperna. 55 % av de tillfrågade arbetsgivarna har sökt personal under det senaste året och man ser ett fortsatt ökat behov av personal både på ett och på tre års sikt. SCB redovisar att arbetslösheten är högre bland lågutbildade än bland högutbildade. Sedan ett par år har dock arbetslösheten bland lågutbildade minskat snabbare än bland högutbildade. År 1999 var arbetslösheten drygt 8 % bland grundskoleutbildade, knappt 6 % bland gymnasieutbildade och drygt 3 % bland högskoleutbildade.

SCB delar in de olika utbildningsgrupperna i följande områden: teknik, samhällsvetenskap, vård, undervisning samt övriga.

Inom området teknik har 53 % av arbetsgivarna sökt personal det senaste året och den bristsituation som varit tydlig i flera år har förstärkts. Ingen av de yrkeserfarna i grupperna inom denna sektor kännetecknas av god tillgång. Störst brist är det på yrkeserfarna civilingenjörer med inriktning mot teknisk fysik. Nästan lika stor brist råder bland yrkeserfarna högskoleingenjörer med inriktning mot el/elektronik/datateknik. Det finns också flera yrken där det råder brist även på nyutexaminerade.

Inom sektorn för samhällsvetare, råder svag arbetskraftsefterfrågan. Knappt hälften av arbetsgivarna inom detta område har sökt personal. Tillgången till yrkeserfaren arbetskraft anses vara god vad gäller hälften av utbildningsgrupperna. Arbetsgivarna bedömer dock att behovet av arbetskraft inom den samhällsvetenskapliga sektorn kommer att öka både på ett års och tre års sikt.

Enligt SCB är vården en sektor med stor brist på arbetskraft. Över hälften av arbetsgivarna hade under året sökt personal och för en majoritet av utbildningsgrupperna råder stor brist. Det är också stor brist på yrkeserfarna. Störst brist är det på sjuksköterskor med inriktning mot allmän hälso- och sjukvård samt veterinärer.

SCB gör också en särskild analys av undervisningssektorn. SCB konstaterar att det är i denna sektor som den största bristen på ar-

betskraft finns. Sex av tio arbetsgivare har sökt personal det senaste året. Det råder brist på såväl nyutexaminerade som yrkeserfarna inom nästan samtliga utbildningsgrupper. Den enda grupp där arbetsgivarna bedömer tillgången som god är för gymnasielärare med inriktning mot historia och samhällsvetenskap. Störst är bristen på speciallärare.

Inom kategorin "övrigt" har SCB samlat följande yrken: bibliotekarie, religionsvetare/teologer, medieutbildade samt restaurang/storhushållsutbildade. För bibliotekarierna råder balans på såväl nyutexaminerade som yrkeserfarna. Däremot råder brist på religionsvetare och teologer. För utbildade inom media, råder god tillgång på nyutexaminerade, och balans bland yrkeserfarna. För personer med utbildning inom restaurang/storhushåll, råder balans på nyutexaminerade personer, men brist på personer med yrkeserfarenhet.

5.9 Olika sektorer med behov av utbildning

5.9.1 Förslag

För att lämna ett förslag avseende inom vilka områden det kan vara aktuellt att ge yrkeshögskoleutbildning, har jag bland annat gått igenom de senaste större prognoser som gjorts av behov av framtida arbetskraft, huvudsakligen av Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) och Statistiska Centralbyrån (SCB). Jag har även särskilt överlagt med representanter för arbetsmarknadens parter och olika branschorganisationer. Som ett komplement till detta har jag anordnat en hearing med företrädare för arbetsmarknadens parter i syfte att få en bredare belysning av frågan. Vidare har jag tagit del av de remissvar som olika instanser presenterat med anledning av mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40). Mot denna bakgrund vill jag lämna följande förslag:

Mitt förslag: Yrkeshögskoleutbildning bör ges bland annat inom nedanstående områden.

Teknik, med inriktning på bl.a.:

- Verkstadsindustri
- Informationsteknologisk industri
- Produktionsteknik
- Byggnadsindustri
- Energi och miljö
- Kemi- och bioteknisk industri
- Livsmedelsindustri

Handel, transport och ekonomi, bl.a.

- Försäljning
- Logistik och spedition
- Företagsekonomi
- Systemering

Vård och omsorg, bl.a. utbildning för undersköterskor

Skola, bl.a. med inriktning mot elevassistent

Därutöver ska högskolorna i samarbete med det regionala avnämaren och andra intressenter ha full frihet att starta andra inriktningar av yrkeshögskoleutbildning förutsatt att de har examensrätt för området.

Skälen för mitt förslag:

5.10 Teknik

Teknik kan knappast beskrivas som ett enskilt område. Det är snarare ett kunskapsområde som finns i olika hög utsträckning inom de flesta sektorer av arbetsmarknaden. Att en positiv utveckling av såväl svenskt näringsliv som offentlig verksamhet förutsätter fler yrkesverksamma personer med teknisk kompetens är något som diskuterats länge och som många – däribland högskolan – strävar efter att skapa förutsättningar för att uppnå. Antalet studerande vid teknisk fakultet på högskolan har också ökat under 1990-talet.

En stor andel av den svenska arbetskraften arbetar inom den privata industrin. Samtidigt är andelen med högskoleutbildning generellt sett relativt låg inom denna sektor. Inom viss teknikintensiv industri finns en hög andel forskarutbildade, men generellt sett är utbildningsnivån låg. Högst andel högskoleutbildade finns enligt

SCB inom kemisk industri (år 1996 var andelen 35 %). Inom exempelvis metallindustrin är andelen anställda med högskoleutbildning endast 9 %.

Utvecklingen inom de tekniktunga verksamheterna går fort. Det ställer allt högre krav på de anställda. Enligt AMS och Svenskt Näringsliv har kraven på utbildning ökat inom industrin. För de nya arbeten som uppstått under 1990-talet krävs högre kompetens än tidigare. Detta hänger bland annat samman med en snabb teknikutveckling och förändrade organisationer. Enligt AMS har detta i många fall inneburit att gränsen mellan tekniker och yrkesarbetare upphört att gälla.

Inom högskolan finns idag ett stort utbud av tekniska utbildningar. Dessa är till största delen tre år eller längre och leder oftast till någon form av ingenjörsexamen – högskoleingenjör eller civilingenjör. Läsåret 1999/00 tog 10 087 personer ut examen inom det tekniska och naturvetenskapliga området. Av dessa var drygt 7 600 examina från direkt tekniska utbildningar som civilingenjörsutbildning, högskoleingenjörsutbildning etc. Endast 5 % av examina inom det tekniska området avser utbildningar som är kortare än tre år.

Tabell: Antal examina inom det teknik- och naturvetenskapliga området läsåret 1999/00.

Examina	Antal	Varav kvinnor (%)	Andel av totalt antal examina (teknik)
Magisterexamina teknik	238	20 %	3 %
Kandidatexamen teknik	901	26 %	12 %
Högskoleexamen, teknik	77	25 %	1 %
Civilingenjörsexamen	3 788	23 %	50 %
Högskoleingenjörsexamen	2 251	26 %	30 %
YTH	325	21 %	4 %
Äldre examina	20	30 %	0 %
Total	7 600	24 % (genomsnittligt värde)	100 %

Källa: Högskoleverkets årsrapport 2000.

5.10.1 Arbetsmarknadens behov

I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) angav jag teknik som ett område där yrkeshögskoleutbildning bör kunna anordnas. Bakgrunden till mitt förslag var det stora behov av tekniskt utbildade personer som redovisas från i huvudsak det privata näringslivet. Behov av teknisk kompetens finns också inom den offentliga sektorn. Remissinstanserna har i vissa fall kommenterat detta i positiva ordalag i sina svar till Utbildningsdepartementet. De styrker behovet av teknisk kompetens såväl inom det privata näringslivet som inom offentlig verksamhet.

Under utredningsarbetet har behovet av mellannivåer inom bland annat det tekniska området framhållits av ett flertal intressenter. Det finns idag i många branscher ett tomrum mellan personal med utbildning på gymnasienivå och de ingenjörutbildningar som finns på högskolan, vilket i många fall utgör nästa utbildningsnivå.

Ett sådant exempel är byggindustrin. Sveriges Bygginstrumenter skriver i sitt remissvar på mitt delbetänkande att det idag finns ett glapp mellan den befintliga gymnasieutbildningen och 120–180 poängs ingenjörutbildning, och att det finns ett stort behov av tekniker på en mellanliggande nivå. En kortare utbildning kan, enligt Sveriges Bygginstrumenter, bygga på gymnasiets yrkesprogram för att ge en kombination av kunskaper om det praktiska byggandet och exempelvis arbetsledning. Byggområdet har enligt Sveriges Bygginstrumenter ett kontinuerligt stort behov av arbetskraft och behöver permanenta utbildningar, något som också framhålls i AMS och SCB:s prognoser.

Ett annat exempel finns inom området kommunalteknik. Ett av problemen inom denna sektor är att det inte finns några lämpliga utbildningar för personer som efterfrågas inom olika delar av kommunal förvaltning (bl.a. kommunalteknik, VA, fastighetsskötsel m.m.). Även här efterfrågas personer på ”mellannivå”, med möjlighet att avancera. Ytterligare ett problem är att det inom flera områden inte efterfrågas tillräckligt stor mängd utbildade för att motivera en hel utbildning i en viss region. Behovet av flexibel utbildning och utbildning på distans är därför särskilt uttalat.

En analys av vilka områden där yrkeshögskoleutbildning kan vara aktuell bör naturligtvis utgå från vilka områden inom svenskt näringsliv som är expansivt och hur teknikintensiv branschen är.

Enligt min bedömning, baserad på prognoser från AMS, SCB och de olika branscherna, gäller detta bland annat följande områden:

- Verkstadsindustri
- Informationsteknologisk industri
- Produktionsteknik
- Byggnadsindustri
- Energi och miljö
- Kemi- och bioteknisk industri
- Livsmedelsindustri

Som exemplena ovan visar, finns det även behov av utbildning inom branscher som inte är särskilt expansiva, men där framtida pensionsavgångar och krav på ökad kompetens gör att efterfrågan på utbildning är stor. Det finns också ofta ett behov av utbildning för tekniker i anslutning till olika ingenjörsområden.

5.10.2 Förutsättningar för rekrytering

Inom den tekniska sektorn finns en stor andel av arbetskraften sysselsatt vilket möjliggör rekrytering av studenter till vidareutbildning från dessa grupper. Det finns därmed stora möjligheter att skapa utbildning för personer som är verksamma inom sektorn och vill gå vidare i sitt yrke, på samma sätt som YTH fungerar idag.

För ungdomsstuderande bör teknik vara intressant då det är en omfattande arbetsmarknad. Att skapa möjlighet till vidareutbildning är också ett sätt att öka intresset för att arbeta inom teknikintensiva sektorer av arbetsmarknaden. För gymnasieungdomar inom bland annat följande yrkesinriktade program (se tabell), skulle högskolan kunna inrätta fortsatt utbildning.

Tabell: Yrkesinriktade program på gymnasieskolan med inriktning mot teknik och antal elever som slutfört dessa läsåren 1997/98–1999/00.

Program	Nationella inriktningar	Antal elever som slutfört gymnasieskolan läsåret 1999/2000	Antal elever som slutfört gymnasieskolan läsåret 1998/1999	Antal elever som slutfört gymnasieskolan läsåret 1997/1998
Bygg-programmet	Anläggning, husbyggnad, måleri, plåtslageri	1 371	1 601	1 817
Elprogrammet	Automation, elektronik, elteknik, datorteknik	3 377	3 222	3 348
Energi-programmet	Drift- och underhållsteknik, sjöfartsteknik, VVS- och kylteknik	609	561	542
Fordons-programmet	Flygteknik, karosseri, personbilsteknik, maskin- och lastbilsteknik, transport	2 583	2 289	2 567
Industri-programmet		1 355	1 666	1 851
Livsmedels-programmet		451	499	534
Medie-programmet	Medieproduktion, tryckteknik	2 662	2 626	2 721

Källa: Skolverket och SCB

5.11 Stora utbildningsbehov hos små- och medelstora företag

Under mitt utredningsarbete har de särskilda utbildningsbehov som finns hos landets små- och medelstora företag lyfts fram av ett flertal intressenter såväl som av vissa högskolor.

Utmärkande för just denna grupp av företag är bland annat att de generellt sett har en något lägre formell utbildningsnivå hos sina anställda jämfört med större företag. De har ofta svårt att avvara sin personal för längre utbildningsinsatser. Företagen har alltså svårt att skaffa den långsiktiga kompetenshöjning som ofta är nödvändig. Många anställda har en gedigen yrkeskompetens men många saknar den grundläggande behörighet som behövs för högskolestudier. Jag vill här särskilt peka på de möjligheter som regeringen avser att införa vad gäller förändringen av den grundläggande behörigheten till högskolestudier, såväl som reell kompetens. Detta bör ge högskolorna möjlighet att anta studenter som idag saknar den formella grundläggande behörigheten.

Högskolorna bör särskilt uppmärksamma denna grupp och deras utbildningsbehov. För att möjliggöra rekrytering är dock flexibilitet i utbildningens utformning särskilt viktigt. Det är också viktigt att högskolorna hittar utbildningar med ett brett upplägg. Sådana kurser kan rekrytera personal som kommer från olika typer av små- och mellanstora företag men som har gemensamma utbildningsbehov. Sådana kan vara exempelvis kurser i företagsekonomi, marknadsföring, personalledning etc.

Företagarnas riksorganisation, som representerar små- och medelstora företag i Sverige, har inkommit till utredningen med en särskild skrivelse där de lyfter fram vissa områden som är av särskilt intresse för små- och medelstora företag (dnr 20/01). Dessa är:

- verkstadsteknik,
- polymerteknik,
- träteknik med inriktning mot småföretag samt
- design (modellering, mätteknik).

5.12 Vård och omsorg

En relativt hög andel av de som arbetar inom hälso- och sjukvården har idag en högskoleutbildning. Inom omsorgssektorn är utbildningsnivån visserligen högre än inom flera branscher på den svenska arbetsmarknaden, men lägre än inom vårdsektorn.

Behovet av ytterligare utbildningar för olika grupper inom vård- och omsorgen har lyfts fram från såväl arbetsgivarorganisationer som olika arbetstagarorganisationer inom ramen för mitt utredningsarbete. I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) angav jag också vård- och omsorg som ett tänkbart utvecklingsområde för yrkeshögskoleutbildningen.

5.12.1 Olika aspekter på de utbildningsbehov som finns inom vård- och omsorgssektorn

Det finns idag områden inom främst omsorgen där många anställda saknar utbildning för det aktuella området. Det kan av denna anledning vara viktigt att skapa attraktiva utbildningsalternativ för dessa grupper. Utbildning som ger en grundläggande medicinsk kompetens inom vård- och omsorg bör finnas. Därutöver bör det skapas möjligheter till utbildning för personer som idag arbetar inom vård- och omsorg och som saknar grundläggande utbildning eller som vill utbilda sig för att uppnå en högre kompetens. Sådan utbildning bör bygga på den yrkeserfarenhet som redan finns hos dessa grupper.

Tillgång till fortsatt utbildning är också ett viktigt argument för individens val att arbeta inom en viss sektor. Det är viktigt att det finns karriärvägar inom olika yrken. Utbildning kan vara en sådan väg.

Några högskolor kommenterade behovet av yrkeshögskoleutbildning inom vård- och omsorgssektorn i sina remissvar till utredningen. Bland de högskolor som berörde detta var bilden delad vad gällde uppfattningen om efterfrågan på sådan utbildning. En viktig aspekt i tillskapandet av nya utbildningsalternativ är naturligtvis att denna görs i nära samarbete med arbetsgivare. Detta inte minst för att tillse att de studenter som går utbildningen efterfrågas hos arbetsgivare och att deras nya kunskaper också värderas av arbetsgivarna. Jag har erfarit att denna aspekt är särskilt viktig inom vård- och omsorgsområdet eftersom dessa verksamheter idag på många

sätt är uppbyggda kring de reglerade yrken som finns idag. Skapas nya utbildningar måste studenterna finna en tydlig plats i verksamheten. Ett sätt att göra det på vore att skapa yrkeshögskoleutbildning för vårdbiträden som leder till undersköterskekompetens. Högskolorna har också en viktig roll att skapa utbildningar för undersköterskor som ger möjlighet att gå vidare inom det egna yrket.

Högskolorna bör också bevaka vilka möjligheter studenter från sådana yrkeshögskoleutbildningar har att läsa vidare på andra utbildningar inom vård- och omsorgsområdet, varför bryggor till andra utbildningar bör finnas.

Det nationella regelverket för olika verksamheter och yrken inom hälso- och sjukvården har i flera sammanhang framhållits som ett hinder när det gäller förutsättningarna för att skapa nya utbildningar inom denna sektor. Enligt Socialstyrelsen finns inga sådana hinder. Socialstyrelsen legitimerar idag vissa yrkesgrupper och föreskriver vilka regler som gäller vid läkemedelshantering. Så länge de nya utbildningarna inte går in på dessa områden finns inte några problem. Det är samtidigt viktigt att påtala att regeringen nyligen framhållit att det inte är aktuellt att reglera ytterligare yrken inom hälso- och sjukvården i propositionen Yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område (prop. 1997/98:109).

5.12.2 Framtida rekryteringsbehov inom omsorgen

De arbetsmarknadsprognoser som redovisats i tidigare avsnitt, visar att behovet av personal inom vården och omsorgen är stort. Detta gäller för etablerade yrkesgrupper (sjuksköterskor, läkare etc.) men behovet av annan baspersonal är enligt arbetsgivarorganisationerna Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet också stort. Svenska Kommunalarbetsförbundet, som representerar flera yrken som arbetar inom vård- och omsorgssektorn, anser att det finns ett behov av ett större utbildningsutbud på eftergymnasial nivå för deras grupper.

Enligt Svenska Kommunförbundet står man inför stora framtida rekryteringskrav inom den kommunala vård- och omsorgen. Detta inte minst sett ur det perspektivet att kommunerna idag ska kunna erbjuda vård som är kompatibel med landstingets specialiserade vård. Det är enligt Svenska Kommunförbundets bedömning inte möjligt att fylla dessa behov med personer från gymnasieskolan med det förhållandevis låga antal elever som idag söker sig dit.

Gymnasieutbildningar kan heller inte ge de specifika medicinska kunskaper som behövs inom vård och omsorg idag. Istället anser förbundet att ett utbildningsalternativ som riktar sig till äldre studerande är mer realistiskt. Arbetets karaktär är också många gånger sådant att det är mer lämpligt för personer som är något äldre. Enligt Svenska Kommunförbundet är en uppdelning av baspersonalen inom den kommunala hälso- och sjukvården nödvändig, och benämningen undersköterska kan inte längre stå för alla inriktningar av kompetens som behövs. Svenska Kommunförbundet påtalar även de krav som kommunernas ökade ansvar för funktionshindrade medför. Även här behövs utbildning som ger kunskaper i rehabilitering för att möjliggöra ett bättre tillgodotagande av funktionshindrade människors resurser. De områden som särskilt lyfts fram och där det behövs nya utbildningar är äldreomsorg och psykiatrisk omsorg. Naturligtvis finns även andra områden med behov av utbildning, exempelvis utbildningar som överbrygger de olika områdena vård och omsorg.

Även Landstingsförbundet framhåller att det finns utbildningsbehov inom hälso- och sjukvården. I en skrivelse som Landstingsförbundet tillsänt utredningen (dnr 19/01), framhåller förbundet följande områden som aktuella för en yrkeshögskoleutbildning:

- geriatrik, rehabilitering, psykiatri, hemsjukvård, barn och ungdom, intensivvård, primärvård/öppen vård för undersköterskor,
- psykiatri för skötare,
- det vårdadministrativa området,
- akutsjukvården: "akutvaktmästare" för mottagande av patienter, omvårdnad, säkerhet m.m.,
- tandvården – tandsköterskor,
- medicinsk service.

5.12.3 Förutsättningar för rekrytering

Något som talar för goda rekryteringsmöjligheter för utbildningar som leder till yrken inom vård- och omsorg är att det är ett högt sökandetryck till dessa utbildningar idag. För dessa utbildningar gäller att de leder fram till tydliga yrken inom hälso- och sjukvården. Vid tillskapandet av nya utbildningsalternativ är det därför viktigt att det fortsatt finns en sådan stark koppling. Detta måste högskolan utarbeta i samråd med avnämarna.

På senare år har kurser för icke-högskoleutbildade yrkesgrupper inom vård- och omsorg (undersköterskor, vårdbiträden, skötare, barnskötare) utvecklats vid bland annat Göteborgs universitet, Linköpings universitet, Örebro universitet och Södertörns högskola. Utbildningarna syftar till en vidareutbildning i det egna yrket. De ges i vissa fall som en reguljär utbildning och i andra fall som uppdragsutbildning.

Vid Vårdpedagogiska institutionen vid Göteborgs universitet ges högskoleutbildning i vård och omsorg (upp till 60 poäng) som reguljär utbildning. Utbildningen riktar sig till personer med längre erfarenhet från vård eller omsorgsarbete – huvudsakligen undersköterskor. Universitetet har samarbetat med Svenska Kommunalarbetsförbundet både om att starta kursen men också för rekrytering av studenter. Vid första antagningsomgången fick de cirka 250 ansökningar till ett trettiotal platser. Idag är ansökningssiffrorna lägre men det är inga problem för universitetet att fylla platserna. Detta tyder på ett stort intresse för vidare utbildning i denna grupp.

Gymnasieungdomars intresse för att utbilda sig till denna sektor är mindre uttalat. Tillskapandet av flera möjliga vidareutbildningsalternativ kan vara ett sätt att öka ungdomars intresse för yrken inom vård och omsorg. Samtidigt talar det svaga intresset för gymnasieutbildningen för att det är särskilt viktigt att starta utbildningsalternativ för äldre studenter.

Tabell: Omvårdnadsprogrammet på gymnasiet och antal elever som slutfört detta läsåren 1997/98–1999/00.

Program	Antal elever som slutfört gymnasieskolan läsåret 1999/2000	Antal elever som slutfört gymnasieskolan läsåret 1998/1999	Antal elever som slutfört gymnasieskolan läsåret 1997/1998
Omvårdnadsprogrammet	2 016	2 348	3 106

Källa: Skolverket och SCB

5.13 Skola och barnomsorg

I likhet med vård- och omsorgsområdet är andelen högskoleutbildade inom barnomsorg och skola förhållandevis hög. Enligt SCB var andelen högskoleutbildade 44 % inom barnomsorgen och 71 % inom utbildningssektorn (1996). Även inom detta område råder det eller kommer att råda brist på personal i vissa delar.

Såväl skolan som barnomsorgen har idag ett allt större och mer diversifierat ansvar som ställer nya krav på lärare och barnomsorgspersonal. Ett sätt att klara detta utökade ansvar är att skapa nya personalkategorier i skolsystemet. Jag har under utredningens gång varit i kontakt med såväl avnämare för barnomsorg och skola som representanter för skolpersonal. De understryker att det idag ställs nya krav på personalen och anser att det både går att utveckla befintliga tjänster samt att utveckla nya.

En kategori som kan komma att få en större roll är elevassistenter. Detta är en personalkategori som har en direkt stödjande funktion i klassrummet för både lärare och elever. Idag har de som arbetar som elevassistenter ingen formell utbildning. För denna grupp skulle därför yrkeshögskoleutbildning kunna vara lämplig. En samordning med denna kategori och personliga assistenter kan också vara möjlig.

Vidare framhåller såväl avnämarsidan som arbetstagersidan behovet av något som man kallar "kitt"-tjänster. Med detta avses en typ av tjänster som knyter ihop skolans olika delar, exempelvis den administrativa och den pedagogiska. Idag pågår det på Lärarhögskolan i Stockholm ett projekt med en sådan utbildning som ger profilerade administratörer för skolan. De kallas i detta fall pedagogassistenter. Meningen är att de ska kunna fungera som stödjande för arbetslag i skola och barnomsorg. Ett annat förslag är utbildning för nätverkstekniker för skola och barnomsorg.

Förutsättningarna för rekrytering av redan yrkesverksamma torde finnas då det inom verksamheten finns personal som saknar utbildning. Rekrytering från gymnasieskolans barn- och fritidsprogram, liksom det nuvarande handels- och administrationsprogrammet, kan också vara aktuell.

Tabell: Barn- och fritidsprogrammet och handels- och administrativa programmet på gymnasiet och antal elever som slutfört respektive program läsåren 1997/98–1999/00.

Program	Antal elever som slutfört gymnasieskolan läsåret 1999/2000	Antal elever som slutfört gymnasieskolan läsåret 1998/1999	Antal elever som slutfört gymnasieskolan läsåret 1997/1998
Barn- och fritidsprogrammet	3 664	4 510	5 377
Handels- och administrativa programmet	3 461	3 376	4 140

Källa: Skolverket och SCB

5.14 Ekonomi, administration och handel samt transport

Handeln är liksom den tekniska sektorn omfattande och inom området finns stora variationer. Här ryms såväl partihandel som detalj- och varuhandel. Den genomsnittliga utbildningsnivån inom sektorn är idag låg. Inom detaljhandeln hade enligt SCB 11 % av de anställda högskoleutbildning (1996). Motsvarande siffra för parti- och agenturhandel var 22 %. För företag inom handelsbranschen gäller liksom för företag inom industrin att brist på kompetens kan innebära hinder för utvecklingen. Utvecklingen i branschen går mot en efterfrågan av högre kompetens. Detta är bland annat en följd av att branschen i allt högre utsträckning måste skraddarsy varor och tjänster för att uppnå en bättre marknadsanpassning. Gränserna mellan varu- och tjänsteföretag förändras och en bredare kompetens efterfrågas.

I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) anger jag handeln som ett område där yrkeshögskoleutbildningar kan vara aktuella. De olika branschorganisationerna har i sina remissvar också tillstyrkt behovet av sådan utbildning.

Ekonomi och administration är ett centralt område som också finns inom de flesta sektorer. Den högskoleutbildning som varit mest aktuell är ekonomiprogrammet, som anordnas på ett flertal högskolor. Inom ekonomiområdet ger högskolan också en rad kurser som kan läsas fristående. Några kortare, sammanhållna program

som riktar sig mot detta område ges dock inte på högskolan, med undantag för YTH administration och ekonomi som ges i Gävle (se nedan). Däremot finns ett utbud av olika kurser med inriktning mot ekonomi som ges av privata utbildningsanordnare och som riktar sig till yrkesverksamma inom handel- och tjänsteföretag.

Även inom dessa områden sker det inom flera sektorer en succesiv kompetensökning. Inom bank- och försäkringsområdet har antalet anställda minskat, och företagens uttalade målsättning är att höja utbildningsnivån hos personalen. I sin prognos lyfter AMS fram att den administrativa personalen minskats ner inom en mängd olika verksamheter. Dessa har ersatts av tjänster med krav på högre utbildning. Enligt bedömare finns även här behov av utbildade på ”mellannivåer” – exempelvis projektledare, koordinatörer och administratörer med högre kompetens.

Högskolan i Gävle ger YTH inom administration och ekonomi. Utbildningen är utformad för personer som har erfarenhet av arbete inom administration och ekonomi. Studenterna läser bl.a. företagsekonomi, datorsystem, personaladministration, engelska och kommunikation.

Även inom transportbranschen har de olika yrkena förändrats och ökade krav ställs på en väl fungerande logistik. Efterfrågan på transporter ökar enligt AMS och detta gäller samtliga transportområden, såväl väg- som flyg- och sjötransporter. Även inom denna bransch ställs högre krav på kompetens. Endast ett fåtal procent har högskoleutbildning. Bland de som nyanställs är gymnasieutbildning vanligast, men andelen högskoleutbildade ökar, enligt AMS. Transporterna utgör idag på ett annat sätt än tidigare en integrerad del av produktionskedjan och utgör därmed ett led i företagets möjlighet att konkurrera. Även här finns ett stort behov av personal på mellanchefs- och chefsnivå och som transportledare eller liknande. Några utbildningsalternativ finns idag inte i högskolan, det finns dock ett antal utbildningar inom KY som delvis ger den kompetens som branschen efterfrågar.

Även inom dessa områden finns en stor rekryteringspotential, då många som idag arbetar inom dessa sektorer bör efterfråga möjligheter att vidga sin kompetens inom sitt yrkesområde.

6 Kvinnor och män i högskolans grundutbildning

6.1 Inledning

Samtliga statliga utredningar har att beakta vilka konsekvenser förslagen kan få för kvinnor respektive män. Detta är ett led i statsmakternas strävan att öka jämställdheten mellan könen. Jag har därför valt att i ett särskilt avsnitt redovisa vissa skillnader mellan kvinnor och män i högskolans grundutbildning som kan ha betydelse för mina förslag. I detta arbete har jag valt att fokusera på kvinnor och mäns olika beteendemönster – inte attityder – även om jag naturligtvis är medveten om att dessa är svåra att särskilja. Utgångspunkten för mig har även på detta område varit strävan efter att utbildning på alla nivåer ska finnas för alla människor. Detta har enligt min mening även en könsaspekt.

6.2 En könsuppdelad arbetsmarknad

Den svenska arbetsmarknaden är tydligt könsuppdelad. De allra flesta arbetar inom sektorer som är starkt dominerade av det ena eller andra könet. Till de mest kvinnodominerade yrkena med 97 % kvinnor och 3 % män räknar SCB kontorssekreterare och läkarsekreterare. Bland de mest mansdominerade yrkena (100 % män) räknar SCB motorfordonsmekaniker och reparatörer. Som jämställda yrken, dvs. med 40–60 % av vardera könet, räknas endast yrkena journalist, författare informatörer m.fl. med 49 % kvinnor och 51 % män, och kockar och kokerskor med 60 % kvinnor och 40 % män.

Likaså om man ser till olika sektorer är uppdelningen på kön tydlig. De sektorer som har mest jämn fördelning är Rekreation, restaurang och hotell respektive Finansiell verksamhet. Övriga

sektorer domineras av ett kön. Det framgår också av nedanstående tabell att kvinnorna dominerar den kommunala sektorn medan männen är i majoritet inom den privata. Statlig verksamhet är totalt sett mest jämställd.

Det är ett prioriterat politiskt mål att bryta denna uppdelning och utbildningspolitiken är ett viktigt medel i att uppnå detta. Strävan bör alltid vara att alla utbildningar ska rekrytera både kvinnor och män.

Tabell: Anställda i åldern 16–64 år efter näringsgren och sektor 1999, fördelat på kön (%).

Näringsgren/sektor	Könsfördelning (%)	
	Kvinnor	Män
Barn- och äldreomsorg, social omsorg	90	10
Hälso- och sjukvård	83	17
Detaljhandel	70	30
Personlig service	67	33
Utbildning	66	34
Rekreation, restaurang och hotell	57	43
Finansiell verksamhet	45	55
Bil- och partihandel samt kommunikation	29	71
Jord- och skogsbruk, fiske m.m.	27	73
Industri utom byggnadsverksamhet	26	74
Byggnadsverksamhet	9	91
Övrigt	50	50
Totalt, procent	50	50
<i>Därav</i>		
Kommunal	79	21
Statlig	43	57
Privat	37	63
Totalt, procent	50	50

Källa: På tal om kvinnor och män. Lathund om jämställdhet, SCB 2000.

6.3 Olika studiemönster bland kvinnor och män

6.3.1 Kvinnor och män i gymnasieskolan

Drygt hälften av alla kvinnor och män i Sverige mellan 25–64 år har idag en gymnasieutbildning, 52 % av kvinnorna och 53 % av männen. Något fler kvinnor än män har en eftergymnasial utbildning. Enligt SCB har 33 % av alla kvinnor mellan 25–64 år en eftergymnasial utbildning. Motsvarande siffra för männen är 29 %.

På gymnasiet är många program dominerade av ett kön. Vissa program har dock en jämnare fördelning med 40–60 % av vardera könet. Bland förstahandssökande till handels- och administrations-, hotell- och restaurang-, medie-, naturbruk-, naturvetenskaps-, samhällsvetenskapliga- samt de specialutformade programmen var de sökande relativt jämnt fördelade på kön (höstterminen 2001). Däremot var det nästan bara män som sökte till bygg-, el-, energi-, fordons-, och industriprogrammen. Kvinnliga sökande dominerar hantverks-, omvårdnads- samt barn- och fritidsprogrammen.

Tabell: Antal intagningsplatser och andel kvinnor av förstahands-sökande till gymnasieskolans program inför läsåret 2001/02, kommunal och landstingskommunal huvudman.

Program	Antal platser år 1	Andel (%) kvinnor av 1:a handssökande
Barn- och fritidsprogrammet	5 217	74
Byggprogrammet	2 928	3
Elprogrammet	4 929	2
Energiprogrammet	779	3
Estetiska programmet	5 427	73
Fordonsprogrammet	3 860	6
Handels- och administrativa programmet	5 510	60
Hantverksprogrammet	1 866	89
Hotell- och restaurangprogrammet	5 364	54
Industriprogrammet	2 392	6
Livsmedelsprogrammet	611	68
Medieprogrammet	3 896	54
Naturbruksprogrammet	2 482	65
Naturvetenskapsprogrammet	14 979	45
Omvårdnadsprogrammet	4 141	84
Samhällsvetenskapsprogrammet	22 384	64
Specialutformade program	6 151	47
Teknikprogrammet	7 810	11
Totalt	100 726	47

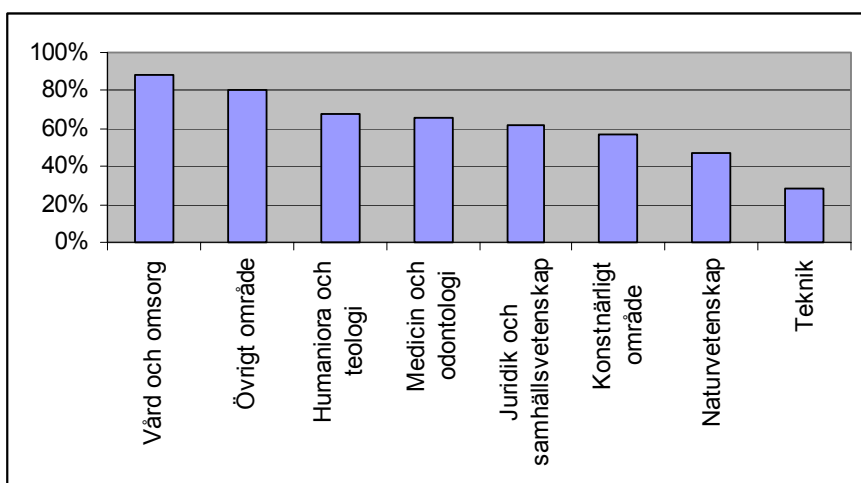
Källa: Skolverket och SCB

Fler kvinnor från gymnasieskolans yrkesinriktade program söker sig vidare till högskolan. Från de traditionellt mansdominerade yrkesinriktade utbildningarna gäller dock att övergångsfrekvensen till högre studier är låg för både kvinnor och män. Enligt Högskoleverkets rapport Kvinnor och män i högskolan (1997:44R) söker sig procentuellt sett färre män som går på traditionellt kvinnodominerade yrkesinriktade utbildningar på gymnasiet till eftergymnasial utbildning, i jämförelse med de kvinnor som går där.

6.3.2 Kvinnor och män i högskolan

Höstterminen 2000 fanns det enligt Högskoleverkets årsrapport år 2001 285 000 studenter i grundutbildningen vid de svenska universiteten och högskolorna. Av dessa var nära 60 % kvinnor. Även inom högskolans grundutbildning befinner sig kvinnor och män inom olika områden. Mest dominerat av kvinnor är området vård och omsorg med 88 % kvinnor. Mest mansdominerat är området teknik med 72 % män.

Figur: Andelen kvinnor per utbildningsområde. Helårsstudenter budgetåret 2000.

Källa: NU databasen

Kvinnors och mäns yrkesval blir svårare att ändra högre upp i utbildningssystemet. Trots detta har högskolorna lyckats öka andelen kvinnor bland de studerande inom de naturvetenskapliga och tekniska utbildningarna. Försöken att öka andelen män i de kvinnodominerade utbildningarna har dock varit färre och inte gett någon större effekt. För att poängtera högskolornas roll i detta avseende har regeringen gett högskolorna i uppdrag att vidta åtgärder för att åstadkomma en jämnare balans på utbildningar med ojämn könsfördelning. Högskolorna ska årligen redovisa detta till regeringen.

Man måste samtidigt sträva efter att utbildning på alla nivåer finns för alla människor. Generellt sett är det kvinnor som dominerar högskolornas grundutbildning idag. Utbudet av gymnasieutbildning med yrkesprofil är också mindre vanligt för de kvinnodominerade sektorerna. För många kvinnodominerade yrken krävs istället en minst treårig högskoleutbildning (sjuksköterska, förskollärare, lärare). För majoriteten av de manligt dominerade yrkena på den svenska arbetsmarknaden finns ingen utbildning på eftergymnasial nivå. Om detta avspeglar det reella kompetensbehovet eller är ett resultat av andra processer, exempelvis att kvinnor generellt har en större benägenhet att läsa vidare, är en fråga som har ställts i vissa sammanhang.

I ett "kort" perspektiv – exempelvis tio år – är skillnader mellan kvinnors och mäns val av utbildning i de flesta fall marginell. I ett längre perspektiv – generationer – har stora förändringar skett för vissa grupper. Av Högskoleverkets rapport Kvinnor och män i högskolan (1997:44 R) framgår att det till största delen är kvinnor som har valt manligt dominerade utbildningar/yrken. Inom en grupp av långa och tidigare klart mansdominerade utbildningar har kvinnorna mer än fördubblats. Till denna grupp hör läkare, jurist, arkitekt, tandläkare, teolog och vissa inriktningar till civilingenjör. Däremot har endast marginella förändringar skett för kvinnodominerade utbildningar och yrken som sjuksköterska och lärare. Männen har alltså inte alls gjort samma "inbrytningar" inom traditionellt kvinnodominerade utbildningar som kvinnorna gjort inom flera tidigare mansdominerade utbildningar.

Att kvinnor och män befinner sig inom olika utbildningar visar sig också i en jämförelse av könsfördelningen bland studenter uppdelat på lärosäte. Hur denna ser ut är beroende av vilket utbud inom grundutbildningen som lärosätena ger. De lärosäten som har stor andel utbildningar inom teknikområdet har flest manliga studenter. Det omvända gäller för lärosäten med hög andel utbildningar inom vårdområdet, undervisning eller konstnärliga ämnen.

Lärosäten som Chalmers tekniska högskola AB och Kungl. Tekniska högskolan erbjuder grundutbildning inom teknikområdet och har över 70 % manliga studenter. För högskolor som ger grundutbildning inom vård och omsorg eller undervisning är läget det omvända. Där är över 70 % av studenterna kvinnor. Det gäller både Karolinska institutet och Lärarhögskolan i Stockholm. Bland övriga lärosäten har de flesta högskolorna en relativt jämn könsfördelning (40–60 % av vardera könet). Vissa högskolor har dock närmare

70 % kvinnliga studenter, däribland Malmö högskola och Högskolorna i Kristianstad och Borås, enligt Högskoleverket (PM 2001-06-27).

Som ett resultat av denna uppdelning på olika utbildningar mellan kvinnor och män, bedrivs större delen av undervisningen i högskolan i grupper med mycket ojämn könsfördelning. Enligt en bearbetning av samtliga registreringar av studenter på kurser vid högskolan läsåret 1999/00 som Högskoleverket låtit göra (Högskoleverket PM 2001-03-20) har endast en fjärdedel av alla kurser på högskolan en jämn könsfördelning. Det är vanligt att fördelningen är så sned som 20–80 % eller sämre. Om man ser till studenter uppdelade per ämnesområde, fanns drygt en fjärdedel av antalet registrerade helårsstudenter budgetåret 2000 inom områden med relativt jämn könsfördelning. Tre fjärdedelar av studenterna läste inom ämnesområden som var starkt dominerade av det ena eller det andra könet, varav 24 % läste inom starkt mansdominerade områden och 50 % läste inom starkt kvinnodominerade områden.

6.4 Högskolans utbildningsutbud

Kvinnorna är sedan länge i majoritet bland de svenska studenterna. En orsak till detta är skillnaderna i utbildningen på den gymnasiala nivån. Utbudet av gymnasieutbildningar med yrkesprofil är mindre inom områden som de flesta kvinnor väljer. För att få en yrkesutbildning måste därför kvinnor i högre utsträckning än män gå en högskoleutbildning.

Trots att kvinnorna i högre utsträckning än män är beroende av en fortsatt utbildning i högskolan, är högskolans utbildningsutbud på vissa områden bättre anpassat till mäns än kvinnors intressen, inte minst genom de senaste årens starka fokusering på utbildning inom de tekniska och de naturvetenskapliga områdena. Trots ett högt sökandetryck på exempelvis sjuksköterskeutbildningen och behovet av fler sjuksköterskor i vården, har statsmakterna valt att inte utöka denna utbildning.

I Högskoleverkets rapport Lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald (2000:8 R), konstateras att de största ansträngningarna när det gäller rekrytering och de största förändringarna av utbildningar har skett på den teknisk- naturvetenskapliga sidan i syfte att rekrytera flera kvinnor

och stödja dem i deras studier. Ett flertal av dessa satsningar handlar om att anpassa och ändra de tekniska utbildningarna för att inkludera "mjukare" moment. Högskoleverket konstaterar vidare att från att ha handlat om att "locka" flickor till teknik och naturvetenskap finns det nu ett större djup i förändringssträvandena vilket medfört en större medvetenhet om pedagogik och examinationsformer, behov av mentorer och karriärplanering. Enligt rapporten är också argumenten annorlunda när det gäller att bryta rekryteringsmönstret på kvinnodominerade utbildningar, till exempel tas barns behov av manliga förebilder upp som argument för förändrad rekrytering på lärarutbildningen. Enligt Högskoleverket behövs kraftfulla insatser göras både vad gäller rekrytering och stöd under utbildningen för att åstadkomma en förändring gällande de kvinnodominerade utbildningarna.

6.5 Fler kvinnor söker till högskolan

Kvinnors och mäns val till högskolan avspeglas också i antagningstatistiken. Andelen kvinnor som söker till högskolan är 50 % högre än motsvarande andel bland män. Generellt sett innebär detta att betygsmedelvärdena blir lägre för de kvinnor som söker än för de män som söker eftersom kvinnorna utgör en större grupp sökande. När kvinnor och män konkurrerar om platser på samma utbildningar blir också andelen antagna kvinnor lägre. Bland de som sökte till högskolan hösten 2000 som också erbjöds en plats, var andelen män högre än andelen kvinnor – 55 % respektive 51 %, vilket framgår av Högskoleverkets årsrapport år 2001. Skillnaden mellan män och kvinnor har dock minskat jämfört med för fem år sedan.

Att jämförelsevis fler män än kvinnor av de sökande antas till högskolan beror också på att kvinnor och män i stor utsträckning söker till olika utbildningar. Sökandetrycket är mindre till de kraftigt utbyggda ingenjers- och civilingenjersutbildningarna, som i första hand efterfrågas av män, än till vårdutbildningar som i första hand efterfrågas av kvinnor.

6.6 Kvinnor har högre prestationsgrad än män och tar i högre utsträckning examen

Högskoleverket redovisar i sin rapport *Kvinnor och män i högskolan* (1997:44 R), att kvinnor läsåret 1995/96 uppnådde en prestationsgrad på 85 %, vilket var 5 % högre än män. Inom nio av elva redovisade utbildningsområden uppvisade kvinnorna en högre prestationsgrad än männen. Störst var skillnaden inom det naturvetenskapliga området (7 %). Skillnaden var också stor inom humaniora och samhällsvetenskap (6 %). Inom teknik, odontologi, medicin och vård var skillnaden cirka 1 %. Siffrorna låg även tidigare år på samma nivåer.

Högskoleverket redovisar i samma rapport att även examensfrekvensen är högre för kvinnor än för män. Bland andelen av en årskull högskolenyborjare som examinerats efter 7 år är examensfrekvensen cirka 10 procentenheter högre bland kvinnor än bland män. Skillnaden kvarstår även 11 år efter studierna påbörjades. Som en förklaring till detta anger Högskoleverket, att kvinnor oftare studerar vid kortare utbildningar (dvs. tre år) som generellt sett har högre examensfrekvenser för bägge kön.

Ytterligare en orsak till detta kan också vara att en formell examen är viktigare inom vissa områden, särskilt undervisning och vård- och omsorg där yrkesverksamheten regleras genom olika lagar och förordningar som ofta styrs av formell examen. Yrken inom dessa områden är oftast kvinnodominerade. Studenter inom exempelvis tekniska områden är istället så attraktiva på arbetsmarknaden att de oftare väljer att avbryta studierna för att börja arbeta.

6.7 Social bakgrund och kön

Inom ramen för Högskoleverkets så kallade StudS⁵ projekt, gjordes en samkörning av alla studenter hösten 1995 för att bestämma deras sociala bakgrund. En uppdelning gjordes på tre grupper:

- Bakgrundsgrupp 1: barn till akademiker och högre tjänstemän.
- Bakgrundsgrupp 2: barn till övriga tjänstemän samt företagare och lantbrukare.
- Bakgrundsgrupp 3: barn till arbetare.

⁵ StudS står för Studenterna i Sverige.

30 % av studenterna i studien hörde till grupp 1. 50 % hörde till grupp 2 och 20 % till grupp 3. I grupp 1 fanns lika många manliga och kvinnliga studenter. I grupp 2 och 3 fanns däremot fler kvinnor än män. "Överskottet" av kvinnliga studenter utgörs alltså av barn till tjänstemän på mellannivå och lägre nivå (dvs. grupp 2) och av barn till arbetare (grupp 3).

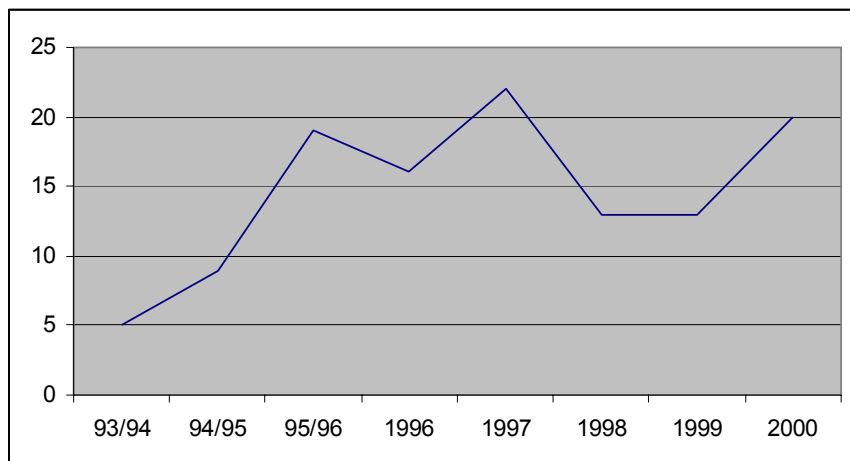
Av de kvinnor som bryter mönstret och väljer en manligt dominerad utbildning, tillhör de flesta grupp 1, de är alltså barn till akademiker och högre tjänstemän. Detsamma gäller män som bryter det könstraditionella mönstret. Detta kan, enligt Högskoleverket, visa på att det finns en motsättning mellan målet att skapa en jämnare könsfördelning i vissa utbildningar och strävan mot en jämnare fördelning av den sociala bakgrunden hos studenterna. Om man exempelvis strävar att öka andelen kvinnor inom civilingenjörsutbildningen, kan det samtidigt innebära att andelen studenter från grupp 1 också ökar.

6.8 YTH domineras av manliga studenter

De utbildningsinriktningar som finns inom YTH idag ges huvudsakligen inom mansdominerade yrkesområden. Detta speglas också i fördelningen mellan män och kvinnor som tagit YTH-examen. Åren 1993/94–2000 har andelen kvinnor som tagit YTH-examen varierat och genomsnittet är 14 %. Andelen varierar dock mellan olika år eftersom andelen kvinnor är beroende av vilka inriktningar av YTH-utbildningarna som ges olika år. Man kan dock se en ökande tendens.

Tabell: Andelen kvinnor som tagit ut YTH-examen. 1993/94–2000. Procent.

Källa: NU-databasen

För flera av de yrken som YTH vänder sig till, finns inga motsvarande eftergymnasiala utbildningar. YTH har på så sätt varit det utbildningsalternativ på högskolan som riktat sig till mansdominerade yrkesområden som inte har någon annan utbildning på eftergymnasial nivå. Medan det för flera kvinnodominerade yrken krävs en utbildning på högskolenivå, har det för många manligt dominerade yrken inte funnits något utbildningsalternativ i högskolan.

6.9 Kvinnor och mäns olika studiemönster – exemplet Göteborg

Jag vill i detta sammanhang nämna ett intressant exempel som visar på hög studiebenägenhet bland ett stort antal kvinnor. Institutionen för vårdpedagogik vid Göteborgs universitet bedriver sedan 1998 fristående kurser som de kallar Högskoleutbildning i vård och omsorg 1–60 poäng. Samtliga utbildningar ges på halvfart, undervisning ges en heldag varannan vecka.

Målgruppen för utbildningen är undersköterskor, vårdbiträden, mentalskötare, barnsköterskor m.fl., med utbildning och/eller erfarenhet av att arbeta inom vård- och omsorgsområdet.

Utbildningen kom till på så sätt att institutionens dåvarande prefekt fick särskilda medel från Svenska Kommunalarbetsförbundet för att utveckla en högskolekurs för denna målgrupp, något som tidigare inte funnits på högskolan. Universitetet skissade då på fyra inriktningar men har av resursskäl valt att endast ge en utbildningsinriktning.

Kursen ges både som enstaka kurs inom den reguljära verksamheten, men också som uppdragsutbildning. Kravet för behörighet är grundläggande behörighet. Ämnet utgör en inriktning inom vårdpedagogik och kan fungera som huvudämne i en kandidatexamen. Studenterna kan efter 60 poäng också söka vidare till den nya lärarutbildningen och på så sätt få behörighet som yrkeslärare på gymnasiet.

Intresset från studenterna har varit mycket stort. Vid första antagningsomgången fick universitetet cirka 250 ansökningar. Intresset har idag stabiliserats men är fortsatt stort. Den absoluta majoriteten studenter är kvinnor och medelåldern är relativt hög – medelåldern på studenterna på grundkursen läsåret 2000/01 var 41 år.

Studenterna som går utbildningen vill vidareutveckla sig i sitt eget yrke och flera studenter vill fortsätta läsa efter grundkursen, det gäller även studenter som läst den som uppdragsutbildning. Enligt den utvärdering som institutionen gjorde under 1999 anger studenterna att syftet med studierna i första hand är att öka kompetensen för det arbete som de redan har och att det för egen del var viktigt att få nya kunskaper. Att utbildningen skulle leda till ökad lön var inte något vanligt motiv till studierna.

6.10 Yrkeshögskoleutbildning för både män och kvinnor

Min bedömning: Högskolan måste erbjuda utbildning både för kvinnodominerade och mansdominerade yrkeskategorier. Vid utformningen av högskolans utbildningsutbud måste hänsyn tas till kvinnor och mäns olika studiemönster. Högskolorna bör vidare särskilt observera om särskilda mönster uppstår för kvinnor respektive män inom yrkeshögskoleutbildningen.

Ett större utbud av yrkeshögskoleutbildningar bör kunna ge människor en möjlighet att byta yrke och på så sätt öppna upp för en ökad rekrytering av underrepresenterat kön till olika sektorer av arbetsmarknaden.

Skälen för min bedömning: Den könsuppdelade arbetsmarknaden grundläggs relativt tidigt i utbildningssystemet och kvarstår ju längre upp man kommer i systemet. Orsakerna till kvinnors och mäns olika yrkesval är många och komplexa. Detsamma gäller orsakerna till kvinnors och mäns olika studiemönster. I många fall kan det vara önskvärt att påverka individen i syfte att ändra dessa val och mönster, dvs. att uppmuntra kvinnor och män att bryta traditionella köns mönster. Detta är en fråga som kräver ett mycket långsiktigt perspektiv.

Samtidigt måste man sträva efter att utbildning på alla nivåer finns för alla människor. Detta har enligt min mening en könsaspekt. Det har konstaterats att det finns vissa skillnader i studiemönster vad gäller kvinnor och män. Generellt sett är det kvinnor som dominerar högskolornas grundutbildning idag. Utbudet av gymnasieutbildning med yrkesprofil är också mindre vanligt för de kvinnodominerade sektorerna. För många kvinnodominerade yrken krävs en minst treårig högskoleutbildning (sjuksköterska, förskollärare, lärare). För majoriteten av de manligt dominerade yrken som finns, existerar istället ingen utbildning på eftergymnasial nivå. Kvinnor är generellt mer studiebenägna än män men de har samtidigt svårare än männen att bedriva studier i "familjebildningsåldern" (23–30 år). Därför är det också vanligare för kvinnor än för män att man kommer igen till högskolan i åldrarna efter 30–35 år, antingen för att börja högskolestudier eller för att fort eller komplettera de studier man började med i 20-årsåldern.

Vid utformningen av högskolans utbildningsutbud måste hänsyn tas till dessa faktorer. Jag anser att det i vissa fall kan vara motiverat med att "gynna" det ena eller det andra könet i syfte att uppnå en bättre spridning mellan könen, som exemplet med högskolornas arbete att öka andelen inom områdena teknik och naturvetenskap.

Högskolan måste erbjuda såväl grundutbildning som fortbildning och vidareutbildning för både kvinnodominerade och mansdominerade yrkeskategorier. Högskolans grundutbildning är idag starkt könsuppdelad. Kvinnorna är i majoritet bland det totala antalet studenter i grundutbildningen i högskolan idag. Flera kvinnodominerade utbildningar utgör en stor volym av grundutbildningen inom högskolan. Samtidigt finns det även för kvinnodominerade sektorer få alternativ med yrkesinriktad utbildning som är kortare än tre år.

Ett bredare utbud av yrkesutbildning inom flera utbildningsområden är enligt min mening angeläget i högskolan idag. Detta gäller

såväl för kvinnodominerade som mansdominerade sektorer av arbetsmarknaden. Det är därför viktigt att yrkeshögskoleutbildning utformas för flera yrken – såväl kvinnligt som manligt dominerade. Att de kvinnliga studenterna är i majoritet på högskolans grundutbildning är i sig inget argument för att inte skapa utbildningsalternativ även för de kvinnodominerade sektorerna på arbetsmarknaden. Sådan utbildning som bygger på tidigare yrkeslivserfarenhet kommer av naturliga skäl endast att rekrytera personer från underrepresenterat kön i mycket begränsad omfattning. Däremot kan ett större utbud av yrkeshögskoleutbildningar ge människor en ökad möjlighet att byta yrke och på så sätt öppna upp för en vidgad rekrytering av underrepresenterat kön till olika sektorer av arbetsmarknaden. Detta talar för ett stort utbud av olika inriktningar av yrkeshögskoleutbildning.

7 Statsmakternas styrning av yrkeshögskoleutbildning

7.1 Inledning

Jag ska enligt mina direktiv utreda och lämna förslag till sådana förändringar som bör vidtagas för att det ska vara möjligt att utöka antalet kortare yrkesutbildningar i högskolan inom nya områden.

I mitt delbetänkande konstaterade jag att högskolornas ekonomiska situation är en viktig aspekt att beakta när det gäller förutsättningarna att öka antalet kortare yrkesinriktade utbildningar i högskolan. Statsmakternas styrning av högskolornas utbildningsutbud kan göras genom en ökad medelstildelning. En sådan ökning är särskilt angelägen i uppbyggingsfasen av högskolans yrkesutbildningar. Jag har därför valt att särskilt granska de ekonomiska förutsättningar som idag gäller för YTH, liksom eventuella behov av ekonomiska incitament för att öka högskolornas möjligheter att utveckla yrkeshögskoleutbildning. Detta bland annat mot bakgrund av det förslag som jag gav i mitt delbetänkande.

7.2 Regeringens förslag för att utveckla ett större utbud av kortare yrkesutbildningar inom högskolan

Av regeringens proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) framgår att regeringen delar min tidigare bedömning vad avser behovet av fler kortare yrkesutbildningar inom högskolan. Regeringen anser vidare att YTH bör breddas mot nya områden samt att denna examen ska kunna ges med flera olika inriktningar. För att universitet och högskolor ska komma igång med planeringen av dessa utbildningar, har regeringen valt att genom en rad åtgärder främja detta.

Således anger regeringen i Budgetpropositionen för år 2002 (prop. 2001/2002:1) att resurserna till Rådet för högskoleutbildning ska förstärkas bland annat som ett stöd för utveckling av de kortare yrkesutbildningarna. Det bör enligt regeringen ankomma på Rådet för högskoleutbildning att fördela dessa utvecklingsmedel och se till att goda erfarenheter och nytänkande kring kortare yrkesutbildning sprids. För att detta ska kunna ske har Rådets riktlinjer för finansiering av projekt ändrats så att tilldelade resurser i större utsträckning kan utgöra en del i lärosätenas strategier för utveckling av undervisning och lärande. Denna förändring överensstämmer med de förslag som utredningen Nya villkor för lärandet i den högre utbildningen (SOU 2001:13) presenterat. Regeringen anser att detta möjliggör en utökad insyn och strategisk planering för lärosätena, vilket kan innebära en större genomslagskraft och en bättre spridning av projekten. För att Rådet för högskoleutbildning i fortsättningen ska kunna fullgöra sitt utvidgade uppdrag att stödja pedagogiskt utvecklingsarbete vid universitet och högskolor aviserar regeringen som en planeringsförutsättning ytterligare 10 miljoner kronor för år 2003.

Vidare föreslår regeringen i sin regionalpolitiska proposition En politik för tillväxt och livskraft i hela landet (prop. 2001/02:4) att Luleå tekniska universitet, Örebro universitet och Blekinge tekniska högskola ges ett särskilt uppdrag att utveckla kortare yrkesutbildningar inom nya områden. Dessa lärosäten föreslås tillföras 1,6 miljoner kronor vardera årligen under perioden 2002–2004. Regeringen påvisar genom detta den vikt man lägger vid högskolornas utveckling av kortare yrkesutbildningar och vilken betydelse dessa antas få inte minst för den regionala utvecklingen.

I samma proposition föreslår regeringen att 50 miljoner kronor ska avsättas under perioden 2002–2004 för att stimulera samarbete mellan universitet och högskolor och kommuner. Denna samverkan har till syfte att bland annat öka rekryteringen till högskolan samt att skapa tillväxt i regionerna. Medlen ska initialt utgöra ett stöd till gemensamma projekt och åtgärder som kommuner och lärosäten tagit fram och som är anpassade till de behov och förutsättningar som finns regionalt. Till exempel kan medlen användas för analyser av det regionala utbildningsbehovet och sedan för att skapa åtgärder för ökad rekrytering till högskolans utbildningar. Bakgrunden till detta är, enligt regeringen, den tillgång som lärande skapar samt den möjlighet till kompetenstillgång som regionerna kan få. Regeringen gör även bedömningen att utvecklingen av kor-

tare yrkesutbildningar vid olika högskolor kan stärkas ytterligare med hjälp av dessa särskilda medel.

7.3 Kostnaden för YTH idag

Tabell: Lärosätenas samlade utbud av YTH-utbildningar.

Lärosäte	Inriktning	Antal studenter HT00
Blekinge tekniska högskola	Konstruktionsteknik/produktionsteknik	33
Chalmers tekniska högskola	Installationsteknik (el och VVS) Verkstadsteknik	76
Högskolan i Borås	Textil och konfektionsproduktion	22
Högskolan i Gävle	Administration och ekonomi Pappers- och pappersmasseproduktion Stålindustri Verkstadsteknik	58
Karlstads universitet	Underhållsteknik Verkstadsteknik	54
Kungl. Tekniska högskolan	Byggnadsteknik Grafisk teknik Verkstadsteknik	112
Linköpings universitet	Industriell elektronik Industriell träteknik	73
Luleå tekniska universitet	Maskinteknik Väg- och anläggningsteknik	46
Lunds universitet	Livsmedel Massa- och pappersteknik	82
Malmö högskola	Verkstadsteknik	0
Mitthögskolan	Industriell teknik processteknik Industriell teknik verkstad	13
Mälardalens högskola	Fordonsteknik Kvalitetsteknik Verkstadsteknik	24

Källa: En ny yrkeshögskoleutbildning samt NU-databasen

Inom ramen för utredningen har en förfrågan gått ut till samtliga lärosäten som anordnar YTH hösten 2001. Detta för att få en överblick av hur den ekonomiska situationen ser ut för dessa

utbildningar. Lärosätena har fått frågan om hur mycket YTH kostar per studerande och år samt vad som ligger till grund för den kostnaden. Jag har också bett dem att ange om det ingår moment i YTH som är kostsammare än för andra utbildningar eller om speciella omprioriteringar görs mellan olika utbildningsområden. Samtliga tillfrågade högskolor har svarat på min förfrågan. Det resurstilldelningssystem som gäller idag för högskolan infördes 1993. Detta innebär att lärosätena får ersättning för antalet helårsstudenter och antalet helårsprestationer, ersättningsnivån är olika beroende på utbildningens inriktning och det finns idag 13 olika ersättningsnivåer. YTH ges, som synes, för närvarande huvudsakligen inom utbildningsområdet teknik. Majoriteten av lärosätena säger i sina svar att de utgår från den per capitatilldelning som statsmakterna ger detta utbildningsområde. Utredningen Högskolans styrning (SOU 2000:82) menar att en tilldelning av ett genomsnittsbelopp per utbildningsområde ger en styrande effekt för lärosätets interna planering eftersom dyra kurser eller ämnen måste matchas mot billiga. Detta får konsekvensen att det inte finns några samlade uppgifter som visar vad en kurs kostar eller hur kostnadsfördelningen ser ut. På frågan om lärosätena gör omfördelningar inom eller mellan utbildningsområden redovisar ett lärosäte att de har en tilldelning av resurser som bygger på antalet lärartimmar per poäng. YTH tillhör i detta fall dem som, i förhållande till andra utbildningar, ges ca 10–15 procent fler lärartimmar per poäng. Ett annat lärosäte framhåller samläsning som ett sätt att säkra ekonomin. Genom att låta studenterna på YTH samläsa med studenter på längre program med samma inriktning görs ekonomiska vinster, bland annat är lärosätet inte lika känslig för vikande söktryck. Vidare har lärosäten med YTH inom olika områden redovisat att det är lättare att få ekonomin att gå ihop för de inriktningar som inte är teknik, t.ex. ekonomi och kontor.

7.4 YTH idag, sökande, antagna samt examensfrekvens

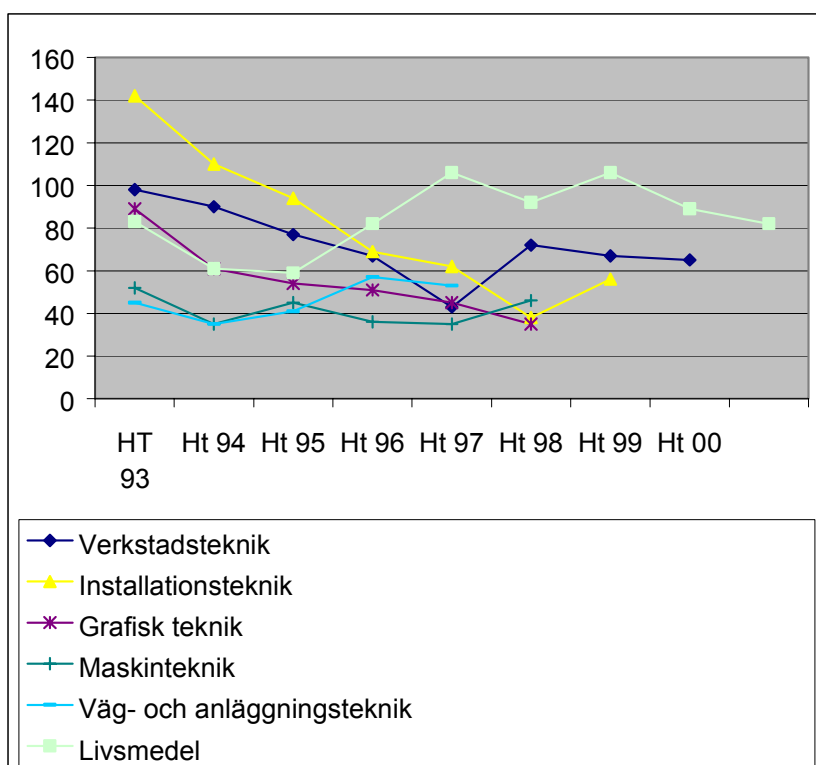
Inom ramen för utredningen har en enkät skickats ut till samtliga lärosäten som ger YTH-utbildning. I enkäten ställdes frågor om antal sökande, antal antagna samt antal uttagna examina på YTH under den senaste tioårsperioden. Svar har inkommit från Chalmers Tekniska högskola (YTH inriktning verkstadsteknik och

installationsteknik), Kungl. Tekniska högskolan (YTH inriktning mot grafisk teknik), Luleå tekniska universitet (YTH inriktningar maskinteknik samt väg- och anläggningsteknik), Lunds universitet (YTH inriktning mot livsmedelsteknik), Mälardalens högskola (YTH inriktning mot fordonsteknik) samt Linköpings universitet (YTH inriktning industriell träteknik).

Av svaren framgår att antalet sökande studenter har minskat under denna period. För YTH med inriktning mot Livsmedelsteknik vid Lunds universitet, har dock minskningen varit marginell.

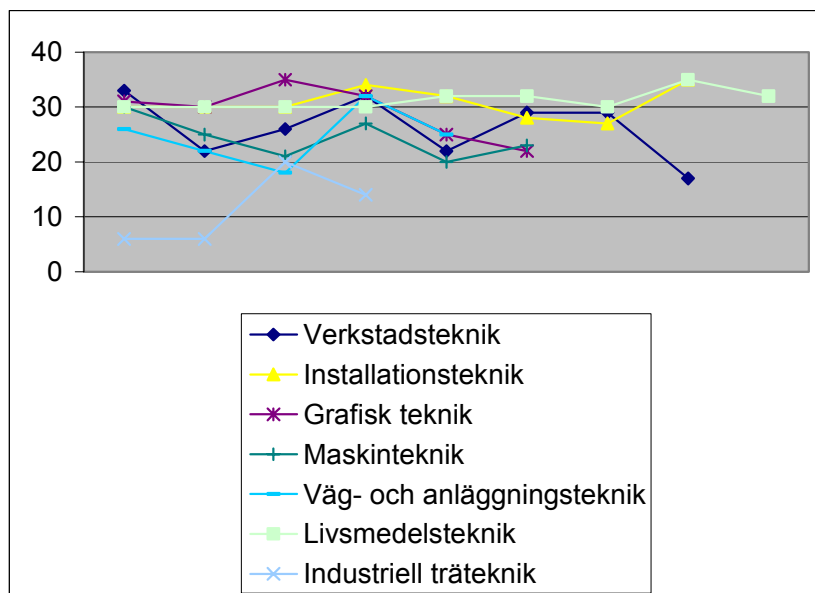
Figur: Antalet sökande studenter till YTH vid olika lärosäten. 1993–2001.

Källa: uppgift från respektive lärosäte. Uppgifterna från Linköpings universitet samt från Mälardalens högskola redovisas ej då dessa endast omfattade en kortare tidsperiod.

Trots att antalet sökande minskat har antalet antagna studenter varit relativt konstant på samtliga redovisande lärosäten.

Figur: Antalet antagna studenter på olika inriktningar av YTH. 1993–2001.

Källa: uppgift från respektive lärosäte.

Den genomsnittliga genomströmningen av studenter är relativt hög för samtliga YTH, jämfört med andra utbildningar inom teknikområdet. Flertalet inriktningar har en examensfrekvens som överstiger 70 %.

Tabell: Andel studenter på YTH som slutfört sina studier, 1993–2000. Procent.

Lärosäte	Inriktning	Genomsnittlig examensfrekvens
Chalmers Tekniska högskola	Verkstadsteknik	65 %
	Installationsteknik	94 %
Kungl. Tekniska högskolan	Grafisk teknik	81 %
	Maskinteknik	63 %
Luleå tekniska universitet	Väg- och anläggningsteknik	73 %
	Livsmedelsteknik	81 %

Källa: uppgift från respektive lärosäte. Uppgifterna från Linköpings universitet samt från Mälardalens högskola redovisas ej då dessa endast omfattade en kortare tidsperiod.

7.5 Medelstillelning för uppbyggnad av yrkeshögskoleutbildning

Mitt förslag: De lärosäten som erhåller examensrätt för yrkeshögskoleutbildning bör under ett uppbyggnadsskede tilldelas medel för utveckling av dessa utbildningar för att säkerställa en positiv utveckling av yrkeshögskoleutbildningen. Enligt min bedömning är det rimligt att tillföra högskolorna totalt 50 miljoner kronor under en uppbyggnadsfas.

Rådet för högre utbildning bör få i uppgift att fortsatt stödja utvecklingen av yrkeshögskoleutbildning. Medel bör ges för kursutveckling i syfte att särskilt beakta behov inom denna nya utbildning. Medel ska ges till Rådet för högskoleutbildning under den femåriga uppbyggnadsfasen av yrkesutbildningar och uppgå till 2 miljoner kronor per år under en femårsperiod.

Skälen för mitt förslag: I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) konstaterar jag att det finns flera orsaker till att högskolan inte anordnar kortare yrkesutbildningar i någon större utsträckning. En av dessa är att högskolornas resurser per student har minskat. Detta har inneburit att högskolorna fått

rationalisera sin verksamhet, något som medfört att kurser som inte är ekonomiskt lönsamma lagts ned. Högskolorna redovisar också svårigheten att finansiera nödvändig kursutveckling med de medel som finns, samt att det blir svårare att bedriva grundutbildning som inte bär sina egna kostnader. Inom teknikområdet är det ofta nödvändigt med grupper om 50–60 studenter för att utbildningen ska vara ekonomiskt självbärande.

Vid remissbehandlingen av mitt delbetänkande framhöll många remissinstanser att det krävs extra resurser för att högskolorna ska ha möjlighet att utveckla dessa utbildningar. Remissinstanser påtalade också att yrkesutbildningar med smal profil innebär relativt små studerandegrupper, som inte i nuvarande ersättningsystem kan bära kursutvecklingskostnader.

Mot bakgrund av detta föreslår jag att lärosäten som erhåller examensrätt för yrkeshögskoleutbildningar även ska erhålla utvecklingsmedel för dess utbildningar. Regeringen har redan visat på detta behov genom förslagen i sin proposition En politik för tillväxt och livskraft i hela landet (prop. 2001/02:4). Där föreslås att Luleå tekniska universitet, Örebro universitet och Blekinge tekniska högskola ges ett särskilt uppdrag att utveckla kortare yrkesutbildningar inom nya områden. Dessa lärosäten föreslås tillföras 1,6 miljoner kronor vardera årligen under perioden 2002–2004. Liknande resurser bör tilldelas även övriga universitet och högskolor som ansöker om rätt att utfärda yrkeshögskoleexamen för att säkerställa en positiv utveckling av dessa utbildningar. Om samtliga lärosäten tilldelas utvecklingsmedel för dessa utbildningar bör dock viss utveckling kunna samordnas, vilket gör att respektive lärosäte kan tilldelas en lägre summa än vad som föreslås till Luleå tekniska universitet, Örebro universitet och Blekinge tekniska högskola. Dessutom bidrar det svåra rekryteringsläget vid de flesta högskolorna till ett starkt ökat intresse för yrkeshögskoleutbildning. Enligt min bedömning är det rimligt att tillföra högskolorna totalt 50 miljoner kronor under en uppbyggnadsfas.

Regeringens förslag att genom särskilda medel driva kursutvecklingen framåt är positivt för utvecklingen av yrkeshögskoleutbildning. Under utredningens arbete har det påtalats från flera håll, bland annat arbetsmarknadens parter, att flexibilitet och tillgänglighet är viktigt för att kunna attrahera redan yrkesverksamma personer till högskolan. Jag har vidare fått signaler om att det pedagogiska utvecklingsarbetet är av stor vikt för denna typ av utbildningar, bland annat då det finns behov av högre lärartäthet

men också för att utveckla olika former av praktik. Vidare ställer denna nya utbildning nya krav på lärosätets undervisande personal. Detta dels för att tyngdpunkten i utbildningarna finns inom den beprövade erfarenheten, dels för att kursinnehållet till stora delar kan vara nytt. Mot bakgrund av detta föreslår jag att ytterligare utvecklingsmedel knyts till Rådet för högskoleutbildning för att delas ut till berörda lärosäten. Dessa medel ska ges till Rådet för högskoleutbildning under den femåriga uppbyggnadsfasen och uppgå till 2 miljoner kronor per år.

7.6 Utbyggnad av yrkeshögskoleutbildning

Mitt förslag: Jag står fast vid min bedömning i delbetänkandet att en rimlig utbyggnad av kortare yrkesinriktad utbildning på högskolan bör vara att sådan utbildning efter en femårig uppbyggnadsfas omfattar 20 000 helårsstudenter (hås).

Skälen för mitt förslag: I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) gjorde jag bedömningen att yrkeshögskoleutbildningen bör byggas ut till att omfatta 20 000 helårsstudenter (hås) efter fem år. Förslaget grundade sig dels på det behov av eftergymnasial utbildning som redovisades från arbetsmarknadens parter, dels på den kapacitet som högskolorna bör ha för en utbyggnad av utbildningen. Ett fåtal av remissinstanserna kommenterar utbyggnadstakten i sina remissvar på mitt delbetänkande. De flesta är positiva till den föreskrivna dimensioneringen. Det påtalas dock att det är viktigt att utbyggnaden sker med god planering och utifrån ett långsiktigt behov. De framhöll också att en utbildning med stora delar praktiska moment och som vänder sig till studerandegrupper som inte har någon längre studietradition är dyrare än gängse högskoleutbildning, bland annat för att de kräver högre lärartäthet. Jag står fast vid mitt förslag om dimensionering, då det fortsatta utredningsarbetet har visat att behovet av eftergymnasial utbildning är stort. Något som bland annat kommit till uttryck vid den hearing som utredningen hållit ⁶.

⁶ En hearing hölls i syfte att diskutera förhållandet mellan kvalificerad yrkesutbildning och yrkeshögskoleutbildning. Deltagarna återfinns i bilaga 7.

Min bedömning: De merkostnader som uppstår vid en uppbyggnad av yrkeshögskoleutbildning bör täckas med de särskilda medel som jag föreslår. I övrigt anser jag att de ordinarie per capitaersättningarna bör tillämpas för yrkeshögskoleutbildning. Ett särskiljande av yrkeshögskoleutbildning i detta avseende vore olyckligt då det skulle göra statsmakternas medelstildelning till högskolorna mer otydlig och komplicerad.

Skälen för min bedömning: Det nuvarande systemet med medelstildelning per utbildningsområde bör också gälla för yrkeshögskoleutbildning. Förfrågningarna till lärosätena visar att det går. Vissa högskolor har, bland annat i sina remissvar på mitt delbetänkande, framhållit att denna utbildning är mer kostsam än annan högskoleutbildning. Som utredningen om högskolans styrning (SOU 2000:82) visar, har högskolan möjlighet att omfördela medel mellan olika utbildningar. Detta gäller även för YTH. Man konstaterar också i Högskolans styrning att det finns invändningar både mot resursnivån totalt sett och mot fördelningen via "prislappar" till utbildningsområden. Utredningen invänder dock mot detta och menar att universitet och högskolor med de redovisningsrutiner som tillämpas idag faktiskt kan ange de reella kostnaderna för olika utbildningsinsatser och också göra de omprioriteringar som de anser nödvändiga. Detta, menar utredningen, gör att prislappar och utbildningsområden, i princip, inte behöver spela särskilt stor roll för styrning av utbudet av program och kurser.

Mot bakgrunden att högskolan idag har möjlighet att omfördela medel mellan olika utbildningsområden, finner jag inte skäl att föreslå någon förändring avseende statsmakternas medelstildelning till högskolan avseende per capitatildelningen till olika utbildningsområden. Att fastställa särskilda per capitativåer för yrkeshögskoleutbildning anser jag skulle vara olyckligt då det skulle innebära ett särskiljande av just yrkeshögskoleutbildning. Likaså vore ett system med ytterligare differentiering av per capitativåer till högskolan olyckligt då den ytterligare skulle komma att göra resurstildelningen till högskolan än mera otydlig och komplicerad.

8 Organisatoriska förutsättningar för en utveckling av yrkeshögskoleutbildning

8.1 Att skapa förutsättningar för att utveckla en yrkeshögskoleutbildning

8.1.1 Det svenska högskolesystemet är decentraliserat

Den svenska högskolan styrs av få lagar och förordningar sett ur en internationell jämförelse. Ansvaret för hur högskolans verksamhet ska utformas har i stora delar delegerats till lärosätena. Högskolelagen (1992:1434), högskoleförordningen (1993:100) och formerna för statsmakternas resurstilldelning till lärosätena ger stor frihet för den enskilda högskolan att utforma sitt utbildningsutbud och sitt interna styrsystem. Det har resulterat i en stor mångfald bland annat av hur den interna organisationen utformats.

Högskolelagen anger inom vida ramar förutsättningarna för högskolornas verksamhet. Där anges exempelvis att varje lärosäte ska ha en styrelse som till stora delar utses av regeringen, samt en rektor som leder verksamheten. Vidare anges i lagen att varje lärosäte som har ett eller flera vetenskapsområden ska ha en fakultetsnämnd som ansvarar för forskning och forskarutbildning. Nämnderna ska också ha ansvar för grundutbildningen om inte universitetet eller högskolan inrättar särskilda organ för denna. Riksdag och regering beslutar om vilka lärosäten som har rätt till ett vetenskapsområde och Högskoleverket beslutar om de statliga högskolornas rätt att utfärda olika examina.

I högskoleförordningen anges närmare bestämmelser för styrelsens och rektors arbete, liksom för organisation av fakultetsnämnd och övriga organ inom högskolan. Utöver det som sägs om fakultetsnämnd och särskilda organ för utbildning och forskning, får lärosätena i stort själva bestämma över sin interna organisation. Dock ska samtliga lärosäten som bedriver lärarutbildning ha en sär-

skilt nämnd för detta med ansvar för lärarutbildningens grundutbildning och forskning. Högskoleförordningen anger utöver detta också närmare bestämmelser om vilka som är behöriga för olika lärartjänster, behörighet och tillträde till utbildning, anställning som doktorand m.m.

8.1.2 Stora möjligheter att anpassa organisation och utbildningsutbud till verksamheten

Högskolorna har således stora möjligheter att anpassa både sin organisation och sitt utbildningsutbud till den lokala verksamheten. Samtidigt har högskolorna ett nationellt ansvar för den utbildning de bedriver. Det betyder till exempel att högskolorna ansvarar för att vissa smalare utbildningar och ämnen av nationellt intresse ges vid någon högskola. Högskolorna har också ansvar för att den utbildning som ges håller god kvalitet. Det kan dock finnas en potentiell konflikt mellan högskolans decentraliserade organisation och dess nationella uppdrag. Aktörer utanför högskolan kan ibland uppleva det som att högskolan inte lever upp till de förväntningar som ställs på dess verksamhet och att högskolan inte "levererar" vad som efterfrågas. Ett exempel kan vara att arbetsmarknadens parter inte alltid anser att högskolan anordnar den utbildning som efterfrågas. I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) tar jag upp att det finns ett stort behov av kortare yrkesutbildning som inte tillgodoses av högskolan idag. Samtidigt är dagens decentraliserade system en förutsättning för att uppnå den flexibilitet som är nödvändig i dagens utbildningssystem.

I mitt delbetänkande redovisade jag att det med hänsyn till utvecklingen av YTH fanns skäl att överväga en särskild organisation för yrkeshögskoleutbildningen inom ramen för högskolan. Detta i syfte att säkerställa en god utveckling av denna utbildning. Om ambitionen är att yrkeshögskoleutbildning ska utökas, är det naturligtvis viktigt att skapa organisatoriska förutsättningar för en sådan utveckling.

Det har under mitt fortsatta utredningsarbete framkommit flera aspekter på denna fråga, inte minst i de remissvar som flera högskolor skrivit med anledning av mitt delbetänkande. Sveriges förnade studentkårer skriver exempelvis att erfarenheten är att studenter på kortare yrkesutbildningar ofta känner sig utanför resten av lärosätet och att deras utbildningar inte riktigt räknas in i hög-

skolans ordinarie verksamhet. De efterlyser därför förslag på hur yrkeshögskoleutbildningarna ska integreras med högskolans övriga utbildningar.

Majoriteten av högskolorna anser i remissvaren att högskolorna ska fortsätta att avgöra hur utbildningen ska organiseras. Däremot anser några att en särskild organisation för yrkeshögskoleutbildningen inom varje lärosäte kan vara rimlig. Denna bör då vara anpassad till respektive lärosätes interna organisation. Att däremot reglera högskolornas hantering av enskilda utbildningar kan, enligt vissa högskolor, leda till en ny detaljreglering som inte är positiv.

Enligt min mening är det viktigt att poängtera att yrkeshögskoleutbildning ska utgöra en del av högskolans ordinarie utbildningsutbud. Det är därför viktigt att inte skapa alltför många särlösningar för denna utbildning. Samtidigt är det av skäl som anges nedan av största vikt att ge arbetslivet inflytande över yrkeshögskoleutbildningarna. Detta för att säkra såväl rekrytering av studenter till yrkeshögskoleutbildning som en positiv utveckling av dessa utbildningar.

8.1.3 Ett särskilt organ för yrkeshögskoleutbildning bör inrättas på de högskolor som ger sådan utbildning

Min bedömning: För att underlätta samverkan mellan högskolan och arbetslivet kring yrkeshögskoleutbildning bör alla universitet och högskolor, där yrkeshögskoleexamen får avläggas, inrätta ett särskilt rådgivande organ med ansvar för denna utbildning. Detta organ bör inrättas under respektive fakultetsnämnd eller motsvarande. I detta organ bör företrädare för såväl arbetslivet som lärare och studenter ingå.

Skälen för min bedömning: Frågan om samhällets inflytande över hur högskolan utformas och styrs är central i diskussionen kring utvecklingen av en yrkeshögskoleutbildning i högskolan. Detta gäller bland annat i frågor om prioriteringar av yrkeshögskoleutbildningar utifrån arbetslivets olika behov, det vill säga inom vilka områden utbildning bör ges, dimensionering, utbildningens innehåll på kort och lång sikt samt rekrytering av studenter.

Det är särskilt viktigt att utbildningarna har gott renommé i den bransch den utbildar till. Annars riskerar de studenter som läser på utbildningarna att de inte är attraktiva för arbetsgivarna efter av-

slutad utbildning. Det är därför viktigt att utformningen av yrkesutbildning utarbetas i nära samarbete med branschföreträdare. Inom vissa sektorer av arbetsmarknaden sker också en snabb utveckling som högskolan kan dra stor nytta av genom samverkan.

Samtidigt har högskolorna en viktig roll att förnya och förbättra genom utbildning. Yrkesutbildning får inte vara något statiskt som bevarar inaktuella yrkesstrukturer och yrkeskunskaper. Högskolan har idag en stor frihet att utforma såväl utbildningarnas innehåll som utformningen av sitt grundutbildningsutbud. Därmed har de goda förutsättningar att bidra till en utveckling som kommer arbetslivet tillgodo.

För att klara denna balansgång och skapa förutsättningar för utbildning som både är efterfrågad och som kan bidra till en utveckling av arbetslivet, måste högskolan utveckla en fungerande dialog med företrädare för avnämare och andra intressenter.

En samverkan och samordning mellan högskolans utbildningsutbud och det regionala arbetslivet är också viktig inte minst för högskolans förutsättningar att rekrytera nya studenter. Beroende på hur den regionala arbetsmarknaden är uppbyggd, skiljer sig behovet av utbildning åt mellan olika områden. Detta är en viktig aspekt som högskolan måste beakta vid utformningen av sitt grundutbildningsutbud. Jag återkommer till frågan om rekrytering av studenter i ett senare kapitel.

Högskolorna har i olika sammanhang fått viss kritik vad gäller deras förmåga att samverka med det omgivande samhället. Detta framkom bland annat vid de diskussioner som fördes inför beslutet att inrätta kvalificerad yrkesutbildning som en reguljär utbildningsform.

I Högskoleverkets rapport Utveckling av högskolornas samverkansuppgift (2001:24 R) drar verket slutsatsen att det traditionella synsättet på samverkan i huvudsak är att högskolan producerar och levererar kunskap till det omgivande samhället. Högskoleverket menar dock att det nuvarande samverkanskravet i högskolelagen förutsätter ett mer dynamiskt förhållningssätt. Högskoleverket menar bland annat att högskolan och skilda parter i omgivningen mer fortlöpande ska driva processer av kunskapsutveckling, där samtliga inblandade är såväl givare som mottagare av kunskap.

Som jag tidigare påtalat, är det särskilt viktigt att samarbetet mellan högskola och arbetsliv fungerar vad gäller olika yrkesutbildningar. Jag föreslår därför att högskolorna inrättar ett rådgivande organ för samarbete med regionala avnämare och andra intressen-

ter. Detta bör ha som syfte att fungera som rådgivande till fakultetsnämnd eller motsvarande för utvecklingen av yrkeshögskoleutbildning. Samarbetsformerna för detta ska naturligtvis formas efter de förutsättningar som gäller på respektive lärosäte. Det rådgivande organet kan, till exempel, presentera förslag på vilka yrkeshögskoleutbildningar som bör inrättas på högskolan samt hur samarbete med avnämare och andra intressenter kan organiseras. Högskolan bör själv välja vilka representanter från avnämare och andra intressenter i regionen som ska ingå i detta organ.

8.2 Nationell samverkan kring utvecklingen av yrkeshögskoleutbildning

Mitt förslag: Samverkan bör ske kring de övergripande nationella intressen som kan finnas vad gäller olika utbildningsinriktningar på yrkeshögskoleutbildning. Detta i syfte att stödja såväl högskolorna som avnämare och andra intressenter. För att befrämja detta bör Högskoleverket vad gäller yrkeshögskoleutbildning få de uppgifter som verket föreslår i rapporten Högskoleutbildade – tillgång och efterfrågan (Arbetsrapport nr 9 1999). Dessa är:

- Bidra till ett bättre beslutsunderlag för utbildningsplanering genom att ge kompletterande beskrivningar av nya utbildningar och utbildade (med eller utan examen) samt av nya trender inom arbetsliv och samhällsutveckling.
- Att verket i samarbete med SCB och andra berörda utvecklar formerna för redovisning av tillgång och tillskott på utbildade med olika inriktning och omfattning på utbildningen.
- Att utveckla och erbjuda fora för dialog mellan berörda parter inom högskolan, avnämare och andra intressenter i den högre utbildningen.
- Att sammanställa och utveckla analyser i övrigt av betydelse för planeringen av den högre utbildningen.

Regeringen bör fastställa Högskoleverkets uppgifter inom detta område, exempelvis i regeringens instruktion till verket.

Skälen för mitt förslag: Såväl högskolorna som företrädare för avnämare och andra intressenter har i flera olika sammanhang påtalat att det finns ett behov av någon form av nationell samordning och uppföljning av högskoleutbildning i förhållande till arbetslivets

önskemål. Det är viktigt inte minst för att arbetsmarknadens parter och utbildningssystemet ska kunna utbyta kunskaper och erfarenheter för att skapa utbildningar av hög kvalitet och relevans, för såväl den enskilde som samhället i stort. För yrkesutbildningar är det särskilt viktigt att de är väl förankrade i branschen, inte minst för att studenterna som läser på utbildningarna ska vara säkra på att de är efterfrågade på arbetsmarknaden.

Flera arbetsgivare har uttryckt en önskan om ett forum för dialog med högskolan, där det är möjligt att väcka frågor som exempelvis behovet av nya utbildningar. För företrädare för olika branscher och sektorer är det inte möjligt att föra en dialog med samtliga högskolor och de efterfrågar istället ett nationellt fora för sådana diskussioner.

En nationell samverkan kring YTH har funnits i stort sett sedan utbildningen skapades. Detta har skett genom en samverkansgrupp med representanter för högskolan och företrädare för arbetsgivarorganisationer och arbetstagarorganisationer. Detta har enligt vad jag erfarit, skapat möjligheter för nationellt inflytande över YTH:s utveckling vad gäller såväl innehåll som inriktning och programstruktur. Utöver detta samarbete har de olika utbildningsinriktningarna i olika mån haft samarbete med respektive branschavsnämning. Det är enligt min mening viktigt att bygga vidare på de goda erfarenheter som finns av detta samarbete.

Jag har vidare erfarit att det, särskilt bland avsnämning, råder viss osäkerhet i frågor som rör högskolans nuvarande utformning av grundutbildning, liksom kring högskolans utbud av grundläggande högskoleutbildning. Högskoleverket har i rapporten Högskoleutbildade inom IT (Arbetsrapport 2000:13 AR) visat att arbetsgivare har svårt att värdera de nya utbildningar som högskolorna skapar och tenderar att vara konservativa i sin efterfrågan vad gäller studenternas examina. Genom en ökad dialog mellan företrädare för arbetsliv och högskola kan man underlätta såväl utvecklingen av nya utbildningar som förståelsen för vilken kompetens som dessa ger.

Högskoleverket har påtalat behov av nationell samverkan i sin rapport Högskoleutbildade – tillgång och efterfrågan (Arbetsrapport nr 9 1999). Där föreslog verket att de skulle tilldelas en roll i detta avseende. Högskoleverket föreslog följande uppgifter:

- Bidra till ett bättre beslutsunderlag för utbildningsplanering genom att ge kompletterande beskrivningar av nya utbildningar och

utbildade (med eller utan examen) samt av nya trender inom arbetsliv och samhällsutveckling.

- Att verket i samarbete med SCB och andra berörda utvecklar formerna för redovisning av tillgång och tillskott på utbildade med olika inriktning och omfattning på utbildningen.
- Att utveckla och erbjuda fora för dialog mellan berörda parter inom högskolan, avnämare och andra intressenter i den högre utbildningen.
- Att sammanställa och utveckla analyser i övrigt av betydelse för planeringen av den högre utbildningen.

Liknande förslag och tankegångar har redovisats i utredningen Högskolans styrning (SOU 2000:82). Där föreslås bland annat att högskoleutbildningen ska planeras med utgångspunkt i arbetsmarknadens behov, men samtidigt påtalas behovet av en nationell analys av detta behov. Utredaren föreslår att Högskoleverket ska få som uppgift att svara för analyser av tillgång och efterfrågan på högskoleutbildade. Regeringen påtalar också i sin proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) att Högskoleverket redan har ett uppdrag att bevaka förhållandet mellan utbildning och arbetsmarknad och sprida information om detta.

Enligt min mening är det viktigt att en nationell samverkan kring dessa frågor skapas. Det är också viktigt att skapa kontinuitet i detta arbete, eftersom det är en mängd olika avnämare och andra intressenter som följer och bör medverka i ett sådant arbete. Detta talar för att regeringen fastställer ramarna för Högskoleverkets roll i detta avseende, exempelvis genom en instruktion till verket.

En nationell samverkan kan också ha den funktionen att högskolorna får bättre möjlighet att samordna sin utbildning sinsemellan. Den stora mängden av efterfrågan på olika yrken kommer sannolikt att medföra att högskolorna måste specialisera sig för att bygga upp kvalificerad kompetens inom olika yrkesområden – risken är annars att utbildningarna blir alltför abstrakta.

Jag har erfarit att regeringen till vissa delar har givit Högskoleverket detta i uppdrag genom regleringsbrev för 2001 avseende Högskoleverkets verksamhet samt i regeringsbeslut U2001/2128/UH. Jag anser dock att dessa frågor är av stor vikt varför det finns ett behov av tydlighet och fokus i denna fråga.

8.3 Samverkan mellan olika högskolor nödvändig

Min bedömning: Högskolorna bör samverka kring olika yrkeshögskoleutbildningar för att sprida utbudet av yrkeshögskoleutbildning.

Skälen för min bedömning: Det finns ett stort intresse för och ett stort behov av kortare yrkesutbildning i högskolan. Detta gäller en mängd sektorer och på många håll i landet. Det är dock inte realistiskt att tro att alla landets högskolor ska kunna tillgodose samtliga regionala behov av yrkesutbildning. De flesta högskolor har idag byggt upp särskilda profilområden och det är varken önskvärt eller möjligt att i alltför hög utsträckning frånga dessa vid tillskapandet av nya utbildningsprogram.

Samtidigt påtalar många den regionala aspekten av utbildningsutbudet. Äldre studenter som har en längre yrkeserfarenhet som de vill fördjupa genom en utbildning är inte sällan mindre benägna att flytta till annan ort för att skaffa sig denna utbildning. Därför ställs ofta krav på högskolan i regionen att ordna en mängd olika utbildningsalternativ – och helst på flera orter i regionen för att öka tillgängligheten.

Samarbete mellan lärosätena möjliggör att man bättre kan tillgodose de regionala behoven av yrkeshögskoleutbildning och samtidigt tillvarata de olika högskolornas profilområden. Detsamma gäller högskolornas förmåga att utnyttja de möjligheter till flexibel utbildning som tekniken ger.

8.3.1 Exempel på samarbete kring utbildning, Västsvenska universitetssamarbetet

Västsvenska universitetssamarbetet (VUS) är ett samarbete mellan högskolor och kommuner i västsverige. Ett projekt som syftar till att skapa gemensamma KY-utbildningar av hög kvalitet i regionen, leds av rektorerna vid de medverkande högskolorna Chalmers Lindholmen, Högskolan i Halmstad, Högskolan i Jönköping och Högskolan i Borås. Knutet till projektet finns ett antal kommuner i västsverige som står som genomförare av utbildningen. Kommunerna är också ekonomiskt ansvariga för utbildningen. Under projektets ledningsgrupp finns en arbetsgrupp som undersöker behovet av utbildning och tar fram önskvärda gemensamma

utbildningar. Denna arbetsgrupp ansvarar även för utformningen av ansökningar till myndigheten för Kvalificerad yrkesutbildning. Arbetsgruppen ansvarar även för utarbetande av gemensamt informationsmaterial, övergripande kvalitetssäkring och ett generellt studiedokumentationssystem. När en kommun vill genomföra någon av de framtagna utbildningarna görs en ansökan, tillsammans med en världhögskola, hos arbetsgruppen om att få genomföra den speciella utbildningen. Världhögskolan ansvarar för genomförandet av utbildningen, antingen på högskoleorten eller utlokaliserat. Utbildningen, eller delar av den, kan dock utföras av kommuner eller andra utbildningsanordnare. Världhögskolan ansvarar för utbildningens kvalitet. Ansvarig kommun svarar för rekrytering till utbildningen. Världhögskolan genomför antagning, medan respektive kommun ansvarar för direkt studiedokumentation. Kontakter med lokal industri och därtill kopplade platser för utbildningsmomentet lärande i arbete handhas av respektive kommun. Världhögskolan medverkar i dessa delar genom deltagande i ledningsgruppen och genom besök på platserna för lärande i arbete.

8.4 Högskolorna bör i högre utsträckning befordra lärare med yrkesskicklighet som grund

Min bedömning samt förslag: Inom yrkesutbildningar, liksom inom andra utbildningar, är det centralt att de lärare som undervisar har god kännedom om den utveckling som sker inom deras yrkesområden. Det är därför av största vikt att högskolorna utnyttjar de möjligheter som finns idag att anställa och befordra personer med yrkeserfarenhet från exempelvis näringslivet som lärare med yrkesskicklighet som befordringsgrund.

Regeringen bör ge i uppdrag åt Högskoleverket att särskilt följa upp i vilken mån högskolorna utnyttjar möjligheten att anställa och befordra yrkesskickliga personer.

Skälen för min bedömning samt förslag:

8.4.1 Yrkesskicklighet kan idag utgöra befodringsgrund

Högskolorna har idag möjlighet att anställa lärare som professorer, lektorer, adjunkter, forskarassistenter, timplärare och gästlärare. För professorer, lektorer och adjunkter gäller även att de kan anställas som adjungerade om de samtidigt är anställda vid annan verksamhet.

I propositionen Högskolans ledning, lärare och organisation (prop. 1996/97:141) föreslog regeringen en rad förändringar i tjänstestrukturen inom högskolan. Ett av reformens syften var att ge fler lärare möjlighet att kombinera både forskning och utbildning inom ramen för sin tjänst. Ett annat syfte var att lägga större vikt vid pedagogisk skicklighet hos samtliga lärarkategorier. Ytterligare en förändring som regeringen föreslog i propositionen Högskolans ledning, lärare och organisation var att "annan yrkesskicklighet" skulle införas som behörighetsgrund för anställning som lektor. Som behörig att anställas som adjunkt är idag enligt högskoleförordningen den som dels avlagt examen från grundläggande högskoleutbildning eller har motsvarande kompetens samt har visat pedagogisk skicklighet. Som behörig att anställas som lektor, inom annat än konstnärlig verksamhet, är den som dels har avlagt doktorsexamen eller har motsvarande vetenskaplig kompetens eller har någon annan yrkesskicklighet som är av betydelse med hänsyn till anställningens ämnesinnehåll och de arbetsuppgifter som ska ingå i anställningen, dels har visat pedagogisk skicklighet.

Bakgrunden till detta förslag var att regeringen ansåg att det för vissa utbildningar inom högskolan, exempelvis inom teknik-, vård-, undervisnings- och medieområdena, behövs lärare med erfarenhet från yrkesområdet i fråga. När det gäller forskning och utvecklingsarbete framhåller regeringen i propositionen att det också är viktigt att högskolan tillförs kompetens och impulser utifrån. Därför infördes möjligheten att ersätta kravet på vetenskaplig kompetens med krav på annan yrkeserfarenhet, det vill säga kompetens förvärvad utanför högskolan, för anställning som lektor. Med "annan yrkesskicklighet" avses skicklighet förvärvad genom yrkesverksamhet utanför högskolan. Yrkesskickligheten ska anknyta till det ämne inom vilket läraren ska arbeta vid högskolan.

8.4.2 Influenser från arbetslivet viktiga och möjliga att förena med pedagogisk verksamhet i högskolan

Regeringen påtalar vidare i propositionen Högskolans ledning, lärare och organisation att högskolan har ett behov av lärare med yrkeserfarenhet från exempelvis näringslivet, inte minst som en del i utbytet mellan högskola och det omgivande samhället. Mot denna bakgrund införde regeringen vissa regler i syfte att göra det enklare för högskolorna att anställa personer med sådan bakgrund.

Vid en anställning av en person som har sin huvudsakliga verksamhet utanför utbildningsområdet, kan det vara svårt att bedöma personens undervisningsskicklighet. Regeringen ansåg därför att det var rimligt att en första anställning som adjunkt eller lektor skulle kunna tidsbegränsas till ett år. Under denna tid har lärosätet möjlighet att bedöma bland annat lärarens pedagogiska skicklighet.

Högskolorna hade redan tidigare haft möjlighet att knyta till sig kvalificerade personer med huvudsaklig sysselsättning utanför högskolan genom att anställa dem som adjungerade professorer. De adjungerade professorerna ansågs inte minst utgöra en viktig länk för högskolans samverkan med näringslivet och arbetslivet i övrigt. Regeringen valde därför att utvidga bestämmelserna om adjungering till att gälla även lektorer och adjunkter. Till tjänst som adjungerad lektor eller adjungerad adjunkt kan anställas en person som har sin huvudsakliga verksamhet utanför högskolan, det vill säga minst 50 % av arbetstiden. Möjligheten är tidsbegränsad till i första hand tre år, med möjlighet till förlängning ytterligare tre år.

8.4.3 En granskning av reformen

Högskoleverket har studerat effekterna av ovan beskrivna reform på lärosätena. I rapporten Karriär genom befordran och rekrytering (2001:07 R) redovisar verket sina resultat. Högskoleverket har i första hand studerat hur de pedagogiska meriterna värderats vid befordran vid sidan av de vetenskapliga och inte särskilt granskat befordring på grund av yrkesskicklighet. Rapporten bygger i huvudsak på en intervjustudie, och Högskoleverket framför ett antal preliminära resultat i rapporten som, enligt verket, främst ska ses som underlag för vidare problemformulering.

Majoriteten av de intervjuade är positiva till det nya befordrings-systemet. Det uppfattas som en källa till stimulans för många högt

meriterade lektorer och som en behövlig anpassning till ett mera internationellt system. Många är dock tveksamma till principen om befordran av adjunkter till lektorer på grund av särskilt visad pedagogisk skicklighet.

Uppfattningen är att kraven för befordring snarare höjts än sänkts. Möjligheten att kompensera ej helt tillräckliga meriter inom ett område (t.ex. forskning) med mycket goda inom ett annat (t.ex. undervisning) synes små. Högskoleförordningen medger heller inte en sådan ordning. Högskoleverket framhåller också att de fall som prövats i Överklagandenämnden, visar att det inte går att kompensera brister i pedagogisk meritering med vetenskapliga meriter, eller omvänt. Utformningen av lärosätenas kompetenskrav kommer enligt Högskoleverket med all sannolikhet att återverka på arbetsgivarens möjligheter att fördela arbetet inom lärosätet. Detta betyder att de som söker befordran kommer att välja sådana arbetsuppgifter som är meriterande samtidigt som de undviker arbetsuppgifter som saknar direkt meritvärde. Detta torde, enligt Högskoleverkets bedömning, på sikt kunna få effekter på arbetsgivarpoliticy vid lärosätena.

Högskoleverket framhåller vidare att reformen aktualiserar behovet av datainsamling på ett flertal områden, t.ex. vad gäller innehållet i arbetstidsavtal och anställningsordningar, rörlighet, den kvantitativa omfattningen av befordringssystemet liksom befordringssystemets effekter på jämställdheten och systemets inverkan på lärosätenas ekonomi.

8.4.4 Yrkeshögskoleutbildning aktualiserar behovet av lärare med yrkesskicklighet som grund

Inom yrkesutbildningar är det centralt att de lärare som undervisar har god kännedom om den utveckling som sker inom deras yrkesområden. Utveckling inom olika sakområden sker såväl inom högskolan som i arbetslivet. Utmärkande för ledande miljöer inom bland annat teknikområdet, såväl inom industrin som inom den vetenskapliga sektorn, kännetecknas av ett omfattande kunskapsutbyte och samarbete mellan näringsliv och vetenskap. Dessa lärare utgör även en viktig länk mellan högskolan och det omgivande samhället. Det är därför av största vikt att högskolorna utnyttjar de möjligheter som redan idag finns att anställa personer med yrkeserfarenhet från exempelvis näringslivet som lärare.

Ett alternativ för att särskilt synliggöra detta behov, vore att föreslå en ny lärarkategori med yrkesskicklighet som befordringsgrund. Ett skäl för ett sådant förslag skulle vara att denna lärarkategori ska tillmätas erforderlig status.

Jag anser dock att högskolorna redan idag har full möjlighet att anställa personer med yrkesskicklighet som huvudsaklig befordringsgrund och att man bör använda sig av detta i högre utsträckning. Att skapa särskilda särlösningar anser jag vara olyckligt då det skulle kunna leda till en debatt kring olika lärarkategoriernas status. Man bör dock särskilt granska i vilken mån högskolorna verkligen utnyttjar sin möjlighet att anställa yrkesskickliga personer som lärare och vilka eventuella problem som kan finnas för detta i dagsläget.

Vidare anser jag att kravet på grundläggande högskoleutbildning eller motsvarande för anställning som adjunkt inte bör frångås för denna lärarkategori.

8.5 Medel för forskning

Min bedömning: Införandet av yrkeshögskoleutbildning i högskolan kommer att medföra att nya kunskapsområden uppstår. Detta innebär att statsmakterna på sikt bör öka forskningsanslagen så att medel för forskning tillförsäkras dessa nya kunskapsområden.

Skälen för min bedömning:

8.5.1 Forskningsanknytning av högskolans grundutbildning

Regeringen klargör i sin proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) sin syn på högskolelagens krav på vetenskap och beprövad erfarenhet. Enligt regeringen visar vissa remissinstanser i sina svar på mitt delbetänkande på uppfattningen att beprövad erfarenhet står i konflikt med vetenskaplig grund. Detta i meningen forskningsanknytning och regleringen i 1 kap. 3 § högskolelagen som anger att verksamheten ska bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning. Enligt regeringens mening tyder detta på en alltför statisk syn på sambandet mellan forskning och grundutbildning.

Begreppet forskningsanknytning lanserades i samband med 1977-års högskolereform. Det innebar då flera olika saker. Centralt var att studenter från de nya yrkesutbildningar, som genom reformen kom att tillhöra högskolan, fick behörighet att fortsätta till forskarutbildning. Därmed kom nya möjligheter att öppnas vad gällde förutsättningarna för att utveckla ny kunskap inom områden som tidigare inte varit föremål för forskning och kritisk granskning på ett vetenskapligt sätt. Genom att nya grupper av studenter avlade doktorsexamen och fick anställning som lärare och forskare inom högskolan, skapades också en naturlig anknytning till relevant grundutbildning. Forskningsanknytning kom därmed att betraktas som en fortlöpande process. Högskolereformen 1993 har inte inneburit någon ny inriktning i dessa frågor.

Enligt regeringen innebär denna process en dynamik utan vilken högskolans utbildningar skulle stagnera. Det är enligt regeringens mening nödvändigt att nya utbildningar, såväl korta som långa, får en chans att utvecklas och att den anknytning till forskning som behövs ges möjlighet att utvecklas. Ett av skälen till att regeringen valde att sammanföra eftergymnasiala utbildningar i ett system, nämligen högskolan, var att undvika återvändsgränder i utbildningssystemet. Sådana finns i många av de länder som har ett tude-lat system och där det är omöjligt för en person från den del som inte tillhör universitetssektorn att gå vidare till forskarutbildning.

8.5.2 Behov av ytterligare medel för forskning

Traditionell högskoleutbildning vilar på teoretiska kunskapstraditioner. Vetenskap är den centrala kunskapsformen. I mindre grad ställs frågan om hur människors egna erfarenheter ska ges utrymme i utbildning och forskning. Detta problem har bland annat blivit synligt när tidigare praktiskt inriktade yrkesutbildningar som ett resultat av högskolereformen 1977 lades över på högskolan. Detta har i flera fall inneburit en ökad koncentration på teoretisk kunskap på den praktiska kunskapens bekostnad. Den oklarhet som länge funnits kring begreppet beprövad erfarenhet, och dess roll i högskolans utbildning, handlar mycket om en brist på vetande om den praktiska kunskapen och dess roll. För att utveckla detta är det viktigt att öka kunskaperna på detta område.

Införandet av nya yrkesutbildningar i högskolan kommer även på sikt att innebära att personer från nya kunskapsområden går vi-

dare inom högskolan och söker sig till forskarutbildning. På så sätt kommer också efterfrågan att utveckla ny kunskap inom områden som tidigare inte varit föremål för forskning och kritisk granskning på ett vetenskapligt sätt, att öka. För att dessa grupper ska få en reell möjlighet att få tillträde till forskarutbildning och resurser att utveckla sådan nödvändig kunskap, krävs också en successiv utökning av anslagen till forskning.

9 Yrkeshögskoleutbildning – utformning

9.1 Inledning

I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) föreslår jag att en yrkeshögskoleexamen ska införas i examensordningen. Utbildningen ska enligt delbetänkandet omfatta 60–80 poäng och kunna vara inriktad mot olika områden. Utbildningen ska liksom all högskoleutbildning bygga på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt beprövad erfarenhet och ingå i högskolans ordinarie utbud.

Det är idag högskolorna som utformar högskoleutbildningen inom de relativt vida ramar som statsmakterna sätter i högskolelagen (1992:1434) och högskoleförordningen (1993:100). Även yrkeshögskoleutbildningen bör enligt min mening omfattas av denna princip. Jag vill dock belysa vissa frågor som bland annat har att göra med utbildningens utformning och som framkommit i mitt utredningsarbete.

9.2 Yrkehögskoleutbildning: förslag till utformning

Mitt förslag: Jag står fast vid mitt tidigare förslag, att YTH-utbildningen breddas mot nya områden och att namnet ändras till yrkehögskoleexamen. Utbildningen ska kunna ges både, som idag, till studenter med yrkeserfarenhet från särskild bransch, och till studenter som kommer direkt från gymnasiet och har grundläggande behörighet för högskolestudier. Utbildningen ska omfatta minst 60 poäng och högst 80 poäng. Utbildningen ska vara påbyggbar.

Utbildning som bygger på tidigare arbetslivserfarenhet kan och bör bedrivas på ett annat sätt än utbildning som vänder sig till personer som inte har någon längre yrkeserfarenhet från särskild bransch.

Jag föreslår vidare att högskolan i vanlig ordning ska ansöka hos Högskoleverket om att erhålla examensrätt för denna examen.

Skälen för mitt förslag:

9.2.1 Väldefinierade målgrupper central fråga

Enligt det förslag som jag presenterar i mitt delbetänkande En ny yrkehögskoleutbildning (SOU 2001:40) ska yrkehögskoleutbildning kunna ges både till personer som har en längre yrkeslivserfarenhet från en särskild bransch och till personer som kommer direkt från gymnasiet. Jag framhåller i delbetänkandet att det kan vara viktigt att dessa båda utbildningar får olika utformning beroende på vilken målgrupp som utbildningen riktar sig till.

Under mitt utredningsarbete har flera parter påtalat vikten av att utbildningen utformas efter just den målgrupp som är aktuell. Som tänkbara målgrupper för en yrkehögskoleutbildning har bl.a. framhållits:

- personer med erfarenhet från särskild bransch (liknande dagens YTH),
- personer som vill byta yrke (dvs. ”äldre” studenter med arbetslivserfarenhet, dock ej från särskild bransch),
- personer från gymnasiets program med yrkesämnen utan särskild yrkeserfarenhet samt
- personer från gymnasiets samhällsvetenskapliga eller naturvetenskapliga program utan särskild yrkeserfarenhet.

Flera högskolor har i sina remissvar med anledning av delbetänkandet påtalat att det finns flera fördelar med att blanda studenter med olika bakgrund. De studenter som exempelvis har yrkeserfarenhet kan då delge denna till studenter som saknar sådan, medan studenter som har sina gymnasiestudier mer aktuella ofta har en annan studievana som kan vara positiv för övriga studenter. Det kan naturligtvis finnas andra såväl praktiska som ekonomiska fördelar med viss samläsning.

Personer med erfarenhet från YTH påtalar dock att studenternas långa yrkeserfarenhet ger dem en annan grund att stå på kunskapsmässigt vilken möjliggör undervisning på en annan nivå än vad som annars vore möjligt. Det kan också rent pedagogiskt vara svårt att motivera personer med lång yrkeserfarenhet till studier där de får gå i samma grupp som yngre inte lika yrkeserfarna studenter. Det är därför viktigt att noga kartlägga olika målgrupper och deras motiv för att studera vid planeringen av olika yrkeshögskoleutbildningar.

I propositionen Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) lämnar regeringen en rad förslag vad gäller rekrytering till högskolan. Regeringen föreslår bland annat att universitet och högskolor ska ges möjlighet att i rekryteringsfrämjande syfte erbjuda en introducerande utbildning i samarbete med kommunal vuxenutbildning. Ett annat förslag är att basårutbildning bör kunna anordnas i anslutning till samtliga högskoleprogram där antalet behöriga sökande är lägre än antalet platser. Jag anser att högskolorna genom att använda dessa möjligheter i högre grad skulle kunna kombinera utbildningar inom samma område som vänder sig till personer som har yrkeslivserfarenhet men behöver fördjupa den teoretiska anknytningen, med utbildning som vänder sig till personer som har en teoretisk förankring men behöver mer praktisk erfarenhet.

9.2.2 Behoven av praktiska inslag i utbildningen varierar

I många yrkesinriktade utbildningar finns olika inslag av praktiska moment. Frågan om huruvida en praktikperiod ska ingå i yrkeshögskoleutbildningen har också väckts av olika parter, bland annat tar flera remissinstanser upp frågan vid remissbehandlingen av delbetänkandet.

Flera tar upp frågan bland annat i relation till den kvalificerade yrkesutbildningen (KY). I KY utgör det moment som kallas för

lärande i arbete (LIA) ett viktigt inslag i utbildningen. LIA innebär att den studerande under handledning på en arbetsplats ska tillgodogöra sig ny kunskap. Studenten ska också öva och utveckla sin förmåga att tillämpa och omsätta sina kunskaper i en verklig arbetslivssituation. Det finns bestämmelser som reglerar hur lång LIA ska vara. Som en riktlinje gäller att det ska utgöra en tredjedel av utbildningstiden, men undantag kan göras om särskilda skäl finns.

Även i en yrkehögskoleutbildning, liksom i annan yrkesutbildning på högskolenivå, bör de praktiska inslagen utgöra en viktig del. Hur praktiska inslag ordnas i olika utbildningar i högskolan idag är en fråga för respektive lärosäte. Endast i ett fåtal utbildningar (exempelvis sjuksköterskutbildning) finns det bestämmelser som reglerar omfattningen av de praktiska momenten i utbildningen. I fallet sjuksköterskeutbildning rör det sig om EU-direktiv.

Utformningen av eventuella praktiska inslag i de olika inriktningarna av yrkehögskoleutbildningarna bör göras utifrån respektive utbildnings behov och förutsättningar. Det bör också ske i samarbete och dialog med arbetsmarknadens parter. Vad gäller eventuell praktik i anslutning till utbildningen är naturligtvis samarbete med arbetsmarknaden en förutsättning för att sådan ska kunna ordnas.

För olika utbildningar kan det finnas olika behov av praktiska inslag. Studenter som läser YTH idag har en gedigen praktisk erfarenhet då detta är ett behörighetskrav för utbildningen. I YTH ingår därför vanligtvis inte någon praktik. Behovet av praktik kan naturligtvis vara ett annat i utbildningar som riktar sig till studenter utan någon längre arbetslivserfarenhet.

9.2.3 Yrkehögskoleutbildning ska leda vidare både i arbetslivet och i utbildningssystemet

En yrkehögskoleutbildning måste, liksom all annan högskoleutbildning, utformas på så sätt att studenten efter examen kan gå direkt ut i arbetslivet. Samtidigt är det viktigt att högskolan utformar utbildningarna så att studenterna ges en reell möjlighet att bygga vidare på sin utbildning – antingen direkt i anslutning till sina studier, eller genom att återvända till högskolan efter några år av yrkesverksamhet. Detta är mycket viktigt för att studenterna ska ges reella förutsättningar för ett livslångt lärande.

I mitt delbetänkande påtalar jag också vikten av att yrkeshögskoleutbildning är påbyggbar. Studenterna bör ges möjlighet att läsa vidare på olika sätt. Vissa studenter vill kanske läsa vidare till andra examina inom sitt aktuella område (högskoleingenjörsexamen, sjuksköterskeexamen, lärarexamen). Andra studenter vill kanske fortsätta att läsa olika kurser i syfte att vidga sin kompetens ytterligare. Möjlighet bör också ges att läsa vidare till generella examina som kandidat och magister.

9.2.4 Flexibla behörighetsbestämmelser underlättar för studenters rörlighet inom utbildningssystemet

För behörighet till YTH idag gäller att studenten har två års yrkesutbildning kombinerat med fyra års yrkesverksamhet inom det aktuella område som utbildningen ges inom. Sex års yrkesverksamhet inom det aktuella området ger också behörighet för YTH. Enligt förslaget i mitt delbetänkande ska kravet om grundläggande behörighet gälla för yrkeshögskoleutbildning. Vid remissbehandlingen av mitt delbetänkande kommenterade flera remissinstanser detta. Några högskolor framhöll då särskilt att de olika behörighetskrav som ställs för olika utbildningar kan komma att orsaka problem för studenter som vill läsa vidare. För de flesta utbildningar inom det tekniska området ställs exempelvis krav på olika former av särskild behörighet, vilket kan orsaka problem för de personer från yrkeshögskoleutbildningar som vill läsa vidare och som saknar den särskilda behörighet som krävs.

Jag vill då lyfta fram de möjligheter som högskolorna har att överbrygga dessa problem. Högskolorna har redan idag stora möjligheter att undanta studenter som har förutsättningar att klara en utbildning från bestämmelser om behörighet. Regeringen påtalar detta i sin proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15). Enligt regeringens mening används dessa möjligheter mycket restriktivt av högskolorna och regeringen avser därför att göra en översyn av högskoleförordningens regler om dispens och behörighet. Regeringen påtalar även att högskolorna har möjlighet att anordna behörighetsgivande utbildning parallellt med högskolestudier, inte minst som ett sätt att rekrytera studenter från olika miljöer.

Jag vill också lyfta fram den ändring i behörighetsbestämmelserna vad gäller grundläggande behörighet som regeringen aviserar i

propositionen Den öppna högskolan. Kravet på grundläggande behörighet ska anses uppfyllt också av den som genom svensk eller utländsk utbildning, praktisk erfarenhet eller på grund av någon annan omständighet har förutsättningar att tillgodogöra sig grundläggande högskoleutbildning. Varje högskola ska göra en individuell prövning av den sökandes reella kunskaper för att avgöra om den sökande kan tillgodogöra sig utbildningen. Detta betyder att den som har förutsättningar att klara en utbildning på högskolan ska anses behörig oavsett formella meriter. Förutsatt att högskolorna tillämpar detta på rätt sätt, kommer det att få stor betydelse vad gäller högskolans tillgänglighet för nya grupper av studenter. Jag återkommer till detta i ett senare kapitel som berör frågor om rekrytering av studenter.

9.2.5 Exemplet med överbryggande utbildning vid Blekinge tekniska högskola

För att visa på hur högskolorna kan underlätta för studenterna att röra sig inom högskolesystemet, vill jag särskilt visa på ett exempel från Blekinge tekniska högskola. Vid institutionen för maskinteknik har man byggt upp "bryggor" som gör det möjligt för studenter med olika behörighetsnivå att gå mellan olika utbildningsalternativ. Vid institutionen ges idag följande utbildningar:

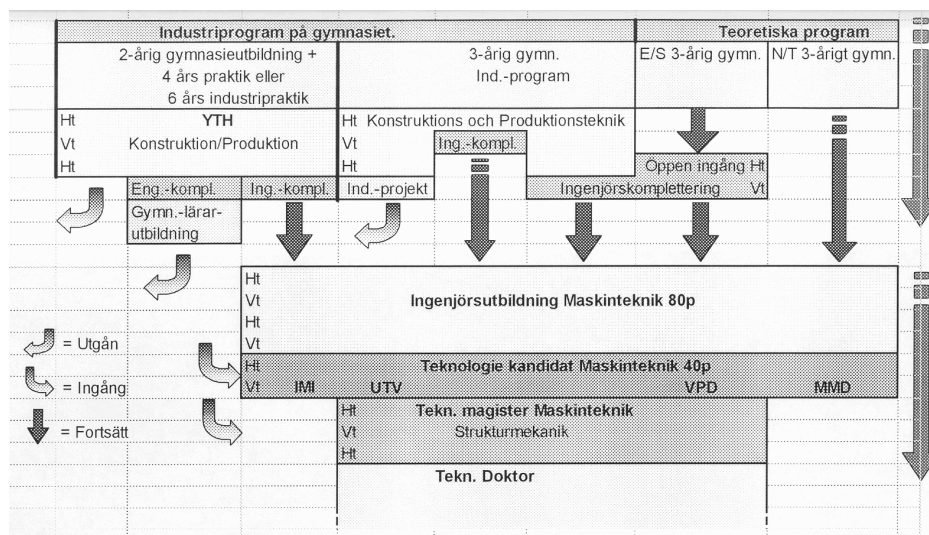
- YTH inom konstruktion och produktion,
- konstruktions- och produktionsteknik, 80 poäng,
- ingenjörsutbildning i maskinteknik, 120 poäng,
- teknologie kandidat i maskinteknik samt
- teknologie magister i maskinteknik (strukturmekanik).

För de enskilda utbildningarna gäller olika behörighet. YTH-utbildningen förutsätter omfattande yrkeserfarenhet, medan 80-poängsutbildningen ovan kräver det treåriga industriprogrammet på gymnasiet som behörighet. Behörigheten för ingenjörsutbildningarna är treårigt N/T-gymnasium.

För att ge de studenter som påbörjat en utbildning möjlighet att fortsätta till andra utbildningar om de så önskar, har Blekinge tekniska högskola skapat ett system med olika kompletteringsvägar. YTH-studenterna har möjlighet att läsa en komplettering för att uppnå behörighet att läsa vidare på ingenjörsprogrammet. De kan också komplettera med engelska för att bli behöriga att läsa till

gymnasielärare för yrkesämnen. Studenter som kommer från gymnasieskolans treåriga samhällsvetenskapliga program har möjlighet att börja på högskoleingenjörsprogrammet med öppen ingång genom att läsa en ettårig ingenjörskomplettering.

Bild: Överbryggande utbildning vid institutionen för maskinteknik, Blekinge tekniska högskola

Källa: Blekinge tekniska högskola

9.2.6 Pedagogik och flexibelt upplägg

För att möjliggöra ökad rekrytering av bland annat yrkesverksamma, är det av stor vikt att högskolorna särskilt ser över hur utbildningen distribueras. Högskolorna bör överväga möjligheterna att ge yrkehögskoleutbildning på halv- eller kvartsfart. Det skulle ge yrkesverksamma en möjlighet att utbilda sig parallellt med yrkesverksamhet.

Dessutom bör högskolorna utnyttja de möjligheter som finns till distansutbildning även för denna utbildning. Här kan det nya Nätuniversitetet ha stor betydelse även för yrkehögskoleutbildning.

Många remissinstanser har poängterat att det kan komma att ställas nya krav på lärande och pedagogik när nya grupper kommer in i högskolan. Det kan röra sig om högre lärartäthet och mindre

studerandegrupper. Jag instämmer i detta och vill betona att det pedagogiska utvecklingsarbetet spelar en stor roll här som i all annan högskoleutbildning. Detta inte minst då yrkehögskoleutbildning förväntas rekrytera nya grupper av studerande och också på flera sätt kan komma att kräva ett annorlunda utbildningsupplägg. Detta får naturligtvis konsekvenser för pedagogik och lärande.

9.3 Regeringens satsning på yrkehögskoleutbildning idag

I regeringens regionalpolitiska proposition En politik för tillväxt och livskraft i hela landet (prop. 2001/02:4) föreslås att Luleå tekniska universitet, Örebro universitet och Blekinge tekniska högskola ges ett särskilt uppdrag att utveckla kortare yrkesutbildningar inom nya områden. Dessa lärosäten föreslås tillföras sammanlagt 4,8 miljoner kronor vardera under perioden 2002–2004.

Luleå tekniska universitet har för avsikt att till hösten 2002 starta kortare högskoleutbildningar inom områdena träindustri, verkstadsindustri och datakommunikation. Universitetet ser kortare högskoleutbildning som ett komplement till det befintliga utbildningsutbudet på Campus Skellefteå. Målsättning är att ge en utbildning med samma genomslagskraft hos arbetsgivarna som YTH och med en möjlighet till fortsatt högskoleutbildning om studenten så önskar. Luleå tekniska universitet ser också att de med dessa utbildningar kan tillfredställa behov på mellannivå i regionala företag. De har försäkrat sig om stöd från industri och näringsliv för att utveckla utbildningarna. Genom att Luleå tekniska universitet har ett starkt stöd från flera branschområden på regional nivå och i några fall på nationell nivå anser man sig ha goda förutsättningar att genomföra kortare yrkesutbildningar. Blekinge tekniska högskola har för avsikt att expandera den organisation för behörighetsöverbryggande utbildning som idag finns hos deras institution för maskinteknik, se ovanstående avsnitt. Målet är att ge samtliga studenter vid högskolan möjlighet att, om de så önskar, gå vidare inom högskolan. Örebro universitet har, när denna utredning skrivs, inte beslutat hur de tilldelade medlen ska användas. Planer finns dock på en uppbyggnad av verksamhet knuten till lokala lärcentra. Dessutom undersöks hur högskolornas fria urvalskvot på 10 % kan användas för dessa utbildningar.

9.4 Bred efterfrågan – smalt rekryteringsunderlag motiverar brett upplägg på utbildningen

Efterfrågan på ett flertal av YTH: s inriktningar har enligt vad jag erfarit visat en tendens att avta. Orsaken är att andelen sökande med yrkeserfarenhet från någon av dessa utbildningars inriktning har minskat. Detta kan bero på att de flesta som vill utbilda sig inom en högskoleregion har gjort det, och det är svårt för utbildningar som riktar sig till yrkesverksamma att fungera som riksrekryterande. YTH-studenterna är inte rörliga på samma sätt som yngre studenter.

I vissa fall är det motiverat att starta utbildningar som är relativt smala och där man på några år kan antas utbilda det rekryteringsunderlag som finns i en region. Enligt min mening är det dock för såväl studenternas som högskolans del en fördel med bredare utbildningar som kan ge större långsiktighet i utbildningsutbudet.

Yrkesutbildning efterfrågas ibland på ganska ”smala” områden där rekryteringsunderlaget är begränsat på regional nivå. Ett sätt att lösa detta är att anordna utbildningar som har en relativt bred bas och som därefter kan leda vidare till olika inriktningar. Nedan beskrivs en tänkt utbildning med ett sådant upplägg.

9.4.1 Exemplet transportutbildning

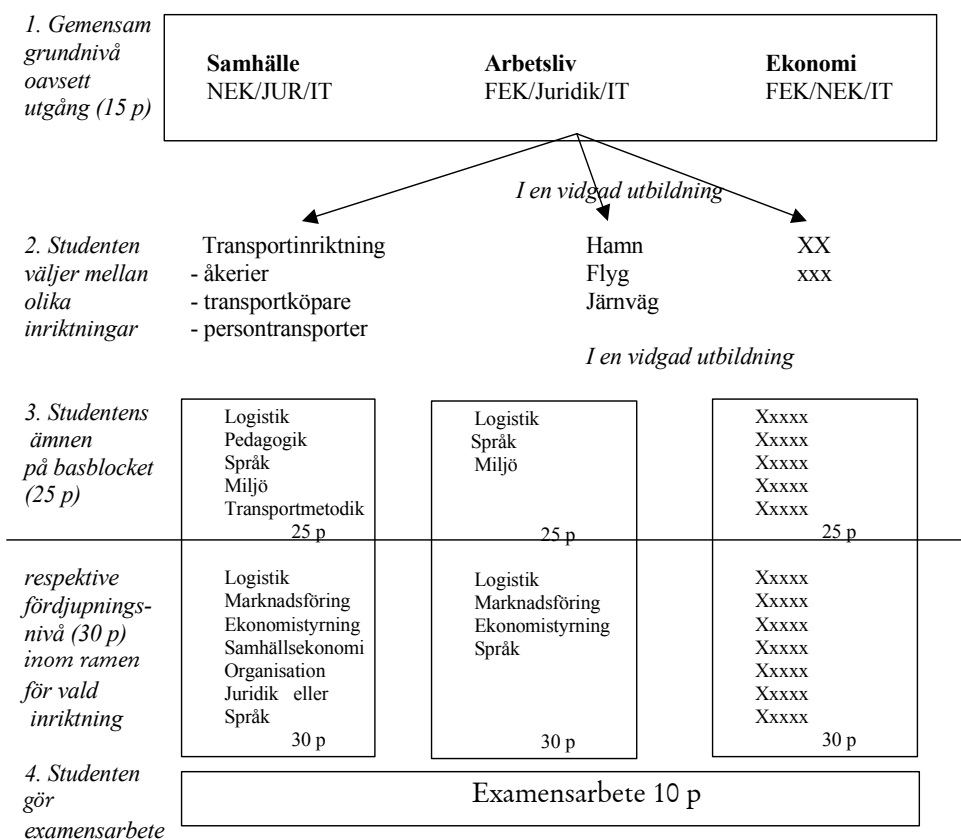
Transportfackens yrkes- och arbetsmiljönämnd (TYA) är en branschgemensam organisation som bland annat arbetar med utbildningsfrågor. De har i samarbete med Malmö högskola och representanter för transportbranschen utformat en transportinriktad högskoleutbildning. Vid en kartläggning av utbildningsbehovet inom transportsektorn framkom, att en kraftfull satsning på utbildning var önskvärd. Från företag och anställda i sektorn uttrycktes att kompetenshöjning var av stor betydelse för en positiv utveckling inom näringen. Inte minst gällde detta för att kunna rekrytera välutbildade personer, vilket branschen har stort behov av. Enkät svar från gymnasister stärkte detta behov av reguljär yrkesutbildning inom transportområdet. En utbildning som efter avslutade studier ger en väl definierad examen ansågs önskvärd. Dessutom finns ett behov bland de redan yrkesverksamma att kunna vidareutbilda sig inom respektive kompetensområden eller bredda sin kunskapsbas i transportrelaterade ämnen. Utöver detta konstatera-

des även ett utbildningsbehov för en framtida rekrytering av yrkeslärare med denna inriktning i gymnasieskolan.

Malmö högskolas och TYA:s samarbete har lett fram till en transportutbildning enligt ett "modulsystem" med ett basblock och en fördjupningsdel. Utbildningen kan läsas både som fristående kurser och som en examen. I arbetet har en dialog förts med närliggande branscher och myndigheter som t.ex. Vägverket. Dessutom har ett samarbete påbörjats med högskolor och transportbranschen i Danmark.

Bild: TYA:s föreslagna upplägg på en tvåårig vidgad högskoleutbildning inom transportområdet.

Grundläggande transportutbildning 80 p

Källa: TYA

10 Vidgad rekrytering till högskolan

10.1 Bakgrund

En av utredningens uppgifter är att analysera om en vidgad rekrytering av studenter till högskolan kan möjliggöras genom ett ökat utbud av kortare yrkesutbildningar, bland annat genom att dessa kan komma att utgöra ett utbildningsalternativ för elever från gymnasiet program med yrkesämnen. Denna uppgift bör ses mot regeringens långsiktiga mål för rekrytering till högre studier som innebär att 50 % av en årskull ska ha påbörjat högskolestudier vid 25 års ålder.

Tillträde till högre utbildning är en fråga som under de senaste åren blivit alltmer aktuell. Från att tidigare talat om antagning till högskolan talas det idag mer om rekrytering. En av förklaringarna kan vara det vikande söktrycket på vissa utbildningar. En annan förklaring till detta kan vara att lärosätena idag ser rekrytering som en kvalitetsfråga. Rekryteringen av studenter är naturligtvis en avgörande fråga för högskolans förutsättningar att utveckla yrkeshögskoleutbildning. Att rekrytering till högre utbildning är en aktuell fråga märks också i regeringens proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15). Där finns en mängd åtgärder och möjligheter för högskolan att använda för att förändra och bredda sin rekrytering som har stor betydelse även för högskolans möjligheter att rekrytera studenter till yrkeshögskoleutbildning. Jag kommer därför att redogöra för dessa. Därefter presenterar jag möjliga åtgärder för att rekrytera nya grupper av studenter till högskolan.

10.2 Dagens regelverk

10.2.1 Bestämmelser om behörighet

För att bli antagen till högre utbildning krävs att den sökande uppfyller de behörighetskrav som satts upp för den sökta utbildningen. Sådana krav ställs upp i form av grundläggande och särskild behörighet. Att uppnå grundläggande behörighet innebär att den sökande i någon form har fullgjort gymnasiet eller motsvarande. Detta kan uppnås av den sökande på något av följande sätt:

- Slutbetyg från ett nationellt eller specialutformat program i gymnasieskolan eller gymnasial vuxenutbildning (komvux) med lägst betyget Godkänt på kurser som omfattar minst 90 % av de gymnasiepoäng som krävs för ett fullständigt program,
- Samlat betygsdokument från komvux som omfattar lägst betyget Godkänt i kurser som motsvarar minst 90 % av vad som krävs för ett slutbetyg i komvux,
- Ett avgångsbetyg från gymnasieskolans så kallade mellanprogram,
- Ett avgångsbetyg från minst två-, tre- eller fyraårig linje eller tvåårig specialkurs i gymnasieskolan eller motsvarande från komvux. Dessutom krävs kunskaper i svenska och engelska motsvarande minst två årskurser på någon linje i gymnasieskolan eller etapp 2 från komvux,
- Intyg från folkhögskola om allmän/grundläggande behörighet till högskoleutbildning,
- Utländsk gymnasieutbildning (motsvarande), om utbildningen ger behörighet i sökandens hemland. Dessutom krävs kunskaper i engelska samt kunskaper i svenska enligt Högskoleverkets föreskrifter (HSVFS 1996:22),
- Boende i ett nordiskt land och där behörig till högre utbildning,
- Fyller 25 år senast under det kalenderår då utbildningen börjar och har arbetat under sammanlagt minst fyra år före det kalenderår då utbildningen börjar samt har kunskaper i svenska och engelska som motsvarar ett fullföljt nationellt program i gymnasieskolan (den s.k. 25:4-regeln),
- Genom någon annan verksamhet än utbildning ha förvärvat kunskaper som motsvarar dem som utbildningen i gymnasieskolan och komvux ger,
- Avgångsbetyg eller slutbetyg från Tyska skolan i Stockholm eller en Waldorfskola enligt Högskoleverkets närmare föreskrifter (HSVFS 2000:4).

Särskild behörighet, det vill säga krav på särskilda förkunskaper, får bara ställas om det är helt nödvändigt för att studenten ska kunna tillgodogöra sig utbildningen. Dessa krav kan avse kunskaper från en eller flera kurser i gymnasieskolans nationella program eller motsvarande kompetens, eller avse kunskaper från en eller flera högskolekurser, de kan också avse andra villkor som betingas av utbildningen eller är av betydelse för det yrkesområde som utbildningen förbereder för.

Högskolan bestämmer själv vilka krav som ska ställas på sökande till utbildningar som inte vänder sig till nybörjare på högskolan, det vill säga fristående kurser över A-nivå samt påbyggnadsutbildningar. När det gäller utbildningar som vänder sig till nybörjare har Högskoleverket bemyndigats att meddela föreskrifter om vilka så kallade standardbehörigheter som finns, liksom om vilken standardbehörighet som ska gälla för en utbildning som leder till en yrkesexamen (exklusive konstnärlig inriktning). Ett lärosäte får inte ställa högre krav på den sökande än vad Högskoleverket föreskrivit, däremot får ett lärosäte besluta om undantag från något eller några behörighetsvillkor. Även för utbildningar som inte leder till yrkesexamen föreskriver Högskoleverket vilka standardbehörigheter som ska gälla. Om ett lärosäte vill ställa andra behörighetskrav måste tillstånd inhämtas från Högskoleverket. Även i detta fall får dock ett lärosäte besluta om dispens från något eller några behörighetskrav.

Idag finns det 44 standardbehörigheter, men det är regeringens önskemål att det inte ska finnas fler standardbehörigheter än sexton. Grundläggande för arbetet med standardbehörigheter är att de inte i realiteten ska utgöra ett hinder för grupper av sökande.

10.2.2 Bestämmelser om urval

Om det finns flera behöriga sökande än vad det finns platser på en utbildning måste någon form av urval ske bland de sökande. Målet med urvalsgrunderna är att rangordna de sökande på ett lämpligt sätt. Idag fördelas platserna på följande sätt:

- minst en tredjedel på grundval av betyg, och
- minst en tredjedel på grundval av resultat från högskolprovet i kombination med arbetslivserfarenhet.

För utbildningar som förbereder för vissa yrkesområden och som ställer krav på vissa personliga egenskaper eller särskild kompetens samt för utbildningar med konstnärlig utbildning kan även urvalsgrunden särskilda prov användas. Detta sker genom att ett lärosäte ansöker om tillstånd hos Högskoleverket för att få använda sådana prov.

Utöver dessa urvalsgrunder kan en sökande antas på grund av särskilda skäl. Detta kan avse funktionshinder eller andra synnerliga omständigheter, men även om den sökande har kunskaper och/eller erfarenheter som är särskilt värdefulla för den sökta utbildningen och/eller är särskilt värdefulla för det yrkesområde som utbildningen förbereder för.

10.3 Åtgärder för en förändrad rekrytering

10.3.1 Högskolorna ska aktivt främja rekryteringen till högskolan

Regeringen föreslår i sin proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) en rad förändringar i syfte att underlätta rekrytering av nya studentgrupper till högskolan. Regeringen strävar efter att göra högskolan tillgänglig för nya grupper av studenter och uppnå en ur social och etnisk utgångspunkt jämnare rekrytering. Målsättningen med denna strävan ska vara att studentpopulationen bör spegla befolkningssammansättning i stort. Detta kräver enligt regeringen en mer aktiv och bredare rekrytering av ungdomar och personer från studieovana miljöer från högskolans sida. En mer heterogen studentpopulation kommer att kräva en större flexibilitet i högskolan. Nya studentgrupper ställer nya krav vad gäller upplägg av utbildningen. Nya krav kommer också att ställas på större pedagogisk medvetenhet. Regeringen föreslår en bestämmelse i högskolelagen som innebär att universitet och högskolor aktivt ska främja och bredda rekryteringen. Regeringen konstaterar att det redan idag sker olika rekryteringsfrämjande åtgärder vid högskolorna, men menar att de bör kunna arbeta med detta mer aktivt. Som en del i detta föreslår regeringen att högskolorna breddar sitt samarbete med företrädare för arbetsmarknaden för att ge ytterligare kraft och vidd åt rekryteringsinsatserna. En av högskolornas uppgifter är, enligt regeringen, att skapa en tydlig bild för de presum-

tiva studenterna av den framtida arbetsmarknadens efterfrågan på olika utbildningar och kompetenser.

Regeringen har anslagit särskilda medel för att stimulera högskolornas utvecklingsarbete avseende en breddad rekrytering och användandet av så kallad reell kompetens (se nedan). Som en engångssatsning under 2001 fördelas 70,5 miljoner kronor till sådant utvecklingsarbete vid högskolorna. Särskilt prioriterade är insatser som sker i samverkan med andra aktörer, som exempelvis ungdomsskolan, komvux, folkbildningen och företrädare för arbetsmarknaden.

10.3.2 Rekryteringsdelegation

Regeringen föreslår vidare i sin proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) att en rekryteringsdelegation ska inrättas. Denna ska få till uppgift att i anslutning till regeringens strävan att öka mångfalden i högskolan stödja lärosätenas arbete med att bredda rekryteringen till högre studier. Delegationens huvudsakliga arbetsuppgifter ska vara att:

- Stimulera och finansiera projekt och utbildningar som kan vidga rekryteringen, bland annat genom så kallade collegeutbildningar
- Stimulera samarbete mellan högskolan, vuxenutbildningen, gymnasieskolan, folkbildningen och företrädare för arbetsmarknaden

Till delegationens arbete föreslår regeringen i Budgetpropositionen för 2002 (prop. 2001/2000:1) 40 miljoner kronor årligen under 2002–2004 för att stimulera rekryteringsåtgärder. Delegationen ska vidare verka för att olika erfarenheter sprids samt delta i opinionsbildning genom att sprida kunskaper, erfarenheter och idéer i fråga om breddad rekrytering. Det finns enligt regeringen idag en mängd goda exempel på hur lärosäten idag arbetar med rekrytering. Denna delegation kan på ett bra sätt fånga upp engagemanget på lokal nivå och sprida det nationellt, samt erbjuda möjlighet att finansiellt stödja åtgärder och idéer som i annat fall varit för kostsamma för den lokala högskolan. Delegationens arbete påbörjas den 1 januari 2002.

10.3.3 Handlingsplaner för en breddad rekrytering

Ytterligare ett förslag i regeringens proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) är att varje lärosäte ska upprätta en handlingsplan för hur arbetet med breddad rekrytering ska ske. Handlingsplanerna ska syfta till att förverkliga regeringens ambitioner vad gäller en breddad rekrytering av studenter till högskolan. Införandet av handlingsplaner ses som ett första steg i uppbyggnaden av ett mer hållbart system för högskolornas arbete med en breddad rekrytering och ökad mångfald. Regeringen anser vidare att Högskoleverket, i samarbete med lärosäten samt SCB, bör få i uppgift att utveckla enhetliga och över tiden hållbara nyckeltal som kan möjliggöra uppföljning av arbetet med breddad rekrytering och mångfald. Regeringen vill att dessa handlingsplaner ska vara upprättade senast den 31 december 2002.

10.3.4 En breddad basårsutbildning

Vid flera högskolor bedrivs idag så kallad basårsutbildning. Denna utbildning riktar sig till sökande som saknar den särskilda behörighet som kan behövas för en särskild utbildning. Basårsutbildningen erbjuder på så sätt studenterna ytterligare möjligheter att erhålla de kunskaper som behövs för att bli behöriga att studera på högskolan. Regeringen gör vidare bedömningen i Den öppna högskolan (prop.2001/02:15) att basårsutbildningen, i princip, ska kunna anordnas i anslutning till samtliga högskoleprogram där antalet behöriga sökande erfarenhetsmässigt understiger antalet platser.

10.3.5 Ändringar avseende grundläggande behörighet och reell kompetens

Regeringen föreslår i propositionen Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) att reglerna för grundläggande behörighet ändras. Förslaget innebär att kravet på grundläggande behörighet också ska anses uppfyllt om den sökande har genomgått svensk eller utländsk gymnasieexamen, har praktisk erfarenhet eller på grund av någon annan omständighet har förutsättningar att tillgodogöra sig grundläggande högskoleutbildning. Idag har högskolan möjlighet att tillämpa den regel som föreskriver att undantag från behörighetsreglerna kan göras för den som har förutsättningar att tillgodogöra

sig den sökta utbildningen. Denna regel har använts sparsamt på många utbildningar och lärosäten. Regering menar att det med den föreslagna ändringen inte innebär någon sänkning av den grundläggande behörigheten eftersom varje lärosäte ska göra en individuell prövning av den sökandes reella kunskaper. För att stimulera utvecklingen av metoder för att göra sådana bedömningar, har regeringen anslagit särskilda medel. Eftersom regeringen menar att denna nya bestämmelse kommer att bli aktuell redan vid bedömningen av den sökandes grundläggande behörighet kommer en översyn av högskoleförordningens regler om dispens och behörighet att ske.

10.4 Rekrytering av studenter; en nyckelfråga

Min bedömning: Rekrytering till yrkeshögskoleutbildning är en nyckelfråga. Högskolorna bör rikta särskilda rekryteringsinsatser såväl till studerande från yrkesinriktade gymnasieprogram som till yrkesverksamma med intresse för fortsatt utbildning. Detta bör i hög grad ske i samarbete med representanter för avnämare och andra intressenter.

Regeringens åtgärder med rekryteringsplaner och breddad basårutbildning, som föreslås i propositionen Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) bör användas aktivt även avseende yrkeshögskoleutbildning. Enligt min mening innebär förslagen om sökandes reella kompetens att högskolans tillgänglighet ökar.

Skälen för min bedömning: I mitt delbetänkande, En ny yrkeshögskola (SOU 2001:40) föreslog jag att YTH – examen utvidgas till flera områden och fler grupper av studenter samt får en ny benämning, yrkeshögskoleexamen. En av orsakerna till detta var att jag anser att högskolans utbildningsutbud måste breddas och utvecklas, inte minst för att rekrytera fler studenter. Jag konstaterar att gruppen av studenter blivit allt mer heterogen och att detta ställer höga krav på högskolan, inte minst vad gäller kraven på förändringar av utbildningsutbudet.

De grupper av studenter som vi vill rekrytera till högskolan är nya grupper som traditionellt inte sökt sig till högskolan. För att kunna rekrytera dessa grupper i högre utsträckning, kommer nya krav att ställas på högskolan. I remissvaren till mitt delbetänkande

kommenterar flertalet remissinstanser frågor som rör rekrytering. För många högskolor är rekryteringsfrågan av mycket stor vikt. Frågan om hur man ska rekrytera nya studerande och varifrån dessa ska komma har aktualiserats under senare delen av 1990-talet. På ett flertal lärosäten pågår olika försök med att rekrytera nya grupper av studenter. Det kan handla om riktade marknadsföringsinsatser, utveckling av undervisningsformer eller flexibel utbildningsdistribution. Flera lärosäten ser det som positivt med en ny utbildningsform inom högskolan, vilket anses gynna möjligheterna för en vidgad rekrytering. Ett flertal remissinstanser ser yrkeshögskoleutbildning som en möjlighet att rekrytera personer från studieovana miljöer såväl som yrkesverksamma. Några remissinstanser ger uttryck för att dessa studenter kan behöva ett ökat stöd i undervisningen, samt att särskilda rekryteringsinsatser kan behövas för att nå dessa studenter.

10.4.1 Ändring i grundläggande behörighet betydelsefull för många yrkesverksamma

Under mitt fortsatta utredningsarbete har frågan om rekrytering av studenter tagits upp, särskilt av flera representanter från arbetsmarknadens parter. Ett problem som ofta berörs är att huvuddelen av de som är yrkesverksamma idag inte uppfyllde de krav som tidigare ställdes på grundläggande behörighet. Ändringen i nuvarande regelverk torde därför få betydande konsekvenser för de yrkesverksamma att i större utsträckning få tillgång till högre utbildning, eftersom den grundläggande behörigheten för högskolestudier ska avgöras genom en individuell bedömning av den sökandes reella kompetens.

10.4.2 Samarbete med avnämare och andra intressenter viktigt för ökad rekrytering

Högskolan ska enligt högskolelagen samverka med det omgivande samhället. I detta ligger bland annat ett ansvar för att ta hänsyn till arbetsmarknadens behov vid planering av utbildningsutbud. Regeringen gör i propositionen Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) bedömningen att utbildningen bör planeras med utgångspunkt i arbetsmarknadens behov och utifrån studenternas

efterfrågan. Dessa går inte alltid att förena. Det kan också vara svårt att förena företagets behov av kompetensförnyelse med ungdomarnas intresse för motsvarande utbildning. Även om det finns en nära samverkan mellan näringslivet och högskolan som ger en relativt god bild av var behovet av kompetens finns så kan ett företags kompetensprofil snabbt behöva förändras. Ett exempel är vissa YTH-utbildningar som har lågt söktryck och därmed få deltagare vilket i sin tur ger dålig ekonomi för högskolan. Trots detta vädjar berörda företag om att utbildningen skall fortsätta. Många ungdomar har också en dålig uppfattning om vad det innebär att arbeta inom ett flertal branscher, vilket gör att de inte söker sig till utbildningar som efterfrågas starkt av olika avnämare. Det är svårt för högskolorna ensamma att skapa ett intresse hos presumtiva studenter för sådan utbildning. Här krävs istället ett nära samarbete med avnämare och andra intressenter.

Jag har funnit att ett nära samarbete med branschen och företrädare för avnämare och andra intressenter är avgörande i utvecklingen av yrkesutbildningar. Detta gäller inte minst förutsättningarna för att rekrytera studenter till utbildningarna. Ett nära samarbete har exempelvis varit mycket viktigt för rekrytering av studenter till YTH. Detsamma gäller även för andra kortare, yrkesinriktade utbildningar som finns i högskolan idag vilket jag har sett under mitt utredningsarbete. Till exempel finns det vid Växjö universitet en utbildning i sports management och coaching som tillkommit i samarbete med Riksidrottsförbundet. Regeringen har också påtalat behovet av ett samarbete mellan högskola och företrädare för arbetslivet vad gäller rekrytering av studenter. Den nyinrättade Rekryteringsdelegationen har bland annat detta till uppgift. Enligt min mening bör högskolor såväl som företrädare för arbetslivet, särskilt uppmärksamma dessa möjligheter.

10.5 Elever från gymnasieskolans yrkesinriktade program en stor rekryteringspotential

Traditionellt sett så brukar de så kallade studieförberedande programmen på gymnasiet ses som huvudsaklig rekryteringsgrund till högskolan. Jag menar att detta synsätt måste ändras om högskolorna på allvar ska kunna bredda sin rekryteringsbas och få en mer heterogen studerandegrupp. Det är också viktigt att återupprätta

kopplingen till högre nivåer i utbildningssystemet även för elever från gymnasieskolans yrkesinriktade program.

10.5.1 Intresset för högskolestudier är lägst hos elever på program med yrkesämnena

Intresset för högskolestudier bland gymnasieelever varierar mellan olika år. SCB gör regelbundna mätningar av gymnasieelevernas intresse för högskolestudier. Läsåret 2000/01 planerade hälften av eleverna i gymnasieskolans avgångsklasser att börja läsa på universitet eller högskola. När studieintresset var som störst – läsåret 1997/98 – planerade 58 % att börja läsa på högskolan. Intresset för högre studier har minskat hos båda könen. Läsåret 1997/98 var det 65 % av kvinnorna och 51 % av männen som planerade att börja läsa på högskola. Under läsåret 2000/01 är motsvarande siffror 57 % bland kvinnorna och 43 % bland männen.

Att de flesta elever som tänker sig en fortsättning i högskolan finns på gymnasieskolans studieförberedande program är inte någon nyhet. Den högsta andelen av de som planerar att läsa vidare finns bland eleverna på det naturvetenskapliga programmet, där 81 % planerade att läsa vidare läsåret 2000/01. Bland eleverna på gymnasieskolans program med yrkesämnena är andelen elever som tänker sig en fortsättning i högskolan lägre. Läsåret 2000/01 tänkte sig 25 % av dessa elever en fortsatt utbildning inom högskolan.

Tabell: Elever i gymnasieskolans avgångsklasser läsåret 2000/01. Planer på att börja läsa på universitet eller högskola inom tre år. Fördelning på program. Punktskattning och 95-procentiga konfidensintervall. Procent.

Program	Ja	Inte bestämt	Nej	Totalt procent	Totalt antal
Barn- och fritidsprogrammet	39	35	27	100	4 045
Byggprogrammet	0	29	71	100	1 585
Elprogrammet	18	24	58	100	3 249
Energiprogrammet	16	32	53	100	1 034
Estetiska programmet	51	33	16	100	4 068
Fordonsprogrammet	2	8	90	100	2 912
Handels- och administrationsprogrammet	23	39	38	100	3 551
Hantverksprogrammet	8	25	67	100	1 440
Hotell- och restaurangprogrammet	16	35	49	100	4 586
Industriprogrammet	8	14	78	100	2 443
Livsmedelsprogrammet	3	29	68	100	779
Medieprogrammet	38	30	32	100	3 035
Naturbruksprogrammet	30	31	39	100	1 671
Omvårdnadsprogrammet	46	28	26	100	2 950
Naturvetenskapsprogrammet	81	15	5	100	18 965
Samhällsvetenskapsprogrammet	64	26	10	100	24 771
Samtliga program	50	24	26	100	82 082

Källa: Statistiska centralbyrån, statistiska meddelanden, UF 36 SM 0101

10.5.2 Låg övergångsfrekvens till högskola från gymnasiets program med yrkesämnen

SCB har också studerat övergångsfrekvens mellan gymnasieskola och högskola. De har då studerat hur övergångsfrekvensen ser ut inom tre år efter det att eleverna slutat i gymnasieskolan. Övergångsfrekvensen varierar mellan 65 % för de studieförberedande programmen och 1 % för de individuella programmen. Av de enskilda utbildningarna var övergångsfrekvensen bland de elever som gått ut gymnasieskolan 1996/97 högst bland de som gått naturvetenskapligt program – 84 %. Eleverna från samhällsvetarprogram-

met hade en övergångsfrekvens på 45 %. Bland program med yrkesämnen var övergångsfrekvensen högst för det estetiska programmet (30 %) följt av medieprogrammet (26 %). Allra lägst övergångsfrekvens har fordonsprogrammet och byggprogrammet.

Tabell: Övergångsfrekvens till högskolan inom tre år för avgångna från gymnasieskolans linjer/program 1987/88–1996/97, fördelade efter linjegrupp. Procent.

	87/88	88/89	89/90	90/91	91/92	92/93	93/94	94/95 ¹⁾	95/96	96/97
Båda könen										
Samtliga linjer/program	22,4	24,4	28,4	32,0	33,6	35,2	37,0	45,0	37,0	38,2
3-åriga studieförb. linjer/program	43,1	46,2	50,9	56,4	60,2	61,7	63,0	61,8	61,5	64,5
2-åriga teoret. linjer	15,6	17,8	20,2	22,1	22,6	19,1	16,2	11,8	6,2	-
2-åriga yrkesförb. linjer	6,5	6,3	6,1	6,9	7,5	6,8	5,5	4,1	0,7	-
3-åriga yrkesförb. linjer/program	-	-	9,2	10,6	11,4	10,6	12,0	13,2	12,0	12,6
Specialutformade program	-	-	-	-	-	-	-	34,3	25,7	31,1
Individuella program	-	-	-	-	-	-	-	61,4	1,2	1,1

1) Den stora ökningen av övergångsfrekvensen 1994/95 hör samman med en organisatorisk förändring av gymnasieskolan.

Källa: Statistiska centralbyrån, statistiska meddelanden, UF SM 0101

SCB har följt upp till vilka högskoleutbildningar eleverna sökt sig. I sin undersökning har SCB gjort indelningen av högskoleutbildningar efter ett antal olika utbildningsinriktningar inom högskolan. Dessa var: civilingenjör, ingenjör, barn- och ungdomspedagogisk utbildning, grundskole- och gymnasielärare, läkare, tandläkare, sjuksköterska, sjukgymnast, jurist, socionom, konstnärliga utbildningar samt övriga.

Det finns några yrkesinriktade gymnasieprogram som med stöd i SCB:s undersökning kan sägas ha en "naturlig" fortsättning i högskolan. Till dessa hör exempelvis omvårdnadsprogrammet, där 56 % av de som fortsatt till högskolan sökt sig till sjuksköterske-

programmet (även om denna siffra tidigare var mycket högre). Andra kopplingar som man kan finna i SCB:s statistik är bl.a. elprogrammet, där 52 % sökt sig till ingenjörsutbildningar och barn- och fritidsprogrammet, där 39 % sökt sig till barn – och ungdomspedagogisk utbildning.

De utbildningar som är längre än tre år och som rekryterat flera elever från gymnasieskolans yrkesinriktade program är lärarutbildningen och civilingenjörsutbildningen. Även juristutbildningen har rekryterat ett fåtal elever.

10.6 Högt sökandetryck på kortare utbildningar med tydlig yrkesinriktning

Verket för högskoleservice, VHS, presenterar varje år siffror för sökandetrycket till de utbildningar i landet som har central antagning. Bland utbildningarna som är kortare än tre år visar sig ungefär samma sökandemönster som för övriga utbildningar. Många utbildningar med teknisk inriktning har svårt att fylla platserna. Vissa utbildningar är mycket populära, däribland:

- SLU: djursjukvårdare, 15,8 behöriga förstahandssökande per plats
- Mitthögskolan: journalist, 15 behöriga förstahandssökande per plats
- Högskolan i Kalmar: webbproduktion, 7,7 behöriga förstahandssökande per plats
- Högskolan i Gävle: fastighetsmäklarprogrammet, 7,6 behöriga förstahandssökande per plats
- Växjö universitet: glasdesign, 6,6 behöriga förstahandssökande per plats
- Malmö högskola: fastighetsmäklarprogrammet, 5,5 behöriga förstahandssökande per plats
- Högskolan i Kalmar: musikindustri, 5,3 behöriga förstahandssökande per plats

Källa: VHS sökandestatistik 01.

Gemensamt för flera av dessa utbildningar är att de har en tydlig yrkesprofil.

Utbildningar inom IT-området har under flera år haft ett mycket högt söktryck men den senaste tidens förändringar inom den delen

av arbetsmarknaden har lett till att många av dessa utbildningar har tappat i popularitet.

En viktig slutsats av denna statistik är att det finns efterfrågan på kortare utbildningar med tydlig yrkeskaraktär. Röster gör ibland gällande att det inte finns någon efterfrågan på denna typ av utbildning då studenter hellre vill gå bredare program som inte har en så tydlig profil. Dessa siffror visar dock att ett stort antal sökande efterfrågar denna typ av utbildning.

10.7 Rekryteringsinsatser och marknadsföring

Mitt förslag: Högskolorna bör under en inledande period tilldelas medel för att underlätta marknadsföring av yrkeshögskoleutbildning, samt för rekrytering till dessa utbildningar. Medel ska ges till lärosäten som erhållit examensrätt för yrkeshögskoleutbildningar.

Skälen till mitt förslag:

10.7.1 Högskolan bör öka sina rekryteringsinsatser till elever på gymnasieskolans program med yrkesämnen

Högskolan bör i högre utsträckning samarbeta med gymnasieskolans program med yrkesämnen, både för att skapa attraktiva vidareutbildningsmöjligheter för dessa elever men också för att i högre utsträckning rekrytera dessa till högre studier.

Regeringen har också särskilt uppmärksammat detta och det är något som Rekryteringsdelegationens arbete är tänkt att stödja. Jag har till exempel erfarit att flera högskolor idag endast skickar sina kurskataloger till elever på de studieförberedande programmen. Detta är något som högskolorna kan åtgärda. Vidare är detta något som respektive högskola kan beakta vid utformningen av handlingsplanerna för en breddad rekrytering. Enligt min mening torde inrättandet av yrkeshögskoleutbildning verka gynnsamt på dessa elevers intresse för studier på högskola. Här kan också samverkan mellan avnämare, andra intressenter och högskolan göra stor nytta. Exempel på detta, som redan finns idag, är Svensk Byggindustri som aktivt besöker gymnasieskolor och byggprogrammet för att tala om byggsektorn.

10.7.2 Marknadsföring av utbildning till yrkesverksamma

Erfarenheterna från YTH är att det är svårt att rekrytera yrkesverksamma till högre utbildning. Den ordinarie marknadsföringen når inte ut till denna grupp. Många gånger är marknadsföringen och rekryteringen till YTH avhängigt på enskilda personer, både från högskolans sida och på ”sökandesidan”. Flera högskolor har kontakt med Arbetsförmedlingar i regionen som ett led i förbättrad rekrytering. Ytterligare kanaler är fackföreningar men framförallt ”mun-till-mun”-metoden där före detta studerande rekommenderar arbetskamrater att gå utbildningen. För att nå sökande till YTH har idag YTH-utbildningarna en gemensam kurskatalog. Detta är en form av samarbete som gör det lättare att på ett tydligt sätt nå presumtiva studenter.

10.7.3 Medel för rekryteringsinsatser och marknadsföring

Majoriteten av remissinstanserna instämmer i att det bör knytas någon form av resurser till utvecklandet av yrkeshögskoleutbildningar. Delar av resurserna bör gå till marknadsförings och informationsspridning. De menar att för att kunna genomföra en uppbyggnad av yrkeshögskoleutbildningar så måste de sökande nås. För att högskolan på ett tillfredsställande sätt ska kunna genomföra utbildning av hög kvalitet krävs att det finns en tillräckligt stor studentgrupp inte bara under ett år utan under en längre tid. Därför, anser remissinstanserna, är det av stor vikt att marknadsföringen till yrkesverksamma förbättras. Mot bakgrund av detta föreslår jag att det under en inledande period ges medel för att förbättra marknadsföring av samt rekrytering till yrkeshögskoleutbildningarna. Medel ska ges till lärosäten som erhållit examensrätt för yrkeshögskoleutbildningar.

10.8 Den sociala bakgrunden har stor betydelse för övergången till högre studier och valet av utbildning

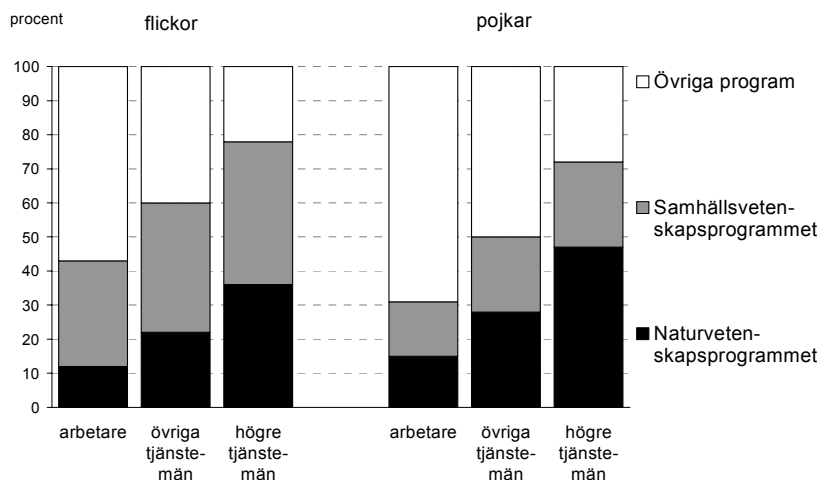
Min bedömning: Yrkeshögskoleexamen kan komma att rekrytera fler studenter från studieovana miljöer vilket på sikt kommer att minska den sociala snedrekryteringen till högskolan.

Skälen till min bedömning: Med social snedrekrytering till högre utbildning menas att barn till föräldrar från vissa sociala grupper oftare återfinns i högskolan. Det har betydande följder både för arbetsmarknaden och för den enskildes kompetensförsörjning.

I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) konstaterar jag att kortare yrkesinriktade utbildningar i högre grad rekryterar studenter från en studieovan miljö. I utredningen Mångfald i högskolan (SOU 2000:47) framgick att en person med högre tjänstemannabakgrund har sex till sju gånger högre sannolikhet att gå vidare till högre studier. Den sociala snedrekryteringen ser olika ut på olika utbildningar vilket bland annat Högskoleverket fann i sin studie, Lärosätens arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald (2000:8 R). Den största sociala snedrekryteringen hittar man på de långa utbildningarna; läkare, jurist, arkitekt, tandläkare och konstnärliga utbildningar. De utbildningar där andelen studenter från studieovana miljöer är högre var läsåret 1996/97 kortare utbildningar med tydlig yrkesprofil; yrkesteknisk högskoleutbildning (YTH), utbildningar som leder till barn- och ungdomspedagogisk examen samt utbildningar som leder till högskoleingenjörsexamen.

I regeringens proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) konstateras att det är det naturvetenskapliga programmet till vilken den sociala snedrekryteringen är som störst. 23 % av eleverna som påbörjade sina gymnasiestudier 1998 valde naturvetenskapligt program, av dessa hade 42 % av eleverna föräldrar som var högre tjänstemän eller ledare för större företag. Det ska jämföras med att andelen barn till övriga tjänstemän var 25 % och andelen barn från arbetarhem var 13 %. Fördelningen återspeglas bland nybörjarna i högskolan.

Figur: Val av studieriktning fördelat på social bakgrund bland elever som började i gymnasieskolan hösten 1998.

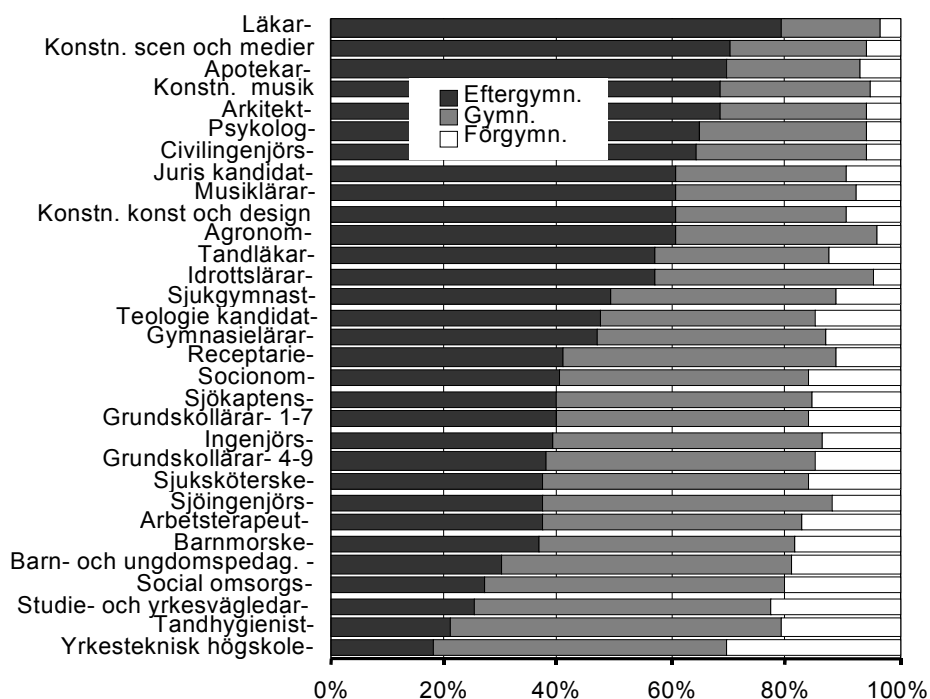

Källa: Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15)

Idag har över hälften av studenterna i högskolan en icke-akademisk familjebakgrund. Det betyder att det finns ungefär 150 000 studenter vars båda föräldrar saknar högskoleutbildning. Samtidigt finns det, precis som tidigare, ett samband mellan barns val av utbildning och föräldrarnas yrke. Situationen har förbättrats men det finns fortfarande behov av en ökad social mångfald i högskolan.

Figur: Nybörjare under 35 år på program som leder till yrkesexamen 1998/99 fördelade på hemmets utbildningsnivå (SUN).

Program med minst 100 nybörjare ingår i diagrammet. Andelarna kan jämföras med att i en hel årskull födda under mitten av 1970-talet har ca 30% eftergymnasialt utbildade föräldrar och drygt 20% föräldrar med en förgymnasial utbildning.

Källa: Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15)

Som jag konstaterade i mitt delbetänkande är andelen från studieovana miljöer högre bland studerande på YTH-utbildningarna. Flera av remissinstanserna bedömer att yrkeshögskoleutbildningar kan vara ett sätt att attrahera grupper från studieovana miljöer till högskolan. En grupp av remissinstanserna varnar dock för att yrkeshögskoleutbildningar snarare kan ha en cementerande effekt på den sociala snedrekryteringen. De menar att den sociala snedrekryteringen kommer att fortsätta se ungefär likadan ut men att den kommer att ligga inom högskolan och att vi på detta sätt skapar A- och B-lag inom högskolan. Jag anser att det är viktigt att se yrkeshögskoleutbildningen i ett längre perspektiv. Under

uppbygganden av yrkeshögskoleutbildningen kommer förmodligen personer från studieovana miljöer att vara i majoritet på dessa utbildningar. Dessa studerande kommer dock att ha en ny erfarenhet med sig till nästa generation studenter. Min förhoppning är att yrkeshögskoleutbildningen i förlängningen ska kunna åstadkomma förändringar i den sociala strukturen på högskolan.

11 Utbildning till lärare för gymnasieskolans program med yrkesämnena

11.1 Inledning

Ett syfte bakom införandet av YTH i högskolan var att ge ämnesutbildning för blivande lärare i yrkestekniska ämnen i gymnasieskolan. Det är viktigt att yrkeshögskoleutbildningarna fortsatt kan tillgodose behovet av ytterligare kunskaper för personer som vill bli lärare i yrkesämnena inom gymnasieskolan. Detta är en fråga som jag särskilt vill betona vikten av och jag väljer därför att lyfta fram den i ett särskilt avsnitt.

11.2 Växa med kunskaper – en gymnasieskola för alla

1991 presenterade regeringen en proposition om en reformerad gymnasieskola, Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen (prop. 1990/91:85). Gymnasieskolan kom att organiseras i 16 treåriga nationella program inriktade mot olika områden. Två av hörnstenarna med reformen var att öka utrymmet för personliga val och lokal profilering, och att samtliga nationella program på gymnasiet skulle ge grundläggande behörighet till högre studier. Detta ansågs nödvändigt bl.a. för att gymnasieskolan skulle kunna möta arbetslivets och samhällets krav på ökade kunskaper och breddad kompetens. I propositionen föreslogs att omorganisationen av gymnasieskolan skulle ske successivt efter beslut av kommuner och landsting, vilka skulle planera för inrättandet av de nationella programmen på gymnasieskolan senast läsåret 1995/96. Merparten av kommunerna startade läsåret 1993/94.

Sedan år 2000 finns det 17 nationella program. Programmen har olika nationella inriktningar som ska ge möjlighet att arbeta inom olika områden. Målet med gymnasieprogrammen är att ge en bred basutbildning och grundläggande behörighet att studera på högskola. Samtliga nationella program innefattar de åtta kärnämnen: engelska, estetisk verksamhet, idrott och hälsa, matematik, natur-

kunskap, religionskunskap, samhällskunskap och svenska (alternativt svenska som andraspråk). Utöver detta ges varje program sin speciella inriktning av sina karaktärsämnen.

För att tillgodose regionala och lokala behov kan en kommun inrätta specialutformade program genom att kombinera karaktärsämnen från olika program. Även ett specialutformat program måste dock innefatta de åtta kärnämnen samt ett projektarbete. Det måste också motsvara ett nationellt program i fråga om utbildningens nivå och omfattningen. Utöver detta finns också möjlighet för en elev att gå ett individuellt program där utbildningens längd och innehåll styrs av den enskilde elevens behov.

Tabell: Samtliga nationella program och nationella inriktningar i den svenska gymnasieskolan.

Nationella program	Nationella inriktningar
Barn- och fritidsprogrammet	Fritid, Pedagogisk och social verksamhet
Byggprogrammet	Anläggning, Husbyggnad, Måleri, Plåtslageri
Elprogrammet	Automation, Elektronik, Elteknik, Dator-teknik
Energiprogrammet	Drift- och underhållsteknik, Sjöfartsteknik, VVS- och kylteknik
Estetiska programmet	Bild och formgivning, Dans, Musik, Teater
Fordonsprogrammet	Flygteknik, Karosseri, Maskin- och last-bilsteknik, Personbilsteknik, Transport
Handels- och administrationsprogrammet	Handel och service, Turism och resor
Hantverksprogrammet	Olika hantverksyrken
Hotell- och restaurangprogrammet	Hotell, Restaurang och måltidsservice
Industriprogrammet	Lokala inriktningar, riksrekryterande
Livsmedelsprogrammet	Lokala inriktningar, riksrekryterande
Medieprogrammet	Medieproduktion, Tryckteknik
Naturbruksprogrammet	Lokala inriktningar
Naturvetenskapsprogrammet	Matematik och datavetenskap, Miljövetenskap, Naturvetenskap
Omvårdnadsprogrammet	Inga nationella inriktningar
Samhällsvetenskapsprogrammet	Ekonomi, Kultur, Samhällsvetenskap, Språk
Teknikprogrammet	Lokala inriktningar

Källa: Skolverket

Just nu arbetar en parlamentariskt sammansatt kommitté med att ge förslag till en framtida utformning av gymnasieskolans studievägsutbud (dir. 2000:35). Kommittén har antagit namnet Gymnasiekommittén 2000. Utifrån en analys av samhällets och arbetsmarknadens förändring samt behovet av en breddad rekrytering till högskolan ska kommittén göra en bedömning av hur gymnasiala utbildningar bör organiseras i framtiden. Vidare ska kommittén överväga formerna för hur alla studievägar kan göras tillgängliga för elever i hela landet och de ekonomiska konsekvenserna för detta. Slutligen ska kommittén analysera effekterna av skolornas storlek vad gäller kvalitet och studievägsutbud. Uppdraget ska redovisas senast den 30 april 2002.

11.3 Yrkeslärare i gymnasiet utbildar en stor del av den svenska gymnasiekullen

Mer än hälften av eleverna i gymnasieskolan studerar på något av programmen med yrkesämnen. Det innebär ett årligt intag på 40 000 elever. Lärare i yrkesämnen svarar för mer än 2/3 av dessa programs undervisningstid. Det finns idag cirka 8 000 verksamma lärare i yrkesämnen vilket kan jämföras med de 13 000 adjunkter som är gymnasieskolans största lärargrupp. Av lärarna i yrkesämnen var hälften 50 år eller äldre 1996, detta enligt Utbildningsbehovet av lärare i yrkesämnen (Skolverkets rapport nr 143). Inom vissa områden är medelåldern ännu högre. Exempelvis på industriprogrammets gren mot Textil och konfektion var 1996 hälften av lärarna 55 år eller äldre.

Tabell: Behöriga sökande och intagna till år 1 läsåret 2000/01

Nationella program	Totalt	Därav kvinnor
Barn- och fritid	3 384	2 599
Bygg	2 405	54
El	3 878	63
Energi	478	15
Estetiska	4 505	3 234
Fordon	2 961	133
Handels- och administration	3 633	2 061
Hantverk	1 319	1 151
Hotell- och restaurang	4 341	2 408
Industri	1 044	90
Livsmedel	375	267
Medie	3 662	2 053
Naturbruk	1 914	1 226
Naturvetenskap	14 102	6 473
Omvårdnad	2 996	2 671
Samhällsvetenskap	21 030	13 568
Teknik	6 466	653
Totalt:	78 493	
Därav kvinnor:	38 719	

Källa: Barnomsorg, skola och vuxenutbildning i siffror 2001: Del 2, Skolverkets rapport nr 198.

Förändringarna inom gymnasieskolan har inneburit nya krav på samtliga lärarkategorier. De program med yrkesämnen har förlängts och också fått ett ökat inslag av allmänna ämnen. Detta har inneburit ökade krav på bred kompetens, goda yrkeskunskaper och förmåga att samarbeta med företrädare för arbetslivet samt att leda arbetet på gymnasieskolans program med yrkesämnen.

11.4 Utbildningen till yrkeslärare på gymnasiet har förlängts

Regeringen tillsatte 1993 en utredning med uppgift att se över kompetenskraven för gymnasielärare i yrkesämnen utifrån deras framtida roll och funktion i gymnasial utbildning (dir. 1993:79).

Före 1997 omfattade utbildningen till yrkeslärare i gymnasiet 40 poäng. Gemensam behörighet för samtliga sökande var godkänd gymnasieutbildning samt 4 års yrkeserfarenhet. Utredningen kom att föreslå en förändrad utbildning för yrkeslärare på gymnasiet i betänkandet Höj ribban – Lärarkompetens för yrkesutbildning (SOU 1994:101). Ett av argumenten till de förändringar som föreslogs var att lärarna borde ha högre utbildning än de elever de undervisar.

Gruppen yrkeslärare är mycket heterogen, men kan grovt delas in i tre grupper baserat på den nivå på grundutbildning som krävs inom respektive bransch:

1. Lärarna på Medieprogrammet, Naturbruksprogrammet och Omvårdnadsprogrammet. För dessa lärare har högskoleutbildning länge varit en naturlig del av yrkesutbildningen. Som exempel kan nämnas att omvårdnadslärarna i allmänhet har sjuksköterskeexamen eller motsvarande med minst tre års högskolestudier bakom sig.
2. Lärare på Barn- och fritidsprogrammet, Handels- och administrationsprogrammet samt Hotell- och restaurangprogrammet. Dessa lärare har i vissa ämnen/ämnesområden haft tillgång till högskoleutbildning under längre tid. För andra ämnen saknas idag relevant, fackinriktad högskoleutbildning.
3. Lärare på Byggprogrammet, Elprogrammet, Energiprogrammet, Fordonsprogrammet, Hantverksprogrammet, Industriprogrammet och Livsmedelsprogrammet. Här saknas till stora delar den yrkesnära, fackmässiga högskoleutbildningen för de verksamheter som gymnasieutbildningen ska leda till. Däremot finns många utbildningar som syftar till produktionsledning, produktionsutveckling etc.

Mot bakgrund av de förslag som gavs i utredningen Höj ribban – Lärarkompetens för yrkesutbildning valde regeringen att ändra i examensbeskrivningen för gymnasielärarexamen. Denna ändring innebar att krav kom att ställas på relevant yrkesinriktad högskoleutbildning om minst 60 poäng för att bli behörig till den praktisk-pedagogiska utbildningen. Denna omfattade 40 poäng och gav behörighet att undervisa i ett karaktärsämne i gymnasieskolan.

I april 1997 tillsatte regeringen en parlamentarisk kommitté med uppgift att lämna förslag på en förnyad lärarutbildning (dir. 1997:54). Utredningen skulle lämna förslag på innehåll och om-

fattning av de olika lärarutbildningarna samt att behandla frågor om lärarutbildningens dimensionering och rekrytering samt ange mål och principer för styrning. 1997 års Lärarutbildningskommitté formulerade sina förslag i betänkandet Att lära och leda – en lärarutbildning för samverkan och utveckling (SOU 1999:63). Regeringen presenterade senare propositionen En förnyad lärarutbildning (prop. 1999/2000:135) och gör där bedömningen att även utbildningen av lärare till gymnasieskolans yrkesämnen ska omfattas av den nya lärarutbildningen. Utbildningen för gymnasielärare i yrkesämnen omfattar numera 120 poäng. För att uppnå en sådan examen ska den studerande ha 60 poäng i för yrkesområdet relevant högskoleutbildning eller någon annan motsvarande utbildning tillsammans med omfattande relevant yrkeserfarenhet. Utöver detta ska den studerande ha 60 poäng i allmän utbildningskunskap.

Regeringen framhåller i propositionen att det finns många högskoleutbildningar där hela eller delar av utbildningen kan utgöra de 60 poäng som ligger till grund för studier till gymnasielärare i yrkesämnen. Som exempel nämns utbildningar till sjuksköterska eller barn- och fritidspedagog som grund till yrkesämnena på omvårdnadsprogrammet och barn- och fritidsprogrammet. Högskoleingenjörsutbildning kan utgöra grund till tekniskt inriktade yrkesämnen.

11.5 Brist på lärare till gymnasieskolans program med yrkesämnen

Min bedömning: En viktig funktion för yrkeshögskoleutbildning är att fungera som en rekryteringsgrund för utbildning till yrkeslärare på gymnasiet. Detta motiverar att yrkeshögskoleutbildningar kopplas till gymnasieskolans program med yrkesämnen och också ges med en mängd olika inriktningar.

Skälen för min bedömning: I dag råder det brist på lärare till gymnasiets program med yrkesämnen. Genomsnittsåldern är hög och rekryteringen till lärarutbildningen med denna inriktning är låg.

För att nå regeringens mål, att 50 % av en årskull ska ha påbörjat studier på högskola före 25 års ålder, måste högskolan rekrytera studerande från gymnasiets program med yrkesämnen i högre utsträckning än vad som sker idag. Ett sätt att nå detta mål är enligt

min mening att skapa goda förebilder på gymnasiet. Sett ur det perspektivet blir utbildningen för undervisning i ett karaktärsämne än viktigare.

Tabell: Antal antagna studenter till lärarutbildningen

Program	Höst- terminen 96	Höst- terminen 97	Höst- terminen 98
Mycket stor risk för lärarbrist			
Handels- och administrativprogrammet	53	18	8
Byggprogrammet	18	4	6
Elprogrammet	6	3	4
Fordonsprogrammet	5	9	6
Hantverksprogrammet	21	21	14
Hotell- och restaurangprogrammet	29	15	18
Industriprogrammet	18	9	8
Livsmedelsprogrammet	5		7
Stor risk för lärarbrist			
Energiprogrammet	5	1	5
Naturbruksprogrammet	50	43	49
Omvårdnadsprogrammet	175	150	67
Balanserad tillgång			
Medieprogrammet	23	20	39
Barn- och fritidsprogrammet	60	<60	54

Källa: Lärare i gymnasieskola och gymnasial vuxenutbildning – tillgång på och behov av lärare i de flesta kärnämnen och vissa karaktärsämnen, Skolverket rapport nr199 2001

Yrkeslärarnas bakgrund skiljer sig ofta från övriga gymnasielärares, både vad gäller utbildnings- och yrkesmässig bakgrund. Lärarna i yrkesämnen ska ha en lång erfarenhet från arbetslivet för att vara behöriga till lärarutbildningen. De har under sina år i arbetslivet hunnit skaffa sig gesällbrev eller liknande. Den teoretiska nivån hos yrkeslärarna i dagens skola är i många fall låg. Detta gäller dock inte för dem som utbildats under senare år då lärarutbildningen krävt grundläggande behörighet/allmän behörighet från gymnasiet. De som väljer att utbilda sig till lärare i yrkesämnen har både gedigna yrkeskunskaper och lång arbetslivserfarenhet. De har vanligtvis ett kvalificerat yrkesarbete. Valet att påbörja en ny karriär som yrkes-

lärare innebär långa studier, oftast finansierade med studiemedel. Detta påverkar naturligtvis rekryteringen till yrkeslärarutbildningen.

I sin rapport Utbildningsbehovet av lärare i yrkesämnen, pekar Skolverket på tre avgörande faktorer för tillgången på yrkeslärare i framtiden. För det första den elevpuckel som kommer av "babyboomen" från 1990-talet. För det andra är medelåldern hög på dagens yrkeslärare då uppemot hälften av dem kommer att gå i pension under nästa decennium. Slutligen har ansökningsvolymen på yrkeslärarutbildningen radikalt minskat på grund av försämrat studiestöd och på grund av kompetenskravet på 60 högskolepoäng. Skolverket menar vidare att det skulle behövas en tredubbling av antagningen till de utbildningsprogram där en brist förutses. Enligt min mening bör yrkeshögskoleutbildning utgöra en god rekryteringsgrund för utbildningen till lärare i gymnasiets yrkesämnen. Det skulle även innebära en ytterligare karriärväg för personer med olika utbildningsbakgrund. Det är därför av stor vikt att högskolan ger yrkeshögskoleutbildning som kan ligga till grund för en utbildning till lärare i gymnasieskolans yrkesämnen.

12 Studiestöd

12.1 Inledning

I enlighet med direktiven ska jag i min utredning analysera om den högre bidragsandelen i studiemedlen som lämnas till dagens YTH-studerande bör bibehållas. Utgångspunkten ska vara att samma förutsättningar för studiestöd ska gälla som för annan högskoleutbildning. Inledningsvis kommer jag som en bakgrund att ge en generell beskrivning över dagens studiestödssystem och framväxten av detta. Därefter kommer jag att särskilt analysera frågan om en högre bidragsandel för YTH-studerande.

12.2 Studiestödssystemet

Studiestödssystemet har sedan det infördes i Sverige 1965 haft som syfte att ge studenter en ökad möjlighet till studier. Stödet har ända sedan det infördes omfattat en lånedel och en bidragsdel. Systemet konstruerades i första hand för att finansiera högskoleutbildning för ungdomar. Under 1970-talet skapades även särskilda studiestöd för vuxna. Dessa anknöt till den så kallade inkomstbortfallsprincipen, det vill säga bortfall av inkomst från arbete, och omfattade därför en högre bidragsandel. Stöden begränsades också till att gälla ett lägre antal studerande. 1989 reformerades studiestödet och tyngdpunkten i statens subvention av studiemedlet försköts från återbetalningssystemet till bidragsdelen. 1994 uppdrog regeringen åt en parlamentariskt sammansatt kommitté att utreda frågan om studiestöd (den s.k. Studiestödsutredningen). Efter beredning av kommitténs betänkande Sammanhållet studiestöd (SOU 1996:90), presenterade så regeringen 1999 ett nytt studiestödssystem i propositionen Ett reformerat studiestödssystem (prop. 1999/2000:10).

Regeringens förslag byggde i huvudsak på förslagen i studiestödsutredningens betänkande.

12.3 Olika studiemedel fram till 1/7 2001

12.3.1 Studiemedel

Studiemedlet omfattade tidigare huvudsakligen två grupper av studenter, nämligen

- Studerande i högskolan och annan eftergymnasial utbildning,
- Studerande som var 20 år och äldre och som deltog i utbildning på grundskolenivå eller gymnasial nivå (kommunal- eller statlig vuxenutbildning, folkhögskolor, påbyggnadsutbildningar i gymnasieskolan samt en del övriga utbildningar).

Det fanns tre särskilda vuxenstudiestöd, nämligen särskilt vuxenstudiestöd (svux), särskilt vuxenstudiestöd för arbetslösa (svuxa) och särskilt utbildningsbidrag (ubs). Svux tog i första hand sikte på vuxna med kort utbildning, som tog ledigt från sitt arbete för att studera. Svuxa infördes som ett särskilt vuxenstudiestöd för studier på grundskole- och gymnasienivå. Ubs var avsett för arbetslösa. En arbetstagare kunde också få ubs om en långtidsarbetslös person ersatte denne under studierna. De tre vuxenstudiestöden innehöll vissa krav avseende den studerandes ålder och även vad gällde förvärvsarbete.

Bland övriga studiestöd kan nämnas studiehjälp, utbildningsbidrag inom arbetsmarknadsutbildningen, utbildningsbidrag för doktorander, korttidsstudiestöd och internatbidrag m.fl.

För studier på grundskole- och gymnasieskolenivå kunde studiemedel beviljas under tre år. För studier på högskolenivå var motsvarande tid sex år. Om det fanns särskilda skäl kunde denna tid förlängas. Studenter över 45 år beviljades stöd endast om det fanns särskilda skäl för det.

Storleken på studiemedlet utgjordes av en andel av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. År 1999 erhöll studenterna följande belopp, se nedanstående tabell.

Tabell: Belopp i studiemedel 1999 – heltidsstuderande

	Bidrag	Lån	Totalt
Per studiemånad	1 973	5 125	7 098
Studieår (9 mån)	17 757	46 125	63 882

Källa: Ett reformerat studiestödssystem prop. 1999/2000:10, bilaga 2.

Utöver detta kunde extra lån ges till den som hade utgifter för terminsavgifter, studieresor m.m.

Studiemedlen påverkades inte av föräldrarnas inkomst eller förmögenhet. Det påverkades inte heller av maka/makes inkomst eller förmögenhet. Prövningen mot den studerandes egna förmögenhet togs bort i januari 1989. Den studerande fick dock endast ha inkomst upp till en viss nivå, det så kallade fribeloppet. Under 1999 var fribeloppet för hela året 54 600 kr. Återbetalning av studielån skulle i det tidigare systemet påbörjas tidigast sex månader efter det halvår då stöd senast betalades ut. Återbetalning av lån i detta system sker med 4 % av låntagarens sammanlagda inkomst. Avskrivning av resterande skuld sker när låntagaren fyller 65 år, vid dödsfall eller i annat fall då synnerliga skäl finns.

12.3.2 Särskilt vuxenstudiestöd (svux)

Vuxenstudiestödet infördes 1975 som ett sätt att ersätta inkomstbortfall i samband med studier. Det avsåg i första hand personer som ansågs ha störst behov av utbildning och stöd, och gavs därför främst för utbildning på grundskole- och gymnasieskolenivå. Inom högskolan var det enbart YTH och specialpedagogutbildning som gav rätt till svux (se nedan). Resurserna för svux begränsades, vilket innebar att om antalet sökande var större än antalet stöd så måste ett urvalsförfarande ske. Vid urvalet togs hänsyn till tidigare utbildning, antal år på arbetsmarknaden, möjligheter att bedriva studierna på fritid, försörjningsbörda m.m. För utbildning på högskola (YTH och specialpedagogutbildning) gällde ingen urvalsprövning utan alla som var antagna och sökte svux erhöll stödet.

För att erhålla svux krävdes att studenten hade förvärvat arbetat i minst fyra år. I praktiken innebar detta att sökande under 25 år inte kom i fråga för stöd. Den övre åldersgränsen var 50 år.

Svux bestod av vuxenstudiebidrag och studielån. Bidraget var skattepliktig inkomst. För den som uppfyllde villkoren för arbetslöshetskasseersättning var vuxenstudiebidraget 65 % av utbildningsbidraget i arbetsmarknadsutbildningen. Lånedelen utgjorde skillnaden mellan utbildningsbidraget efter skatt och vuxenstudiebidraget efter skatt. Vuxenstudiebidraget efter skatt och lånedelen blev alltså tillsammans lika stort som utbildningsbidraget efter skatt. För den som inte uppfyllde villkoren för a-kasseersättning var bidraget 32,5 % av utbildningsbidragets miniminivå. Då kunde ett högre lån beviljas så att stödet totalt motsvarade utbildningsbidraget efter skatt.

Tabell: belopp per månad svux 1999 – heltidsstuderande

	Bidrag/mån (före skatt)	Lån	Totalt (efter skatt)
Högsta a-kassa	8 294	2 803	8 716
Lägsta a-kassa	3 432	1 221	3 745

Källa: Ett reformerat studiestödssystem, prop. 1999/2000:10, bilaga 2.

12.4 Särskilt vuxenstudiestöd för arbetslösa (svuxa)

1984 infördes ett särskilt vuxenstudiestöd för arbetslösa, detta mot bakgrund av den arbetslöshet som då rådde. Motivet var att arbetslösa skulle ges möjlighet att få vuxenstudiestöd utan hänsyn till reglerna om urval i svux-systemet. Resurserna för svuxa var till en början av relativt begränsad omfattning, men dessa ökades från och med budgetåret 1992/93 via en överföring av medel från arbetsmarknadsområdet.

Svuxa kunde beviljas för studier på grundskolenivå och för högst fyra terminer (fr.o.m. 1 januari 1994) när det gällde utbildning på gymnasial nivå. Som villkor för rätt till svuxa gällde att sökanden skulle vara arbetslös, anmäld som arbetssökande, ha förvärvat arbetat minst tre år och fyllt 21 år. Till skillnad från svux var bidraget lika stort (65 % av utbildningsbidraget) oavsett om den studerande fyllde villkoren för arbetslöshetsersättning eller inte. I övrigt var reglerna desamma som för svux.

För återbetalning av lån gällde samma som för personer med lån inom studiemedelssystemet. Stödet reducerades inte för inkomst vid sidan av studierna, med undantag för personer med pension, arbetsskadeersättning, livränta eller liknande.

12.4.1 Svux för utbildning inom det naturvetenskapliga och tekniska området (NT-svux)

Som en särskild rekryteringsfrämjande åtgärd infördes 1995 rätt till svux för vissa utbildningar inom det naturvetenskapliga och tekniska området. Den sista antagningen till platserna gjordes hösten 1998. Totalt avsattes 9 000 platser.

NT-svux lämnades till studerande i åldern 27–48 år som före studierna förvärvat arbetat under minst fem år. Motiven bakom denna satsning var, enligt bland annat regeringens proposition Särskilda utbildningsåtgärder inom högskolan (prop. 1994/95:139), det stora behov av personer med utbildning inom områdena naturvetenskap och teknik som fanns i arbetslivet. En hög teknisk och naturvetenskaplig kompetens ansågs inte minst vara en viktig konkurrensfördel för Sverige och därmed en förutsättning för ökad tillväxt. Syftet med det förmånliga studiestödet var att samhället inte bara skulle stimulera tillväxten i landet utan också erbjuda den enskilde en möjlighet och stimulans att söka sig till högre studier inom naturvetenskap och teknik. Regeringen menade att särskilt sådana personer som etablerat sig i yrkeslivet men saknar teknisk/naturvetenskaplig högskolekompetens skulle motiveras till studier, därav kravet på minst fem års förvärvsarbete.

12.5 Ett reformerat studiestödssystem

12.5.1 Ett samlat studiestöd

Det nya studiestödssystemet trädde i kraft den 1 juli 2001. Det reformerade studiestödssystemet innebär ett samlat studiestöd som omfattar studerande på grundskole- och gymnasienivå samt högskolestudier och studier på annan eftergymnasial nivå. Det nya studiestödet kallas för studiemedel. Svux och svuxa avvecklas under perioden 1/7 2001–30/6 2003⁷.

Ett syfte med det nya studiestödssystemet är att skapa enklare och mer enhetliga regler för de studerande för att på så sätt göra systemet mer lättöverskådligt. Detta bland annat för att det tidigare systemet innebar att de ekonomiska villkoren kunde variera för

⁷ Studiestödsformerna korttidsstudiestöd, internatbidrag och timsättning avvecklas också. Dock berörs inte det särskilda utbildningsbidraget som lämnas för Kunskapslyftet, inte heller studiehjälpen för gymnasiala studier.

studenter i samma utbildning även när utbildningsbakgrund och andra förhållanden var ganska lika.

Det nya studiestödssystemet innebär att summan av bidrag och lån – det så kallade totalbeloppet – ska vara lika för alla studerande och knyts till prisbasbeloppet. Det generella bidraget har höjts från tidigare 28 % av totalbeloppet till 34,5 % av totalbeloppet.

Ett högre bidrag lämnas för studier främst på grundskole- och gymnasienivå till studerande som är 25 år eller äldre. För dessa studerande uppgår bidragsdelen till 82 % av totalbeloppet. Nivån på bidragsbeloppet är fastställd i syfte att kompensera de studerande som tidigare skulle ha rätt till svux, liksom det belopp som studerandena kan välja att låna extra (mer om det nedan).

Det högre bidraget i det nya studiestödssystemet ska enligt regeringen vara tillgängligt för både arbetslösa och arbetstagare men vara tydligt avgränsat, t.ex. efter ålder och utbildningsbehov. Regeringen anser att 25 år är en lämplig åldersgräns. Det ska också riktas till grupper som är i särskilt behov av kompetensförstärkning och som det är angeläget att rekrytera till utbildning. En lämplig avgränsning är då i dagsläget enligt regeringen, att det i första hand ges till personer som saknar grundskolekompetens och de som i andra hand saknar gymnasiekompetens. Regeringen anser dock att det fortsatt måste finnas möjligheter att styra bidraget till angelägna studerandegrupper oavsett utbildningsnivå.

Tabell: Totalbelopp och bidragsnivåer i det nya studiestödssystemet per utbetalningstillfälle. Ett studieår omfattar 9 studiemånader och 10 utbetalningstillfällen. 2001-års prisnivå.

	Generellt bidrag		Högre bidrag	
	Kr	% av total	Kr	% av total
Bidrag per utbetalningstillfälle	2 228	34,5	5 312	82,0
Lån per utbetalningstillfälle	4 248	65,5	1 164	18,0

Källa: Studiemedelsguiden, CSN 2001.

Rätt till studiebidrag gäller i det nya systemet upp till 50 år. Rätten till studielån begränsas dock successivt från 41 års ålder.

Studiestödet ska under vissa förutsättningar ge pensionsrätt.

12.5.2 Rätt till tillägglån

Studerande som är 25 år eller äldre har även möjlighet att under vissa förutsättningar få ett tillägglån med 365 kr per vecka (2001-års prisnivå). Syftet med tillägglånet är att underlätta övergången mellan arbete och studier och därför gäller vissa regler för detta. Studenten måste vara 25 år eller äldre och ha studiemedel (både bidrag och lån) de veckor som tillägglånet gäller. Därutöver krävs att studenten har haft en inkomst av tjänst eller näringsverksamhet som uppgår till ett visst belopp under tolv månader före studiestarten⁸. Tillägglånet kan lämnas oavsett utbildningsnivå, men som längst under 120 veckor och bara vid heltidsstudier i Sverige.

12.5.3 Ett höjt fribelopp

Det så kallade fribeloppet, det vill säga den inkomstnivå upp till vilken den studerande fick ha inkomst utan reducerat studiemedel, höjs i det nya systemet. 1999 gällde att fribeloppet för nio månaders studier var 54 600 kr. Efter höjningen kan inkomsten vara 92 249 kr (2001-års prisnivå). Detta innebär till exempel att om inkomsten under tre sommarmånader uppgår till 45 000 kr, kan den studerande resterande nio studiemånader tjäna i genomsnitt 5 000 kr per månad utan att studiemedlen reduceras. För deltidsstudier justeras fribeloppet beroende på studiernas omfattning. Enligt nuvarande regler kan alltså den disponibla inkomsten för en student motsvara en bruttoinkomst om 183 000 kr eller i genomsnitt 15 300 kr under 12 månader (förvärsinkomst samt studiemedel, 1999-års prisnivå).

Regeringen anger som skäl för förslaget att förvärsarbete vid sidan av studier bör underlättas bland annat eftersom erfarenheter från arbetslivet är av stort värde för studenterna. Det är också viktigt att studenterna får bättre möjligheter att minska sin skuldsättning.

⁸ Inkomst av tjänst eller näringsverksamhet måste uppgå till minst 415 % av prisbasbeloppet under de tolv månader som ligger före studiestarten för att studenten skall kunna få tillägglån. För studenter som påbörjade studier under 2001, gällde att inkomsten ska ha uppgått till minst 153 135 kr.

12.5.4 Återbetalning

För återbetalning av lånen införs också nya regler. Återbetalningstiden ska normalt vara 25 år. För den som vid 60 års ålder inte betalt av sitt lån, sträcks denna tid ut, dock längst till dess låntagaren fyllt 67 år. Återbetalningens storlek beräknas på skuldens storlek, räntan för året, det antal år som återbetalningen förväntas pågå samt med beaktande av att årsbeloppet under återbetalningstiden ska räknas upp med 2 % vid oförändrad ränta. Låntagaren har möjlighet att ansöka om nedsättning av årsbeloppet så att det inte utgör mer än 5 % av inkomsten, dock längst till och med det år låntagaren fyller 49 år. Därefter ska årsbeloppet kunna sättas ned till 7 % av inkomsten.

12.5.5 Ökad flexibilitet

För att göra studiemedelssystemet mer flexibelt, har studenterna numera rätt att beräkna studiemedel per vecka. Studenter på högskola får studiemedel för lika många veckor som det antal poäng de läser. Studenterna kan nu välja att söka studiemedel för färre antal veckor än studierna pågår för att spara studieveckor för framtida studier. Studenterna kan också få studiemedel för heltidsstudier och för deltidsstudier på 75 eller 50 %. Detta betyder att en student exempelvis kan välja att ta studiemedel för delar av en termin.

12.6 Nytt stöd för vuxenstuderande

Regeringen föreslår i propositionen Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen (prop. 2000/01:72) ett nytt rekryterande studiebidrag inom studiemedelssystemets ram. Stödet riktas främst till sådana grupper som har en kort formell utbildning och utgör därmed till viss del en ersättning för det tidigare särskilda utbildningsbidraget (ubs).

I propositionen konstaterar regeringen den betydelse som studiestödet har i rekryteringshänseende, inte minst för personer som ser studielån som ett hinder för studier. I syfte att rekrytera elever till utbildning föreslås därför att studiemedel med uteslutande bidrag ska kunna lämnas till personer som är minst 25 år och är arbetslösa eller riskerar arbetslöshet eller som har vissa funktionshin-

der. Studiemedlen ska kunna lämnas för utbildning på grundskole- eller gymnasienivå under högst 50 veckor.

Förslaget innebär att principen om ett samordnat studiestödssystem bibehålls, men att regeringen vidtar förändringar som innebär att studiemedelssystemet kompletteras med att studiemedel helt kan utgå som bidrag. Detta kan utgå som 100 % av totalbeloppet i studiemedlen. Studerande som haft en högre ekonomisk levnadsnivå före påbörjade studier ska kunna erhålla ytterligare bidrag så att de kommer upp i samma summa som studiemedel samt tilläggsån.

Det särskilda stödet ska kunna ges i de fall det på goda grunder kan antas att det blir verksamt för att bidra till en positiv utveckling för individen. För att beslutande myndigheter ska kunna få ett bra beslutsunderlag, ska därför den sökandes hemkommun medverka vid ansökan om detta särskilda stöd.

Reglerna om det nya stödet träder i kraft den 1 januari 2003.

12.7 Studiestöd en viktig fråga för YTH

12.7.1 YTH – tidigare och nuvarande regler för studiestöd

Fram till det nya studiestödssystemets införande har för studerande på YTH gällt att de haft rätt till särskilt vuxenstudiestöd (svux). För studenterna vid YTH gällde ingen urvalsprövning som för andra studenter, utan de studenter som antagits till utbildningen fick också rätt till svux.

Som jag beskrev i mitt delbetänkande ändrade regeringen rätten till svux för YTH-studenter tillfälligt under 1994. Den dåvarande regeringen menade att studierna gav så pass god avkastning i form av högre lön efter avklarade studier, att det inte var motiverat med ett särskilt stöd. När den första antagningen med de nya reglerna gjordes höstterminen 1994, fick högskolorna problem att rekrytera tillräckligt många studenter. Detta ledde bland annat till att flera YTH-utbildningar lades ner. Svux återinfördes därefter för YTH av den efterkommande regeringen. Eftersom svux är kostsamt för statsmakterna valde man att reglera antalet studerande på YTH genom studiestödet. Vid återinförandet av svux för YTH-studenter, beslutades att detta skulle ges enbart till studenter inom de utbildningsinriktningar som högskolorna gett under 1994.

Inom ramen för min utredning har de lärosäten som ger YTH tillfrågats om bland annat antal sökande till YTH. Av de enkätsvar som inkommit framgår att antalet sökande till YTH sjönk kraftigt denna period. Enkäten redovisas i tidigare avsnitt i betänkandet.

Studiestödsutredningen förordade att svux skulle tas bort för denna grupp av studenter. Utredningen skrev dock att de, mot bakgrund av effekterna av det slopade svux under 1994, insåg att de förslag som kommittén lämnade kunde komma att leda till rekryteringsproblem för YTH-utbildningen. De ansåg dock att man då borde pröva möjligheterna att förbättra rekryteringen via andra åtgärder än studiestöd. Ett ökat engagemang från arbetsgivarna borde enligt kommittén eftersträvas avseende studiefinansieringen.

12.7.2 Det nya anslagssystemet innebär viss osäkerhet för YTH-studenterna

I det nya studiestödssystemet omfattas YTH-studenterna av reglerna om det högre bidraget. De har i likhet med studenter inom vuxenutbildningen möjlighet att erhålla studiemedel med en högre andel bidrag. Detta innebär att studenterna erhåller samma belopp per studiemånad som studenter i högskolan, men att 82 % av beloppet är bidrag istället för 34,5 %. De har också möjlighet att ansöka om ett tilläggs lån om 365 kr per studievecka. Nivåerna är anpassade för att kompensera dessa grupper för ersättningen i det tidigare svux.

Det höga bidragsbeloppet är dock en möjlighet – inte en rättighet. Systemet är utformat så att regeringen årligen anslår en summa för att täcka kostnaderna för YTH-studenternas studiemedel. Denna summa är anpassad efter en uppskattning av antalet studenter (som också under en lång tid varit densamma). Skulle det vara så att antalet studenter ökar drastiskt, innebär det att pengarna kan ta slut och de studenter som inte sökt studiemedel i tid blir utan det förmånliga bidraget. Detta har dock hittills inte hänt.

Jag har erfarit att detta system för studenternas del inneburit en osäkerhet kring de finansiella villkoren i samband med studierna. Skillnaden mellan att få det högre och det lägre bidraget är mycket stor för den enskilde studenten. Vissa lärosäten har uttryckt farhågor att detta kan få negativa konsekvenser för rekryteringen av studenter.

Tabell: Skillnad i studielån efter ett års studier för student med 34,5%- bidrag respektive 82% bidrag.

Summa studielån för student med 34,5 % bidrag	Summa studielån för student med 82 % bidrag	Differens
42 480 kr	11 640 kr	30 840 kr

Källa: Utredningen

12.7.3 Generösare studiestöd – en förutsättning för YTH?

De som har erfarenhet från YTH framhåller att det förmånliga studiestödet är en förutsättning för YTH. Utbildningen riktar sig till studenter som har etablerat sig på arbetsmarknaden och som därför också är något äldre. Studenterna har inte sällan en annan livssituation än yngre studenter, ofta med en annan bostadssituation, försörjningsansvar och något högre levnadsstandard. Det brukar också framhållas att dessa studenter generellt är mindre lånebenägna då de kommer från grupper med liten eller ingen vana vid högskolestudier. Trots de förändringar av studiestödet för YTH-studenter som Studiestödsutredningen föreslog, gjordes ingen egentlig analys av vilka konsekvenser detta kunde komma att få för YTH-studenterna. Under senare år har några studier gjorts för att belysa frågan, dessa refereras nedan. Jag har också för utredningens räkning gjort en egen studie genom ett antal djupintervjuer med några YTH-studenter för att belysa frågan ytterligare.

Under 1996 gjordes en utvärdering av YTH på uppdrag av YTH-konferensen⁹. Utvärderingen presenteras i rapporten YTH – vem och varför? Samlade erfarenheter av landets yrkestekniska högskoleutbildning (Luleå tekniska universitet 1997). Utvärderingen grundar sig i enkäter till tidigare studenter som avslutat sin utbildning och till företagare som haft erfarenheter av YTH, till exempel genom en eller flera anställda med YTH-examen.

Utvärderingen visar ett visst mönster vad gäller finansiering av studier för YTH-studerande. Vid tiden för utvärderingen fanns vad gällde finansiering olika alternativ: Vanligt studiemedel med lån och bidrag, svux med eller utan lånedel samt stöd från företag eller arbetsgivare.

⁹ En mer utförlig beskrivning av utvärderingens resultat ges i delbetänkandet En ny yrkes-
högskoleutbildning, SOU 2001:40.

Tabell: YTH-studerandes studiefinansiering. Finansieringsform.

Vanligt studiemedel med lån och bidrag	2 %
Svux med lånedel	65 %
Svux utan lånedel	9 %
Stöd från företag/arbetsgivare	2 %
Annat	5 %
Kombination av ovanstående	17 %

Källa: YTH – Vem och varför? 1996.

Studerande med familj och barn, den största gruppen, ansåg att vuxenstudiestödet var en nödvändig förutsättning för studierna. Personer som kom från hemförhållanden med svag studietradition ansåg sig mer ofta vara beroende av vuxenstudiestödet än de som kom från miljöer med mer omfattande studietradition.

12.8 Intervju med YTH-studenter

12.8.1 Intervjustudie

För att belysa frågan om studiestöd har jag valt att inom ramen för min utredning utföra en mindre intervjustudie bland ett antal YTH-studenter. Jag har valt intervjuer istället för enkäter delvis på grund av att reglerna för studiestöd nyligen ändrats för YTH-studenterna. Jag menar också att det finns behov av att föra ett resonemang med studenterna kring olika finansieringsalternativ, vilket inte är möjligt i enkätform. Jag anser vidare att resultaten av de studier som gjorts på uppdrag av YTH-konferensen och av CSN (dessa behandlas i senare avsnitt) delvis bekräftar varandra, och att resultaten av dessa studier fortfarande i stora delar är giltiga.

I intervjustudien ingår 10 studenter från YTH-utbildningarna på KTH med inriktning mot grafisk teknik respektive byggteknik. Sex studenter, varav tre kvinnor, går på YTH grafisk teknik termin två. Samtliga finansierar sina studier med studiestöd. De påbörjade sina studier vårterminen 2001 och omfattas av svux. Fyra studenter, samtliga män, studerar på YTH med inriktning mot byggteknik. De påbörjade sina studier höstterminen 2001. De erhåller studie-

medel med en högre bidragsandel (82 % bidrag). En sammanfattning av intervjuerna finns i bilaga 5.¹⁰

12.8.2 Yrkesverksamhet föregår studier – men inga tidigare högskolestudier

De intervjuade studenterna är mellan 26 och 45 år. Sju av tio är män. De tre kvinnorna läser YTH grafisk teknik. På YTH med inriktningen byggteknik studerar inga kvinnor.

Samtliga studenter har en relativt lång bakgrund inom den bransch som utbildningen berör vilket är naturligt eftersom det är ett av behörighetsvillkoren för utbildningen. Samtliga har varit yrkesverksamma fram tills studierna påbörjades. Några har dock haft tillfälliga anställningar eller blivit uppsagda så att de påbörjat arbetslöshet i samband med studierna.

Samtliga bor i Stockholmsområdet med möjlighet att pendla mellan utbildningen och hemmet. En student har flyttat från södra Sverige för att studera i Stockholm.

Flera studenter har sambo/make/maka och fyra har barn.

Åtta studenter har gått ett tvåårigt yrkesinriktat program på gymnasiet, oftast inom det område de sedan börjat arbeta inom. Två studenter har inte fullföljt något gymnasieprogram, men läst kurser på komvux under senare år. Ingen student har läst på högskolan tidigare.

12.8.3 Studierna ett sätt att utvecklas inom yrket

Åtta studenter uppger att det huvudsakliga motivet för dem är att utvecklas inom yrket. De avser att återvända till branschen efter avslutade studier och räknar då med att få andra arbetsuppgifter hos den tidigare arbetsgivaren eller hos en annan arbetsgivare. Flera menar att de efter många år i yrket känner att det är för "slitigt" och att de ser utbildningen som en möjlighet att avancera till andra arbetsuppgifter.

En student planerar att läsa vidare till yrkeslärare (gymnasiet) och en student menar att det ursprungliga syftet var att utvecklas inom yrket men att han efter en termin känner att han vill gå vidare

¹⁰ I syfte att skydda de intervjuades anonymitet, har dock vissa uppgifter som inte har någon betydelse för utredningen redigerats.

med sina studier och läsa till ett helt nytt yrke. Han avser dock att först fullfölja YTH.

De flesta har fått reda på YTH genom någon personlig kontakt. Andra har sett annonser i fackpressen. Några har funderat på att studera en längre tid. Två personer menar att de mer har "halkat in" på YTH, att det istället kunde blivit någon annan form av studier.

12.8.4 Studiestödet inte tillräckligt för att finansiera uppehållet

Studenterna har själva fått ange vilken form av studiestöd de erhåller, hur mycket de får per månad och hur mycket lån respektive bidrag de får. De som får svux anger att de erhåller cirka 9 000 kr per månad och de som får studiemedel anger att de får ungefär 8 500 kr per månad (studiemedel samt tillägglån). Studenterna har också en uppfattning om ungefär hur mycket som är lån och hur mycket som är bidrag.

De studenter som inte får svux uppger att de är missnöjda över att de inte får samma förmånliga villkor som tidigare grupper av studenter. De menar att informationen om detta var mycket oklar från högskolan och orsakade att många som tidigare tänkt läsa utbildningen hoppat av. Högskolan ställer sig dock tveksam till detta påstående och menar att grupperna som började sina studier med det nya studiemedlet höstterminen 2001/02 inte var mindre än tidigare grupper.

Studenterna på YTH med inriktning byggteknik har varit vana vid relativt höga inkomster före studierna. De har i princip halverat sina inkomster när de började studera. För studenterna på YTH med inriktning mot grafisk teknik innebär studierna också ett ekonomiskt avbräck men i något mindre omfattning – bland annat för att de erhåller ett högre belopp genom svux. De har heller inte haft lika höga inkomster, innan studierna, som studenterna på YTH med inriktning byggteknik.

De studenter som får svux menar att studiemedlen går att leva på, men flera framhåller att de får sänka sin levnadsstandard. Både de och de studenter som får studiemedel med högre bidragsandel menar att de måste kombinera studiemedlen med andra finansieringskällor. De arbetar extra, lever på sin make/maka/sambos pengar eller på sparkapital. En student berättar att han fått sälja sin bil.

Några studenter kunde tänka sig att låna ett högre belopp för att få en bättre ekonomisk standard under sin studietid. För de flesta var det emellertid viktigt att ta så lite lån som möjligt. Lånebenägenheten var lägst hos de äldre studenterna.

På frågan om de skulle kunna tänka sig att läsa YTH med ordinarie studiemedel (studiemedel med 34,5 % bidragsandel) svarade nio nej. Flera resonerade dock kring detta och menade att det viktigaste var att nivån på de sammanlagt erhållna medlen var tillräckligt hög. Gemensamt för dessa studenter var att de tillhörde de yngre i gruppen.

12.8.5 Studierna värt ekonomiska uppoffringar

Alla studenter ansåg dock att studierna var värda de ekonomiska uppoffringar som de gjort. Flera menade att studierna för dem var ett sätt att komma vidare i yrket och till andra arbetsuppgifter. Efter flera år i yrket, ansåg de att det var viktigt att komma vidare. Inte minst för att flera ansåg att deras nuvarande arbete var alltför krävande i längden och att studierna på så sätt kunde ge dem en möjlighet att vara fortsatt yrkesverksamma inom samma bransch.

De framhöll att det var viktigt att se de ekonomiska uppoffringarna i ett längre perspektiv.

Studenter med familj påtalade dock att familjens stöd var nödvändigt för att de skulle kunna studera. De ekonomiska uppoffringarna gällde även deras familjer.

Flera studenter framhöll värdet av att gå på högskola på heltid och "upptäcka" att de faktiskt klarade av högskolestudier och att detta även bidrog till en utveckling på ett mer privat plan. De menade att det var detta som gjorde att de ekonomiska uppoffringarna var möjliga.

12.8.6 Inga andra finansieringsalternativ

På frågan om de övervägt andra finansieringsalternativ, svarade flera att de frågat sina arbetsgivare om de kunde ställa upp med finansiering. Detta hade i samtliga fall nekats. Några arbetsgivare kunde ställa upp med förbrukningsmaterial eller kurslitteratur. Några studenter menar att större arbetsgivare borde ha möjligheter att bidra ekonomiskt till studier, medan mindre arbetsgivare har

mer begränsade möjligheter till det. Några studenter ansåg att arbetsgivarna i större utsträckning borde kunna bidra finansiellt till studierna eftersom de kunskaper som studierna ger kommer arbetsgivarna till nytta.

En student menade dock att detta inte var ett alternativ för honom eftersom han ville ”stå på egna ben” och inte bli beroende av sin arbetsgivare.

12.8.7 Deltidsstudier och högre fribelopp – passar inte alla

På frågan om det skulle varit ett alternativ för studenterna att studera på halvfart och kombinera studier med förvärvsarbete, och därmed minska beroendet av studiestöd, var de flesta tveksamma. De flesta menade att tre år var för lång tid för att studera. Någon tyckte att man i så fall kunnat välja en annan utbildning.

En kvinna med erfarenhet från komvux-studier kombinerat med förvärvsarbete, ansåg att det var alldeles för krävande i längden. Hon menade att det var viktigt att kunna få den frihet som heltidsstudier innebar.

De flesta tyckte att det var bra att fribeloppet höjts. Flera ifrågasatte varför det måste finnas en gräns för hur mycket man kan tjäna vid sidan av studiemedlet. Många var dock tveksamma till möjligheterna att arbeta extra vid sidan av studierna. De som hade hemmavarande barn ansåg att det inte fanns tid till att arbeta extra utöver studierna. Några menade att studierna i sig var så pass krävande att det inte fanns tid till extraarbete. Någon ansåg dock att det var bra att kunna arbeta vid sidan om. De flesta hade någon form av arbete att falla tillbaka på, om inte annat så under sommarmånaderna.

För studenterna på YTH med inriktning mot byggt teknik fick bestämmelserna om fribeloppet vissa negativa konsekvenser. Eftersom de hade arbetat fram tills att de påbörjade sina studier, hade de redan nått upp till taket för fribeloppet eftersom detta räknas per kalenderår. Flera studenter hade också fått ut särskild bonus i slutet av juli, något som enligt studenterna påverkade deras möjligheter att arbeta extra vid sidan av studierna.

12.9 CSN:s studie visar att många över 29 år finansierar sina studier med vanliga studiemedel – och att det är svårt att rekrytera redan yrkesverksamma till högskolan utan generösa studiefinansieringsalternativ

Centrala Studiestödsnämnden (CSN) har som en av sina uppgifter att följa upp och utvärdera studiestödssystemen. Som en del i detta gjorde CSN under 1998 en utvärdering av studiestödet till studerande i högskolan som var 30 år eller äldre som presenteras i rapporten Vuxenstudier med studiestöd i högskolan ¹¹ (Rapport 1998:1). Utvärderingen bygger främst på en enkätundersökning bland studerande som hade studiemedel eller vuxenstudiestöd under höstterminen 1997, men också på siffror hämtade ur CSN:s register.

Jag anser att CSN:s studie är intressant bland annat för att den lyfter fram äldre studerande i högskolan och belyser under vilka betingelser för studiefinansiering som de valt att studera. De har också särskilt lyft fram YTH-studenter. De resultat som presenteras är i viss mening aktuella för de studenter som yrkeshögskoleutbildning är tänkt att vända sig till. Nedan följer därför en redogörelse för vissa resultat som presenteras i studien.

I den svenska högskolan finns ett stort antal studenter som är 29 år eller äldre. Höstterminen 1994 var det 91 % av de högskolestuderande i åldern 20–24 år som hade studiemedel. Andelen studiemedelstagare var däremot endast 43 % i åldern 35–44 år. En av anledningarna kan vara att de inte var berättigade till studiemedel på grund av att de studerade på deltid och deras inkomster översteg fribeloppsgränsen. Det finns dock ett stort antal äldre studenter som finansierar sina studier med det ordinarie studiestödet. CSN:s studie visar att många av dessa utöver studiemedel även måste använda andra finansieringskällor, något som gynnar personer som är gifta eller sammanboende och personer som inte har barn. De som har särskilt svårt att finansiera studier med studiemedel är personer med barn.

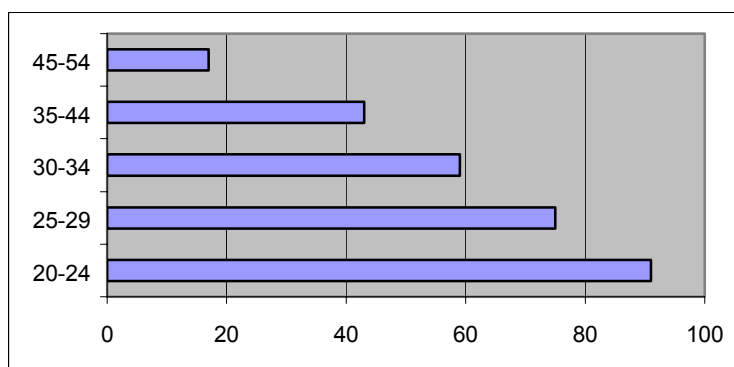
Personer som inte ännu är etablerade på arbetsmarknaden är lättare att rekrytera till högskolan trots problem med finansiering av

¹¹ CSN:s undersökning bygger på en enkätstudie som skickats ut till 1 800 personer som utgjorde ett obundet slumpmässigt urval bland de 53 000 studerande äldre än 29 år som höstterminen 1997 studerade vid universitet och högskolor i Sverige, och som hade statligt studiestöd i form av studiemedel eller vuxenstudiestöd. Svarsfrekvensen var 85 %.

studierna. De kan antas vara mer motiverade att studera i syfte att etablera sig på arbetsmarknaden. Personer som redan är etablerade på arbetsmarknaden verkar däremot vara svårare att rekrytera till högskolan utan särskilt förmånliga studiemedelsalternativ. För att studier med studiestöd ska vara ett realistiskt alternativ ställer denna grupp krav på ett förmånligt stöd.

CSN:s studie visar att fler kvinnor än män studerar för att fortbilda sig i sitt yrke. En av anledningarna till detta kan vara att det finns fler fortbildningsalternativ för kvinnor inom högskolan.

Figur: Andel studenter med studiemedel i respektive årsgrupp, höstterminen 1994. Procent.

Källa: Vuxenstudier med studiestöd i högskolan. CSN Rapport 1998:1.

Enligt CSN:s rapport Vuxenstudier med studiestöd i högskolan (Rapport 1998:1) studerade höstterminen 1997 drygt 53 000 personer över 29 år med studiestöd i form av studiemedel eller särskilt vuxenstudiestöd. Studenterna fördelade sig på de olika stöden enligt nedanstående tabell:

Tabell: Studiestödstagare över 29 år, höstterminen 1997, fördelade efter studiestödsform.

Studiestödsform	Antal	Procent	Medelålder	Andel kvinnor (%)
Studiemedel	46 429	87	35,4	65,1
NT-svux	5 555	10	35,5	45
Lärarsvux ¹²	874	2	43,8	85
Svux för YTH	375	1	36,9	20
Totalt	53 233	100		

Källa: Vuxenstudier med studiestöd i högskolan. CSN Rapport 1998:1.

12.9.1 Sysselsättning och inkomst före studierna

I CSN:s enkät ställdes frågor kring studenternas sysselsättning och inkomst före studierna. Studenter med vuxenstudiestöd hade betydligt högre inkomster före studierna än studenterna med enbart studiemedel. Medelinkomsten för gruppen med studiemedel var enligt CSN:s enkät 115 000 kr, vilket motsvarade en månadsinkomst på 9 700 kr. Det fanns enligt CSN inga påtagliga inkomstskillnader mellan kvinnor och män, inte heller avseende ålder. De skillnader som fanns, var huvudsakligen mellan olika grupper beroende på tidigare sysselsättning. YTH-studenterna hade den högsta medelinkomsten bland de grupper som CSN undersökte. Medelinkomsten var för denna grupp var cirka 190 000 kr. 75 % av stödtagarna hade tjänat mer än 150 000 kr och 45 % mer än 200 000 kr.

12.9.2 Få studerar på högskola för att fortbilda sig – med undantag för YTH-studenter

I enkäten till de vuxenstuderande frågade CSN vilket det viktigaste motivet var för studenterna att studera vid högskolan. Motiven för YTH-studerande och studerande med Lärarsvux skilde sig från studerande med studiemedel eller NT-svux. För hälften av YTH-studenterna var det främsta motivet med studierna att kunna utvecklas inom det egna yrket. Av de som förvärvsarbetade före studierna var utbildningsmotivet det viktigaste för knappt 60 % av studenterna. 30 % uppgav att det viktigaste motivet var att kunna

¹² Med lärarsvux avses det förmånliga studiestöd som studenter vid specialpedagogutbildning får. Stödet är utformat på samma sätt som stödet till YTH-studenter.

byta arbete. Cirka tre fjärdedelar av studenterna med Lärosvux svarade att fortbildningsmotivet var det viktigaste. Man bör dock notera att det är svårt att göra likvärdiga jämförelser mellan grupper av så olika storlek som det rör sig om i dessa fall.

Enligt CSN var det fler kvinnor än män som angav att de studerade för att utvecklas vidare i yrket. Detta är ganska naturligt då flera kvinnodominerade yrken har sin vidareutbildning på högskolenivå – ett exempel är sjuksköterskornas specialistutbildning. För många mansdominerade yrken saknas motsvarande utbildning i högskolan.

Enligt CSN fanns också skillnader mellan studenter inom olika utbildningsområden. Studenter inom humaniora och teologi angav i högre utsträckning att de studerade av intresse för ämnet eller för att nå personlig utveckling. Studenter inom det juridiska och samhällsvetenskapliga området och undervisningsområdet studerade för att byta yrke, medan studenter inom teknik- och naturvetenskapsområdet studerade för att få ett arbete.

Av de studenter som tidigare studerat vid högskolan, angav 20 % att de nuvarande studierna utgjorde en vidareutbildning eller påbyggnad, 30 % att det var en breddning. Resterande 50 % svarade att de nya studierna utgjorde en helt ny utbildningsinriktning.

12.9.3 Äldre studenter lånar mer än yngre men har lägre skulder

Studiemedelstagare har möjlighet att välja mellan att söka maximalt belopp (lån + bidrag) eller att ta ut reducerat lån och bidrag eller enbart bidrag. Det fanns också möjlighet att få låna extra pengar. Även personer med vuxenstudiestöd hade möjligheter att låna fullt eller reducerat belopp.

Enligt CSN:s enkät lånar studiemedelstagare över 29 år i större utsträckning än yngre. Bland samtliga studiemedelstagare läsåret 1996/97 var det 78 % som tog ut hela eller en del av studielånet, medan i gruppen av äldre studenter så var det enligt CSN:s enkät 10 % som endast tog bidrag.

Tabell: Studiemedelstagare över 29 år höstterminen 1997 fördelade efter beviljat lånebelopp. Procent.

Maximalt belopp, dvs. fullt studiemedel och fullt bidrag	82
Maximalt belopp och extra studiemedel	3
Fullt studiebidrag och mindre lån än det maximala	4
Endast studiebidrag	10
Totalt	100

Källa: Vuxenstudier med studiestöd i högskolan. CSN Rapport 1998:1.

Över hälften av studenterna över 29 år med studiemedel hade skulder på under 100 000 kr. Bland vuxenstudiestödstagarna var skulderna lägre. Många studiestödstagare såg dock negativt på sina möjligheter att betala tillbaka sina skulder.

12.9.4 Studiestödet inte tillräckligt för att finansiera uppehållet

Många studenter angav att studiestödet inte var tillräckligt för sin försörjning. Den främsta anledningen till om man upplever att stödet inte räcker till, verkade enligt CSN vara förknippat med om studenten har barn och i så fall hur många.

Studerande med vuxenstudiestöd är något mer positiva till hurvida stödet är tillräckligt. Bland dessa grupper fanns enligt CSN inte samma klara samband mellan försörjningsbörd och upplevelsen av att studiestödet var otillräckligt.

Tabell: Räcker studiestödet för att finansiera uppehållet? Studenter över 29 år.

	Studiestöd	NT-Svux	Lärarsvux	YTH-svux
Ja	26 %	35 %	25 %	32 %
Nej	74 %	65 %	75 %	68 %
Total	100 %	100 %	100 %	100 %

Källa: Vuxenstudier med studiestöd i högskolan. CSN Rapport 1998:1.

De som ansåg att studiestödet inte var en tillräcklig finansieringskälla, tillfrågades på vilket sätt de finansierade sitt uppehälle förutom studiestöd. De fick ange fler svarsalternativ. Drygt tre fjärde-

delar av de studenter som uppgivit att de var gifta och sammanboende finansierar sina studier delvis genom ekonomiskt bidrag från make/maka/sambo. Bland de som uppgivit "annan finansieringskälla", har bidrag från föräldrar varit vanligt, liksom bostadsbidrag (särskilt bland ensamstående) och barnbidrag.

De kvinnliga studenterna är i högre utsträckning gifta eller sammanboende än männen. 60 % av kvinnorna uppgav att de har fått ekonomiskt stöd från sin make/sambo, jämfört med 45 % av männen.

12.9.5 Ett höjt fribelopp underlättar för personer utan hemmavarande barn

Enligt CSN har det ofta i debatten framhållits att ett höjt fribelopp skulle öka möjligheterna att förvärvsarbeta i högre utsträckning. CSN ställde därför frågan om de studerande skulle förvärvsarbeta i högre utsträckning om fribeloppet höjdes.

60 % av de tillfrågade studenterna svarade att någon ändring i detta avseende inte skulle påverka dem. Ungefär 20 % svarade att de skulle arbeta mer och låna mindre – och en nästan lika stor andel svarade att de skulle arbeta mer men inte låna mindre.

Här har CSN noterat vissa skillnader mellan kvinnors och mäns svar. Kvinnor har i högre utsträckning än män svarat att ett höjt fribelopp inte skulle påverka dem (64 % respektive 51 %). CSN för fram att anledningen till detta kan vara att kvinnor i högre utsträckning har försörjningsansvar för barn och därmed inte hinner förvärvsarbeta mer.

12.9.6 Studiestödet en förutsättning för studier

CSN ställde också en fråga vad studenterna skulle ha gjort om studiemedlet inte hade funnits. Majoriteten av de studerande svarade att de i så fall inte skulle studerat.

Tabell: Svar på frågan: Vad skulle det ha betytt för dig och dina nuvarande studier om du inte hade kunnat få statligt studiestöd utan varit tvungen att finansiera dina studier på annat sätt? Svaren fördelat efter stödform. Procent.

	Studiemedel	NT-svux	Lärarysvux	YTH-svux
Jag skulle ha studerat i samma omfattning som nu	14 %	12 %	19 %	8 %
Jag skulle ha valt en kortare utbildning	9 %	6 %	2 %	6 %
Jag skulle inte alls studerat	68 %	76 %	67 %	80 %
Annat	8 %	5 %	12 %	6 %
Total	100 %	100 %	100 %	100 %

Källa: Vuxenstudier med studiestöd i högskolan. CSN Rapport 1998:1.

Kvinnor anger i högre utsträckning att de skulle ha studerat ändå medan män i större utsträckning anger att de skulle valt en kortare utbildning eller studier på deltid. De studenter som inte tagit ut maximalt studiestöd anger i högre utsträckning än andra att de skulle ha studerat i samma omfattning som nu.

CSN frågade också studenterna med särskilt vuxenstudiestöd vad det skulle betytt för deras studier om de inte kunnat få särskilt vuxenstudiestöd. Bland dessa tre grupper anger flest YTH-studenter att de inte alls skulle studerat.

Tabell: Vad skulle det betytt för dig och dina nuvarande studier om du inte hade kunnat få särskilt vuxenstudiestöd utan bara studiemedel, dvs. cirka 2 000 kr/mån i bidrag och cirka 5 000 kr/mån i lån? Fördelning efter vuxenstudiestöd. Procent.

	NT-svux	Lärarsvux	YTH-svux
Jag skulle ha studerat i samma omfattning som nu och sökt studiemedel	24 %	25 %	10 %
Jag skulle ha studerat i samma omfattning som nu men inte sökt studiemedel eller bara tagit ut bidraget	1 %	9 %	4 %
Jag skulle valt en kortare utbildning	13 %	2 %	7 %
Jag skulle inte alls ha studerat	57 %	53 %	73 %
Annat	5 %	11 %	6 %
Total	100 %	100 %	100 %

Källa: Vuxenstudier med studiestöd i högskolan. CSN Rapport 1998:1.

Enligt CSN finns ett visst samband mellan inkomst före studier och det svarsalternativ som de studerande valt. En högre andel av de som hade högre inkomster före studierna har angivit att man inte skulle valt att studera utan det särskilda vuxenstudiestödet.

12.10 Remissinstanserna om studiestöd

Flera remissinstanser har kommenterat frågan om studiestödet i sina svar till Utbildningsdepartementet med anledning av mitt delbetänkande. De allra flesta anser att frågan är avgörande för möjligheterna att rekrytera redan yrkesverksamma personer till högskolestudier. Exempelvis Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) menar att eftersom möjligheterna till sysselsättning förväntas bli ännu bättre genom kommande höga pensionsavgångar, krävs det starka incitament för att få arbetskraften att välja studiealternativet. Generösare studiefinansiering blir då, enligt AMS, särskilt viktigt. Andra remissinstanser framhåller att frågan om studiestöd är viktig bland annat för att motverka social snedrekrytering till högre utbildning. Landsorganisationen i Sverige (LO) anser att det är viktigt att redan yrkesverksamma ges ett generösare studiestöd i paritet med tidigare YTH-studerandes studiestöd, eftersom studenterna i allmänhet är äldre och i stor utsträckning har försörjningsansvar mot

familj. Tjänstemännens Centralorganisation (TCO) anser att yrkeshögskoleutbildning bör kopplas till ett mer generöst studiefinansieringssystem än dagens. Kortare yrkesinriktade utbildningar måste, enligt TCO, bli en viktig del i utvecklingen mot ett livslångt lärande, vilket förutsätter en generös studiefinansiering. Flera instanser anser att det finns mycket som talar för ett differentierat studiemedel.

Företagarnas riksorganisation och Föreningen svenskt näringsliv anser att det är av stor vikt att studiemedelssystemet inte konserverar utformningen av YTH genom att ge förmånligare studiestöd enbart till utbildningar som fanns redan 1994.

12.11 Familjeutredningen föreslår förmåner för studerande i översynen av ekonomiska familjestöd

Regeringen tillsatte i december 2000 en särskild utredare med uppgiften att göra en analys av de samlade effekterna av de allmänna barnbidragen, underhållsstödet och bostadsbidraget till barnfamiljer (dir. 2000:16 En översyn av ekonomiska familjestöd). Syftet var att undersöka vilka möjligheter det finns att inom ramen för den generella välfärdspolitiken på ett mer effektivt sätt stödja barnfamiljerna. Uppdraget redovisas i slutbetänkandet Ur fattigdomsfäl- lan (SOU 2001:24).

Utredningen har särskilt analyserat situationen för studerande med barn. Utgångspunkten för utredningen var att det stöd som behövs till studerande därför att de har barn, bör ges inom det familjepolitiska stödsystemet.

År 1998 hade närmare 15 % (knappt 54 000) av studiemedelsmottagarna och ungefär 57 % (cirka 95 000) av de som uppbar särskilda vuxenstudiestöd, barn. Kvinnor dominerade båda grupperna.

För att särskilt stödja studerande föräldrar föreslås två nya tillägg till barnbidraget, varav ett till ensamstående med barn och ett till studerande med föräldraansvar. Utredningen föreslår också ett familjepolitiskt behovsprövat stöd till ensamföräldrar, som skall medge att de under några år satsar på utbildning för att kunna få bättre fotfäste på arbetsmarknaden.

Utredningen konstaterar vidare att ett familjepolitiskt stöd som har stor betydelse för många studerande föräldrar idag, utöver det allmänna barnbidraget, är bostadsbidraget. Utredningen föreslår därför att studiebidraget inte skall påverka bostadsbidraget eller eventuellt framtida inkomstprövade stöd till barnfamiljer.

Regeringen anger i Budgetpropositionen för 2002 (prop. 2001/02:1, utg omr 12) att man avser att lämna en principproposition bland annat avseende de förslag som ges av Familjepolitiska utredningen till riksdagen.

12.12 Förslag

Mina förslag:

Alternativ 1: De studenter som läser på utbildningar som leder till yrkeshögskoleexamen, är över 25 år dock högst 41 år och har fyra års yrkesverksamhet, ska erhålla studiemedel med förmånligare bidrag. Detta betyder att de erhåller 82 % av studiemedelsbeloppet i bidrag. Övriga studenter på yrkeshögskoleutbildning erhåller vanligt studiemedel.

Merkostnaden för detta vid fullt utbyggd yrkeshögskoleutbildning, där hälften av helårsstudenterna antas vara studenter med yrkeslivserfarenhet, blir 385 000 000 kr.

För att statsmakterna ska kunna dimensionera anslaget för studiestöd för denna grupp och samtidigt garantera att alla studenter över 25 år med fyra års yrkeslivserfarenhet som antas till yrkeshögskoleutbildning erhåller en förmånligare bidragsandel, bör antalet platser på yrkeshögskoleutbildning som erbjuds av högskolorna samordnas med det anslag som statsmakterna anvisar för studiemedel till denna grupp.

Alternativ 2: Ordinarie studiemedel ska gälla även för studenter på yrkeshögskoleutbildning.

Jag förordar en lösning enligt **alternativ 1**.

Kombinerat med ovanstående alternativ, anser jag att regeringens kommande ställningstaganden till de förslag som berör studerande med föräldraansvar som presenteras i betänkandet Ur fattigdomsfällan (SOU 2001:24) får betydelse för presumtiva studenter inom yrkeshögskoleutbildningen.

Högskolorna bör också i fortsättningen utforma utbildningar som medger yrkesverksamhet parallellt med studier, exempelvis i form av utbildning varvad med yrkesverksamhet (så kallad COOP-utbildning), flexibelt upplägg och distansutbildning, där så är lämpligt. Likaså bör arbetslivet i högre utsträckning än idag aktivt bidra med ekonomisk finansiering vid utbildning.

Skälen till mina förslag:

12.12.1 Motiv och konsekvenser enligt ovanstående alternativ 1

Välutbildad arbetskraft är en nyckelfråga för ett fortsatt väl fungerande näringsliv såväl som för offentlig sektor – och därigenom vår välfärd. Detta ställer krav på att eftergymnasial utbildning kan erbjudas allt fler grupper, inte minst för att utvecklingen ska komma alla tillgodo. Det finns också ett stort behov, inte minst i arbetslivet, av en eftergymnasial utbildning som är knuten till högskolan, som är något kortare än gängse högskoleutbildning och som bygger på principen om påbyggbarhet snarare än en viss förutbestämd längd.

Jag har kunnat konstatera att erfarenheterna av YTH har varit positiva och bör kunna spridas även till andra områden. Personer med yrkeserfarenhet från fler områden än de som idag är aktuella, måste få tillgång till den positiva utbildningsform som YTH idag utgör.

Jag har under mitt utredningsarbete funnit att de som har erfarenhet av YTH anser att ett förmånligt studiestöd är en av förutsättningarna för YTH. För att kunna rekrytera personer som är yrkesverksamma inom sektorer utan tradition av högskoleutbildning till längre vidareutbildningar, anses ett förmånligt studiestöd vara en nödvändighet. Detta framhålls även av en mängd remissinstanser i deras svar på mitt delbetänkande.

En hög kompetens är en viktig konkurrensfördel för Sverige gentemot andra länder och därmed en förutsättning för att öka tillväxten i landet. För närvarande råder brist på denna kompetens i såväl näringslivet som inom vissa delar i den offentliga sektorn. Jag anser därför att det under en begränsad tid behövs särskilda insatser i form av ett förmånligare studiestöd för vissa grupper av studenter för att öka möjligheterna för ett ökat antal personer att fördjupa sina yrkeskunskaper. Regeringen anför också i sin proposition Ett reformerat studiestöd (prop. 1999/2000:10) att det prioriterade bidraget som idag är en möjlighet för studerande vid YTH ska kunna avpassas i förhållande till förändrade utbildningsbehov i samhället.

Mitt förslag syftar till att erbjuda en möjlighet och stimulans för den enskilde att söka sig till högre studier och förkovring i det egna yrket. För tillträde till dessa särskilda utbildningsplatser bör därför

särskilda krav gälla. Endast den som har arbetslivserfarenhet skall kunna komma i fråga för det mer förmånliga studiestödet. Studenterna bör ha minst fyra års yrkesverksamhet och fyllt 25 år. De bör inte vara äldre än 41 år. Studierna skall avse utbildning som leder till yrkeshögskoleexamen, och de ska bedrivas på heltid.

Ytterligare en positiv effekt av ett sådant alternativ, är att det gör det lättare för högskolorna att bygga vidare på det idag välkända och välrenommerade YTH-begreppet för flera yrkeskategorier.

Merkostnaderna för detta vid fullt utbyggd yrkeshögskoleutbildning, där hälften av helårsstudenterna antas vara studenter med yrkeslivserfarenhet, blir 385 000 000 kr, förutsatt att införandet av yrkeshögskoleutbildning inte innebär en expansion av antalet studenter i högskolan. Beräkningsunderlaget presenteras i bilaga 4. Statsmakterna har enligt mitt förslag också möjlighet att begränsa stödet till en mindre grupp studenter. Detta kan bli aktuellt om exempelvis högskolorna inte har möjlighet att rekrytera studenter i den omfattning som förutsätts i mitt förslag.

Som det prioriterade studiestödet idag är utformat till YTH och vuxenstuderande, gäller principen att de som söker studiestöd och som är berättigade till detta blir beviljade stöd i den mån medlen räcker. Jag har erfarit att detta upplevs som en godtycklighet i systemet som till viss del undergräver dess legitimitet. Jag anser att studenter som blivit antagna till en yrkeshögskoleutbildning och som är berättigade till det prioriterade studiestödet också skall garanteras detta. För att statsmakterna ska kunna bestämma omfattningen av det prioriterade studiestödet, krävs då att antalet platser på sådan utbildning som berättigar till detta stöd samordnas med det antal utbildningsplatser som högskolorna ger. Detta bör utformas i samband med statsmakternas styrning av högskolorna i regleringsbrevet.

Ett mindre kostnadskrävande alternativ vore att ovan nämnda studenter ges ett studiestöd med exempelvis 50 % av beloppet i bidrag. Jag anser dock att detta vore ett alltför stort avsteg från den princip som gäller för det nya, sammanhållna studiemedelssystemet. Nivåerna i detta är också utformade särskilt med tanke att kompensera för tidigare svux. Ett bättre alternativ vore då enligt min mening att regeringen reglerar antalet förmånliga studiestöd till färre studenter än de 10 000 helårsstudenter (hås) som jag föreslår.

Frågan om en utvidgning av YTH har samtidigt en annan aspekt. Idag är det så att elever från gymnasieskolans yrkesinriktade pro-

gram sällan har ett naturligt utbildningsalternativ att gå till i högskolan. Därför behöver högskolan utveckla en utbildning som riktar sig även till dessa elever så att de kan välja att gå vidare inom det valda yrket. Dessa studenter kan uppleva det som orättvist att andra grupper av studenter på liknande eller samma utbildning är berättigade till ett särskilt förmånligt studiestöd. Mot bakgrund av de kostnader som är förenade med det förmånligare studiestödet, anser jag dock inte att detta är ett tillräckligt skäl för att även dessa studenter skall vara berättigade till ett förmånligare studiestöd.

Mitt förslag innebär en utökad kostnad för statsmakterna. Jag menar att en viss del av de utökade kostnader som mitt förslag innebär, kan kompenseras av att de mer generösa regler som regeringen föreslår för grundläggande behörighet i propositionen Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) kommer att innebära ett minskat behov av behörighetsstudier i komvux. I förlängningen innebär detta minskade kostnader för statsmakterna i form av reducerade kostnader för studiestöd för denna typ av studier.

12.12.2 Motiv och konsekvenser enligt ovanstående alternativ 2

Jag har tidigare beskrivit effekterna av de regelförändringar som gjordes i början av 1990-talet, när det förmånliga studiestödet för YTH togs bort. Antalet sökande reducerades liksom intresset för YTH. Bakgrunden till detta var bland annat att personer som var yrkesverksamma inom de sektorer varifrån YTH studerande rekryterades, inte var beredda att studera för att fortbilda sig i sitt yrke utan ett förmånligare studiestöd. Detta gäller män i ännu högre utsträckning än kvinnor. Andra grupper av vuxenstuderande, som ännu inte etablerat sig på arbetsmarknaden eller som väljer att byta yrke till något som man känner väl till kommer att "löna" sig, är mer motiverade att själv bekosta sina studier genom att lyfta studielån.

YTH-studenterna kommer också från grupper som traditionellt sett inte söker sig till högskolan och som också har en låg benägenhet att låna. Detta gör att de är svåra att rekrytera till studier utan särskilt förmånlig studiefinansiering.

Som nämns ovan, har jag erfarit att ett förmånligt studiestöd är en förutsättning för att rekrytera dessa grupper till högskoleutbildning. Därför förordar jag en sådan lösning. Konsekvenserna av att

inte erbjuda en särskild finansiering för dessa grupper kommer att bli att dessa personer väljer att inte läsa vidare.

Jag har under min utredning övervägt olika lösningar. En tänkbar lösning är att högskolorna erbjuder yrkeshögskoleutbildning på deltid vilket möjliggör att studenterna samtidigt är yrkesverksamma och därmed i mindre behov av studiestöd. Denna lösning är fullt möjlig redan idag och högskolorna bör i ökad utsträckning pröva detta alternativ för att rekrytera vissa grupper av studenter. Alternativet passar dock inte alla. Att studera samtidigt som man arbetar kräver väl motiverade studenter och ofta viss studievana. De grupper av studenter som traditionellt rekryterats till YTH har inte tidigare studerat på högskola och mervärdet för dem att ägna sig åt heltidsstudier under en kortare period av sitt liv uppväger enligt min mening de extra kostnader för studiestöd som jag föreslår.

Genom att arbeta med flexibla lösningar vad gäller bland annat upplägg på utbildningen i form av distansstudier, deltidsstudier m.m. skulle högskolorna kunna underlätta rekryteringen av studerande från de aktuella grupperna. Detta gäller för yrkeshögskoleutbildning liksom för all högskoleutbildning.

Att genom en höjning av det så kallade fribeloppet utöka möjligheterna för studenterna att yrkesarbeta samtidigt som de studerar gynnar vissa grupper av studenter, dock inte alla. Några som till exempel inte anser att det är möjligt att studera och arbeta i högre utsträckning är personer som har barn. Jag anser därför inte att detta är något bra alternativ.

Den framtida lösningen av frågan om individuellt kompetenssparande är också av vikt i denna fråga. Beroende på hur detta sparande utformas skulle det i viss utsträckning vara möjligt att använda för finansiering av kompetensutveckling i arbetslivet.

12.13 Finansiering från arbetslivet

Ett starkt motiv bakom mitt förslag om en expansion av yrkeshögskoleutbildning, är det starka behov som finns av denna typ av utbildning från arbetslivet. Frågan om huruvida arbetslivet mer aktivt kan bidra till studiefinansiering har därför uppkommit i flera sammanhang. Jag anser dock att ett sådant system inte går att kombinera med dagens offentligfinansierade studiestödssystem. En orsak till detta är att jag menar att detta vore en olycklig särbehandling av studerande vid yrkeshögskoleutbildningar. Frågan om arbetslivets

finansiering av andra utbildningar blir då aktuell. Vidare skulle ett sådant system komma att innebära att studenterna på yrkeshögskoleutbildningarna blir mer beroende av arbetsgivarna än studenter på andra utbildningar.

Det finns redan idag former för hur arbetslivet kan ta en mer aktiv del i studenternas studiefinansiering om de så önskar. Ett sätt är att medverka i utbildning varvad med yrkesverksamhet (så kallad COOP-utbildning), där studenterna erbjuds att varva yrkesarbete med studier på ett sådant sätt att de kan ta reducerade studielån. Andra sätt är genom stipendier eller deltidslösningar. Jag anser att detta går att utveckla i syfte att rekrytera fler studerande till bland annat yrkeshögskoleutbildningar.

12.14 Studerande med föräldraansvar

Kombinerat med ovanstående alternativ, anser jag att de förslag som familjepolitiska utredningen presenterar i betänkandet Ur fattigdomsfällan (SOU 2001:24) och som gäller särskilt barntillägg för studerande med föräldraansvar samt att studiebidraget ej skall påverka bostadsbidraget eller ingå i underlaget för återbetalningsskyldighet, kan ha en positiv effekt på rekryteringen av studenter även till yrkeshögskoleutbildningar.

13 Kriterier för utvärdering av yrkeshögskoleutbildning

13.1 Inledning

Högskoleutbildning ska enligt högskolelagen utgå från vetenskaplig eller konstnärlig grund och beprövad erfarenhet. Enligt en rapport från Riksdagens Revisorer som återges i utredningens direktiv, finns det kritik från högskolorna att Högskoleverket vid sina kvalitetsgranskningar av framför allt yrkesutbildningarna vid högskolan, utgår från en alltför traditionell akademisk utgångspunkt. Begreppet beprövad erfarenhet har inte utvecklats och utsatts för samma bedömning som vetenskaplig grund. Enligt direktiven har detta rättsverkande betydelse och det är därför av vikt att begreppet beprövad erfarenhet inkluderas i bedömningarna. Mot denna bakgrund har jag fått i uppdrag att överväga behovet av komplettering av högskolelagen och högskoleförordningen vad avser begreppet beprövad erfarenhet. Syftet med detta är att undvika oklarhet om den innehållsmässiga tyngdpunkten i de nya utbildningarna vilken jag föreslår vara just inom fältet beprövad erfarenhet.

Jag ska också enligt direktiven lämna förslag på kriterier för utvärdering av de kortare yrkesinriktade utbildningar, som till största delen baseras på beprövad erfarenhet.

Vad gäller frågan om ett förtydligande av högskolelagen, skulle denna fråga avrapporteras i mitt delbetänkande. Enligt min mening är högskolelagen tydlig avseende kravet att högskoleutbildning ska vila på såväl vetenskaplig eller konstnärlig grund, som beprövad erfarenhet. Vad som behöver utvecklas är däremot, enligt min mening, kvalitetskriterier för denna form av utbildning.

Det är Högskoleverket som på regeringens uppdrag utvärderar kvaliteten hos utbildningarna i den svenska högskolan. Detta är ett mycket viktigt uppdrag som Högskoleverket har och som varit till stor gagn för högskoleutbildningens utveckling. Högskoleverket

har under de år som verket haft dessa uppgifter samlat en gedigen erfarenhet och stora kunskaper i utvärdering av utbildning och utveckling av kvalitetskriterier. För denna del av mitt arbete har därför Högskoleverkets nuvarande kvalitetsgranskningar varit en självklar utgångspunkt och min avsikt är att i samverkan med Högskoleverket skapa en diskussion kring dessa frågor för fortsatt utveckling av kvalitetsgranskningsarbetet.

13.2 Den nuvarande högskolelagen

I samband med den så kallade högskolereformen 1993, beslutade riksdagen om en ny högskolelag. Av denna lag framgår av 1 kap 2 § att:

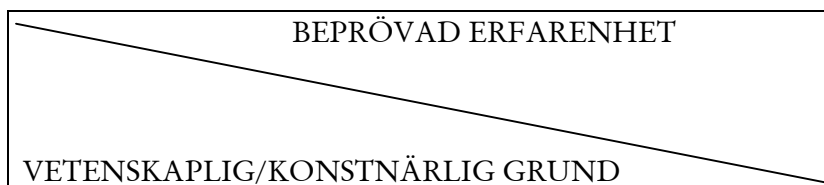
Staten skall som huvudman anordna högstskolor för
utbildning som vilar på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt på beprövad erfarenhet, och
forskning och konstnärligt utvecklingsarbete samt annat utvecklingsarbete.

Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet. (*min kursivering*)

I departementspromemoria Fria universitet och högstskolor (Ds 1992:1), som föregick den proposition som föreslog lagformuleringen, angavs att det allmänna skulle anordna en högstskola med uppgift att bedriva forskning, utbildning på vetenskaplig grund och utvecklingsarbete. Vid remitteringen av departementspromemorian påpekade flera remissinstanser att högskoleutbildning i varierande utsträckning även vilar på beprövad professionell erfarenhet. Likaså påpekades att den konstnärliga utbildningen vilar på konstnärlig grund.

Regeringens mening var då att all högskoleutbildning vilade på såväl vetenskaplig eller konstnärlig grund som på beprövad erfarenhet. Förhållandet illustrerades med följande figur:

Figur: Illustration av förhållandet vetenskaplig resp. konstnärlig grund och beprövad erfarenhet i högskolans grundutbildning.

Källa: Universitet och högskolor, frihet för kvalitet (prop. 1992/93:1)

Regeringen ansåg att undervisningen inom traditionella akademiska ämnen och utbildningar måste vila på vetenskaplig grund för att garantera ett nära samband mellan utbildning och forskning. De konstnärliga utbildningarna skulle på samma sätt vara fast förankrade i det konstnärliga synsättet. Inom många praktiska yrkesutbildningar ansåg regeringen att det var lika viktigt att undervisningen också till stor del baseras på beprövad erfarenhet. Detta eftersom sådana kunskaper och färdigheter har ett särskilt värde inom dessa områden.

Av lagen framgår vidare att det ska finnas ett nära samband mellan forskning och utbildning. Enligt den proposition som föregick nuvarande högskolelag, anfördes att ett nära samarbete mellan forskning inom ett område som är av betydelse för grundutbildningen bör eftersträvas. Av högskolelagens 1 kap 3 § framgår också att:

Verksamheten skall bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning.

13.3 Utbildning som leder till yrkesexamina ska ge specifika yrkeskunskaper

I högskolelagens tidigare utformning angavs inte explicit att högskoleutbildningen utgör grund för framtida yrkesverksamhet. Den bästa förberedelsen för kommande yrkesverksamhet ansågs vara att studenten hade genomgått högskoleutbildning och därigenom tillägnat sig ett aktivt och kritiskt förhållningssätt till kunskap.

Regeringen har istället valt att ange specifika krav för vissa yrken i de examensmål som anges för ett femtiotal yrkesexamina i exa-

mensordningen (bilaga 2 till högskoleförordningen). Dessa målbeskrivningar är utformade så att de anger vilka krav som ska kunna uppfyllas av den som avlägger en examen, alltså det förväntade resultatet av studierna. De examensmål som finns för olika yrkesexamina anger därmed vilka kunskaper och färdigheter studenten ska ha efter avslutad utbildning.

I betänkandet Nya villkor för lärandet i den högre utbildningen (SOU 2001:13) föreslår utredaren att målen för den grundläggande högskoleutbildningen som anges i högskolelagen ska omformuleras. I propositionen Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) föreslår också regeringen en ny formulering i högskolelagen som en följd av utredarens förslag. Regeringen anser att högskolan genomgått en rad förändringar under senare tid och att bland annat dagens mer heterogena grupp av studenter motiverar vissa förändringar av dessa centrala målformuleringar. Kraven i dagens arbetsliv har också förändrats. Eftersom högskoleutbildning både är en förberedelse för kommande yrkesliv och ett led i den personliga utvecklingen, bör högskoleutbildning enligt regeringens mening ge studenterna såväl generella som mer ämnesspecifika kunskaper och färdigheter. Den nya lydelsen av högskolelagen 1 kap 9 § föreslås bli:

Den grundläggande högskoleutbildningen skall ge studenterna:

- förmåga att göra självständiga och kritiska bedömningar,
- förmåga att självständigt urskilja, formulera och lösa problem, samt
- beredskap att möta förändringar i arbetslivet.

Inom det område som utbildningen avser skall studenterna, utöver kunskaper och färdigheter, utveckla förmåga att

- öka och värdera kunskap på vetenskaplig nivå,
- följa kunskapsutvecklingen och
- utbyta kunskaper även med personer utan specialkunskaper inom området.

Forskarutbildningen skall, utöver vad som gäller för grundläggande högskoleutbildning, ge de kunskaper och färdigheter som behövs för att självständigt kunna bedriva forskning.

(Källa: Den öppna högskolan, prop. 2001/02:15).

13.4 Högskolverkets roll för kvalitetsarbetet vid svenska högskolor

Kvalitetsgranskning av högskoleutbildning har utvecklats under lång tid och det finns även en internationell aspekt i frågan. Behovet av en nationell kvalitetsgranskning av högskoleutbildningen aktualiserades i Sverige särskilt under 1990-talet. Den 1 juli 1995 inrättades Högskoleverket som fick ansvar för dessa frågor. Lärosätena har dock det övergripande ansvaret för kvalitetsarbetet vid det egna lärosätet. Högskoleverket har haft en viktig roll genom att de på olika sätt granskat och bedömt såväl högskolornas kvalitet som deras kvalitetsarbete.

Högskoleverket kan sedan det inrättades sägas ha utvecklat tre former av kvalitetsutvärderingar. En typ av prövning avser tillstånd att utfärda vissa examina. Reglering av examensrätter infördes 1993. Enligt högskolelagen föreskriver regeringen om vilka examina som får avläggas inom den grundläggande högskoleutbildningen. Av samma lag framgår att tillstånd att utfärda examina får återkallas. Statliga högskolor som vill utöka sitt utbildningsutbud måste ansöka hos Högskoleverket för att få utökad examensrätt. Examensrätten prövas av Högskoleverket med utgångspunkt från kriterier som successivt utarbetats och preciserats. Dessa innebär i jämförelse med de nationella utvärderingarna (se nedan) en mer noggrann genomgång av förutsättningarna för att genomföra utbildningen. Verket granskar styrningsfunktioner och ekonomi, lärar-kompetens och kompetensutveckling. Vidare granskar verket faktorer som lokaler, utrustning, bibliotek och informationsförsörjning. Behörighet och antagning, utbildningens organisation och omfattning samt ämnesdjup och ämnesbredd är andra aspekter som bedöms. Verket ser också till sådana faktorer som forskningsanknytning och möjligheter att gå vidare till forskarutbildning, internationalisering samt kvalitetssäkring och utvärdering.

Tillstånd för enskilda lärosäten att utfärda examina lämnas dock av regeringen efter yttrande av Högskoleverket.

Parallellt med prövningarna av examensrätter har ytterligare två former av nationell kontroll utvecklats. Den ena formen handlar om nationella utvärderingar av olika ämnen, hela utbildningsprogram eller särskilda aspekter av utbildningarna. Den andra formen handlar om granskning och bedömning av universitetens och högskolornas kvalitetsarbete. Dessa avser hela lärosäten.

Högskoleverket har gjort nationella utvärderingar av kvaliteten i utbildningen inom vissa särskilda program eller inom särskilda ämnen. Studier har gjorts av exempelvis arkitekt-, design-, läkar-, sjöbefäl-, socionom- samt vårdutbildningar, vissa magisterutbildningar och forskarutbildning i språk och utlandsstudier. Andra specialstudier som verket gjort har rört bl.a. examinationen inom grundutbildningen och kvalitetsförändringar över tid. I dessa utvärderingar ingår vanligtvis lärosätenas självvärdering samt en bedömning av nationella ämnesexperter och andra experter. Vanligtvis görs en viss jämförelse mellan programmen vid olika högskolor.

Sedan 1995 har Högskoleverket granskat kvalitetsarbetet vid samtliga högskolor med fokus på grundutbildningen. Bedömningen har inriktats på förutsättningar och processer för att förbättra kvaliteten. Med hjälp av bedömargrupper, bestående av representanter från andra lärosäten, studenter och avnämare, utvärderas om högskolan har en bra strategi för sin kvalitetsutveckling och om högskolan fungerar som en självreglerande och lärande organisation. Aspekter som studeras är bl.a. studenternas och personalens delaktighet i kvalitetsarbetet, ledarskap, jämställdhet, högskolans samverkan med omgivande samhälle, professionell samverkan samt internationalisering.

Högskoleverket har bland annat i samband med sina kvalitetsgranskningar introducerat begreppet högskolemässighet, som avser att belysa i vilken grad en utbildning når upp till de krav som ställs på högskoleutbildning i lagar och förordningar.

13.4.1 Studentinflytande och kvalitet (prop. 1999/00:28): En ny roll för de nationella utvärderingarnas roll och omfattning

Regeringen anger i sin proposition Studentinflytande och kvalitet (prop. 1999/00:28) att det är angeläget att förtroendet för utbildningen vid den svenska högskolan upprätthålls. Högskoleverkets kvalitetsgranskningar är en viktig del i detta. Högskoleverket har därför fått i uppdrag att genomföra ämnes- och programutvärderingar av samtliga utbildningar vid den svenska högskolan med start år 2001. Kraven skärps när det gäller lärosätenas eget arbete med att säkra utbildningens kvalitet. Ambitionsnivån höjs också avsevärt när det gäller Högskoleverkets kontroll och utvärdering av såväl lärosätenas kvalitetsarbete som av utbildningens kvalitet. I propo-

sitionen betonas också att utbildningens kvalitet skapas i högskolans vardag och att nationella utvärderingssystem främst syftar till att mobilisera de inre krafterna i högskolans kvalitetsarbete.

Ämnes- och programutvärderingar ska genomföras för samtliga utbildningar med en periodicitet om sex år. Utvärderingarna ska omfatta utbildningar på grundutbildningsnivå som leder till generella examina eller yrkesexamina. Även forskarutbildningen ska utvärderas. Prövningar som gäller tillstånd att utfärda examina ska ingå i dessa utvärderingar, och verket har rätt att ompröva eller begränsa examensrätten för utbildning på grundutbildningsnivå som verket anser vara av dålig kvalitet.

I likhet med tidigare kvalitetsutvärderingar, ska verkets bedömningar även i fortsättningen bidra med underlag till den kvalitetsutveckling som högskolan själv bär ansvar för. Syftet med den systematiska granskningen är som Högskoleverket själv sammanfattar i skriften Nationella ämnes- och programutvärderingar (2001:2 R) att bidra till följande:

Utveckling: Högskolorna ska själva kunna utnyttja utvärderingarna i sitt eget utvecklings- och kvalitetsarbete.

Mångfald: Utvärderingarna ska stimulera utbildningarnas förnyelse och mångfald.

Information: Studenter behöver lättillgängliga uppgifter inför valet av utbildning.

Jämförelse: Informationen ska vara av sådant slag att den ger perspektiv på olika utbildningars profiler.

Kontroll: utbildningen ska svara upp mot mål och bestämmelser i högskolelag och högskoleförordning. Studenterna ska ges en likvärdig utbildning av kvalitet oberoende av var de studerar.

Granskningarna ska göras med utgångspunkt i högskolelag och högskoleförordning, samt de mål och förutsättningar som högskolorna själva arbetar efter.

13.4.2 Högskoleverket utvecklar kvalitetskriterier för högskolans utbildningar

I propositionen Studentinflytande och kvalitet (prop. 1999/00:28), aviserade regeringen Högskoleverkets uppdrag att utveckla kriterier för att bedöma utbildningens kvalitet i förhållande till de allmänna målen för högskoleutbildningen. Kvalitetskriterierna ska

formuleras med stor öppenhet då utbildningens allmänna mål kan nås på olika sätt. Lärosätenas arbete med kvalitetssäkring ska vidareutvecklas utifrån utbildningens mål och med hjälp av de kriterier för kvalitetssäkring som Högskoleverket utarbetar.

Högskoleverket har i samråd med lärosätena och utifrån en tolkning av mål och föreskrifter i högskolelag och högskoleförordning utvecklat ett antal generella kvalitetsaspekter som ska ligga till grund för de nationella utvärderingarna. Dessa överensstämmer enligt verket med de internationellt vedertagna kvalitetsaspekter som fastställts i samband med granskningar av högre utbildning.

Verket betonar att de generella kvalitetsaspekterna varken kan ses som slutgiltiga eller uttömmande. De är istället utformade för att på bästa sätt fånga in utvärderingens syfte att både granska och redovisa kvaliteten i högre utbildning och samtidigt utgöra en stimulans för vidareutveckling och förnyelse av utbildningarna. För att minimera risken för likriktande bedömningar och understödja flexibla utformningar har de olika kvalitetsaspekterna givits breda formuleringar.

Högskoleverket formulerar i skriften Nationella ämnes- och programutvärderingar (2001:2 R) och Examensrättsprövning – Utgångspunkter och tillvägagångssätt för Högskoleverkets examensrättsprövningar (2001:4 R) en modell för de kommande ämnes- och programutvärderingarna. I skriften ingår en beskrivning av verkets generella tillvägagångssätt vid utvärderingarna, relevanta mål som utvärderingen utgår från, generella kvalitetsaspekter samt manual för självvärdering.

Granskningarna görs i tre steg. Först gör den ansvariga institutionen vid högskolan en självvärdering. I denna ingår bl.a. en grundläggande beskrivning och analys av utbildningen. Därefter granskar en grupp bestående av representanter från andra lärosäten, studenter och avnämare utsedda av Högskoleverket, självvärderingen och diskuterar denna med de berörda vid ett platsbesök. Utvärderingen följs sedan upp efter 1–3 år. I vissa fall kan dattainsamlingar, djupintervjuer eller enkäter med studenter, avnämare eller anställda göras.

13.5 Riksdagens revisorer påtalar otydligheter avseende kvalitetsgranskning och begreppet beprövad erfarenhet

Riksdagens revisorer konstaterar i sin rapport Grundutbildningens högskolemässighet (rapport 2000/01:1) att det i högskolesektorn finns vissa behov av att klargöra lagens krav på kvalitet och innebörden i termen högskolemässighet. I rapporten anger revisorerna att högskolorna aktualiserat frågan om hur kravet på högskolemässighet ska tolkas, i synnerhet för de yrkesutbildningar som integrerats i högskolan under senare år. Enligt revisorerna diskuteras frågan mycket på lärosätena och högskolorna exemplifierade med vilka spänningar och konflikter som uppstår när akademiska krav börjar ställas på utbildningar som tidigare var "rena" yrkesutbildningar. Inom vissa områden, bl.a. ingenjörsutbildningarna, efterfrågas också en djupare reflektion kring kunskapsbildningen inom området.

Enligt revisorerna anser högskolorna att det nu finns utvecklade verktyg och kriterier för att bedöma vetenskaplig grund och forskningsanknytning. Motsvarande verktyg och kriterier anses dock inte ha utvecklats för att bedöma det som i högskolelagen benämns beprövad erfarenhet. Enligt revisorerna befäras högskolorna en form av akademisk slagsida när denna aspekt ska bedömas i bl.a. yrkesutbildningar. På flera lärosäten efterlyser man en öppnare och mer problematiserad diskussion kring kraven på vetenskaplig grund och på beprövad erfarenhet. De krav som högskolorna upplevde som avgörande vid Högskoleverkets bedömningar av utbildningarnas högskolemässighet var lärarnas kompetens och forskning.

Riksdagens revisorers slutsats är att statsmakterna inte närmare utvecklat innebörden av högskolelagens krav avseende begreppet beprövad erfarenhet. Behovet av klargörande avseende begreppet högskolemässigheten rör enligt revisorerna två frågor. Den ena frågan handlar om att all högskoleutbildning – även yrkesutbildningar med praktisk inriktning – ska baseras på en teoretisk bas av kunskap och ett förhållningssätt till denna kunskap med kritisk prövning, reflektion och självständigt tänkande. Den andra frågan handlar om att yrkesutbildningar i varierande grad också ska bygga på beprövad erfarenhet. Här kan arbetslivsforskningen om förtroenhetskunskap och det förhållningssätt till kunskap som är förknippat med denna aspekt på kunskap vara en utgångspunkt, anser revisorerna.

En kritisk prövning av kunskap förutsätter enligt Riksdagens revisorer tillgång till teoretiskt baserad kunskap, så kallad påstående-kunskap. Däremot förhåller det sig annorlunda med förtrogenhets-kunskap. Denna kunskapsaspekt kan beskrivas som ett slags praktisk klokhet. Förtrogenhetskunskap tillägnas genom långvarig träning som ger förtrogenhet med till exempel ett förhållningssätt eller ett praktiskt handlag i yrkesutövningen. Inom arbetslivsforskningen betonas behovet av en balans mellan dessa båda aspekter på kunskap.

13.6 Vissa anser att begreppet beprövad erfarenhet står i strid med forskningsanknuten utbildning

Begreppet forskningsanknuten utbildning kan preciseras på olika sätt. En vanlig precisering, är enligt Riksdagens revisorers rapport Grundutbildningens högskolemässighet (rapport 2000/01:1), att undervisningen ska överensstämma med aktuella forskningsresultat, dvs. senast kända kunskap inom området. Andra vanliga preciseringar är kravet på forskningsaktiva lärare, vanligen att de har disputerat och är aktiva med forskning. Ytterligare en vanlig precisering rör tillgången till en teoretisk bas av kunskap inom det aktuella området.

Vanliga preciseringar rör också metodundervisning samt attityder och förhållningssätt till kunskap. Vikten av självständiga och kritiska bedömningar betonas. Med detta menas ett resonerande förhållningssätt där påståenden bör avvisas då goda skäl saknas och påståenden bör accepteras då goda skäl kan anföras. Den senast kända kunskapen inom området blir då utgångspunkten för denna kritiska prövning, ett vetenskapligt förhållningssätt till kunskap.

Regeringen klargör i sin proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) sin syn på vad som avses med forskningsanknytning. Detta mot bakgrund av att flera remissinstanser i sina remissvar till Utbildningsdepartementet på delbetänkandet En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40), uppehållit sig kring frågan. Enligt regeringen visar vissa remissvar på en uppfattning att beprövad erfarenhet står i konflikt med vetenskaplig grund i meningen forskningsanknytning samt bestämmelserna i 1 kap. 3 § högskolelagen, som anger att verksamheten ska bedrivas så att det finns ett nära samband mellan forskning och utbildning. Detta anges av högskolorna vara ett av skälen till att utbildningar förlängs

och att nya kortare utbildningar inte utvecklas. Högskoleverket anger också i sitt remissvar att det finns en risk att fokus kommer att riktas på bristerna i högskolemässigheten i de kommande kortare yrkesinriktade högskoleutbildningarna.

Regeringen menar att detta är en alltför statisk syn på sambandet mellan grundutbildning och forskning. Begreppet forskningsanknytning lanserades i samband med 1977-års högskolereform. Det innebar då flera olika saker. En viktig del av begreppet var det faktum att studenter från de nya yrkesutbildningar, som genom reformen kom att tillhöra högskolan, fick behörighet att fortsätta till forskarutbildning. På så sätt öppnades möjligheten att på sikt utveckla ny kunskap inom områden som tidigare inte varit föremål för forskning och kritisk granskning på ett vetenskapligt sätt. Genom att nya grupper av studenter avlade doktorsexamen och fick anställning som lärare och forskare inom högskolan, skapades också en naturlig anknytning till relevant grundutbildning. Forskningsanknytningen kom därmed att betraktas som en fortlöpande process.

Högskolereformen 1993 innebar enligt regeringen ingen ny inriktning i denna fråga. Regeringen har istället förstärkt denna dynamiska syn på utveckling inom högskolan, utan vilken utvecklingen i högskolan skulle stagnera. Det är enligt regeringen nödvändigt att nya utbildningar, både långa och korta, får en chans att utvecklas i högskolan och att den anknytning till forskning som behövs ges möjlighet att utvecklas.

13.7 Kvalitetskriterier för yrkesinriktad högskoleutbildning

13.7.1 Bakgrund

Enligt mina direktiv ska jag lämna förslag på kriterier för utvärdering av de kortare yrkesinriktade högskoleutbildningar, som till stor del baseras på beprövad erfarenhet. För denna del av uppdraget krävs först ett resonemang kring vilka olika kunskapsuppfattningar som råder idag och naturligtvis också en diskussion kring vad som avses med begreppet beprövad erfarenhet.

Jag berörde denna fråga i mitt delbetänkande, där jag också gjorde bedömningen att ett förtydligande av högskolelagen, avseende högskolornas uppdrag att bedriva utbildning baserad på såväl

vetenskaplig som konstnärlig grund och beprövad erfarenhet, inte är nödvändig.

Flera remissinstanser har i sina svar till Utbildningsdepartementet, påtalat behovet av en diskussion kring begreppet beprövad erfarenhet och en utveckling av tydliga kvalitetskriterier avseende dessa. Detta skriver såväl flera högskolor som andra instanser. Flera högskolor menar att tolkningen av detta begrepp kommer att bli centralt i diskussionen om de korta yrkeshögskoleutbildningarnas högskolemässighet. Några högskolor påtalar att den beprövade erfarenheten inte vägs lika omsorgsfullt som den vetenskapliga skickligheten i de nationella utvärderingar som görs av högskolans olika utbildningar.

Sveriges Lantbruksuniversitet anser att svaret på frågan om varför högskolan inte ger mer yrkesinriktad utbildning står att finna i det normsystem och attityder som finns inom högskolan där teori och vetenskaplighet står högt i kurs. Universitetet anser därför att det är särskilt angeläget att utveckla kriterier för beprövad erfarenhet. Vinnova påtalar att internationellt ledande miljöer inom teknikområdet, både industriella och vetenskapliga, kännetecknas av ett omfattande kunskapsutbyte och samarbete mellan näringsliv och vetenskap. Vidare menar Vinnova att det är syntesen, dvs. att bygga tekniska system och lösa tillhörande problem, som är det centrala – analysen och kunskapsutvecklingen i sig är inget mål. Mot denna bakgrund är det enligt Vinnova viktigt att teknisk vetenskap och teknisk yrkesutbildning ges en stark koppling.

13.8 Erfarenhetens plats i högre utbildning

Regeringens ambition är att öka rekryteringen av studenter till högskolan. Målet är att 50 % av en årskull ska ha börjat studera på högskolan vid 25 års ålder. Vidare skriver regeringen i sin proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) att alla människor har rätt till kunskap och utveckling. Högskolan ska vara en kraft för social förändring.

Om dessa mål ska vara möjliga att realisera, behöver de rådande kunskapstraditionerna i högskolan förändras. Detta är nödvändigt för att högskolan ska kunna attrahera nya grupper av studenter och att flera grupper av människor ska känna att det högskolan erbjuder är något för dem.

Traditionell högskoleutbildning vilar på teoretiska kunskapstraditioner. Vetenskap är den centrala kunskapsformen. I mindre grad ställs frågan om hur människors egna erfarenheter ska ges utrymme i utbildning och forskning. Detta problem har bl.a. blivit synligt när tidigare praktiskt inriktade yrkesutbildningar som ett resultat av högskolereformen 1977 lades över på högskolan. Detta har i flera fall inneburit en ökad koncentration på teoretisk kunskap – på den praktiska kunskapens bekostnad.

13.9 Olika kunskapsformer

I mitt delbetänkande En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) diskuterar jag olika former av kunskap. Man kan urskilja olika aspekter på kunskap: den generella påståendekunskapen, och förtrogenhetskunskap, som bygger på en förmåga att vara uppmärksam på det unika.

Vår syn på kunskap kan härledas till de antika filosoferna. Deras idéer ligger fortfarande till grund för stora delar av våra värderingar. I traditionell västerländsk kunskapstradition ses ofta teorin som något skilt från praktiken. Såväl praktik och teori som konst och vetenskap lever i mångt och mycket i åtskilda världar.

Detta tankesätt kan härledas till den grekiske filosofen Platon. Enligt Platon existerar vår värld på två plan: på det ena planet är världen oföränderlig och kan uppfattas endast med förnuftet. Kunskap är för Platon det oföränderliga. På det andra planet är världen föränderlig – det är den värld som sinnena visar oss. Konsekvensen av detta synsätt blir att sinnenas kunskap förvisas från kunskapens värld. Platon värderar exempelvis den konstnärliga kunskapen och konstnärerna lågt.

Ett annat sätt att se på kunskap representerar den grekiske filosofen Aristoteles. I motsats till Platon och Sokrates lyfter Aristoteles upp praxis som ett eget kunskapsområde som måste behandlas på sina specifika premisser. Kärnan i detta kunskapsområde är de unika exemplen – inte de generella påståendena. Den centrala frågan för Aristoteles är hur man hanterar situationer där det råder ovisshet om hur man bör handla. Han tar till exempel upp frågan om att navigera: det är inte möjligt att segla efter regelboken. I varje ny situation måste sjöfararen istället handla utifrån de villkor som gäller just då. Urskillningsförmågan blir därför central i den

praktiska kunskapen. Med Aristoteles synsätt kunde de olika aspekterna på praktikerns kunskap uttryckas såhär:

”Hon måste veta *att*, dvs. ha faktakunskap och veta *hur* hon ska utföra en handling, dvs. ha färdighetskunskap. Det verkligt svåra är att veta *när* hon ska handla, det ställer krav på praktisk klokhet.” (Ur bilaga 3 till betänkandet).

För förtrogenhetskunskapen är urskillningsförmågan central. Denna förmåga är ofta skapad genom en samverkan mellan sinnlig uppmärksamhet och boklig (teoretisk) kunskap. Reglerna är viktiga som vägvisare, de ger en hänvisning om vad vi ska vara uppmärksamma på. Detta innebär att det är viktigt att föra samman dessa kunskapsformer så att de bildar en helhet, istället för ett motsatsförhållande.

13.10 Beprövad erfarenhet

Min bedömning: Det centrala med beprövad erfarenhet är enligt min mening just att den är beprövad, dvs. *att erfarenheten genom kritisk granskning utsatts för prövning.*

Det centrala för kvalitetskriterier vad gäller beprövad erfarenhet blir då att se i vilken mån studenterna erhållit förmågan att omvandla erfarenhet till beprövad erfarenhet genom kritisk analys. Enligt min mening finns behovet av att utrusta studenten med kritisk reflektion och förmåga att knyta samman teoretisk kunskap med praktiska erfarenheter inom samtliga utbildningsområden.

Kriterier för att utvärdera kvalitet är inte något statiskt utan kräver en pågående omprövning och analys för att vara relevanta och aktuella. De skiljer sig också åt beroende på vilken utbildning som granskas. Ovanstående definition av begreppet beprövad erfarenhet leder till att det främst måste vara utbildningens former och innehåll, och hur studenten tillägnar sig dessa, snarare än yttre faktorer, som granskas vid en studie av kvalitet i bemärkelsen beprövad erfarenhet.

Lärarens roll blir central i det att studenten ska tillägna sig ett förhållningssätt till det egna arbetet. En fokusering på lärandet av kritisk granskning kräver en omvärdering av den pedagogiska verksamheten såväl som en värdering av lärarnas kunskaper på detta område. Dessa går inte alltid att översätta till akademiska meriter. Högskolorna har idag möjligheter att befordra lärare inte bara på akademiska meriter utan även på såväl pedagogiska meriter som praktiska erfarenheter från områden som är viktiga för vissa utbildningar. Detta bör uppmärksammas ytterligare och lärarnas meriter i detta avseende bör också lyftas fram i en kvalitetsgranskningssituation.

Av Högskoleverkets instruktion bör tydligt framgå att verket ska utarbeta kriterier för kvalitetsbedömning av högskoleutbildning vad avser såväl vetenskaplig och konstnärlig grund som beprövad erfarenhet. Dessa kriterier bör Högskoleverket precis som tidigare utarbeta tillsammans med lärosätena.

Skälen för min bedömning:

Enligt högskolelagen (1992:1434) ska högskolans utbildning vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund och på beprövad erfarenhet. Många ställer begreppen vetenskap och beprövad erfarenhet mot

varandra, som om de vore varandras motsatser. När man talar om vetenskap respektive beprövad erfarenhet skiljer man begreppen åt och diskuterar olikheter mellan dem. Använder man istället den syn på kunskap som Aristoteles representerar, och ser gränserna mellan de olika områdena som flytande, blir diskussionen kring begreppens innebörd mer fruktsam. Istället för att tala om gränser kan man tala om tyngdpunktsförskjutningar och samverkan mellan olika kunskapsformer.

Medan det idag råder viss samstämmighet kring hur man kan precisera vetenskap, är begreppet beprövad erfarenhet inte definierat. Många sätter det i samband med praktisk form av kunskap som bygger på någon sorts förnuftsmässig eller erfarenhetsmässig grund, till skillnad från den vetenskapliga kunskapen. Men en sådan tolkning av begreppet gör att det blir liktydigt med erfarenhet, och den djupare betydelsen går därmed förlorad.

Det centrala med beprövad erfarenhet är enligt min mening just att den är beprövad, dvs. *att erfarenheten genom kritisk granskning utsatts för prövning*. Erfarenhet utan reflektion är bara händelser.

Innebörden i begreppet beprövad erfarenhet blir då att studenten erhåller förmågan att utveckla den egna erfarenheten till beprövad erfarenhet. Detta sker genom kritisk reflektion.

En sådan tolkning av begreppet beprövad erfarenhet ställer krav på att studenten har någon form av färdighet som kan ligga till grund för de erfarenheter som denne gör. Studenten måste sedan utrustas med instrument för att utveckla kritisk reflektion för sina erfarenheter. Reflektion kan inte bara ske individuellt utan måste utvecklas tillsammans med andra. Detta ställer krav på att undervisningen bygger på en förmåga hos läraren att förmedla innebörden i kritisk granskning.

Behovet av att utrusta studenten med en kritisk reflektion och förmåga att knyta samman teoretisk kunskap med praktiska erfarenheter finns inom samtliga utbildningsområden. I takt med att nya verksamhetsområden kommit in i den svenska högskolan och blivit kunskapsområden har detta blivit mer synligt, men det är egentligen inte något unikt för de nyare utbildningarna inom högskolan.

Det centrala för utbildningarna blir då att utveckla studenternas förmåga till kritisk reflektion. En utgångspunkt i de utbildningar som beskrivs i bilaga 3 till betänkandet, är berättelsen om handlingar, om situationer där det ofta råder ovisshet om hur man bör handla – alltså ofta om dilemman. Ett sådant upplägg är som be-

skrivs vidare i bilaga 3 till betänkandet, central för utbildningar även inom de flesta utbildningsområden. Dilemmat kan dock se olika ut.

13.11 Yrkesutbildning och beprövad erfarenhet

Kunskapsteori är basen för all yrkesutbildning. Att högskolans utbildningar bygger på beprövad erfarenhet är lika viktigt som att de bygger på vetenskaplig eller konstnärlig grund. Detta gäller för samtliga utbildningar inom högskolan – inte bara yrkeshögskoleutbildning, även om kortare utbildningar inom högskolan måste vara mer konkreta.

Förmågan till kritisk reflektion och urskillningsförmåga är naturligtvis central i praktisk kunskap. Ett yrke kan i mångt och mycket sägas handla just om förmåga att kunna förena praktik och teori. Den yrkesverksamma måste utifrån teoretisk kunskap utveckla en skicklighet i att se vad som är kännetecknande för varje unik situation. För att klara detta krävs en teoretisk bas, men det centrala blir att koppla denna till kunskap som inhämtats genom egna erfarenheter. Särskilt för yrkesutbildning blir det då viktigt att föra ihop praktik och teori till en meningsfull kunskap. Då studenterna kommer ut i arbetslivet är det centralt att deras utbildning gett dem en bra bas att fungera utifrån – på så sätt är användbarheten av utbildningen central.

Detta kan naturligtvis uppnås på olika sätt. I många fall är det viktigt att studenterna har en ämnesmässig bredd som ger dem förmåga att sätta in sina kunskaper i ett större perspektiv för att kunna se och uppfatta komplexitet.

Erfarenheterna från YTH visar att utbildningen i första hand har gett studenterna redskap för att beskriva sin kunskap. En bagare kan exempelvis lära sig att beskriva sin yrkeskunskap – något som kunskapsmässigt snabbt leder dem upp till forskningsnivå. När de kommer ut i arbetslivet går det att se hur mycket de lärt sig och hur de kritiskt kan gå in och förändra saker och ting.

13.12 Kvalitetskriterier för beprövad erfarenhet

Det centrala för kvalitetskriterier vad gäller beprövad erfarenhet blir då att se i vilken mån studenterna erhållit förmågan att omvandla erfarenhet till beprövad erfarenhet genom kritisk analys. Kriterier för att utvärdera kvalitet är naturligtvis inte något statistiskt. De kräver en pågående omprövning och analys för att vara relevanta och aktuella. De skiljer sig också åt beroende på vilken utbildning som granskas.

I den text som professor Ingela Josefson skrivit som ingår som bilaga 3 till betänkandet, beskriver hon en utbildning som ger studenten redskap att utveckla den egna erfarenheten till beprövad erfarenhet. Instrumentet för detta är den kritiska reflektionen. Centralt i den utbildning som beskrivs är berättelsen och hur studenten genom denna kan utveckla en förmåga till reflektion kring de egna erfarenheterna.

För att få fram detta i en kvalitetsgranskningssituation måste man studera hur studenterna tillägnar sig ett kritiskt förhållningssätt. Detta betyder att det främst måste vara utbildningens former och innehåll, och hur studenten tillägnar sig dessa, snarare än yttre faktorer, som granskas vid en studie av kvalitet i bemärkelsen beprövad erfarenhet. Detta kan till exempel ske genom studier av hur studenten tillägnat sig teoretisk kunskap på ett djupare plan genom granskning av hur studenten hanterar olika texter, olika praktiska moment eller liknande. Ett annat sätt kan vara att följa upp hur studenterna hanterar olika dilemman i yrkeslivet. Vid en examensrättsprövning, där det inte är möjligt att göra en sådan bedömning eftersom några studenter inte gått utbildningen, bör granskningen istället avse faktorer som har betydelse för utbildningens framtida möjligheter att ge studenterna ett sådant förhållningssätt. Dessa måste tillåtas variera beroende på vilken utbildning granskningen avser och på vilken nivå utbildningen ges. Exempel på viktiga faktorer kan vara pedagogiskt utvecklingsarbete, examinationsformer, lärarnas pedagogiska meriter eller erfarenheter från områden som är av vikt för utbildningen.

Naturligtvis handlar det inte om att i en kvalitetsgranskningssituation återigen examinera studenterna. Kvalitetsgranskningarna ska alltid syfta till att se om lärosätena uppfyller de krav som ställs på högskoleutbildning i lagar och förordningar genom att se huruvida studenterna tillägnat sig ett förhållningssätt till sitt arbete. Högskoleverkets har tidigare gjort liknande bedömningar, bland

annat i uppföljningarna av magisterexamensrätt där enskilda studenter magisteruppsatser ingick i granskningarna (Magisterexamen söker identitet, Högskoleverkets rapportserie 1997:45 R).

13.13 Utbildning för studenter med respektive utan tidigare yrkeserfarenhet

Att tillägna sig kritisk reflektion skiftar mellan studenter som har en bakgrund som yrkesverksamma och studenter som kommer direkt från gymnasiet. Principerna bör dock kunna vara desamma. Som beskrivs i bilaga 3 till betänkandet, är berättelsen central i undervisningssituationen. Oavsett bakgrund har alla studenter en berättelse att relatera till.

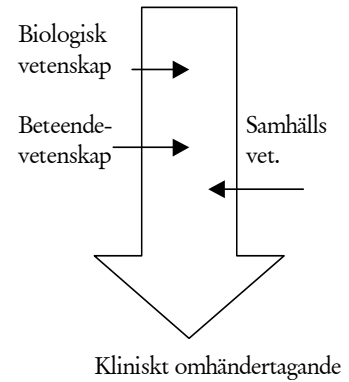
Genom problembaserat lärande (PBL) går det också att bygga upp undervisningen så att dilemmat utgör fokus. Vid exempelvis tandläkarutbildningen i Malmö har undervisningen byggts upp så att den utgår från reella patientsituationer för att integrera de olika discipliner som ingår i utbildningen. Detta gör att studenterna socialiseras in i yrket och lär sig hantera dilemman i det att de uppstår i undervisningssituationen. Traditionell utbildning lämnar istället åt studenten att själv integrera dessa olika ämnen.

Bild: tandläkarutbildningen i Malmö upplagd enligt PBL (problembaserat lärande).

”Traditionellt” upplägg

PBL tandläkarutbildningen i Malmö

13.14 Lärarrollen central

Lärarens roll blir central i det att studenten ska tillägna sig ett förhållningssätt till det egna arbetet. En fokusering av lärandet av kritisk granskning kräver en omvärdering av den pedagogiska verksamheten. Det kräver också en värdering av lärarnas kunskaper på detta område som inte alltid går att översätta i akademiska meriter.

Högskolorna har idag möjligheter att befordra lärare på grundval av såväl pedagogiska meriter som på praktiska erfarenheter från områden som är viktiga för vissa utbildningar. Detta samt lärarnas meritering bör uppmärksammas ytterligare och också lyftas fram i en kvalitetsgranskningssituation.

Enligt min mening är lärarna den kritiska resursen vad avser högskolornas förmåga att bättre tillgodose kravet att utbildningen ska bygga på beprövad erfarenhet. Genom att fokusera lärarnas meriter inom dessa områden i en kvalitetsgranskningssituation, bör man långsiktigt kunna bygga upp bättre resurser för detta inom högskolans lärarkår.

Regeringen har också i sin proposition Den öppna högskolan (prop. 2001/02:15) särskilt lyft fram pedagogikens centrala roll i högskolan, och tillsatt särskilda medel för att utveckla lärarnas kunskaper inom denna.

Bilaga 1

Kommittédirektiv

Kortare yrkesutbildningar inom högskolan

**Dir.
2001:9**

Beslut vid regeringssammanträde den 25 januari 2001

Sammanfattning av uppdraget

En utredare tillkallas med uppdrag att utreda vissa frågor om kortare yrkesutbildningar inom högskolan. Översynen skall utgå från den yrkestekniska utbildningen (YTH) samt utröna om den kan utvecklas mot nya områden utanför det tekniska området och anpassas för nya studerandegrupper. Vidare skall utredaren undersöka behovet av andra kortare yrkesutbildningar i högskolan. Arbetsmarknadens behov av kortare yrkesutbildningar inom högskolan bör utgöra en grund för eventuella förslag. Utredaren skall överväga om det behövs en ny examensbenämning för kortare yrkesutbildningar.

Utbildningarna bör, liksom YTH, omfatta minst 60 poäng samt bygga på grundläggande behörighet för tillträde till högskolestudier. Utredaren skall överväga och lämna förslag till de ändringar i högskolelagen (1992:1434) som utredningen ger anledning till.

Bakgrund

Nuvarande YTH-utbildning

Under mitten av 1970-talet påbörjades en försöksverksamhet med kortare yrkestekniska högskoleutbildningar, YTH, som byggde på att de sökande hade minst fyra års yrkesverksamhet från det område som utbildningen avsåg.

Syftet med utbildningen var dels att skapa en möjlighet för fortsatt utbildning för personer som haft små möjligheter att söka sig till högskolan, dels att tillgodose industrins behov av arbetskraft för vissa kvalificerade funktioner. Syftet var också att ge ämnesutbildning för blivande lärare i yrkestekniska ämnen i gymnasieskolan. För att stimulera redan yrkesverksamma att söka sig till denna vidareutveckling genom fortsatta studier beslöts att YTH-studerande skulle omfattas av särskilt vuxenstudiestöd. Detta innefattar en större bidragsdel än för övriga studerande.

Genom 1977 års högskolereform övergick utbildningen i reguljär form. Sedan 1993 regleras utbildningen genom en särskild examen i bilaga 2 till högskoleförordningen, den s.k. examensordningen (1993:100). De enskilda högskolorna bestämmer själva vilken inriktning YTH-utbildningen skall ha. Enligt 7 kap. 2 a § studiestödsförordningen (1973:418) skall särskilt vuxenstudiestöd lämnas för studier om högst 60 poäng på utbildningsprogram som leder fram till en yrkesteknisk examen avseende byggnadsteknik, industriell teknik, handel, kontor eller storhushåll och restaurang, om utbildningen anordnades redan 1994. Från och med den 1 juli 2001 lämnas studiemedel med 82 % bidragsdel om den studerande är minst 25 år och går en utbildning som anordnades redan år 1994.

YTH-utbildningar ges för närvarande vid 13 olika universitet och högskolor. De är ofta utlokaliserade till andra orter än den där de ansvariga universiteten och högskolorna ligger. Ämnesområdena växlar, men utbildningarna är huvudsakligen tekniska. Totalt finns cirka 20 olika inriktningar men alla utbildningar ges inte varje år, utan en viss periodisering förekommer.

Utbildningens omfattning är normalt 60 poäng men på vissa orter har den utökats till 80 poäng.

Antalet studerande omfattar vanligen knappt 1 000. De senaste åren har utbildningen minskat i volym. 1994/95 examinerades 461 personer med YTH-examen och 1998/99 utexaminerades 245 personer.

Kvalificerad yrkesutbildning (KY)

Regeringen har i propositionen Kvalificerad yrkesutbildning (2000/01:63) förslagit att den försöksverksamhet med kvalificerad yrkesutbildning, som pågått i några år skall övergå i reguljär verksamhet. Utmärkande för den nya kvalificerade yrkesutbildningen är att den utvecklas och bedrivs i samverkan mellan arbetsliv och utbildningsanordnare. Arbetslivsgenererad kunskap, som är en av huvudkomponenterna, tillgodoses genom bl.a. lärande i arbete under handledning. Utbildningen finansieras gemensamt av staten och de berörda delarna av arbetslivet. Utbildningens inriktning, omfattning och dimensionering utformas av arbetslivet efter de lokala, regionala eller nationella arbetsmarknadsbehov som bedöms föreligga. Den kvalificerade yrkesutbildningen föreslås kunna leda fram till en examen, benämnd kvalificerad yrkesexamen, efter fullgjorda kursfordringar om 40–120 poäng. Antalet årsstudieplatser för kvalificerad yrkesutbildning är för närvarande ca 12 000.

Högskolornas verksamhet

Högskolans utbildning skall enligt högskolelagen (1992:1434) vila på vetenskaplig eller konstnärlig grund samt beprövad erfarenhet. Inom traditionella akademiska ämnen och utbildningar bör undervisningen självfallet baseras på vetenskaplig grund för att ett nära samband mellan utbildning och forskning skall kunna garanteras. Inom många praktiska yrkesutbildningar är det viktigt att undervisningen också till stor del baseras på beprövad erfarenhet. Kunskaper och färdigheter som utgår från beprövad erfarenhet har inom dessa utbildningar ett eget värde. Genom detta sätt att ange universitetens och högskolornas uppgift understryks att inom det breda begreppet högre utbildning ryms utbildningar med mycket olika inriktningar och krav. Formerna och villkoren för verksamhetens bedrivande måste därför tillåtas variera inom vida ramar. I målformuleringen för de olika yrkesexamina lyfts de delar fram som är angelägna ur ett framtida yrkesperspektiv.

Utvecklingen efter 1993 års reform har inneburit att flera kortare yrkesinriktade utbildningar har förlängts med framför allt mer teoretiskt innehåll. Även flera YTH-utbildningar har förlängts.

Utvärdering

I Högskoleverkets utvärderingar tillmäts utbildningarnas högskolemässighet stor betydelse. Begreppet högskolemässighet återfinns varken i högskolelagen eller i högskoleförordningen. Högskoleverket har i sina kvalitetsutvärderingar definierat begreppet högskolemässig med utgångspunkt i högskolelagen samt de mål som gäller för respektive examen. I rapporten 1996:7R Vårdutbildningar i högskolan angav Högskoleverket att det viktigaste kriteriet för om en utbildning var ”högskolemässig” var lärarnas vetenskapliga kompetens (s. 51). Högskoleverket har i bl.a. utvärderingen av vissa vårdutbildningar (Utbildningar inom vård och omsorg, 2000:5R) framhållit att även den beprövade erfarenheten måste vara föremål för fortlöpande reflektion och omprövning och därmed ligga till grund för utbildningens högskolemässighet.

Den yrkestekniska utbildningen har ännu inte utvärderats av Högskoleverket.

Riksdagens revisorer har i rapporten Grundutbildningens högskolemässighet (rapport 2000/01:1) konstaterat att det finns behov av att klargöra högskolelagens krav på utbildningens kvalitet, s.k. högskolemässighet. Enligt revisorerna finns det en kritik från högskolorna att Högskoleverket vid sina granskningar av yrkesutbildningarna utgår från en alltför traditionell akademisk utgångspunkt. Begreppet beprövad erfarenhet har inte utvecklats och utsatts för samma bedömning. Då granskningarna har långtgående rättsverkande betydelse är det av vikt att begreppet beprövad erfarenhet inkluderas i bedömningarna.

Uppdraget

Utredaren skall se över strukturen på högskolans kortare yrkesutbildningar, framför allt YTH-utbildningarna. Utredaren skall analysera behovet av kortare yrkesutbildningar främst med anledning av de stora strukturförändringar som sker inom näringslivet samt de ökade kompetenskraven inom såväl den privata som den offentliga sektorn. Utredaren skall klarlägga arbetsmarknadens behov av olika kortare yrkesinriktade högskoleutbildningar.

Utredaren bör utgå från att kortare yrkesutbildningar inom högskolan skall tillgodose liksom för all annan högskoleutbildning ett mer långsiktigt behov på arbetsmarknaden i ett nationellt perspektiv. Det skall också vara möjligt att successivt bygga vidare på

den kunskap som inhämtats på en grundutbildning för att höja kompetensen eller bredda den mot nya områden.

Utredaren skall utreda och lämna förslag till sådana förändringar som bör vidtagas för att det skall vara möjligt att utöka antalet kortare yrkesutbildningar i högskolan inom nya områden. Olika examensbenämningar skall också övervägas.

En utgångspunkt skall vara att samma förutsättningar för studie-stöd skall gälla som för annan högskoleutbildning. Utredaren skall därför också analysera om den högre bidragsandelen i studiemedlen för YTH-studerande bör bibehållas.

De kortare yrkesinriktade högskoleutbildningarna skall anordnas av de universitet och högskolor som ansöker och erhåller rätt att utfärda denna examen. Inom en kandidatexamen bör utbildningen kunna tillgodoräknas som studier vid sidan av huvudämnet.

Utgångspunkten för eventuellt nya utbildningar skall vara att de skall svara mot ett bestående behov på arbetsmarknaden, såväl inom näringslivet som inom offentlig sektor, t.ex. vård och omsorg. De nya utbildningarna skall liksom de nuvarande YTH-utbildningarna tillgodose behovet av ytterligare kunskaper för personer som vill bli lärare i yrkesämnena inom gymnasieskolan. Utredaren skall analysera om en vidgad rekrytering kan möjliggöras genom att kortare yrkesutbildningar kommer att utgöra ett utbildningsalternativ för elever från gymnasiet yrkesinriktade program. Utbildningarna eller delar av dem skall också kunna utgöra en vidareutbildning som en del av individens livslånga lärande. Efterfrågan på yrkesinriktade utbildningar och kurser kommer att öka, dels som en följd av medel från EU:s strukturfonder som avser kompetensutveckling i arbetslivet, dels som en följd av eventuella åtgärder grundade på förslag från utredningen om individuellt kompetenssparande (dir. 1999:16). Högskolorna förväntas bli mer aktiva inom detta område.

Utredaren skall överväga behovet av komplettering av högskolelagen och högskoleförordningen vad avser begreppet beprövad erfarenhet. Detta för att undvika oklarhet om utredaren avser föreslå en innehållsmässig tyngdpunkt i beprövad erfarenhet i de berörda utbildningarna. Detta gäller särskilt 1 kap. 2 och 9 §§ högskolelagen.

Utredaren skall också lämna förslag på kriterier för utvärdering av de kortare yrkesinriktade högskoleutbildningar, som till största delen baseras på beprövad erfarenhet.

Utredaren skall samråda med gymnasieutredningen (dir. 2000:35), Högskoleverket, universitet och högskolor, Arbetsmark-

nadsstyrelsen, Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering och arbetsmarknadens parter.

Redovisning av uppdraget

Utredaren skall lämna ett delbetänkande senast den 4 maj 2001 vad avser:

- förslag om examensbenämning,
- översiktlig beskrivning av vilka utbildningar som redan idag finns inom högskolan och som berörs av förslaget samt
- eventuella förslag till förändringar i högskolelagen.

Utredaren skall slutredovisa sitt uppdrag senast den 15 december 2001.

(Utbildningsdepartementet)

Bilaga 2

Förslag till målbeskrivning för yrkeshögskoleexamen

Nuvarande lydelse YTH

Föreslagen lydelse yrkeshögskoleexamen

Yrkesteknisk examen

Omfattning

Yrkesteknisk examen uppnås efter fullgjorda kursfordringar om minst 60 poäng. Därtill ställs krav på tidigare, relevant yrkeserfarenhet.

Mål (utöver de allmänna målen i 1 kap. 9 § högskolelagen)

För att erhålla yrkesteknisk examen skall studenten ha

- tillägnat sig relevanta ämneskunskaper i en sådan omfattning som fordras för att förstå och kunna tillämpa de teoretiska grunderna för det valda området,
- förvärvat kunskapsmässiga förutsättningar att använda kända metoder inom det valda området,

Yrkeshögskoleexamen

Omfattning

Yrkeshögskoleexamen uppnås efter fullgjorda kursfordringar om minst 60 och högst 80 poäng.

Yrkeshögskoleexamen får utfärdas inom de områden som beslutas av högskolan.

Mål (utöver de allmänna målen i 1 kap. 9 § högskolelagen)

För att erhålla *yrkeshögskoleexamen* skall studenten ha

- tillägnat sig relevanta ämneskunskaper i en sådan omfattning som fordras för att förstå och kunna tillämpa de teoretiska grunderna för det valda området,
- förvärvat kunskapsmässiga förutsättningar att använda kända metoder inom det valda området,

- förvärvat kunskaper och färdigheter i att handha produkter, processer och arbetsmiljö med hänsyn till människors förutsättningar och behov samt till samhällets mål avseende sociala förhållanden, resurshushållning, miljö och ekonomi.
- förvärvat sådana kunskaper och färdigheter som fordras för att självständigt kunna arbeta inom det yrke eller område som utbildningen avser.

Härutöver gäller de mål respektive högskola bestämmer

Bilaga 3

Erfarenhetens plats i högre utbildning

Ingela Josefson

Erfarenhetens plats i högre utbildning

Hur realistisk är den politiska önskan om att 50 % av alla ungdomar efter gymnasieskolan skall söka sig vidare till högre utbildning? Jag tror den är orealistisk om inte de rådande kunskapstraditionerna i högre utbildning utsätts för kritisk prövning och kompletteras. Traditionell högskoleutbildning vilar på teoretiska kunskapstraditioner. Vetenskap är den centrala kunskapsformen. I mindre grad ställs frågan om hur människors egna erfarenheter skall ges utrymme i utbildning och forskning. Detta problem har blivit synligt när tidigare praktiskt inriktade yrkesutbildningar som ett resultat av högskolereformen 1977 lades över på högskolan. Denna akademisering har i allmänhet lett till ökad koncentration på teoretisk kunskap – på den praktiska kunskapens bekostnad. I kommittédirektiven till utredningen *Kortare yrkesutbildningar inom högskolan* noteras att även 1993 års högskolereform fört med sig att flera kortare yrkesutbildningar har förlängts med framför allt mer teoretiskt innehåll. Hur kan högskolan skapa bättre balans mellan olika kunskapstraditioner?

Jag vill redovisa ett försök att utveckla en högskoleutbildning som förenar praktik och teori med varandra. Huddinge sjukhus ställde våren 1998 en förfrågan till Södertörns högskola om inrättandet av en högskoleutbildning för sjukhusets undersköterskor. Önskemålet rörde en uppdragsutbildning för redan yrkesverkssamma undersköterskor som genom en sådan vidareutbildning skulle kunna verka som handledare till nyanställd personal.

Vilken inriktning skulle denna nya högskoleutbildning ha? För att kunna möta gruppens kunskapsbehov inleddes en förstudie med ett tiotal undersköterskor från sjukhuset. Utgångspunkten var frågorna:

Vilka behov av kunskapsutveckling finns inom yrkeskåren? När ställs yrkeskunnandet på hårda prov?

Efter ett tiotal möten som pågick under ett halvt år blev det tydligt att de existentiella frågorna i arbetet var de frågor som undersköterskorna återkom till.

Den första tiopoängskursen som startade höstterminen 1999 kallades därför *Vårdfilosofi och moral*. 20 undersköterskor studerade under en termin på halvfart. Huddinge sjukhus beredde dem möjlighet att under tio tillfällen förlagda till en hel undervisningsdag var fjortonde dag delta i kursen på arbetstid.

Utbildningens uppläggnig

Utgångspunkten vid utvecklingen av utbildningen är att vi här möter en grupp studenter med i de flesta fall mångårig praktisk erfarenhet men kort formell utbildning. En del av deltagarna, födda på 1940-talet, har sjuårig folkskola i sin bakgrund. Avsikten är att i utbildningen utgå från deras praktiska kunskap.

Kursen börjar med att studenterna ombeds ge exempel på problem eller dilemman i sitt arbete. Denna muntliga berättelse omvandlas därefter till skriftlig form. Det är dessa skriftliga berättelser som bildar grunden för utbildningen. Jag vill återge en av de berättelser som har förekommit i utbildningen.

Den lyder så här:

Pelle håller på att dö. Det har han gjort några dagar nu. Hans mamma sitter bredvid sängen och gråter.

Nu är det bara fråga om några timmar som Pelle har kvar. Han har hittills haft en mycket svår döds kamp. Med jämna och ojämna mellanrum har han kramper och ligger som en sprättbåge i sängen. Han har smärtor och står på både smärtstillande och kramplösande medel, men det har inte tillräcklig effekt.

Jag känner mig maktlös och ledsen. Ledsen över att Pelles bortgång är så svår. Ingen borde lida så, men det gör extra ont att se just Pelle ha det så här.

Pelles mamma har just skällt ut mig efter noter. Hon kan inte förstå varför vi inte gör någonting för att hjälpa hennes son. Hon vet inte att vi gör – och har gjort – allt som står i mänsklig makt att göra för honom. Det är fjärde dagen hon är här. Pelle bad oss ringa efter henne när han kände att slutet närmade sig.

Det blev en svår chock för henne.

Hon visste inte att Pelle är sjuk och plötsligt ligger han för döden.

Hon vet fortfarande inte varför han dör ifrån henne. Han har förbjudit oss att berätta vad det är för fel på honom.

Berättelsen om den unge aidsjuka patienten Pelle handlar om ett dilemma som undersköterskan Astrid König har mött i sitt arbete. Pelles föräldrar kom från en liten ort på landsbygden och hade, menade sonen, inga förutsättningar att förstå att han var homosexuell och hade drabbats av aids. Alltså tvingades Astrid att ljuga.

Gemensamt reflekterade studenterna över de olika sidor som ryms i konflikten. Hade Astrid kunnat handla på ett annat sätt? Varför gjorde hon som hon gjorde? Detta kritiskt reflekterande arbete kräver mycket tid och arbete. Studenterna har relativt lätt för att argumentera för sitt eget handlande, men har betydligt svårare för att sätta sig in i den motsatta sidans bevekelsegrunder. I Astrids fall var detta inte så svårt – mammans reaktion kunde alla

förstå. I stället gav berättelsen upphov till en lång diskussion om lögnens roll i vården. Kurskamraterna bidrog med en lång rad nya berättelser som ytterligare komplicerade bilden av lögnens villkor i arbetet. Det är på detta stadium i utbildningen som den kunskaps-teoretiska litteraturen i kursplanen börjar få liv för studenterna. Astrid utvecklar i sin berättelse de etiska och moraliska aspekterna på sitt dilemma.

Hon skriver:

Pelle hade en klar bild av sina föräldrars religiositet och deras moraliska uppfattning. Enligt deras sätt att se skulle aids vara ett passande straff för ett otuktigt liv i homosexualitet. De kunde inte se annat än att denna sjukdom var Guds svärd som svepte över jorden och städade bort otuktiga brukare och ogudaktiga hedningar. Att Pelle inte orkade utsätta sig för den hårda domen var begripligt.

Om vi i stället tittar på vårdens etik kan vi fråga oss vad det egentligen är vi arbetar efter, vilken etisk utgångspunkt vi har. Det vanligaste svaret på den frågan är att vi skall behandla patienterna på det sätt vi själva skulle vilja bli behandlade. Att utgå från denna "gyllene regel" kan verka enkelt, innan vi börjar fundera på vad en sådan pliktetik innebär i praktiken. Det betyder inte att jag bokstavligen talat ska behandla människor på samma sätt som jag skulle önska mig själv. Tvärtom komplicerar en sådan regel bara situationen, eftersom den innebär att jag måste försöka förstå hur varje enskild patient helst vill bli bemött, för att jag sedan ska kunna möta det specifika behovet hos just den personen på det sätt han eller hon önskar. För Pelle var den absolut viktigaste synpunkten att föräldrarna skulle hållas utanför hans diagnos.

Men vad blev då konsekvensen av ett sådant handlande?

Nu lämnar vi pliktetiken och kommer i stället in på konsekvensetikens princip; "en handling är rätt, om och endast om den leder till större överskott av gott över ont än andra möjliga handlingar" (Lantz 1992 s 45). Det råder inget tvivel om, att ur Pelles perspektiv var det så att det gjorde det. Men sett ur de anhörigas synvinkel gav undanhållandet av sanningen snarast ett överskott av negativa effekter.

På detta sätt är utbildningen uppbyggd. Vi börjar med den skrivna berättelsen, sedan följer reflektionen kring berättelsen och slutligen bearbetas berättelsen med hjälp av den teoretiska reflektionen. Examinationen efter en termins studier består i en uppsats som innehåller dessa tre steg. Studenterna visar sin förtrogenhet med kurslitteraturen genom att använda den för att ge perspektiv på sina egna berättelser. De är ombedda att väva in den teoretiska litteraturen i sitt eget språk och att så mycket som möjligt undvika att citera direkt ur böckerna. Det är ett viktigt led i utbildningen att studenterna i sin egen begreppsvärld införlivar de tankar som litteraturen bidrar med.

Kursen genomförs nu för tredje gången och har en fortsättning, tiopoängskursen *Kulturella perspektiv på vårdarbete*.

Erfarenheterna av detta arbete är att de icke skrivvane studenterna trots vånda i början av utbildningen lär sig att bemästra det skrivande som är så centralt i hela uppläggningsen av kurserna. Det förutsätter emellertid att de får mycket handledning. Undervisningen är upplagd utifrån denna insikt. Varje kursdag inleds och avslutas med en tvåtimmars föreläsning, däremellan ägnas fyra timmar åt seminarier där de 20 studenterna delas in i tre grupper med en seminarieledare i varje grupp. Seminarierna ägnas dels åt att diskutera de framväxande uppsatserna – de dryftas i seminariegruppen gemensamt, men också individuellt med varje student – dels åt samtal om kurslitteraturen. Seminarieledaren spelar en viktig roll i en utbildning som denna.

Utan omsorgsfull handledning vore det förmodligen inte möjligt att genomföra den. Framför allt gäller det att handledaren kan hjälpa studenterna att gå från den reflekterade berättelsen till den teoretiska litteraturen. Utbildningen handlar också mycket om att erövra ett språk som har sina rötter i humanistiska kunskapsområden. Den kunskapsteoretiska litteraturen är av stor betydelse för studenterna. Den ger dem verktyg, ord för att, som i Astrids fall, förstå de olika synsätt som ibland kommer i kollision med varandra i vårdarbetet.

Studenternas berättelser är skrivna i ett berättande språk, där den skönlitterära gestaltningen är en förebild och inspirationskälla. De skönlitterära inslagen i kursplanen går därför hand i hand med de kunskapsteoretiska.

Ett sådant exempel är det avsnitt i kursen *Vårdfilosofi och moral* som handlar om Döden och synen på döende i olika kulturer. Studenterna läser författaren Leo Tolstojs novell *Ivan Iljits död* parallellt med psykiatrikern Elisabeth Kuebler-Ross arbete *Samtal inför döden*. I Tolstojs novell beskrivs en enskild person och hans döende, Kuebler-Ross söker kategorisera de olika faserna i döendet med utgångspunkt i ett omfattande empiriskt material. Tillsammans kompletterar de båda böckerna varandra genom att förena den närgångna studien av en specifik person med den generella kunskap som vetenskapen erbjuder.

För vilka studenter lämpar sig denna form för utbildning?

En given grupp är de redan yrkesverksamma med en önskan om fortbildning. Här kan man tala om det som med ett slitet uttryck kallas livslångt lärande. Men en sådan utbildning gäller inte enbart studenter med kort formell utbildning såsom undersköterskor utan även andra yrkesgrupper. Den är lika lämplig för undersköterskor som för lärare, journalister och läkare. Och även tekniker. Vid Tekniska högskolan i Stockholm genomförs under ledning av professor Bo Göranzon utbildningar med likartad uppläggning. De är knutna till forskningsområdet Yrkeskunnande och teknologi och tar sin utgångspunkt i reflektion kring problem i tekniska yrken. De teman som kommer upp skiljer sig delvis från dem som är centrala i vårdirken, men ansatsen är densamma.

Hittills har jag berört utbildningar som vänder sig till studenter med yrkeserfarenhet. Är det möjligt att skapa kurser av liknande slag för unga studenter som kommer direkt från gymnasiet? Jag tror det. Varje student bär med sig berättelser från sina liv även om dessa ofta inte efterfrågas i högre utbildning. Men även andra berättelser kan här komma ifråga. En källa till kunskap är de redan yrkesverksammans berättelser som kan bidra till att bredda erfarenhetsgrunden. Även de skönlitterära texterna tillför viktig kunskap som kan bilda grunden för reflektion.

Exemplet Bodö

Vid högskolan i Bodö i Nordnorge pågår sedan höstterminen 2000 en hovedfagsutbildning (motsvarande den svenska licentiatexamen) i praktisk kunskap. Målgruppen är yrkesverksamma inom de s.k. välfärdsyrkena t.ex. lärare, sjuksköterskor, socialarbetare och journalister. Alla har därmed akademisk grundutbildning. Kravet är att de sökande skall ha minst tre års yrkeserfarenhet. Bakgrunden till utbildningen är det stora behovet av fortbildning för dessa yrkesgrupper. Det speciella med den är att den inte (även om det skulle kunna vara möjligt) är inriktad på studier inom de specifika disciplinerna t.ex. pedagogik, omvårdnadsvetenskap och sociologi utan har sin grund i kunskapsteoretiska frågor.

Liksom undersköterskorna studerar deltagarna på 50 % och är samtidigt yrkesverksamma. Det innebär att den tvååriga utbildningen löper över fyra år.

Undervisningen och uppläggningsen är densamma som för undersköterskorna men mer omfattande. Under det första året som är inriktat på kunskapssteoretiska frågeställningar skriver studenterna en vetenskaplig essay om problem eller dilemman i deras arbete. Studierna inleds med tre dagars introduktion till skrivande. Den förhållandevis rika tillgången på tid skiljer den norska utbildningen från den svenska. De blir bättre förberedda för det arbete som följer och de får mer handledning. Kanske är detta särskilt viktigt eftersom de i sin grundbildning skolats in hur en vetenskaplig uppsats skall skrivas. Essayskrivandet innebär en annan och friare form, men skapar till en början också mycket vånda och osäkerhet hos studenterna.

En student formulerar det så här:

Denna skrivna berättelse har varit frigörande för mig. Den har givit mig en slags skrivglädje. Skrivglädjen tror jag har kommit för att jag har sluppit att vara bunden av ett mer konventionellt sätt att skriva på. Traditionellt i alla fall för mig eftersom jag har skrivit på ett annat sätt tidigare. Jag har varit mycket mer bunden av nedskrivna teoretiska texter där jag hela tiden var tvungen att referera till de och de sidorna i den och den boken. Nu har jag däremot använt de kunskaper som jag har på ett friare sätt. Detta är kunskaper som jag har tillägnat mig genom läsning av litteratur, både före och efter att jag började hovedfagsutbildningen. Denna andrahandskunskap, om jag kan kalla den det, eftersom den är nedskrivna av andra och därefter har blivit min, har så blivit föremål för mina reflektioner tillsammans med mina reflektioner över min praxis. Jag tycker nog att jag har kastat mig ut i något. Jag har vågat det. Att reflektera fritt och skriva ner det.

En annan student i gruppen uttrycker det så här:

Jag har tänkt och skrivit i flera månader. Skrivningen har fört till en speciell uppmärksamhet för ämnet, en uppmärksamhet som kan jämföras med fenomenet att man aldrig ser så många gravida kvinnor som när man själv är gravid. Skrivprocessen har varit lustbetonad. Resultatet har blivit helt annorlunda än jag tänkte från början. Mina tankar har ofta varit både dunkla och flyktiga. Men så har jag pressat ner några meningar på pappret. Då klarnade tankarna; nej, nej, nej, det är inte detta jag menar. Så måste det vara. Nya ord och nya meningar och betydelse. Så har tankarna klarnat för mig, men jag har arbetat mycket med att finna rätta uttryck för det jag vill säga.

Slutligen en tredje students tankar:

I arbetet med essayen har jag upplevt att det att reflektera omkring egna erfarenheter har bidragit till att jag har tänkt fram en kunskap som var dold för mig själv. Det har nästan varit som att gå på skattjakt i mig själv.

Ett återkommande tema i essayerna från Bodö är glappet mellan de teoretiska kunskaper som de förvärvat i grundutbildningen och den praktiska verklighet som möter dem när de är färdigutbildade.

En lärare i 35-årsåldern utvecklar denna spänning mellan teori och praktik i sin essay:

Först en kort bakgrund:

Arndt är på väg hem från skolan en sen fredagseftermiddag när han möter en av sina elevers mamma i trappan till skolan. Hon ser förtvivlad ut och berättar att hennes dotter är mobbad och utfrusen i klassen. Arndt ser mammans förtvivlan och bjuder in henne till lärarrummet. Han skapar en förtrolig stämning – det kommer av sig själv. Mamman bjuds på kaffe. Men när han hör den komplicerade historien blir han illa till mods. Så här beskriver han det:

Och precis då, i samma stund, antrade en ny rollfigur scenen. Smygande, nästan obemärkt, intog han min plats: den professionella, analytiska, handlingsorienterade pedagogen. Han bar med sig ord och begrepp som var avsedda att användas i sådana situationer. Främmande, närmast mystiska ord kunde hämtas fram och skapa det nödvändiga avståndet, hjälpa till med att jaga obehagliga känslor och sinnesstämmningar på dörren, ord och begrepp kastade in från en annan scen, från vår tids moderna teater.

En pedokrat möjligen som tog kontrollen i förhållande till den uppriivande konflikt som var i färd med att avteckna sig. Åtgärder, strategier, kartläggning, metoder, diskussion och samtal på olika nivåer, analyser, konkreta upplägg, uppföljning över tid, utvärdering. Slappna av, sa gestalten. Skolan har försäkrat sig med en egen handlingsplan om misstanken om mobbning skulle dyka upp.

Det var lugnande för jaget att bli upplyst om detta. Jag hade nu en möjlighet att i kraft av mig själv lämna scenen och överlåta spelets vidare förlopp till pedagogen och hans suveräna medarbetare.

Den amerikanska traditionen Liberal education

Hur bygger vi upp en utbildning som främjar demokratiska värden (liberal education) och lägger en grund för medborgerlig bildning (citizenship)? Detta är grundfrågorna i boken *Cultivating Humanity. A classical defense of reform in liberal education* författad av den amerikanska filosofen Martha Nussbaum: den tar sin utgångspunkt i en studie av vilket innehåll ett femtontal amerikanska högskolor och universitet väljer att ge denna utbildning. Utifrån detta underlag lägger Nussbaum ett förslag till vad utbildningen borde lägga vikt vid. Hon sammanfattar:

- Det är väsentligt att studenterna gör sig förtrogna inte bara med sin egen västerländska kultur utan också icke-västerländsk kultur och med minoriteter i deras egen kultur.
- Det är också av stor betydelse att de vinner förståelse om skillnader i sexuell läggning. Faktakunskap är emellertid inte nog.
- Därtill krävs det en förmåga som Nussbaum kallar *berättande fantasi* (narrative imagination), en förmåga att tänka sig in i vad det innebär att vara i en annan människas situation som är helt olika vår egen. Det innebär, som Nussbaum uttrycker det, att vara en förstående läsare av den personens berättelse och att kunna sätta sig in i den personens känslor och önsknningar.
- En annan viktig förmåga är den vetenskapliga förståelsen. Människor som aldrig har lärt sig att använda förnuft och fantasi för att förstå andra kulturella grupper och deras idéer är i personlig och politisk mening fattiga hur framgångsrika de än må vara yrkesmässigt. Denna värdering genomsyrar Nussbaums bok. Den vetenskapliga förståelsen förutsätter en gedigen träning i logik för att komma åt fördomar som ofta är djupt rotade. Ett vanligt exempel på fördomar är den följande: En stor proportion brott begås av färgade; här är en färgad person. Sannolikt är han kriminell.

Martha Nussbaums arbete är till stor del inriktat på klassisk filosofi. I boken hämtar hon sin inspiration från Sokrates och hans krav på självrannsakan som en förutsättning för en skolning i kritiskt tänkande. Hon har erfarit motstånd mot denna sokratiska tanke i en del konservativa kretsar. På vissa högskolor finns en rädsla för att det sokratiska argumenterandet skall undergräva traditionella religiösa värden. I Nussbaums utvärdering representerades denna hållning ibland av ledningen för högskolorna och av vissa lärare. Studenterna däremot var av en annan mening. Deras argument var att alla är medborgare i en demokrati där den gemensamma reflektionen (det gemensamma övervägandet) är viktig. Konsekvenserna av det kritiska tänkandet kan emellertid leda till att studenterna börjar ifrågasätta sina föräldrars religiösa tro – flera av de undersökta högskolorna är konfessionsbundna – vilket kan förstärka föräldrarnas motstånd mot utbildningen.

Martha Nussbaums egen lärarerfarenhet inom liberal education bygger bl.a. på hennes undervisning i ämnet Juridik och skönlitteratur (Law and Literature) vid The Law School, University of Chicago. Tillsammans med studenterna läser hon texter av Sofokles och Platon, Seneca och Dickens. Diskussionerna i anslutning till

läsningen kommer att handla om teman som medkänsla och barmhärtighet, känslornas roll i samhällsdebatten och om vad det innebär att sätta sig in i en annan människas situation när den skiljer sig helt från den egna. Andra frågor som dryftas gäller ras, kön och homosexualitet. Studenternas reaktioner på kursen skiftar. I boken *Poetic Justice* återger hon en students utvärdering efter avslutad kurs. Han skriver:

Det är möjligt att ett arbete som Maurice (en roman av E.M. Forest, min kommentar) kan förändra en persons åsikter, kanske kan den påverka en domare. Men jag befarar att det i de flesta fall inte är så. Kanske skulle ett antal sådana romaner tvinga någon som avskyr homosexualitet att kritiskt pröva sina åsikter. Men det verkar vara en mycket liten vågbrytare av hopp mot en storm av fördomar och hat.

Nussbaum ger honom rätt. Betraktar vi hur den praktiska politiken utövas är det lätt att drabbas av modlöshet. Men, invänder hon, det är inte fantasins fel. Snarare ligger felet hos de människor som inte vill träna sin fantasi och som odlar sina mänskliga sympatier på ett ojämnt och trångsynt sätt. Vi måste odla vår fantasi eftersom den utgör en viktig bro till social rättvisa. Ger vi upp fantasin, ger vi upp oss själva, menar Nussbaum. Man kunde tillägga att felet inte minst ligger i en samhällsanda som tillmäter globalisering och ny ekonomi större betydelse än grundläggande humanistiska värden.

Skillnaden mellan Nussbaums uppläggning av utbildningen och de båda beskrivna från Södertörn och Bodö är att det centrala för henne är läsningen av de skönlitterära och filosofiska texterna samt ingående diskussioner kring dem. För vår del är studenternas egna berättelser utgångspunkten och det aktiva skrivandet som en form för reflektion. Skönlitteratur och filosofiska texter sätts i relation till de reflekterande berättelserna. Med andra ord: det finns mängder av variationer för hur utbildningar kan läggas upp på ett område som befinner sig i utveckling.

Antik grekisk filosofi

I Nussbaums utbildningar liksom i de båda utbildningarna vid Södertörn och i Bodö är antik, grekisk filosofi centrala delar i kurslitteraturen. Det har visat sig fruktbart eftersom det är i det antika Grekland som grunden för den kunskapssyn läggs som har stark förankring i västvärlden. Det är filosoferna Sokrates, Platon och Aristoteles som är portalgestalterna. Jag vill vända uppmärksam-

heten främst mot Aristoteles och endast kort beröra vad som skiljer honom från de andra.

Enligt Platon existerar vår värld på två plan: på det ena är världen oföränderlig och kan uppfattas endast med förnuftet, på det andra är den föränderlig, det är den värld som sinnena visar oss. Kunskap är för Platon det oföränderliga. Konsekvensen av detta synsätt blir att sinnessens kunskap förvisas från kunskapens värld. Platon värde-erar den konstnärliga kunskapen och konstnärerna lågt.

Vi känner igen denna värdering från vår egen tid, där praktik och teori, konst och vetenskap lever i åtskilda världar.

Om Sokrates och Platons kunskapssyn präglat vår tidsanda kan man under senare decennier emellertid notera ett förnyat intresse för Aristoteles filosofi. En mindre del av sitt i övrigt huvudsakligen naturvetenskapliga arbete har Aristoteles ägnat områden som poetik och etik. Det intressanta är att han i motsats till Sokrates och Platon lyfter upp praxis som ett eget kunskapsområde som måste behandlas på sina specifika premisser.

I *Den nichomachiska etiken* diskuterar filosofen karaktären på olika förtjänster. Han skriver:

Eftersom den föreliggande undersökningen inte i likhet med andra företas av teoretiskt intresse (den bedrivs ju för att vi skall bli goda – annars skulle man inte ha någon nytta av den) är det nödvändigt att man uppmärksammar sådant som har med handlingarna att göra dvs. hur man skall utföra dem.

Det är detta tillvägagångssätt som används i de beskrivna utbildningarna. Utgångspunkten är berättelser om handlingar, om situationer där det ofta råder ovisshet om hur man bör handla, alltså ofta om dilemman.

Det rör sig här inte om en vetenskaplig analys utan om berättelser där handlingarna inte kan beskrivas på ett exakt sätt. Kärnan i kunskapen är de unika exemplen och inte de generella påståendena. I varje enskilt fall måste den yrkesverksamma se vilket handlande som är det lämpligaste.

Aristoteles nämner som exempel förmågan att navigera. Det är inte möjligt att segla enligt regelboken. I varje ny situation måste sjöfararen handla utifrån de villkor som gäller.

Det är därför som urskillningsförmågan är central i praktisk kunskap – den yrkesverksamma måste utveckla en skicklighet i att se vad som är kännetecknande för varje unik situation. Samtidigt måste vi hålla i minnet att urskillningsförmågan ofta är skapad genom en samverkan mellan sinnlig uppmärksamhet och boklig kun-

skap. Reglerna är viktiga som vägvisare och hjälpare, de ger oss en hänvisning om vad vi skall vara uppmärksamma på – Aristoteles betonar att känslorna spelat en viktig roll i den praktiska kunskapen. Lyhördhet, uppmärksamhet, fantasi och känslomässig begåvning är viktiga, ja, menar han, nödvändiga förmågor för att utveckla urskillningsförmågan. De är emellertid inte medfödda utan måste övas. Vilka är våra läromästare? Aristoteles nämner konstnärerna. Skådespelaren t.ex. måste ha en väl utvecklad improvisationsförmåga för att kunna gestalta sin roll liksom musikern när hon framför sina musikstycken.

Men inte minst dramatiken är en viktig källa till kunskap. För Aristoteles är det naturligt att vända blicken mot de antika tragedierna såsom Sofokles Antigone och Euripedes Medea. Här möter vi människor som inte förmår handla på ett rimligt sätt i svåra mänskliga konflikter. Deras brist på måttfullhet driver tragedin mot dess tragiska upplösning. Som åskådare fylls vi av starka känslor samtidigt som vi överväger vilka möjliga alternativ till handling som dramat rymmer.

Med Aristoteles synsätt kunde de olika aspekterna på praktikers kunskap uttryckas så här. Hon måste veta *att*, dvs. ha faktakunskap och veta *hur* hon skall utföra en handling, dvs. ha färdighetskunskap. Det verkligt svåra är att veta *när* hon skall handla, det ställer krav på praktisk klokhet.

Slutord

I kommittédirektiven till utredningen *Kortare yrkesutbildningar inom högskolan* ges utredaren i uppdrag att ”överväga behovet av en komplettering av högskolelagen vad avser begreppet beprövad erfarenhet. Detta för att undvika oklarheter.”

Det är inte förvånande att begreppet är oklart. Grunden till det ligger, som jag ser det, i de kunskapstraditioner som dominerar i högre utbildning. Där hör inte den beprövade erfarenheten hemma. Tvärtom oroar sig många vid de traditionella lärosätena för att studenterna på de kortare yrkesutbildningarna skall leda till försämring av kvaliteten i forskning och utbildning. Praktisk erfarenhet ses inte som en källa till kunskap utan som ett hot mot vetenskapen.

Jag har med exempel försökt visa möjligheten av att skapa utbildningar för olika yrkesgrupper oberoende av utbildningsbak-

grund. Kvaliteten på deras examensuppgifter har hittills i allmänhet varit hög. De kunskaper som kommer till uttryck i deras skrivna berättelser är ett välkommet tillskott till kunskapsutvecklingen vid högskolorna.

Högskolan har här en viktig och stimulerande uppgift. Den möter här studenter som i många fall har praktiska erfarenheter från arbetslivet. För den skull behöver inte erfarenheten vara beprövad. Det kan den bli med högskolans hjälp genom reflektion. Erfarenheter utan reflektion är bara händelser, som en norsk författare uttryckt saken. Här har kunskaper från både konst och vetenskap ett stort värde.

Ingela Josefson

Referenser:

Nussbaum, Martha (1995) *Poetic Justice. The Literary Imagination and Public Life*.
Beacon Press. Boston

Nussbaum, Martha (1997) *Cultivation Humanity. A Classical Defense of Reform in Liberal Education*.
Harvard University Press. Cambridge, Massachusetts

Bilaga 4

Beräkning av kostnader för förmånligt studiestöd för studerande vid yrkeshögskoleutbildning.

Ett helårsstudiestöd med 82% bidragsandel kostar cirka 68 500 kr inkl. pensionsavgift (2002-års siffror).

Ett helårsstudiestöd med 34,5% bidragsandel kostar i snitt 30 000 kr inkl. pensionsavgift (2002-års siffror).

Kostnaderna för helårsstudiestöd med 82% bidragsandel för 10 000 helårstudenter blir då

10 000*68 500 kr   685 000 000 kr

Kostnaderna för motsvarande andel helårsstudenter med 34,5% bidragsandel hade varit

10 000*30 000 kr   300 000 000 kr

Merkostnaderna för ett helårsstudiestöd med 82% bidragsandel för 10 000 helårsstudenter blir då

685 000 000 kr – 300 000 000 kr   385 000 000 kr

Bilaga 5

Sammanfattning av intervjuer med YTH – studerande

Frågor

- Bakgrundsfrågor: Namn, adress, ålder, civilstånd.
- Tidigare utbildningsbakgrund
- Varför läser Du YTH?
- Hur finansierar du dina studier? (Om studiemedel: Tycker du att studiemedlet är tillräckligt? Om nej, varför inte?)
- Några ytterligare finansieringskällor?
- Fanns det några andra finansieringsalternativ för dig? (exempelvis arbete, arbetsgivare, besparingar)
- Är det viktigt med en hög andel bidrag?
- Skulle det vara en fördel med högre fribelopp?
- Skulle det vara en fördel med studier på halvfart?
- Vill du ha några andra inriktningar på YTH?

Manlig student vid YTH grafisk teknik. 34 år.

Bor i förort till Stockholm (pendlingsavstånd – bra kommunikationer). Särbo med tre barn, 12, 8 och 5 år.

2-årigt gymnasium VVS inriktning, sedan lite jobb.

Därefter STC-tryckcentralen i Vällingby, där jag fick gå den teoretiska delen för att bli tryckare. Den praktiska utbildningen fick jag på Graphium.

Min chef hjälpte mig att söka in, han har själv läst på YTH. Har inte läst på högskola tidigare. Innan utbildningen jobbade jag som printeroperatör.

Finansierar studierna genom SVUXA som ger 5–6 000 kr per månad, bara bidrag.

Jag vill inte ta lån. Inga andra finansieringskällor, t.ex. arbetsgivare.

Har sökt anstånd på underhållsbidrag och har sökt bostadsbidrag, lever på vatten och bröd! Får hjälp av släkt och vänner och andra.

Inget extrajobb, konsekvensen blir då till exempel att jag i så fall måste betala underhållsbidrag. Om jag inte fått SVUXA hade jag inte läst, vill inte låna pengar.

Vårt med det ekonomiska glappet för att få läsa nu, det rör sig om en begränsad tid, jag tar den här chansen.

Halvtidsstudier och jobb samtidigt, den begränsade tiden 1,5 år gjorde det intressant nu.

Att jobba extra, utan konsekvenser med underhållsbidrag, hade varit troligt och möjligt för att finansiera studierna. Varit skönt att släppa studierna för några timmar för att jobba, men det funkar inte ekonomiskt.

Är tjänstledig nu, förhoppningsvis är de intresserade att ha mig kvar efter avslutade studier och att jag då får andra mer avancerade uppgifter, projektledare eller dyl.

De ekonomiska uppoffringarna förväntar jag mig kommer att löna sig, annars hade jag inte gjort det här.

Kvinnlig student vid YTH grafisk teknik. 34 år.

Bor i förort till Stockholm (pendlingsavstånd). Ogift, ensamstående, inga barn.

Inga avslutade gymnasiestudier, gått på KomVux och Kunskapslyftet, annars internutbildningar genom jobbet. I stort sett gymnasiekompetens, t.ex. historia saknas. Inga tidigare högskolestudier.

Jobbade tidigare på Polisen, med foto och filmbehandling. Råkade komma in på YTH, en kollega gick här tidigare och rekommenderade mig att söka. Utbildningen är en utveckling av mitt arbete, är tjänstledig från Polisen och kan gå tillbaka. Kommer då

säkert att få användning av mina nya kunskaper, men fråga är om jag få betalt för det.

SVUXA och lån ger drygt 9 000 kr mån, 3 000 kr är nog lån. Har inte räknat på hur stor skulden blir, utbildningen är ju rätt kort så det känns inte som skulderna blir enorma.

Enbart ordinarie studiemedel hade troligen hindrat mig att söka utbildningen, bl.a. har jag rätt hög hyra. Med extra lån kanske jag hade sökt ändå.

9 000 kr räcker, men blir ganska knapert. Jag kan jobba extra på ordinarie jobbet någon enstaka gång. Viktigt att reglerna för extraförtjänster är generösa, så man kan spara ihop lite, t.ex. under sommaren. Studierna går att kombinera med visst extraarbete.

Inte så stor ekonomisk skillnad i och med utbildningen, ”lyx-pengarna” finns inte. Värt att avstå dessa för att gå på utbildningen, dels för utbildningen i sig, dels för tiden att kunna fundera på inriktningen i livet.

Annan finansiering var inte möjlig.

Halvfartsutbildning tilltalar inte, kanske bättre ur ekonomisk aspekt men intensiteten i studerandet blir inte detsamma.

Manlig student vid YTH grafisk teknik. 30 år.

Bor i närförort till Stockholm, på pendlingsavstånd till Västerhaninge.

Ensamstående, inga barn.

2-årigt grafiskt gymnasium, tvåterminers kvällskurs på Grafiska Institutet 20 p, finansierad av arbetsgivare.

Vill gå vidare i yrkeslivet, vill inte jobba vidare som grafiker. Med diplom kan man sen söka vilken universitetsutbildning som helst i hela världen, det är min plan. Jag vill bli dietist eller kriminolog.

SVUX-finansiering: 9 500 kr per månad, varav lån 1 800 kr per månad, resten bidrag.

Räcker för uppehållet, har dryg bostadskostnad. Hade jag möjlighet att jobba extra skulle jag definitivt göra det, men är uppsagd från tidigare jobb.

Med enbart ordinarie studiemedel hade utbildningen inte varit möjlig, i så fall med ytterligare lån eftersom utbildningen är så pass kort.

Annan finansiering inte möjlig, viktigt att känna att jag klarar mig själv.

Förlorar 3 500 kr per månad på att utbilda mig, är absolut värt det. Var så trött på arbetet. Man måste få folk att inse att studera och ha mycket kunskaper är mycket bättre än att gå kvar i ett skitarbete och tjäna bra med pengar. Man utvecklas också som människa, får nya kontakter. Roligt att lära sig saker, inse att man inte är dum. Få visa att man kan, även som lite äldre.

Yrkesbakgrunden ger perspektiv.

Lite slapp i början i utbildningen, nu högre tryck, fullspäckt. Blir tufft, men kul! Man känner sig som en kung i slutändan, det är viktigast för mig.

Halvfartsutbildning, 10 poäng per termin i 6 terminer är inget alternativ, hellre det ekonomiska avbräcket nu.

Skjut till mer pengar, utbilda folk på yrkesnivå. Det skulle man tjäna på i slutändan.

Kvinnlig student vid YTH grafisk teknik. 45 år.

Bor i Stockholms city, pendlingsavstånd. Ogift, särbo, dotter 12 år.

Har läst KomVux 4 terminer, läste då in kärnämnen, kanske saknas något ämne för gymnasiekompetens, men det känns som gymnasiekompetens. Har också gått på facklig kurs, internutbildning, kortare utbildning på Grafiska skolan. Inga högskolestudier tidigare.

Branschen är konjunkturkänslig, jag vill vidga mina kunskaper och kanske få ett mindre slitsamt jobb. Börjar känna av det i kroppen.

Hade jag inte haft KomVux-studierna bakom mig hade jag kanske inte kommit på att söka.

SVUX-bidrag 5 300 kr plus lånedel runt 3 000 kr. Klarar mig på det, inget lyxliv. Har också barn- och bostadsbidrag.

Är i grunden arbetslös, skolan tar så pass mycket så det funkar inte med extrajobb, det här är vad jag ska klara mig på. Är emot lån av princip.

Halvfartsutbildning utan lån hade varit ganska tufft. Troligen ingen bra lösning för mig.

Hade tillfälligt jobb innan YTH-utbildningen. Ekonomiskt avbräck med utbildningen, men hittills tycker jag att det är värt det. Förhoppningsvis ska det leda till andra arbetsuppgifter, det är ju heller inget man blir dummare av!

Studier är viktigt, bra att få chansen även som vuxen. Som ung hade jag inte valt utbildning, efter 30 kanske jag varit motiverad.

Utbildningen är uppbyggd mycket på att ta tillvara kunskaperna som finns i klassen, vi bemöts som vuxna människor här.

Kvinnlig student vid YTH grafisk teknik. 42 år.

Bor i närförort till Stockholm, inget längre avstånd. Gift, två barn, 13 och 19 år.

2-årigt ekonomiskt gymnasium. Tre år lärling på tryckeri, i skolans värld i några år. Ingen högskoleutbildning.

Vill tillbaka till grafiska branschen, därför YTH.

SVUX 9 300 kr per månad. därav cirka 6 000 kr i bidrag, lån 3 000 kr. Jobbar extra, det blir ”hål” i kassan. Under sommaren får man ju ingenting, och i augusti och september väldigt lite. Annars tycker jag det är förnämligt.

Med vanligt studiemedel hade jag funderat om det var värt det. Går man en utbildning vid den här åldern får man verkligen fundera om det är värt det.

Stort ekonomiskt avbräck med den här utbildningen, vissa dagar känns det inte värt avbräcket andra dagar att utbildningen är värd varenda stund.

Andra finansieringssätt är extrajobb (max 15 000 kr per månad), jag har annars ingen arbetsgivare som kan stötta ekonomiskt. Har möjlighet och tid att extrajobba.

Halvfartsutbildning hade varit ett alternativ, trots länge tid. Men då skulle jag kanske varit 10 år yngre!

Manlig student vid YTH grafisk teknik. 32 år.

Bor i förort till Stockholm under studietiden, pendlar. Ensamstående, inga barn.

2-årigt gymnasium, distribution och kontorskunskap.

Hamnade av en slump inom ”tryck och sånt”, såg en annons om lärlingsplats som varade i två år. Efter lumpen började jag på en dagstidning i södra Sverige, jobbat där från och till i elva år. Fick sparken 1997, gick ett år i tryckarutbildning som Länsarbetsnämnden fixade. Totalt meningslöst, kunde allting innan. Därefter jobb på ett litet företag i Lund i drygt ett halvår, slutade när man ville ha

mig åter till tidningen, så gick den i konkurs. Nu är vi tre därifrån som pluggar här på samma utbildning. Har inte läst på högskola tidigare.

En tidigare YTH:are kom till tidningen där jag jobbade, på så sätt fick vi reda på utbildningen. Läser detta för att utvecklas, vill byta inriktning inom det grafiska.

Finansierar utbildningen med SVUX, drygt 9 000 kr per månad, därav 35 % lån.

Är tillräckligt för mitt uppehälle, jag har också pengar sparade.

Med vanligt studiemedel hade jag ändå börjat utbildningen. 60 poäng är en så pass kort utbildning, det blir ju inga stora summor på det sättet.

Vad gäller ekonomin tänker jag långsiktigt, penningbortfallet på ett och ett halvt år är nog försumbart.

Jag har annars ingen annan finansiering än sommarjobb.

Om jag haft det nya studiestödssystemet hade jag ändå sökt utbildningen och säkert klarat ekonomin, eftersom jag har så billigt boende. Jag hade nog inte jobbat extra.

Halvfartsutbildning är inget alternativ för mig.

Manlig student vid YTH byggt teknik. 35 år.

Bor utanför Stockholm men med möjlighet att pendla till utbildningen. Gift, inga barn (då hade det här aldrig gått).

2-årigt gymnasium, bygg- och anläggning. Jobbat inom byggbranschen sen 1984.

Läser YTH för att vidareutbilda mig, har en dröm om att bli yrkesvalslärare på gymnasiet. Vill tenta av engelska för att kombinera med bygg- och ämneslärare.

Finansierar studierna med bedrövligt studiebidrag och lånen upp till maxbelopp 7 900 kr. Ungefär 5 400 kr är bidrag, resten lån. Ett lån så man kommer upp till 6 400 kr, sedan tack vare YTH ett extralån upp till 7 900 kr - annars hade det aldrig gått ekonomiskt.

SVUX existerar inte längre, vi började den 26 augusti hösten 2001 och har inte den möjligheten.

Finansieringen klaras tack vare min frus inkomst, inget jobb vid sidan av.

Man får inte tjäna hur mycket som helst heller. Har en buffert av sparade medel, mest för det egna huset. Fribeloppet är fortfarande för lågt, det borde inte finnas någon gräns.

Är fortfarande anställd men finansiering från arbetsgivare existerar inte.

Genom utbildningen förlorar jag 10 000 kr i månaden. Tycker att det är värt det och möjligt tack vare förstående hustru.

Jag skulle se det som en möjlighet att kunna ta mer lån, det är att investera i min egen framtid.

Halvfartsutbildning kombinerad med arbete är inte lockande, kanske om jag varit 10 år yngre. Dessutom med tanke på att jag ska ha 40 poäng pedagogik efteråt också.

Går att effektivisera upp den här utbildningen till ett år, men det är möjligt att man behöver lite tid till självstudier och så.

Manlig student vid YTH byggteknik. 26 år.

Bor i Stockholms city, pendlar. Sambo, inga barn.

2-årigt gymnasium, bygg- och anläggning. Ingen högskoleutbildning.

Arbetat som snickare cirka 7 år.

Vill vidareutvecklas inom yrket, såg annons i facktidning.

Finansierar studierna genom bidrag och lån. Nya studiestödet är jättelitet, cirka 8 500 kr, därav är 4–5 000 kr bidrag. Lägre än förut.

Det är inte tillräckligt för att klara uppehållet. Jag måste bryta ner hela tillvaron, sälja av saker och tänka på alla utgifter. Inget extrajobb pga. att det ger ett lägre CSN-bidrag, har inga sparade pengar. Skolarbetet är också rätt kompakt, mycket plugg hemma. Hur ska man få tid att jobba extra? Utbildningen är hoptryckt på ett och ett halvt år, egentligen skulle den vara på två eller två och ett halvt år. Extrajobb är inte så himla bra betalt heller, frågan är om det är värt det.

Skillnaden i ekonomi före och efter utbildningen är cirka minus 8 000 kr per månad. Men visst är det värt det, det är en investering i livet. Men det blir tufft, man får försaka en del.

Halvtidsutbildning kombinerat med jobb kunde vara en möjlighet för mig.

Annan finansiering är kanske möjlig på större företag, men inte på mindre.

Att låna mer är inget hinder, eftersom studietiden är ett och ett halvt år gör inte det så mycket om jag får lite högre studielån. Vill hellre leva bra under den tiden jag studerar.

Att ändra på studiestöd till samma summa, men med högre lånedel är inte tänkbart. Många kommer inte att ha råd att söka, tyvärr tror jag det nya systemet kommer att slå bakåt.

Manlig student vid YTH byggt teknik. 26 år.

Bor i närförort till Stockholm, pendlar. Sambo inga barn.

2-årigt gymnasium, bygg- och anläggning. AMU-kurs och lärlingstid till snickare och plattsättare. Inga högskolestudier.

Läser YTH för att gå vidare, mycket erfarenhet som byggnadsarbetare. Så känner man kanske att man inte orkar som snickare hela livet, det sliter.

Jobbade som snickare/plattsättare, mest som arbetsledare.

Har flera kompisar som gått YTH-utbildning, så har jag sett annonser osv. Om ekonomin var det ju faktiskt lite annat när jag sökte, med SVUX. Fick lite "halvreda" på det i maj.

Har fullt studiebidrag och -lån, får ung 7-8 000 kr per månad. Bidraget är cirka 5 000 kr, resten lån. Har flickvän med inkomst, klarar uppehållet tack vare det.

Jobbar lite extra ibland hittills.

De som vill jobba och tjäna extra bör få göra det, fattar inte varför det ska vara tak på det. Borde vara upp till var och en hur mycket man vill jobba.

Inkomstnivån har mer än halverats efter utbildningen men det är så pass kort tid att det är värt det.

Annat sätt att finansiera studierna finns inte. Är inte rädd att låna, bara man har koll på det. Alternativ att låna mer kunde pga. den korta utbildningstiden vara tänkbart. Synd att det inte var högre bidragsdel.

Utbildning på halvfart och att jobba under tiden är inte tilltalande. Då hade jag gått en annan väg, försökt att läsa lite mer.

Att inte så många som söker nu beror till jättestor del på att bidragsdelen minskar. Det kan bli problem i framtiden.

Manlig student vid YTH byggt teknik. 33 år.

Bor i förort till Stockholm, pendlar. Sambo, 3 barn två 5-åringar, en 1-åring.

2-årigt gymnasium, bygg- och anläggning. Internutbildningar. Ingen högskoleutbildning.

Är trött på mitt yrke, vill utveckla mig. Hittade YTH genom kompis, såg sen en annons i fack-tidning.

Jobbat som lagbas i 2 år fram till utbildningen.

Finansierar studier med bidrag, lånedel och extrajobb. Från CSN cirka 8 000 kr i grova drag 6 000 kr i bidrag, resten lån. Inte tillräckligt för att finansiera uppehållet.

Minskar inkomsten med cirka 7 000 kr per månad i rena pengar. Det är värt det långsiktigt, jag tänker på min kropp min hälsa, det är tungt arbete nu. Kortsiktigt är det kanske inte värt det, det beror på konjunkturen. Skulle kännas tråkigt om man gick det här och inte får förväntat arbete.

Sparade pengar, som inte var tänkta till det här, kommer vi säkert att behöva använda. Jag försökte få arbetsgivaren att sponsra, men det gick inte.

Som det ser ut idag finns möjlighet att jobba extra, men om nivån höjs ett par snäpp går tiden åt till att studera, det kan bli tufft. Det förra var nog bättre, med SVUX.

Jag undersökte med arbetsgivaren om möjligheten att gå vissa kurser på kvällstid, men företaget ville ha en ”färdig produkt”, de hade redan anställt två från den här utbildningen.

Halvfartsutbildning hade inte varit aktuell, det tar för lång tid.

Med det ordinarie studiestödet (samma summa, men högre lånedel) hade detta inte varit möjligt, har tillräckligt med lån. De här 60 poängen får man inte tillgodoräkna sig för vidare studier, de gäller inte har vi fått reda på.

Bilaga 6

Inriktning på kortare yrkesutbildningar i andra länder

Inledning

I mitt delbetänkande, En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40), ingår en redogörelse för strukturen på den eftergymnasiala utbildningen i en rad länder. Sverige har valt att samla huvuddelen av den eftergymnasiala nivån i utbildningssystemet inom högskolan. I flera andra länder, däribland våra nordiska grannländer Finland och Danmark, men även Tyskland, har man valt ett tvådelat utbildningssystem där man skiljer mellan yrkesinriktad utbildning och mer traditionell universitetsutbildning.

I syfte att ge ytterligare underlag för vilka inriktningar av yrkeshögskoleutbildningar som kan bli aktuella i Sverige, görs nedan en mycket kort översikt över vilken inriktning av olika kortare yrkesinriktade utbildningar som ges i Danmark, Finland och Storbritannien.

Då detta är en mycket kortfattad beskrivning över utbildningsutbudet i dessa länder, kan det endast ge läsaren ett uppslag till vilka olika utbildningsinriktningar som finns. Därefter kan naturligtvis ytterligare information inhämtas.

Danmark

Inledning

I Danmark har man valt ett utbildningssystem där man skiljer mellan yrkesinriktad utbildning och traditionell universitetsutbildning. Den yrkesinriktade utbildningen ges vid olika fackskolor och övrig utbildning vid universiteten.

Vidaregående utbildningar

Yrkesinriktade utbildningar på eftergymnasial nivå kallas vidaregående utbildningar, VU, (*sv.* ung. fortsatt utbildning). VU delas vanligtvis upp i följande kategorier:

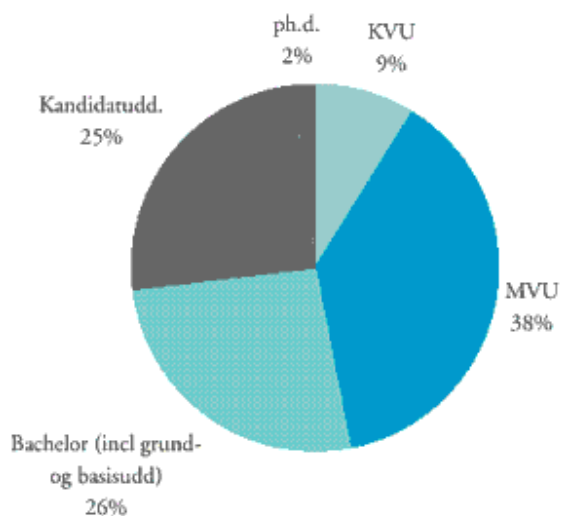
- Korta utbildningar (KVU)
- Medellånga utbildningar (MVU)
- Bachelorutbildning
- Kandidatutbildning
- Forskarutbildningar

Till de kortare yrkesutbildningarna (KVU) räknas utbildningar som är 2–3,5 år. Dessa ges huvudsakligen inom det merkantila och tekniska området. Utbildningarna ges vid handelsskolor och tekniska skolor. Viss praktik ingår ofta. Så kallade medellånga utbildningar (minst 3 år) ges inom de tekniska, pedagogiska, sociala, konstnärliga, informationsvetenskapliga och hälsovetenskapliga områdena. Viss praktik ingår även i dessa utbildningar.

För att vara behörig krävs en studentexamen eller motsvarande, en högre förberedelseexamen, högre teknisk examen eller högre handelsexamen. För vissa teknikutbildningar krävs relevant yrkesutbildning eller grundläggande examen från gymnasiet. Det finns också ett system som liknar det svenska med särskilda behörigheter för vissa utbildningar.

1998 fick 40 % av en ungdomsårgångskull möjlighet att gå vidare till en VU.

Figur: Hur studenterna fördelade sig mellan olika VU 1998.

Källa: De videregående uddannelser i tal. Undervisningsministeriet 2000, Danmark

Kortare videregående uddannelser (KVVU)

Under år 2000 genomfördes en reform av KVVU i syfte att höja kvaliteten och att göra området mer överblickbart. Tidigare fanns omkring 75 olika utbildningar som gavs på lika många olika skolor. Dessa har ersatts med 13 nya bredare utbildningar. Utbildningstiden är två år och behörighetskravet gymnasieutbildning eller yrkesutbildning på gymnasienivå. Utbildningarna ges idag på 55 olika skolor, främst på yrkesskolor men även på ingenjörshögskolor. Utöver de utbildningar som karakteriseras som KVVU finns även ett visst utbud av utbildningar som är betalda under studietiden (försäkringsutbildning, rederiutbildningar, pedagogisk grundutbildning, social- och hälsohjälp) och så kallad öppen utbildning (se nedan).

Tabell: Antal studenter på KVU 1998, fördelade efter utbildningsområde

Område	Antal studenter
Merkantila utbildningar (marknadsekonom, akademiekonom, mediakoordinator)	5 000
Tekniska utbildningar (maskintekniker, byggtekniker)	4 000
IT (datamatiker)	3 500
Laborant- och apoteksassistent	2 000
Övrigt	3 500
Summa	18 000

Källa: De videregående uddannelser i tal. Undervisningsministeriet 2000, Danmark

Efter att man märkt av en viss stagnation av intresset för utbildningarna i början av 1990-talet, har intresset återigen stigit för KVU i Danmark. Vilka utbildningar som ges inom ramen för KVU, framgår av nedanstående tabell.

Tabell: Inriktningar av KVU i Danmark. (Juni 2001)

Område	Utbildning/utbildningar
Tillverkning	Hantverksmästare (håndvaerksmester) (öppen utb.) Laborant Processteknolog Produktionsteknolog Teknom (öppen utb.)
IT	Datamatiker (2 ¼ år) Datanom (1,5 år, öppen utb.) IT- och elektronikteknolog IT-administratörsutb. (28 v, öppen utb.) Cand. IT med olika inriktningar Multimediadesigner
Ekonomi inkl. handel	Fastighetsmäklare Finansekonom Försäkringsutbildning Handelsekonom Högre handlexamen (1 år, behörighetsgivande) Marknadsföringsekonom

	Merkonom Registrerad revisor (öppen utb.) Serviceekonom
Bygg	Byggnadskonstruktör/lantmäteri/byggtekniker (2–3,5 år) Installatör (starkström och VVS)
Vård	Farmakonom (1–3 år) Klinisk dietist (1 år) Tandhygienist (2,5 år) Social- och hälsoassistent (1 år) Ökonoma (sv. ung sjukhus/vårdinst.köksföreståndare) Social- och hälsohjälper (1 år)
Transport	Transportlogistiker
Pedagogik	Pedagogisk grundutbildning (1,5 år)
Textil	Designerteknolog
Industri	Fiskeriteknolog
Jordbruk	Jordbruksteknolog
Övrigt	Flygledare (2–4 år) Rederiutbildningar Tolk (öppen utb.)

Källa: Uddannelses- og Erhvervsvalget 2001–2002

Vidareutbildning för vuxna – öppen utbildning

En ny lag på området för vidareutbildning för vuxna beslutades i Danmark under år 2000. Huvuddragen i denna lag går ut på att utbildning för vuxna ska finnas såväl på gymnasienivå som på vidareutbildningsnivå. Detta innebär att sådan utbildning ska finnas på tre nivåer:

- Grundutbildning för vuxna (gymnasienivå, yrkesinriktat)
- Vidareutbildning för vuxna, motsvarande KVVU
- Diplomutbildning, motsvarande MVU eller bachelornivå
- Masterutbildning, motsvarande kandidatnivå (LVU)

Denna utbildning kallas öppen utbildning (åben uddannelse) och riktar sig till vuxna som har arbetslivserfarenhet och vill läsa en grundutbildning eller vidareutbilda sig. Studierna bekostas av studenterna via avgifter och utbildningen berättigar inte till studielån.

Utbildningarna är oftast ettåriga (heltid) men erbjuds mestadels som deltidstudier.

Avgifterna som studenterna får betala skiljer sig mycket åt för de olika utbildningarna. För de billigaste grundutbildningarna kan avgiften vara så låg som 700 dkr. För masterutbildning kan avgifterna vara ända upp till 100 000 dkr. För en deltidstudier (1–4 terminer) är det vanligt med en avgift om cirka 1 200–5 000 dkr per termin.

1998 läste drygt 14 000 helårstudenter VU vid så kallad öppen utbildning. Flest läste en så kallad yrkesekonomisk diplomutbildning vid någon handelshögskola. Andra områden som var populära var pedagogiska diplomutbildningar och vuxenundervisningsutbildning.

Tabell: antal helårstudenter vid öppen utbildning, VU.

Utbildning	Utbildningsanordnare	Helårstudenter
Yrkesekonomisk diplomutbildning	Handelshögskolor	3 567
Yrkesspråklig diplomutbildning	Handelshögskolor	374
Pedagogiska diplomutbildningar	Lärarseminarier	1 107
Sociala diplomutbildningar	Sociala högskolor	536
Diplomutbildning för sjukhuslaboranter	Sjukhuslaborantskolor	64
Masterutbildning	Universitet	270
Vuxenundervisningsutbildning	Div. godkända utbildningsanordnare	1 054
Allmän utbildning i slöjd	Slöjdlärarskolan	53
Teknisk vidareutbildningar	Ingenjörshögskolan	536
Språklärare: danska som andraspråk	Div. godkända utbildningsanordnare	350
Tolk	Handelshögskolor	53
Registrerad revisor	Handelshögskolor	17
Enskilda ämnen		4 598
Kortare kurser		11 411
Totalt		13 990

Källa: De videregående utbildningar i tal. Undervisningsministeriet 2000, Danmark

Finland

Inledning

Det finländska utbildningssystemet är uppbyggt så att eleverna efter en nioårig grundskola kan välja mellan att gå vidare till gymnasiet eller till grundläggande yrkesutbildning. Gymnasiet ger allmänbildande undervisning för elever mellan 16–19 år. Gymnasiet bygger vidare på grundskolans undervisning och ger eleverna behörighet för alla studier på högskolenivå. Gymnasiestudierna avslutas med studentexamen.

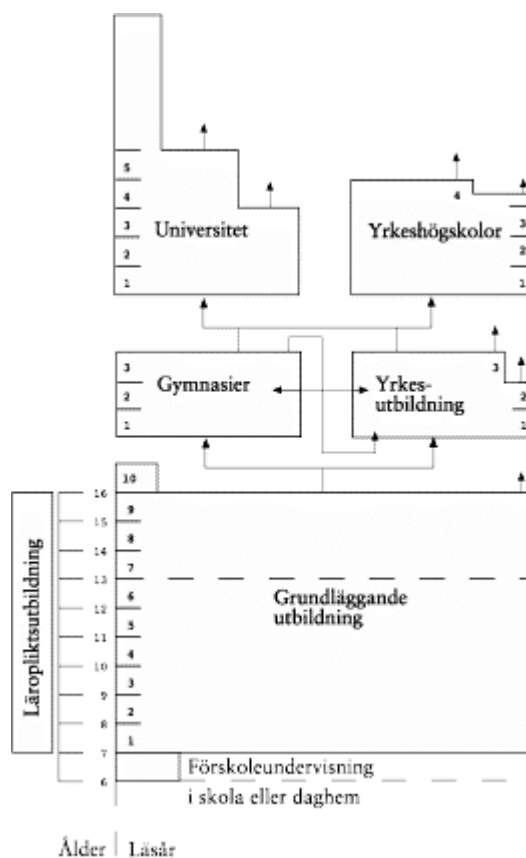
Den grundläggande yrkesutbildningen bygger på grundskolans lärokurs och erbjuder 2–3-årig undervisning på nästan alla områden inom arbetslivet. Från och med 2001 ska dock all grundläggande yrkesutbildning på gymnasienivå vara treårig. En knapp tredjedel av de studerande inleder ännu 1999 sina studier på 2- eller 2,5-åriga linjer.

Grundläggande yrkesutbildning är möjlig också för vuxenstuderande. Deras utbildningstid är 0,5–1 år kortare på grund av att de får räkna sig gymnasiestudierna till godo. Det finns 75 yrkesinriktade grundexamina. Dessa examina ger omfattande basfärdigheter för uppgifter inom branschen och dessutom mera specialiserade kunskaper på något delområde i examen. En treårig yrkesinriktad grundexamen ger allmän högskolebehörighet.

År 1997 hade årskurs 9 i grundskolan 64 400 elever. Av dessa:

- inledde 55 % gymnasieutbildning
- inledde 33 % yrkesutbildning
- övergick 4 % till årskurs 10 i grundskolan
- fortsatte 8 % inte omedelbart sina studier

Figur: Schema över det finska utbildningssystemet:

Källa: Undervisningsministeriet, Finland, 1999

En yrkeshögskola

Yrkeshögskolesystemet i Finland har byggts upp under 1990-talet. Yrkeshögskolan utgör tillsammans med universiteten den eftergymnasiala utbildningen i Finland. Yrkeshögskolorna baserar sig på de utbildningsanordnare som tidigare gav det som kallades yrkesutbildning efter andra stadiet. De utgör nu ett nät av regionala högskolor över hela landet.

Yrkeshögskolorna får sin huvudsakliga finansiering från staten (57 %). Övriga medel erhålls från kommunerna (43 %). Utbild-

ningen anordnas dock av kommuner eller privata sammanlutningar då det inte finns några statliga yrkeshögskolor.

Staten har även beviljat speciellt stöd för utvecklingen av nygrundade yrkeshögskolor. Stödet har gällt höjning av lärarnas utbildningsnivå, internationalisering, utveckling av biblioteks- och informationsservice, höjning av datatekniska förutsättningar samt väglednings- och rekryteringstjänster.

Yrkeshögskolorna bedriver i allmänhet utbildningar inom flera områden och verksamheten är ofta fördelad på flera platser. Storleken varierar: de minsta har ungefär 1 000 studerande och de största har 8 000 studerande.

Behörighetskraven är yrkesinriktad grundexamen eller studentexamen. Yrkeshögskolorna väljer själva sina studerande men ansökan sker genom det riksomfattande systemet för gemensam elevansökan.

Utbildningsanordnarna ska ha ett forsknings- och utvecklings-samarbete tillsammans med arbetslivet inom den aktuella regionen.

Utbildningar

Inom yrkeshögskolan ges enligt lagen om yrkeshögskolestudier (255/1995) eftergymnasial utbildning som utgår från arbetslivets krav och kravet på att utveckla detta. Utbildningen ska ge studenterna de kunskaper och färdigheter som behövs för att sköta yrkesinriktade expertuppgifter.

Studierna omfattar i allmänhet 3,5–4 år (140–160 studieveckor) och avslutas med en yrkeshögskoleexamen med inriktning mot olika områden: naturbruk, teknik och kommunikation, handel och administration, turism-, kosthålls- och ekonomibranschen, social- och hälsovårdsbranschen samt inom kultur, humanistisk och pedagogisk utbildning.

I utbildningarna ingår både så kallade grundstudier och yrkesstudier, valfria studier, praktik (minst 20 studieveckor) som främjar yrkesskickligheten samt ett lärdomsprov. Undervisningsministeriet fastställer de utbildningsprogram som leder till respektive examina, men yrkeshögskolorna utarbetar själva sina undervisningsplaner.

Lektorerna förutsätts ha magisterexamen och överlärarna skall ha en vetenskaplig påbyggnadsexamen. Lärarna skall även ha pedagogisk utbildning och tre års arbetserfarenhet.

Utbildningen är kostnadsfri för studenterna.

Tabell: Samtliga yrkeshögskoleexamina samt antal utbildningsprogram:

Examen	Antal inriktningar	Antal utbildningsprogram
Yrkeshögskoleexamen inom naturbruk	5	7
Yrkeshögskoleexamen i sjöfart	1	1
Yrkeshögskoleexamen i teknik	3	26
Yrkeshögskoleexamen i företagsekonomi	2	8
Yrkeshögskoleexamen inom turism- och kosthållsbranschen	2	7
Yrkeshögskoleexamen för skönhetsbranschen	1	1
Yrkeshögskoleexamen för social- och hälsovårdsbranschen	18	18
Yrkeshögskoleexamen inom kulturbranschen	12	12
Yrkeshögskoleexamen i det humanistiska området	2	3
Yrkeshögskoleexamen i idrott	1	1

Källa: Utbildningsstyrelsen, Finland, 1999.

Enligt beräkningar hösten 2000 kommer det, enligt den finska Utbildningsstyrelsen, att finnas sammanlagt 29 yrkeshögskolor i Finland och ungefär 24 000 studieplatser för nya studerande. När utbildningen har nått sin fulla omfattning kommer yrkeshögskolorna att ha ungefär 100 000 studerande.

Tabell: Nybörjarplatser enligt utbildningsområde år 2000

Utbildningsområde	Nybörjarplatser 2000
Naturbruk	780
Teknik och kommunikation	7 925
Handel och administration	6 640
Turism-, kosthålls- och ekonomibranschen	1 320
Social- och hälsovårdsbranschen	5 030
Kultur	1 845
Humanistisk och pedagogisk utbildning	465
Sammanlagt	24 005

Källa: Utbildningsstyrelsen, Finland, 2001 (juni 2001).

Kontakter med arbetslivet

Enligt den finska regeringen har utbildningsnivån utgjort det viktigaste kriteriet för att erhålla tillstånd för verksamheten i samband med utvecklingen av yrkeshögskolorna. Avsikten är att förbättra samarbetet mellan arbetslivet och utbildningsanordnarna för att utbildningen bättre skall motsvara arbetslivets krav. Detta samarbete behövs då utbildningssystemet i Finland enligt den finska regeringen, är mycket läroanstaltscentrerat. Representanter för arbetslivet ingår i de rådgivande organen för yrkesutbildningen både inom centralförvaltningen och på lokal nivå. Arbetslivsorientering, inläring i arbetet eller tidsbundna studier på en arbetsplats utgör för de studerande en reguljär del av utbildningen för yrkesinriktade grundexamina och för yrkeshögskoleexamina.

Storbritannien

Inledning

Eftergymnasial utbildning i Storbritannien ges vid universitet och institut för högre utbildning. Ofta skiljer man de äldre universiteten från de yngre, då de äldre främst erbjuder utbildningar inom olika områden som leder till en generell akademisk examen. De nya universiteten kallades fram till 1992 för Polytechnics och var ursprungligen utformade för att ge yrkesutbildning med olika inrikt-

ningar. Dessa universitet ger idag i stort sett samma utbildningar som de äldre universiteten, men lägger en något större tonvikt på yrkesinriktad utbildning.

Andra utbildningsinstitutioner som ger vidareutbildning är de så kallade Further Education Colleges, som traditionellt sett varit yrkesinriktade, men som idag även erbjuder teoretisk utbildning. Det finns vissa lärosäten med speciella inriktningar som exempelvis konstskolor och jordbruksskolor. Andra utbildningsinstitutioner som ger vidareutbildning är Tertiary Colleges som kombinerar utbildning som ges vid Further Education Colleges och Sixth Form Colleges.

Foundation degrees

Så som jag beskrev i mitt delbetänkande, har den brittiska regeringen under år 2000 lanserat en ny examen inom ramen för högskolesystemet: så kallade foundation degrees (ung. grundläggande examen). Foundation degrees är en tvåårig yrkesinriktad utbildning som finns med ett 40-tal inriktningar inom olika områden, exempelvis teknik, vård, IT och byggnadssektorn. Utbildningarna utvecklas i samarbete med näringslivet och de ska ge studenten såväl akademiska kunskaper och förhållningssätt som den specialistkompetens som arbetsmarknaden efterfrågar. Utbildningen ska vara gångbar under en längre tid och får därför inte vara alltför snävt yrkesinriktad. Det är också möjligt för studenterna att efter avslutad Foundation degree läsa vidare till högre examina.

Ett syfte med utformningen av Foundation degrees är att utbildningsformen ska attrahera studerande som inte är intresserade av att läsa en lång universitetsutbildning utan som söker en kortare, mer yrkesinriktad, utbildning. Ytterligare en förhoppning är att utbildningen ska intressera personer som vanligtvis inte väljer att studera vidare utan går direkt till arbetslivet, eller personer som misslyckats i sina studier tidigare men som söker en andra chans. Utbildningen ska också utformas för personer som idag har anställning men som vill förbättra sina möjligheter att gå vidare inom sin bransch. Utbildningarna ska präglas av flexibilitet avseende pedagogik och tillgänglighet samt kunna bedrivas i form av distansstudier.

Foundation degrees är en försöksverksamhet som under år 2000 omfattade 2 000 platser på hel- och deltid. Intresserade universitet

och högskolor får ansöka om medel för att anordna sådan utbildning hos The Higher Education Funding Council (HEFCE).

Utbildningen ges vid ett 20-tal universitet i samarbete med institutioner för vidareutbildning (further education colleges) och olika arbetslivsföreträdare, däribland företag, institut etc. Bland de utbildningar som ges kan nämnas IT (e-commerce, e-systems design, m.fl.), logistik och transport, datavetenskapliga inriktningar, offentlig administration, turism och lärande (classroom assistance).

Tabell: De foundation degrees som idag ges vid olika brittiska utbildningsanordnare.

Område	Utbildningar
Bygg	Property and construction
Ekonomi (inkl. försäkring, handel, ledning)	E-business (1 inriktning) Legal and financial services Management Retail Technology and Logistics
IT (inkl. multimedia, grafisk industri, all data)	Computer visualisation and animation Computing and information system Control and network computing E-commerce (1 inriktning) E-systems design and technology Information, communication enabling technologies Internet computing Multimedia design New media design
Offentlig förvaltning	Applied Guidance (arbetsförmedling) Community enterprise and development Community Governance Public sector administration
Pedagogik	Teaching and learning support Pre-16 learning and teaching support
Teknik och tillverkning	Aircraft engineering Creative Digital Broadcast Technology Engineering (Automotive

	manufacturing) Tech Chemical Technology Land-based industries Technology
Transport (inkl. sjöfart)	Logistics and transport
Turism (inkl. restaurang)	Hospitality Hospitality, leisure and tourism Tourism
Vård	Applied exercise and health studies Health and social care Healthcare
Övrigt (inkl. TV, hantverk)	Creative arts and media Equine studies Music/multimedia technology Professional photography Security and Risk Management

Källa: HFSC:S hemsida (juni 2001)

Referenser:

De vidaregående uddannelser i tal, Undervisningsministeriet, Danmark, 2000

Voksenuddannelse i tal, Undervisningsministeriet, Danmark, 2000
Uddannelses- og Erhvervsvalget, Uddannelser 2000–2001

Finlands utbildningssystem, Undervisningsministeriet, Finland, 1999

Utbildningsprogrammen enligt utbildningsområde, Utbildningsstyrelsen, Finland, 2001

Yrkehögskolornas urval 2001, Utbildningsstyrelsen, Finland, 2001

Foundation degree, hemsida (www.foundationdegree.org.uk)

Higher Education Founding Council, hemsida (www.hefce.ac.uk)

NTO Training Council, hemsida (www.nto-nc.org)

Universities UK, hemsida (www.universitiesuk.ac.uk)

Bilaga 7

Kontakter under utredningsarbetet¹

Utbildningsdepartementet
Bente Björk
Eva Gullfeldt
Torbjörn Lindqvist

Gymnasieutredningens sekretariat (dir. 2000:35)
Sonja Hjort
Peter Holmberg
Anna Westerlund

KY-kommitténs sekretariat (dir. 1996:26, 1996:41)
Sven Erik Wallin

Arbetsmarknadsstyrelsen
Jonas Ericson
Gunilla Schweiler-Boija

Centrala Studiestödsnämnden
Jan Andreasson
Johnny Karlsson
Håkan Sjölander
Johnny Svanström

Socialstyrelsen
Soffi Grimsdottir
Leif Gudmundsson

¹ Utöver de referenser som anges i detta avsnitt, gäller även de som redovisas i delbetänkandet En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40)

Företagarnas Riksorganisation
Lena Helldén-Filipsson

Läraryrket
Erik Hallsenius

Svenska Kommunförbundet
Ulla Gummesson
Leif Klingsjö
Kent Lövgren
Bo Rutberg
Mats Söderberg

Svenska Kommunalarbetsförbundet
Leif Nordin

Sveriges Bygginstrument
Lars Tullstedt

Sveriges KY-förening
Stefan Hallström
Leif Jakobsson
Göran Johansson,
Hans-Erik Vikström

Företrädare för Transporterfackens yrkes- och arbetsmiljönämnd
(TYA) samt Lunds universitet och Malmö högskola
Carl Magnus Carlsson, Lunds universitet
Bo Eriksson (TYA)
Ulf Stridh (TYA)
Rolf Åberg, Malmö högskola

Posthögskolan
Gunilla Tegelöv

YTH Samverkansgrupp
Yvonne Granlund, Lunds universitet
Lars Åke Henriksson, LO
IngaLill Löfgren, YTH-samverkansgrupp
Anita Markstedt, Luleå Tekniska universitet
Jan-Anders Månsson, Blekinge tekniska högskola

Jan Olof Plato, Kungl. Tekniska högskolan

Blekinge Tekniska högskola
Lars Haikola

Göteborgs universitet
Gerd Martinsson

Luleå tekniska universitet
Ingegerd Palmér

Lärarhögskolan i Stockholm, Regionalt utvecklingscentrum,
Åsa Cornelius
Lasse Johansson

Örebro universitet
Jan Erik Gidlund

Sammanträdesförteckning

21st EUCEN European Conference i Barcelona 2001-05-18:

Michel Feutrie, Université de Lille 1, Villeneuve, Frankrike, Mary Claire Halvorson, Goldsmiths University of London, London, Storbritannien, Michael Osborne, University of Stirling, Stirling, Skottland, Storbritannien, Valéria Pavluska, University of Pécs, Pécs, Ungern, John Storan, South Bank University – Technopark site, London, Storbritannien, Helka Urponen, University of Lapland, Rovaniemi, Finland

YTH-konferensen 2001-06-14

Företrädare för de lärosäten som ger YTH.

Besök anordnat av Högskolan Trollhättan/Uddevalla 2001-08-15

Tore Persson och Lars Hillefors, Högskolan Trollhättan/Uddevalla, Jan Olof Karlsson, TUB, Christian Bengtsson och Joakim Undhammar, tidigare studenter på Högskolan Trollhättan/Uddevalla, Henning Smith, Parker, Sören Vernström, Verkstads-mekanisk union, Maria Lindkvist och Fredrik Pettersson, Karlstads universitet, Anders Drougge och Lena Helldén-Filipsson,

Företagarnas Riksorganisation, Margareta Karlsson, egenföretagare, Lena Skarsjö, Informationshuset.

Seminarium angående förslagen i En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40) anordnat av ÖSTSAM, en organisation för samverkan mellan landstinget och samtliga kommuner i Östergötland, Linköping 2001-08-22

Deltagare: företrädare för kommuner och landsting samt utbildningsanordnare

Studiebesök vid Mitthögskolan, Sundsvall 2001-09-11

Olof Björkqvist, Lennart Borgström, Mats Eriksson, Stefan Falk, Per Hägglund, Gunnar Hällgren, Stefan Olofsson, Stig Wahlborg, Sture Wermelin

Studiebesök vid Blekinge Tekniska högskola, 2001-10-08:

Bengt Aspvall, Lars Haikola, Jan-Anders Månsson, Stefan Sjödal, Mats Walter

Studiebesök vid Växjö universitet, 2001-10-09:

Malin Blom, Ola Knutsson, Thorbjörn Nilsson, Lars-Olof Rask, Elvi Rickard

Studiebesök vid Kungl. Tekniska högskolan, Campus Haninge, 2001-10-10:

Håkan From, Ola Narbrink, Lars-Göran Nilsson, Jan Olof Plato
Samverkansgruppen för högskoleingenjörsutbildning

Deltagare i hearing angående kvalitetskriterier för yrkeshögskoleutbildning, Stockholm 2001-10-25:

Brita Bergseth, Högskoleverket, Ella Danielsson, Mitthögskolan, Björn Eriksson, Huddinge Sjukhus, Niklas Fock, Combitech Systems, Eskil Franck, Lärarhögskolan, Kerstin Gamelius, Malmö högskola, Yvonne Granfeldt, Lunds universitet, Roy Holmberg, Högskolan i Jönköping, Ingela Josefson, Södertörns högskola, Ragnhild Nitzler, Högskoleverket, Karl Olof Olsson, Göteborg, Kari Sylwan, Danshögskolan, Madeleine Rohlin, Malmö högskola samt deltagare från utredningen och utredningens referensgrupp.

Deltagare i hearing med företrädare för arbetsmarknadens parter, Stockholm 2001-10-29:

Johan Almqvist, Sveriges Förenade Studentkårer, Anders Drougge, Företagarnas riksorganisation, Jonas Ericsson, Arbetsmarknadsstyrelsen, Sonja Ericsson, Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning, Mats Essemyr, TCO, Stefan Falk, Mitthögskolan, Lena Helldén-Filipsson, Företagarnas riksorganisation, Lars-Åke Henriksson, LO, Leif Holmström, Sveriges Hotell- och Restaurangföretagare, Eivor Johansson, Högskoleverket, Gunnar Karlsson, Metallarbetareförbundet, Anita Markstedt, YTH samverkansgrupp, Ann-Margret Nilsson, Mitthögskolan, Lars-Olof Nilsson, Lunds universitet, Leif Nordin, Svenska Kommunalarbetareförbundet, Margareta Nygren, Svenskt Näringsliv, Jan-Olof Plato, YTH samverkansgrupp, Håkan Regnér, SACO, Gunilla Strand, Landstingsförbundet, Tord Strannefors, Arbetsmarknadsstyrelsen, Karin Thapper, Sveriges Verkstadsindustrier, Sven-Erik Wallin, Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning, Ossian Wennström, SACO, Anna Westerholm, Gymnasiekommittén, Rolf Åberg, Malmö högskola samt deltagare från utredningen och utredningens referensgrupp.

Deltagare i diskussion kring förhållandet kvalificerad yrkesutbildning – yrkeshögskoleutbildning, Stockholm 2001-10-30:

Bengt Andersson, Högskolan Borås, Sonja Eriksson, Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning, Mats Essemyr, TCO, Lars Hillerström, Högskolan Trollhättan/Uddevalla, Anna-Lena Persson, Sveriges KY-förening, Bernt Rönnäng, Chalmers Lindholmen, Sven-Erik Wallin, Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning, Majlene Westerlund-Panke, Sveriges Riksdag, Elvy Westlund, Mälardalens högskola samt deltagare från utredningen och utredningens referensgrupp.

Referenser

Arbetsmarknadsstyrelsen (1998): *Framtidens jobb: Välja yrke in i 2000-talet*. URA 1998:6.

Centrala studiestödsnämnden (1998): *Vuxenstudier med studiestöd i högskolan*. Centrala Studiestödsnämnden, rapport nr 1, 1998

Centrala studiestödsnämnden (2001): *Studiemedelsguiden*. Centrala studiestödsnämnden, 2001

Dir. 1993:79 *Utredning om kompetenskrav för gymnasielärare i yrkesämnen*

Dir. 1997:54 *Lärarytbildningen*

Dir. 2000:16 *En översyn av ekonomiska familjestöd*

Dir. 2000:35 *Gymnasieskolans utbud av studievägar*

DS 1992:1 *Fria universitet och högskolor*

DS 2000:33 *En ny eftergymnasial yrkesutbildning*

DS 2000:38 *En effektivare arbetsmarknadsutbildning*

Folkhögskolornas informationstjänst, hemsida www.fin.fhsk.se

Företagarnas Riksorganisation: *Kunskap i samverkan – mötet mellan högskola och småföretag*. Företagarnas Riksorganisation 2001.

Förordning med instruktion för Myndigheten för kvalificerad yrkesutbildning (SFS 2001:723)

Högskolelagen (SFS 1992:1434)

Högskoleförordningen (SFS 1993:100)

Högskoleverket (1997a): *Kvinnor och män i högskolan*. Högskoleverkets rapport nr 44, 1997

Högskoleverket (1997b): *Magisterexamen söker identitet*. Högskoleverkets rapport nr 45, 1997

Högskoleverket (1998): *Nittioalets studenter. Bakgrund och studiemönster*. Högskoleverket Arbetsrapport nr 2, 1998

Högskoleverket (1999a): *Den högre utbildningen och arbetsmarknadens behov – delrapport med anledning av ett regeringsuppdrag*. Högskoleverkets omvärldsanalys för högskolan. Arbetsrapport nr 3, 1999

Högskoleverket (1999b): *Högskoleutbildade – tillgång och efterfrågan. Rapport med anledning av ett regeringsuppdrag*. Högskoleverkets arbetsrapport nr 9, 1999

Högskoleverket (2000a): *Högskoleutbildade inom IT*. Högskoleverket arbetsrapport nr 13, 2000

Högskoleverket (2000b): *Lärosätenas arbete med jämställdhet, studentinflytande samt social och etnisk mångfald*. Högskoleverket rapport nr 8, 2000

Högskoleverket (2001a): *Antalet registrerade studenter läsåret 1999/00*. Högskoleverkets PM 2001-06-27

Högskoleverket (2001b): *Examensrättsprövning - Utgångspunkter och tillvägagångssätt för Högskoleverkets examensrättsprövning*. Högskoleverkets rapport nr 4, 2001

Högskoleverket (2001c): *Karriär genom befordran och rekrytering*. Högskoleverket rapport nr 7, 2001

Högskoleverket (2001d): *Nationella ämnes- och programutvärderingar*. Högskoleverket rapport nr 2, 2001

Högskoleverket (2001e): *Ojämn könsfördelning i högskolan*. Högskoleverkets PM 2001-03-20

Högskoleverket (2001f) *Universitet och högskolor*. Högskoleverket årsrapport, 2001

Högskoleverket (2001g): *Utveckling av högskolornas samverkansuppgift*. Högskoleverket rapport nr 24, 2001

Högskoleverkets författningssamling

Jacobsson, Jan Erik: *YTH- Vem och Varför? Samlade erfarenheter av landets yrkestekniska högskoleutbildning*. Luleå tekniska universitet, 1997

Lag om kvalificerad yrkesutbildning (SFS 2001:239)

NU-databasen

Områden med behov av kortare yrkeshögskoleutbildning. Skrivelse inlämnad av Företagarnas riksorganisation, november 2001. Dnr 01/20

Pilhammar-Andersson, Ewa: *Vård och omsorg – uppföljning av första årets kursverksamhet*. Göteborgs universitet skriftserie, nr 1999:1

Prop. 1990/91:85 *Växa med kunskaper – om gymnasieskolan och vuxenutbildningen*

Prop. 1992/93: *Universitet och högskolor, frihet för kvalitet*

Prop. 1994/95:139 *Särskilda utbildningssatsningar inom högskolan*

Prop. 1996/97:141: *Högskolans ledning, lärare och organisation*

Prop. 1997/98:109 *Yrkesverksamhet på hälso- och sjukvårdens område*

Prop. 1999/2000:10 *Ett reformerat studiestöd*

Prop. 1999/00:28: *Studentinflytande och kvalitet*

Prop. 1999/2000:135 *En förnyad lärarutbildning*

Prop. 2000/01:63 *Kvalificerad yrkesutbildning*

Prop. 2000/01:72 *Vuxnas lärande och utvecklingen av vuxenutbildningen*

Prop. 2001/02:1 *Regeringens budgetproposition för 2002*

Prop. 2001/02:4 *En politik för tillväxt och livskraft i hela landet*

Prop. 2001/02:15 *Den öppna högskolan*

Remissvar med anledning av delbetänkandet En ny yrkeshögskoleutbildning (SOU 2001:40), dnr U2001/1995/UH

Regeringsbeslut 7, U2001/2128/UH *Uppdrag till Högskoleverket att kartlägga och analysera hur högskolans utbildningsutbud bättre skall svara mot arbetsmarknadens behov*

Riksdagens revisorer: *Grundutbildningens högskolemässighet*. 2000/01:RR1

Skolverket: *kursinformation om påbyggnadsutbildning*. Från www.skolverket.se

Skolverket (1998): *Utbildningsbehovet av lärare i yrkesämnen*. Skolverkets rapport nr 143, 1998

Skolverket: *Barnomsorg och skola i siffror*. Olika år.

SOU 1994:101 *Höj ribban*

SOU 1996:90 *Ett sammanhållet studiestöd*

SOU 1999:63 *Att lära och leda – en lärarutbildning för samverkan och utveckling*

SOU 1999:119 *Utvärderingen av KY*

SOU 1999:122 *Kvalificerad yrkesutbildning*. Slutbetänkande från Kommittén för kvalificerad yrkesutbildning.

SOU 2000:47 *Mångfald i högskolan*

SOU 2000:82: *Högskolans styrning*

SOU 2000:87 *På väg mot nya arbetssätt för regional utveckling*. Slutbetänkande från Regionpolitiska utredningen.

SOU 2001:13: *Nya villkor för lärandet i den högre utbildningen*

SOU 2001:24 *Ur fattigdomsfällan*

SOU 2001:40 *En ny yrkeshögskoleutbildning*

Statistiska Centralbyrån: Sveriges statistiska databaser

Statistiska Centralbyrån (1998): *Trender och prognoser '98*.
Statistiska Centralbyrån 1998.

Statistiska Centralbyrån (2000a): *Arbetsmarknadsbarometern '00*.
Statistiska Centralbyrån 2000.

Statistiska Centralbyrån (2000b): *På tal om kvinnor och män. Lat-
bund om jämställdhet*. Statistiska Centralbyrån, 2000

Statistiska Centralbyrån (2001a): *Övergång gymnasieskola – hög-
skola. Gymnasieungdomars studieintresse läsåret 2000/01*. Statistiska
centralbyrån, statistiska meddelanden UF 36 SM 0101, 2001

Statistiska Centralbyrån (2001b): *Övergångsfrekvens till högskolan
inom tre år för avgångna från gymnasieskolans linjer/program
1987/88–1996/97*. Statistiska centralbyrån, Statistiska meddelanden
UF SM 0101, 2001

Svenskt näringsliv/Industriförbundet: *Ny kunskap – nya världar.
Vilken kompetens behöver företagen?* Industriförbundet 2000.

Utbildningsföretagens förening. Information på hemsida
www.uf.a.se

*Utredningen om kortare yrkesutbildning inom högskolan – samman-
fattning av synpunkter inför hearing 29 oktober 2001*. Skrivelse
ingiven av Landstingsförbundet. Dnr 01/19.

Verket för högskoleservice: *Ansökningssiffror och antagnings-
siffror till högskoleutbildning. Höstterminen 2001*